

resurrectionem expectant in gloria, qua jam animæ eorum fruuntur. Hæc virtutis est laurea. Constantinum Imperatorem vita functum Constantinus filius intra basilicam SS. Apostolorum tumulare non est ausus, sed in ejus atrio. Quod expendens S. Chrysostomus, hom. 26 in epist. II ad *Corinth.*, ait: « Hic quoque (Constantinopoli) Constantinum Magnum filius ita demum ingenti honore se affecturum existimavit, si eum in Piscatoris vestibulo conderet; quodque Imperatoribus sunt in aulis janitores, hoc in sepulero piscatoribus sunt Imperatores. Atque illi quidem, velut domini, interiores loci partes obtinent, hi autem velut accolæ ac vicini, præclare secum agi putarunt, si vestibuli janua ipsis assignetur. » Ostiarum ergo SS. Apostolorum sunt reges.

11. ET ERIT IN DIE ILLA : ADJICIET DOMINUS SECUNDO MANUM SUAM AD POSSIDENDUM RESIDUUM POPULI SUI. — Quænam est hæc secunda populi a Deo possessio? *Primo*, S. Hieronymus putat *primam* Dei possessionem fuisse Gentes, quæ prius ad Christum conversæ sunt; *secundam* Judæos, qui post Gentes credituri sunt.

Secundo, S. Thomas, Haymo, Dionysius, Lyranus respondent *primam* possessionem fuisse fideles, quos Christus prædicans per se convertit; *secundam* fuisse eos, quos Apostoli post Christi ascensionem converterunt.

Tertio, alii *primam* possessionem censent fuisse in primo Christi adventu, *secundam* fore in secundo; tunc enim reliquæ Judæorum salvabuntur.

Quarto, Sanchez *primam* possessionem fuisse dicit Ezechiam et Judæos, quos Deus e manibus Sennacherib eripuit sibi que vindicavit; *secundam* fuisse Judæos, qui a Cyro e Babylone in Judæam remissi sunt. Verum alludit quidem Propheta, et quasi obiter perstringit reditum a Babylone quasi typum, sed sub eo alium nobiliorem intelligit. Unde

Quinto et optime, *prima* populi a Deo vocatio et possessio fuit, quando Deus Judæos per Mosen evocavit, et eduxit ex servitute Ægyptiaca, sibi que in Sina per legem devinxit. *Secunda* fait, qua Christianos per Christum a diaboli servitute liberavit, sibi que in Sion per Evangelium astrinxit: illa enim prior fuit typus et figura posterioris, ut patet ex vers. ult. Sensus ergo est, *q. d.* Sicut Deus ex Ægypto salvavit populum suum, et illis *primam* legem in tabulis lapideis dedit, itaque eos fecit suum populum suumque peculium, *Exodi* cap. XIX, 5; sic Christus adventu suo a peccato, et morte æterna liberabit fideles, dabitque novam legem, qua quædam ad veterem legem adjiciet, quibus illa perfectior reddetur, atque per prædicationem, fidem et gratiam suam possidebit corda credentium, totamque Ecclesiam in sempiternum.

QUOD RELINQUETUR AB ASSYRIIS, ET AB ÆGYPTO, etc. Recenset varias provincias, per quas ob bella et clades diversas dispersi sunt Israelitæ colligendi

ab Apostolis, ut possideantur a Christo et Ecclesia: nam *primo*, abducti sunt in Assyrios a Salmanasare.

Secundo, in Ægyptum multi cum rege Joachaz a Pharaone Nechao abrepti sunt, *IV Reg.* XXXI, 33.

Tertio, fugerunt « in Phetros, » id est in Arabiam Petræam, ejus metropolis erat urbs Petra; vel ad Parthos, vel potius in Phaturas, quæ est urbs Ægypti: ad hanc enim Judæi fugientes Chaldæos se contulerunt, ut patet *Jerem.* XVI, 1. « Phetros » enim et « Phatures » hebraice iisdem litteris scribuntur, et solis punctis discriminantur. Ita Sanchez.

Quarto, nomine « Ælam » olim continebantur Persæ, Medi, Sogdiani et Bactriani: postea tamen Elamitarum regio contracta fuit, et pars, quæ supra Eulæum flumen sita est, dicta est Elamitica; quæ infra, dicta est Susiana. Ita conciliandus est S. Hieronymus, qui cum Daniele, cap. VIII, Susan collocat in Elamitide cum Gentilibus scriptoribus, qui volunt Susan partem fuisse Persidis, nempe regiam illorum, et quæ denominavit Susianam provinciam. Vide Pererium in cap. VIII *Daniel.*, lib. IX, Quæst. IV. « Ælam » urbs regioni nomen dedit, quam Benjamin in *Itinerario* male confundit cum urbe Susan.

Quinto, « Sennaar » est Babylonia. « Emath » ad Libanum spectat, non longe distans a Damasco, a qua ad rivum, seu torrentem Ægypti longitudo terræ promissionis describitur in sacra Scriptura.

Sexto, « insulæ maris » vocantur Græcia, Italia, Hispania, et tota Occidentalis plaga, quæ quasi clauditur Oceani ambitu, longe contractior, quam vasta illa Asia et Africa. Ita S. Hieronymus et Cyrillus. Jam sensus est, *q. d.* Ubi libet locorum et gentium dispersi fuerint reliquæ Judæorum, inde a Deo evocabuntur, et convertentur ad Christum, ut dixi cap. præced., vers. 21. Ita S. Hieronymus, Basilius, Cyrillus et Procopius.

12. ET LEVABIT SIGNUM IN NATIONES. — Sicut dux Vers. 12. vexillum erigit, eo que convocat suos milites dispersos, vel profugos in alias regiones: ita Christus eriget, vexillum crucis, cruxque Christi prædicabitur et erigetur apud omnes gentes, quæ ad Christum conversæ, confluent ad hoc ejus vexillum, uti et reliquæ Judæorum et Israelitarum: id ceptum est ab Apostolis, sed perficietur in fine mundi (1).

13. AUFERETUR ZELUS EPHRAÏM, ET HOSTES JUDÆ PERIBUNT. — Sanchez per *zelum* accipit studium Vers. 13.

(1) Desumptum a more Imperatorum qui collecturi milites signum sive vexillum ponunt in colle aut monte ad quod copiæ confluant. Cæsar, *De Bello Gall.* lib. II, cap. I: « Cæsari omnia uno tempore erant agenda. Vexillum proponendum quod erat insigne, cum ad arma currere oporteret. » Ammianus in *Hist. Valentin.* lib. XXVII, cap. I: « Signis illico fixis ex more, cum undique ad arma conclamaretur, imperio principis et ductorum stetit regibilis miles. » (Rosenmüller.)

vindictæ, quo Deus et hostes Ephraim, id est Samaritas et Judæos, puniendo persecuti sunt.

Verum S. Hieronymus, Basilius, Cyrillus, Vatablus et alii per *zelum* accipiunt simultates et odia, quæ inter regnum Ephraim, id est decem tribuum, et regnum Juda fuerunt maxima. Unde explicans Propheta subdit: « Ephraim non æmulabitur Judam, » etc., *q. d.* Schisma, similtas et bella, quæ decem tribus contra duas assidue exercent, tunc cessabunt: « et hostes Juda peribunt, » id est esse desinent; quia utriusque simul redibunt, et convenient in unum ovile Christi. Id cœptum est impleri in Apostolis, quorum alii oriundi fuerunt ex decem, alii ex duabus tribubus, ait Eusebius, in diesque magis impletur; sed plenissime id fiet in fine mundi. Idem prædixit *Ezech.* cap. xxxvii, vers. 17, dicens duo ligna simul unienda.

Œcolampadius ex hoc loco colligit hæreticos varias doctrinas proferre, et inter se dissectos esse; Christianos autem veros idem sentire et inter se concordēs esse. Euge, tenebrio, nihil unquam verius dixisti. Sed nonne contrarium Luthero in multis dogma fovisti? et in Eucharistico mysterio ab illo dissectus Zuinglianis adhæsisti? Igitur, te iudice, tu Lutherusque tuus hæretici fuistis: Catholici, qui idem semper in omnibus fidei dogmatibus senserunt, et inter se concordēs sunt, fuerunt et erunt, veri et orthodoxi sunt Christiani.

Vers. 14. 14. ET VOLABUNT. — Doctus interpret hæc refert ad tempora Machabæorum, qui ulti pristinas injurias Philistæam sibi subegerunt. Porro volare in humeros Philistiim, inquit, nihil est aliud, quam eos habere ad sarcinarum pondera, et ad omnia munera servorum obeunda subjectos.

Verum nos cum Patribus hæc de Gazensibus, Ascalonitis aliisque Philistinis ad Christum conversis accipimus (1), apud quos quam floruerit Ecclesia tempore S. Athanasii et Chrysostomi videre

(1) « Et volabunt in humeros, » etc. Hæc de conversione gentium per Apostolos intelligenda sunt, quibus cessit Palæstina omnis, et regiones illæ ad quas per mare Mediterraneum adiri potest, tota scilicet Europa, et Oriens atque Occidens. Quod autem hæc spiritualiter, ut dixi, intelligenda sint, probant quæ sequuntur, vers. 15 et 16. Nam cum hoc versu dicat quod Judæi, veluti aves, in *terga Palæstinarum involarent, subjugarentque Idumæos, Moabitæ, Ammonitæ, et Orientales populos deprædarentur*; quoniam pacto, vers. 15 et 16, non victoriam, sed regressum filiorum Israel ex captivitate commemorat? Intelligent ergo Judæi victoriam hanc esse per verbum Dei et prædicationem Evangelii, qua audita filii Dei, qui erant dispersi, ad Deum Israelis convenerunt, sublato omni impedimento. Neque te conturbent nomina « Assyriorum, » et « fluminis, » scilicet Euphratis, quasi hic de reditu ex Assyriis sit sermo. Nam neque ab Assyria leguntur redisse Israelitæ, neque aliter redituri sunt quam modo exposui; sicut neque ex Ægypto: neque enim rursus exsiccandum est illud mare, neque rursus suffocandi Ægyptii. Quam interpretandi rationem si in Prophetis non adhibeas, aperte judaizare te passim oportebit. (Forerius.)

est apud Adrichomium et Baronium; hæc enim, uti et præcedentia, spectant Christi tempora et triumphos, *q. d.* Reliquiæ Judæorum, id est Apostoli, et alii ex eis credentes, alacerrime ad Philistæos, Syros, aliasque gentes etiam Orientales tum per terram, tum per mare navibus proficiscuntur, ut eas e diaboli jugo ereptas Christo prædentur et subigant. Ita Thomas prædatus est Indiam, Bartholomæus Armeniam, Matthæus Æthiopiæ. Ita S. Hieronymus, Basilius, Cyrillus. Vide *Can.* xli. Porro involare in humeros vel cervices hostium, est militum acerrimorum, qui non nisi martem spirant, ita ut etiam in humeros et cervices gigantum involent et insiliant. Sic Jacob, *Genes.* xlix, ait Judæ: « Manus tua in cervicibus inimicorum tuorum. »

PER MARE. — Philistæa enim mari Mediterraneo adjacet. Vatablus vertit, ad *Occidentem*, ut opponatur filiis Orientis. Scriptura enim per *mare*, quod est occidentale Judææ, significat Occidentem, *q. d.* Apostoli subigent Christo tam Occidentales quam Orientales populos.

PREDABUNTUR FILIOS ORIENTIS. — Hi sunt Idumæi, Ammonitæ, et Moabitæ; aut potius Madianitæ, aliique posteri Abrahæ nati ex Cetura. Hi enim habitaverunt ad Orientem posteriorum Isaaci et Ismaelis (qui fuerunt primi Abrahæ filii), ideoque in Scriptura vocantur filii Orientis, ut dixi *Genes.* cap. xxy, vers. 6 (2).

IDUMÆA ET MOAB PRÆCEPTUM MANUS EORUM, — scilicet sequentur, *q. d.* Jussis et nutibus Apostolorum obedient. Solent enim principes et magistri non solum ore, sed et manu aut digito indicare subditis discipulis sua jussa; sed obstat quod Hebræa habeant: *Edom et Moab erit immissio manus eorum, et filii Ammon obedientia eorum*, id est, ut Septuaginta et Chaldæus, immittent (Apostoli) et injicient manus in Idumæam et Ammonitas, multosque ex eis facient obedientes et morigeros, id est convertent ad Christum. Ita Vatablus. Hoc est quod ait Psaltes in persona Christi, *Psal.* lxx, 10: « In Idumæam extendam calceamentum meum. »

Rursus imponent eis manus baptizando et confirmando eos. Nonne hoc impletum est, *Actor.* x, 20, misso Petro Joppen? et *Actor.* viii, 40, a spiritu translato Philippo in Azotum? nam Azotus et Joppe sunt urbes Idumææ, ait Strabo. Aliter S. Hieronymus, Rupertus et Haymo hæc non victoribus, sed victis et subactis tribuunt, *q. d.* Idumæi victi et subacti de more victoribus Apostolis manus dabant. Solent enim victi supplices manus ad vic-

(2) Quælibet tribus ducis vel familiæ imperantis nomine designatur. Quando de iis ex quibus componitur tribus, loquuntur, talis vel talis filios eos vocant, etsi non omnes ex ejus sanguine orti sint, et ipse ex multo tempore vita functus sit. Iste loquendi modus ad regiones ipsas per metaphoram devenit: sic Arabes, *Oulad Masr* vocant Ægyptios; *Oulad Cham*, les Syriens, *Oulad Moskou*, Moscovitas dicerent, etc. (Volney, *Voyage en Egypte et en Syrie*, tom. I, art. 5.)

tores extendere, veniamque precari. Verum vox eorum victores respicit, non victos, ut patet.

Sed cur Noster pro *immissio* vertit, « praeceptum? » *Primo*, aliqui causam dant, *q. d.* Idumæi et Moabitæ tam pii erunt, tamque sancte colent legem Evangelicam, ut possint esse quædam regula, norma, lex et præceptum manus Apostolicæ, id est Spiritus Sancti gratiæ, quam manus impositione acceperunt. Sic multi satis violenter explicant.

Secundo, alii, *q. d.* Præbebunt se faciles et obediētes Apostolis : ut manibus eorum formentur. Hoc melius est, sed non satisfacit.

Tertio ergo, videtur *Interpres præceptum* nove usurpare, pro eo quod ante reliqua capitur, ut præceptum sit idem quod ante captum, a verbo *præcipio*, id est, antecapio, prævenio, præoccupo : tunc enim apte nostra Versio respondet Hebræo, Septuaginta et Chaldæo, *q. d.* *Primo*, Apostoli immittent manum, primo capient, et fidei subigunt Idumæos et Moabitas : hi enim Judæis sunt vicinissimi. Sic vocem *præceptus* et *præceptum* capit Livius, cum ait : « Tempore illi præcepto; » et Cicero, III *Tuscul.*, cum ait : « Hæc cogitantem fore beatum, præsertim si et tuis præceptis bonis contentus esset, nec mortem, nec deos expavesceret : præceptis, » id est, prægustatis, et ante captis; et vocem *præcipio* Virgilius, *ecloga* 3 :

Cogite oves, pueri, si lac præceperit æstus;

et Cicero, II *Offic.* : « Præcipiant (id est præoccupent) oratione benigna multitudinis animos, ad benevolentiam alliciant milites. » Utitur vero *Interpres* hac voce *præceptum* potius, quam ante captum, vel, ut est hebraice, *immissio manus* : quia hoc præceptum Apostolorum vere quoque et proprie fuit præceptum, id est, instructio, doctrina, jussio scilicet activa in Apostolis, sed passiva in Idumæis; quia ipsi eam in se receperunt, eisque se subdiderunt.

15. 15. ET DESOLABIT DOMINUS LINGUAM MARIS ÆGYPTI. — Judæi omnia hæc ad litteram expectant, quasi futura sub Messia, sicut facta sunt sub Mose in mari Rubro.

Nota : *Lingua maris* hebraice significat sinum, ostium, aut brachium maris, quod e mari in terram instar linguæ excurrit, eamque allambit. *Lingua ergo maris Ægypti*, est sinus maris Rubri, quo Oceanus in terram ad Ægypti fines usque se insinuat. Ita Forerius, Vatablus, Sanchez hic, Masius, et Serarius in *Josue*, cap. xv, 2. Hunc enim Hebræi exeuntes Ægypto sicco pede transierunt, ut sequitur. « Flumen » est Nilus, qui septem rivis et ostiis in mare decurrit.

Jam est hic continua allegoria, quæ tantum significat, quod nullus fluvius, nullam mare, nulla obstacula viarum vel hominum impedimento sint futura Apostolis et aliis Christum prædicaturis; quia Deus hæc omnia vel amovebit, vel superare

eos faciet : sicut Hebræis aquæ maris Rubri in transitu non obstiterunt, sed Dei nutu cesserunt; hoc enim illius fuit typus. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Procopius, Theodoretus et alii, quos citat Leo a Castro.

Secundo, *lingua maris* vocantur scopuli et promontoria, quæ e terra in mare instar linguæ prominent et excurrunt. Ita Plinius, lib. XXXVII, et Cæsar, lib. III *De Bello Gallico*. *Lingua ergo maris Ægypti* vocatur promontorium, sive scopulus, in quo situm est Pelusium, ut respiciat Isaias ad ea quæ ibi gesta sunt ab Augusto Cæsare, sub quo natus est Christus. Is enim bellum gerens contra Antonium et Cleopatram, exercitum admovit ea parte qua Ægyptus pene est inaccessa, nempe ad promontorium Pelusiacum, quod undique circumdatum est paludibus cæno et voraginibus, teste Strabone, lib. XVII. Hæc autem Ægypti claustra tam facile et celeriter occupavit Augustus, ut fama fuerit id accidisse ipsa Cleopatra per Seleucum prodente, uti narrat Plutarchus in *Antonio*, et Dio Cassius, lib. LI. Revera autem id contigerat, quia tunc Dei nutu ventus Auster violentissimus aquas paludum et Nili in mare propulerat, itaque paludes siccarat; quo factum est, ut milites Augusti, sicco pede, potuerint transire, et Augustus, victo et cæso Antonio imperii consorte, occupavit Ægyptum, factusque sit monarcha : idque factum est Dei consilio, ut scilicet hac ratione aditus Christi Evangelio tum in Ægypto, tum per totum orbem, utpote pacificum, et ad monarcham redactum, patefieret. Et sic plane ad litteram hæc Isaiæ verba, ut sonant, accipiunt S. Hieronymus, Procopius, et clarissime S. Cyrillus.

Summa ergo hujus prophetiæ est, quod Deus omnia impedimenta removebit, quæ fidei propagationi possent obesse, imo faciet ea ipsi prodesse.

Tropologice Gregorius, lib. XXXIII, *Moralium*, cap. ix per linguam Ægypti intelligit sæcularem mundi doctrinam, quam Dominus sua incarnatione destruxit.

ET LEVABIT MANUM SUAM SUPER FLUMEN. — Jam dixi flumen hoc esse Nilum; hoc enim Deus percussit, id est, flante vento, siccavit transeuntibus Apostolis, sicut siccavit mare Rubrum transeuntibus Hebræis, scilicet eo sensu quo explicui. Aliter censet Sanchez; censet enim hic continuo agi de reditu Judæorum e Babylone : Flumen ergo, inquit ipse cum Chaldæo, est Euphrates, qui in septem fossas et rivos dissectus et derivatus est a Cyro in gratiam Judæorum, qui cum illius imperio libertatem aspexerunt, ut tradunt Herodotus in *Clio*, Xenophon, lib. IX, Orosius, lib. II, cap. vii. Nam quo loco Euphrates in urbem Babylonem influit, ibi Cyrus altas et latas fecit fossas, cumque Babylonii ludis et poculis vacarent, Euphratem in has fossas derivavit, sicque, sicco pede, milites in urbem immisit, et incautos op-

Augustus quomodo occupavit Ægyptum.

præceptum pro ante captum.

lingua s est is.

pressit. Verum, ut dixi, hæc Isaïæ oracula sublimiora sunt, nec Judeos Babylone redeuntes, sed Christum et Christianos spectant: et per flumen hic Nilum intelligi patet ex septem rivis; hi enim in solo Nilo reperiuntur. Eadem Nili siccitas prædicatur inferius, cap. XIX, 5. Quod vero indicat S. Hieronymus, Nilum prius uno alveo fluentem, tunc primum in septem alveos fuisse derivatum, id cum veteribus historiis non consentit (1).

(1) Sub נהר hic non est intelligendum Nilus, multo minus Jordanes, sed Euphrates. Is enim sæpissime נהר מצר' אֵיִצְרָאֵל vocatur quod satis notum, vide supra, VII, 20; VIII, 7. Nilus contra quem haud pauci Interpretum hic intellexerunt, occurrit nomine יַאֲרֵן, Genes. XII, 1; Exod. I, 2; vel נְהַלֵּי, Num. XXXIV, 5; II Reg. XXIV, 7; vel שְׂרָרֵי, infra XIX, 5, et Gen. XV, 18. (Rosenmüller.)

Observatu dignum est נהר significare flumen vel torrentem, sive etate fluat, sive deficiat; נהר autem fluvium

Theodoretus per *flumen* intelligit regnum et imperium, quod, cum antea esset unum, a Romanis in septem provincias dicit dissectum; sed hoc tropologicè dici, jam ante Theodoretum annotavit S. Hieronymus.

QUI RELINQUETUR AB ASSYRIIS.—Vide dicta vers 11.

magnum et si cum articulo נהר usurpetur (ut in hoc loco), fere Euphratem designare. (Jahn, part. I, cap. I.)

In fortitudine spiritus tui, immittes ventum maximum, qui dividet flumen illud in septem rivos (hoc est multos, numerus certus pro incerto) qui vado transiri possint. Quia Euphrates posset esse impedimento electis venientibus ab Assyria in Ecclesiam Jerusalem, Ecclesiae Christi figurativam, dividet illum Dominus in tot partes, ut etiam a calceatis citra ullum aquæ periculum transmitti possit. Et sic percusso Euphrate, efficietur via facilis et expedita Israelitis redituris ex Assyria, ut olim egressuris ex Ægypto.

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Est hoc caput epinicion Jesu Christi victoris et salvatoris. Dixerat Propheta in fine cap. præced. quod Deus Apostolis et fidelibus complanaret omnia avia et invia, sicut Hebræis siccavit et complanavit mare Rubrum. Quocirca sicut post transitum maris Rubri, et liberationem a Pharaone, Moses et Hebræi cecinerunt Deo carmen Eucharisticum Exodi XV, ita hic Isaïas similia, imo majora Emmanuelis beneficia, quibus nos a peccato et morte liberabit, de quibus hæctenus egit, hoc carmine quasi epiphonemate concludens, omnes Sionidas, id est, Christianos ad gratiarum actionem invitât, utque in eo uno, venia et gratia jam ab eo accepta, contempta morte, diabolo, peccati conscientia, infirmitate carnis, et mundo, fidem conquiescant, admonet. Docet enim redemptionis Christi effectum positum esse in animi tranquillitate et fiducia, in qua populus redemptus sancte conquiescit, et fretus ac subnixus Jesu auxilio nullum amplius malum metuit, sed haurit in jubilo aquas vivas salientes de fontibus Salvatoris (1).

1. Et dices in die illa: Confitebor tibi, Domine, quoniam iratus es mihi: conversus est furor tuus, et consolatus es me. 2. Ecce Deus salvator meus, fiducialiter agam, et non timebo: quia fortitudo mea, et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem. 3. Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris: 4. et dicetis in die illa: Confitemini Domino, et invoceate nomen ejus: notas facite in populis adinventiones ejus: mementote quoniam excelsum est nomen ejus. 5. Cantate Domino quoniam magnifice fecit: annuntiate hoc in universa terra. 6. Exsulta, et lauda, habitatio Sion: quia magnus in medio tui sanctus Israel.

Vers. 1. 1. ET DICES (o turba conversa et redempta a Christo!) IN DIE ILLA, — quando completa in te videbis omnia, quæ hic de Christo Christique gratia et donis prædixi.

(1) Quia proxime dixerat Isaïas, Assyriacam liberationem similem fore Ægyptiacæ, nunc ostendit, liberatos ex Assyriaca servitute carmen cantaturos relicto Euphrate, quale ex Ægypto in libertatem vindicati quondam mari Arabico trajecto cecinerunt. Cæterum, hujus capituli series ejusque connexio demonstrat præcipuum Isaïæ objectum, in hac solemnâ gratiarum actione, non tam esse

CONFITEBOR (laudabo et gratias agam) TIBI, DOMINE! — quoniam, cum esses mihi ob peccata

liberationem a captivitate Babylonica, sed liberationem a peccato per Messiam salvatorem factam.

In hoc igitur epinicion, primo, enarrat conversionem sortis in meliorem, vers. 1.

Secundo, designat salvatorem hujus lætitiæ auctorem, vers. 2, 3.

Tertio, excitat populum fidelem ad beneficii a Deo præstiti divulgationem per orbem universum, 4, 5; et ad lætitiæ et prærogativæ suæ contestationem, 6.

ratus, per mortem Filii tui Christi conversus est furor tuus in clementiam et gratiam, qua condonans peccata mea consolatus es me.

Nota : Hoc tantum est Dei donum, ut Christianus in hac quiete conscientiae, et spe salutis aeternae hilarescens, jugiter Deo gratias agere, psallere et exultare debeat; adeoque tota vita ejus non aliud sit oportet, quam continua lætitia et laus Dei, ut quidquid cogitat, loquitur, agit, patitur, læto id faciat animo, ac in omnibus tam adversis quam prosperis laudet Deum, imo omnia slacris faciat et subeat ex amore et laude Dei. Ita jubilabit perpetuo, ac inchoabit vitam Sanctorum in cœlis, qui in felici pace, gaudio et deliciis perenne canunt Alleluia. Hæc est vita excelsa, humana et terrena cuncta transcendens, cœlestis et beata. Hanc agunt Angeli omnes, tum ministrantes, tum magis assistentes, qui Dei immensam majestatem, gloriam, pulchritudinem ac beneficentiam contemplantes, semper exultant, et admirabundi canunt : « Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum. » Hoc est jure eorum negotiosum otium et otiosum negotium. Beati qui hoc capiunt, beati qui hanc viam vitamque ineunt. Ita S. Franciscus accepta revelatione suae prædestinationis et salutis, qua certo hujus doni se compotem esse et fore intellexit, noctes et dies nec edere, nec hibernere, nec dormire, nec aliud quid facere poterat quam jubulare, ut gaudio ebrius nil eructaret, nisi hoc : « Laudetur Deus, laudetur Deus ! »

Septem
modi
laudandi
Deum.

Porro varii sunt gradus et modi laudandi Deum : primus est celebrando eum verbis et hymnis, v. g. iterando sæpius per diem : « Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto, » et : « Te Deum laudamus, te Dominum confitemur, » etc.

Secundus, vitando peccata (hæc enim sunt summa Dei contumelia et vituperium) etiam minima.

Tertius, insistendo sanctis actionibus et virtutibus, præsertim charitatis et humilitatis (de quo dixi Daniel. III, 87), eas referendo ad Dei laudem et gloriam, ut monet Apostolus, I Corinth. X, 31 : « Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis : omnia in gloriam Dei facite. »

Quartus, studendo perfectioni, et insistendo heroicis operibus (uno enim tali sæpe plus honoratur et celebratur Deus, quam decem communibus), omnesque tentationes, dolores et difficultates, omnia dura et contraria generose superando ex amore et laude Dei.

Quintus, meditando sæpe infinitam Dei excellentiam, sanctitatem, potentiam, amorem, etc.; indeque se excitando ad abyssalem Dei reverentiam, laudem et glorificationem, ut præ Deo nihil in mundo altum, nil magnum et sublime, nil laude dignum existimes, quin et teipsum despicias, dicasque eum Daniele : « Tibi, Domine, gloria; nobis autem confusio faciei nostræ; » et cum S. Francisco : « Quis tu, Domine? quis ego? Tu es abyssus majestatis, sapientiae, virtutis et glo-

riae; ego sum abyssus nihili, ignorantiae, peccatorum et miseriarum. » Utque optes ardentem in vita et morte, in lætis et tristibus, in tempore et aeternitate mille (si fieri posset) linguas, mille etiam cordibus celebrare Dei laudes.

Sextus, invitando alios vita et voce ad Dei laudem, præsertim eos qui Deum ignorant aut blasphemant, v. g. convertendo peccatores, ludos, Japones, etc., atque orando assidue : « Domine, sanctificetur nomen tuum, » ut omnes gentes et homines te agnoscant, colant, ament, glorificent. Rursum, invitando omnes Angelos et creaturas, etiam inanimes, ad Dei laudem, uti faciunt tres pueri in fornace Babylonia, Danielis, cap. III : « Benedicite, omnia opera Domini, Domino, etc. Omnis spiritus laudet Dominum. »

Septimus et perfectissimus est, multa opprobria, persecutiones, ærumnas, verbera et mortem fortiter patiando pro Dei gloria. Hinc maxima Dei laus est martyrismus. Sic Christus in cruce patiente acerbissima tormenta, convicia et mortem, maxime glorificavit Deum. Ita et SS. Innocentes, omnesque Martyres magis moriendo quam loquendo Deum confessi sunt, ejusque nomen celebrarunt. Ita S. Theodorus Martyr, dum uugalis costa nudarentur, lætus canebat : « Benedicam Dominum in tempore; » alii : « Laus tibi, Christe; » alii : « Gloria Patri; » noster Campianus : « Te Deum laudamus. »

2. ECCÆ DEUS SALVATOR MEUS. — Sic canit Moses, Vers. 2. Exodi XV : « Iste Deus meus, et glorificabo eum. » Vox ecce significat miram in rebus desperatis salutem, eamque æternam quam attulit Salvator sive Jesus. Unde aliqui vertunt : « Ecce Deus Jesus meus, » quasi hic pueri et Emmanuelis nascituri, de quo hactenus egit, nomen significet; sic enim gaudii magnitudo, et amoris deliciae magis exprimuntur. Ad verbum in Hebræo est : « Ecce Deus salus mea. » Salus, id est, Salvator sive Jesus, q. d. Ecce Jesus, qui mihi tantam e tantis malis salutem attulit; quidni in eo totus exultem? quid ulterius horream? quid timeam? quid amem? quid sperem? quid dicam, nisi, Deus meus, Jesus meus, et omnia? Hinc nomen salutis, id est, Salvatoris, sive Jesu, hoc versu et sequenti ter repetit.

NON TIMEBO; — quia nihil mihi amplius conscius sum, nec ulla pallesco culpa : « Nihil enim damnationis (nihil damnabile) est iis, qui sunt in Christo Jesu, » Rom. VII, 1. In Hebræo elegans est rhythmus et paronomasia in voce מַצְחָה *ebtach*, id est, sperabo, et מַצְחָה *ephchad*, id est, timebo.

FORTITUDO MEA. — Accepi a Jesu omne robur meum, quo jugum demonis exussi, et quo deinceps ejus illecebras, vires et peccata superabo. Pulchre et solide ex hoc loco docet S. Prosper, lib. III De Vita contemplativa, cap. XX, quæ et quanta sit fortitudo Christiana, ac cui nitatur, scilicet uni Deo : « Hæc, ait, animi fortitudo ab illo est nobis, cui cum Propheta cantamus : For-

titudo mea, et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem. Fortitudo nostra est, quia ita nos contra omnia vitia, invicta protectione, corroborat, ut animum nostrum nec blanda dissolvant, nec adversa dejiciant; et tunc laus nostra Dominus fit, si non nos de muneribus Dei, sed divina in nobis cupiamus munera prædicare. » Subdit deinde in quibus sita sit: « Is ergo cui est Dominus fortitudo animi, nullis carnalibus desideriis cedat, nullis voluptatibus acquiescat, ambitionem ac popularem gloriam vincat; non eum pecuniæ amor adducat, non acerbitas passionum damnorumque subjiciat; sit illi Deus laus tota, perfecta gloria, delectatio pura, spes certa, securitas firma, possibilitas sana, sanitas incorrupta, ut ei, quidquid carnalibus placet, displiceat; quidquid pretiosum videtur esse, vilescat; quidquid nitidum, futurorum contemplatione sordescat; nec ab his quæ per gratiam elisit, se patiat elidi. » Denique addit eam non uni vitio, sed omnibus dominari debere: « Quando non ille fortis haberi solet, qui adeundis laboribus periculisque claruerit, aut frenandis voluptatibus ac domandis institerit; sed ille magnus, ille sublimis, ille potens, atque dignus fortitudinis appellatione censendus est, qui nihil sibi vitii rebellare aut dominari permiserit. » Verum hoc et aureum.

Jesus est laus nostra active et passive.

ET LAUS MEA (id est, materia et objectum laudis, quem scilicet laudare assidue teneor, quemque jugiter laudo, et in quo exsulto); ET (id est, quia) FACTUS EST MIHI IN SALUTEM, — in Salvatorem et Jesum; secundo, Jesus est laus mea active; quia scilicet facit me apud omnes laudabilem, et laude dignum. Alii pro *laus mea*, vertunt, *musica mea, cantio, sive canticum meum est Dominus*.

DOMINUS — Deus: hebraice est יהוה יי Iahova; quod verti potest: *Deus Dei*, vel *Deus de Deo*. Rursum, *Ia* est abbreviatum *Jehova*; hic est Jesus, qui per incarnationem semetipsum et exinanivit et abbreviavit.

Vers. 3.

3. HAURIETIS AQUAS IN GAUDIO DE FONTIBUS SALVATORIS. — Alludit ad fontem Siloe, cui comparavit Emmanuelem, cap. viii, 6; rursum ad petram, quæ Mosis virga percussa dedit fontem aquæ suavissimæ, ex qua populus siti aridus cum gaudio bibit: hæc enim petra typus erat Christi, qui flagellis et virga crucis percussus factus est fons aquæ spiritualis, quæ animas arentes, moerentes et squalidas reficit et recreat (1). Unde huc allu-

(1) Alludit ad petram Mosis virga percussam, ex qua copiosus eripit fons aquæ dulcissimæ, quam populus urente siti anhelans cum gaudio bibit, *Exod. xvii, 1 seq.* Alii ad ritum quemdam festi Tabernaculorum aquæ hauriendæ e fonte Siloe, ejusdemque cum magna pompa et hilaritatis demonstratione, vino mixtæ a sacerdote in altari effundendæ, respici existimant. Vide Adriani Preusermanni *Dissert. de fontibus salutis*, ad *Jesaiam, xiii, 3*, Gissæ 1696, et J. H. Maii, *Fil. Dissert. epistolica de haustu aquarum e fontibus salutis ex illustri loco, Jes. cap. xii, vers. 3.* (Ex Rosenmuller.)

dit Paulus, dicens *I Corinth. x, 4*: « Omnes eundem potum spiritalem hiberunt (bibebant autem de spiritali, consequente eos, petra: petra autem erat Christus). » Imo Christus ipse, *Joan. vii*: « Si quis sitit, ait, veniat ad me, et bibat, » et cap. *iv, 14*: « Qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. » Ita Sanchez. Unde

Primo, S. Cyrillus et S. Hieronymus hic, et ^{Quinque fontes Salvatoris. Primus.} Origenes, homil. 12 in *Numeros*, et Procopius in cap. 1 *Genesis*, per aquas has accipiunt sacram Scripturam et doctrinam Evangelicam, quam haurimus a Christo.

Secundo, S. Ambrosius in *Psal. iv et xxxvii* per ^{Secundus.} aquas has intelligit Ecclesiæ Sacramenta, quæ de vulneribus Christi, quasi de fontibus fluxerunt, maxime calicem Eucharisticum: unde et Origenes supra intelligit baptismum. Hæ enim sunt aquæ salutiferæ.

Tertio, alii per aquas accipiunt abundantissimam Spiritus Sancti gratiam, consolationem, devotionem, charitatem, lacrymas: quæ omnia manant de Christi meritis, et fonte sanguinis ejus. Unde aliqui pro *de fontibus*, vertunt, *de visceribus Salvatoris*; tum quia viscera Christi fuere fontes sanguinis pro nobis effusi; tum quia Hebræum מַעַי *maiane*, id est *fontibus*, per apocopen est מַעַי *mee*, id est *visceribus*, illudque includit.

Quarto, S. Bernardus, serm. 1 *De Nativitate*, ^{Quartus.} qui est de fontibus Salvatoris, accipit aquas remissionis, discretionis, devotionis, zeli et vitæ æternæ: « Sicut, inquit, in paradiso terrestri fuere quatuor fontes, qui universam irrigarent terram: ita in Christo, qui noster est paradisos, quatuor est reperire fontes: primus fons est misericordiæ, ad diluendas culpas aquis remissionis; secundus fons sapientiæ, ad potandam sitim nostram aquis discretionis; tertius fons gratiæ, ad irrigandas plantas bonorum operum aquis devotionis; quartus fons est charitatis, ad condiendum et decoquendum nostras affectiones aquis æmulationis, et de istis intelligi potest illud Isaïæ: Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris. Adde quintum, qui est fons vitæ, quem post hoc sæculum repromittit, ad quem sitiebat Propheta, cum diceret: Sitivit anima mea ad Deum fontem vivum. Fortasse propter hos quatuor fontes quatuor in locis vulneratus est Christus adhuc vivens in cruce; propter quintum, cum jam tradidisset spiritum, transforatus est in latere. »

Quinto, idem Bernardus, serm. 66 *inter parvos*, per fontes hos accipit *primo*, fontem veritatis, e quo fluunt aquæ judiciorum; *secundo*, fontem sapientiæ, e quo manant aquæ consiliorum; *tertio*, fontem virtutis, e quo scaturiunt aquæ præsidiorum; *quarto*, fontem charitatis, ex quo profluunt aquæ sanctorum desideriorum; quæ dei n-

de ipse fusius prosequitur. De his verum est illud Euripidis in *Medea* :

Sarsum sacrorum fluviorum feruntur fontes.

Hæ omnes expositiones veræ sunt, et fere eodem recidunt.

Hinc unum Christi nomen est « fons patens, » *Zachar. XIII* : « Erit fons patens domui David ; » de cujus aquis multa pulchra habet S. Gregorius, homil. 29 in *Ezechielem*.

Vers. 4. 4. ET DICETIS (id est, propterea dicetis) : CONFITEMINI DOMINO, — celebrate Dei in nos beneficentiam. Solent memores beneficii, et lætitiæ gestientes impares se agnoscere, ut gratias referant Deo tam benefico : quare et alios etiam Angelos et Sanctos, quin et creaturas omnes inanimas invitant, ut secum et pro se gratias agant Deo, eumque laudibus celebrent. Ita fecerunt tres pueri in fornace Babylonia, et David, *Psal. cXLVIII*, uti dixi vers. 1.

NOTAS FACITE IN POPULIS ADVENTIONES EJUS, — id est, consilia, cogitationes, vias et molimina ejus in redemptione generis humani. Septuaginta vertunt, *gloriosa ejus*, scilicet opera miraculosa ejus.

QUONIAM EXCELSUM EST NOMEN EJUS. — Quanquam nomen Jesu Christi sit laude omni et gloria excelsius, vos tamen, o redempti ! laudibus et festis celebrate, quantum potestis, nomen quod ipse passione et resurrectione sua promeruit, ut scilicet in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum.

Vers. 5. 5. MAGNIFICE FECIT. — Septuaginta, *fecit excelsa*, id est res admirandas, sublimes et magnificas.

Vers. 6. 6. EXSULTA, — jubila quantum potes ; quidam vertunt, *hinni* ; alii, *exalta* vel *intona*. Hebræum

הִיץ *tsahal* significat valide et totis viribus clamare, uti faciunt equi hinnientes.

SION (cœtus fidelium, Ecclesia sancta ; quia) MAGNUS (exaltatus et gloriosus) IN MEDIO TUI (est) SANCTUS ISRAEL, — scilicet Deus Israelis ; ipse enim longe aliter, et sublimius est in medio tui, quam fuerit in medio Synagogæ, vel etiam in medio tui dum viveret, ante ascensionem in cœlum : nam tunc fuit in te homines docens, miracula faciens, moriens, et in viscera terræ descendens ; post ascensionem vero gloriosus est in cœlo ; et adhuc in venerabili Sacramento in Ecclesiæ militantis medio permanens.

Alludit ad nomen Emmanuelis, id est, nobiscum Deus ; nam : « In medio tui, » idem est quod tecum, aut inter te.

Hujus hymni et jubilationis exempla clarissima existenterunt in primis Christianis et Martyribus. Atque, ut alios taceam, SS. Processus et Martinianus custodes sanctorum Apostolorum Petri et Pauli in carcere Mamertino, videntes eorum cœlestem vitam et doctrinam, conversi sunt ad Christum : cumque aqua deesset, S. Petrus, facto in saxo Tarpeio signo crucis, fontem elicit, quem etiamnum fluentem cernimus et gustamus, indeque eos baptizavit. Qui mox tanta gratia, robore et júbilo dotati sunt, ut, cum Paulinus præfectus saxo os eorum, maxillas et dentes contundi juberet, illi oculis in cœlum fixis canerent : « Gloria in excelsis Deo. » Rursum, cum equuleo, candentibus laminis, scorpionibus aliisque diris tormentis cruciarentur, non aliud resonabant, quam : « Benedictum sit nomen tuum, Domine, in sæcula. » Tandem, securi percussi via Aurelia, læti et exultantes martyrium obierunt. Ita habet eorum Vita, 2 julii. Annon hauserant illi aquas exultationis de fontibus Salvatoris ?

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hoc cap. est tertia pars prophetiæ (secunda enim est a cap. VII hucusque) Isaïæ, duratque usque ad cap. XXIV, et continet oracula minâcia de Babyloniis, Idumæis, et aliis gentibus; tum ne Gentes insultent Judæis, audientes vel legentes in Isaïa oracula de eorum excidio; tum ut Judæorum cladem, aliorum, præsertim hostium, clade soletur. Hoc ergo cap. et seqq. graphice depingit excidium Babylonis, et sub ejus typo diem judicii, excidium orbis, damnationem Luciferi (quem et nominat cap. XIV, 12) et reproborum. Idem argumentum tractat Jeremias cap. I, et LI.

Hoc ergo capite, primo, Deus quasi dux belli elevans vexillum, evocat Cyrum et Persas contra Babylonem. Secundo, vers. 6, prædicit, quam horribilis sit ille dies excidii futurus; ita ut sol, luna et stellæ de cælo cadere videantur. Tertio, vers. 12, prædicit non tantum viros, sed et infantes occidendos, et mulieres constuprandas. Quarto, vers. 19, ait Babylonem subvertendam sicut Sodomam; ita ut non homines, sed ferae et demones ibi habitent (1).

1. Onus Babylonis, quod vidit Isaïas filius Amos. 2. Super montem caliginosum levate signum, exaltate vocem, levate manum, et ingrediantur portas duces. 3. Ego mandavi sanctificatis meis, et vocavi fortes meos in ira mea, exultantes in gloria mea. 4. Vox multitudinis in montibus, quasi populorum frequentium: vox sonitus regum, gentium congregatarum: Dominus exercituum præcepit militiæ belli, 5. venientibus de terra procul, a summitate cæli: Dominus, et vasa furoris ejus, ut disperdat omnem terram. 6. Ululate, quia prope est dies Domini: quia vastitas a Domino veniet. 7. Propter hoc, omnes manus dissolventur, et omne cor hominis contabescet, 8. et conteretur. Torsiones et dolores tenebunt; quasi parturiens, dolebunt: unusquisque ad proximum suum stupebit, facies combustæ vultus eorum. 9. Ecce dies Domini veniet, crudelis, et indignationis plenus, et iræ furorisque, ad ponendam terram in solitudinem, et peccatores ejus conterendos de ea. 10. Quoniam stellæ cæli, et splendor earum, non expandent lumen suum: obtenebratus est sol, in ortu suo, et luna non splendebit in lumine suo. 11. Et visitabo super orbis mala, et contra impios iniquitatem eorum, et quiescere faciam superbiam infidelium, et arrogantiam fortium humiliabo. 12. Pretiosior erit vir auro, et homo mundo obrizo. 13. Super hoc cælum turbabo: et movebitur terra de loco suo, propter indignationem Domini exercituum, et propter diem iræ furoris ejus. 14. Et erit quasi damula fugiens, et quasi ovis: et non erit qui congreget: unusquisque ad populum suum convertetur, et singuli ad terram suam fugient. 15. Omnis, qui inventus fuerit, occidetur: et omnis, qui supervenerit, cadet in gladio. 16. Infantes eorum allidentur in oculis eorum: diripientur domus eorum, et uxores eorum violabuntur. 17. Ecce ego suscitabo super eos Medos, qui argentum non quærant, nec aurum velint: 18. sed sagittis parvulos interficient, et lactantibus uteris non miserebuntur, et super filios non parcet oculus eorum. 19. Et erit Babylon illa gloriosa in regnis, inclyta superbia Chaldæorum, sicut subvertit Dominus Sodomam et Gomorrhæam. 20. Non habitabitur usque in finem, et non fundabitur usque ad generationem et generationem: nec ponet ibi tentoria Arabs, nec pastores requiescent ibi. 21. Sed requiescent ibi bestiæ, et replebuntur domus eorum draconibus: et habitabunt ibi struthiones, et pilosi saltabunt ibi: 22. et respondebunt ibi ululæ in ædibus ejus, et sirenes in delubris voluptatis.

(1) Hanc tertiam prophetiarum partem ad hostes et vicinos Judæorum pertinentem Isaïas incipit a Babyloniis, cap. XIII et XIV, vers. 1-27.

Primo, præcedit expositio eventuum præparatoria, per evocationem divinam hostium contra urbem, vers. 2, 3; per expeditionem copiarum hostilium, ad Dei imperium.

Vers. 1. 1. ONUS BABYLONIS. — « Onus » a Prophetis vocatur propheta tristis et calamitosa, tum quia illa quasi onus grave, et pondus poenae his illisve im-

susceptam, 4, 5; per praesagium vastitatis, consternationis et afflictionis hinc secuturae, 6-9.

Secundo, subsequitur narratio vindictae divinae, ex turbato naturae ordine et hominum strage emicantis, 10-13; Babyloniorum fuso exercitu, caesisque armatis et inermibus, exhaustorum, 14-18; Babylonis subversa, et ad desolationem omnimodam et diuturnam redactae, 19-22.

Rosenmuller, cujus *Scholiae in Vetus Testamentum*, licet philologica eruditione et historica scientia sint refertae, in pluribus tamen longe rejiciendum rationalismum olent, hanc contra Babylonem prophetiam Isaiae adjudicari posse negat; haec sunt momenta quibus fulcire conatur suam sententiam: « *Primum*, inquit, vers. 19, cap. xiii, Babylon urbs Chaldaeorum *superbia* vocatur. Jam vero Jesajae tempore, Chaldaeos vagam tantummodo, et nomadum errantium, interdum etiam praedonum (Cf. *Job. i, 17*) more, terram peragrantem gentem fuisse constat. Post Jesajae demum mortem boreales Chaldaei eruperunt, et sub Nebucadnezare Babylone potiti sunt, quam ingentis imperii metropolim fecerunt. *Deinde*, vers. 17, cap. ejusdem, *Medorum* crudelitas, qua in urbis expugnatae incolas saevissent, memoratur. Hi ipsi vero in ea Babylonis expugnatione, qua Cyrus hanc urbem cepit, principes egerunt partes, ut videbimus infra ad illum versum. *Tum* ex versu quatuor prioribus cap. xiv apparet, Israelitas eo tempore quo hoc carmen scriptum est, adhuc quidem in servitute Babylonica fuisse, verum etiam spem in patriam redeundi iis factam esse. Quae omnia me movent, ut carmen nostrum referendum existimem ad illud ipsum tempus quo regnum Chaldaeorum, postquam ab initiis Nebucadnezaris per 70 fere annos florisset, duce et imperatore Cyro, a Medis et Persis est subversum, et urbs Babylon, Balsasare, ultimo Chaldaeorum rege, interfecto, ab iisdem illis vi capta et expugnata est. »

Si huic Interpreti objicias quod ista propheta Jesajae nomen in fronte gerit, audacius quam rationabiliter respondet: « Quasi vero non constaret esse tam in hoc nostro, cui a Jesaja est nomen, vaticiniorum corpore, quam in aliis vaticiniorum collectionibus, plura capita, quibus ab illis qui hos libros conscripserunt et in unum collegerunt, falsum scriptoris nomen esset praepositum. »

Nemo est qui non videat quam levia, quam infirma sint hujusmodi argumenta. Nam qua ratione Interpres christianus et quidem tam doctus, ignorare videtur unum ex praecipuis et mirabilibus prophetiarum characteribus in eo constare, quod longe antequam fiant et existant, futuros nationum et regnorum eventus praedicant; et sic in isto vaticinio, Isaias Babyloniae casum praenuntiet (194 circiter annos ante eventum), non cum summum potentiae et magnificentiae apicem attigisset, sed, ut notat ipse Rosenmuller, « cum Chaldaei vagam tantummodo et nomadum errantium gentem fuisse constat. »

Caeterum, ut absque ulla controversia illa duo capita Isaiae adjudicentur, haec ex doctore Jahn subjicere libet, in quibus totum hoc de Babylone vaticinium et alia similia, cap. xxi, xl, et lxvi, Isaiae vindicare et quidem feliciter studuit.

Vaticinia contra Babylonem.

Vaticinia de eversione regni Chaldaeo-Babylonici et de reditu Hebraeorum ex captivitate, *Isai.* cap. xiii, vers. 1-14, 23; xxi, et xl-lxvi, conjiciuntur in tempora exilii, et argumenta sunt: *Primo*, diversitas elocutionis; nam in ultimis xxvii capitibus distinguitur potior pars populi tanquam servus vel cultor Jehovah, xli, 8-9; xlii, 1, et

pendet, et imponetur a Deo; tum quia Propheta cum molestia, et aegre eam quasi pondus in os levans, enuntiant, et imponunt audientibus, ea-

seq; xlii, 1; xlviii, 12 et 20; xlix, 7; li, 13, quod in prima libri parte non observatur.

Idololatria ludibrio et risui exponitur, xl, 19-20; xlii, 9-17; xlii, 5-7, quod in illis quoque primae partis locis, in quibus idololatria, ut ii, 19, arguitur, frustra quaesiveris. — Saepius annotatur, vaticinia antiquiora eventu fuisse comprobata, ut xli, 21-24, 26-29; xlii, 6-7; xlii, 21; xlviii, 5, quod arguit auctorem recentiorum, nec reperitur in priori libri parte, in qua etiam voces et dictiones saepius recurrunt, quae in secunda parte desiderantur. *Secundo*, accuratio vaticiniorum, et distantia eventuum. Aetate Isaiae nulla erat monarchia Chaldaica, nec celebreserant Medi et Elamitae seu Persae, qui Chaldaicam monarchiam eversuri praedicuntur. Ab anno 14 Ezechiae elapsi sunt 90 anni, donec conderetur monarchia Chaldaica; et 115 anni, donec nasceretur Cyrus, qui anno post Ezechiam 155 dux exercitus Medorum designatus est, et tandem anno 176 monarchiam Chaldaeorum evertit. Propheta autem noster jam videt Judaeam et Jerosolyma per Chaldaeos vastata, xli, 26-28; cernit monarchiam Chaldaico-Babylonicam, quae strages has Judaeae intulit, ad interitum vergentem, et hostes ejus jamjam ex septentrione irruentes, xlii, 14; xli, 2-25; imo ipsum quoque Cyrum his expresso nomine compellat liberatorem Hebraeorum, xlii, 28, et xli, 1. *Tertio*, vaticinia usque in aetatem Cyri perspicua sunt; quae vero ulteriora tempora respiciunt, sunt obscuriora; unde concluditur auctorem aetate Cyri vixisse; nam si Deo placisset, haec clarissima vaticinia in tempora tam remota largiri, et ipsum quoque Cyri nomen revelare, cur xli, 14, dicuntur Hebraei post reditum in patriam, commercii Cuschaeorum et Sabaeorum participes fore, quod, ut ex Esdra, Nehemia et Malachia liquet, eventu comprobatum non fuit? Nec grandes illae promissiones, lx, 6-10, effectum habuerunt. Coaevi Isaiae profecto discernere non potuissent, illa de Cyro verbo tenuis, haec autem nonnisi ex parte complenda, vel tropice intelligenda esse.

Vaticinia contra Babylonem sunt ab Isaia.

Primo, lingua, stylus et elocutio profecto non est ea quae ex exilio repeti debeat, et ab Isaia proficisci non poterit; e contrario linguae puritas, styli sublimitas, et elocutionis elegantia talis est, qualis ex plumbea linguae Hebraicae aetate expectari nequit, sed aetatem argenteam prodit. Differentia styli, quae intercedit; major non est quam quae *Nich.* i-v, et vi-vii, reperitur, imo minor quam quae *Osee*, i, et iii, atque ii, et iv-xiv; vel *Amos* i-vi, et vii-viii, atque in diversis Davidis Psalmis observatur. Dictiones quaequam, in aliis aetatis Isaianae scriptis non occurrentes, nihil evincunt; neque enim in tenui rerum Hebraicarum suppellectili expectari potest, omnes dictiones et voces alicujus certae aetatis, saepius redire debere. Sunt vero et hujusmodi voces oppido paucae. Observatur e contrario in his vaticiniis consueta Isaiae vehementia orationis, eadem dismembratio obsectorum, eadem antithesis Jacob et Israel. Omnis differentia in eo est, quod Propheta in priori parte vitia reprehendebat, in his ultimis capitibus magis docere et consolari studet, prout materia substrata exigebat, nonnunquam tamen in his quoque invehitur in vitia, ut cap. lxx, vers. 9-17; lxxii, 1-7; lxx, 1-8; lxx, 11-14. Si Isaias haec vaticinia ultimis vitae suae annis conscripsit, facile percipitur, Prophetam jam senem (aetate Manassis, quae passim notatur), in prospectibus solatio plenis, docere maluisse quam reprehendere; doctorem autem quam maxime decebat, populum, tanquam servum Dei, alloqui, potiorum gentis partem dis-

que illos gravant. Ita S. Hieronymus, Septuaginta et alii. *Secundo*, pro *onus*, hebraice est מַשָּׂא *massa*, quod varia significat, scilicet onus, pondus, assumptionem, elevationem. Unde Septuaginta vertunt, λήμα, id est assumptio, eo quod prophetia quasi mandatum Dei aure et mente Pro-

phetae excipitur, ut illud proferat ad eos, ad quos a Deo dirigitur. Rursum, prophetia vocatur assumptio et elevatio, eo quod mens Prophetae in ea elevetur ad Deum, ut ejus oracula audiat. Syri vertunt, מַשְׂקֵל *maskelo*, id est asportatio, decessus, eo quod mens Prophetae a se discedere videatur, et asportari a Deo ad videndum ea quae remota et futura sunt: quanquam Syre *maskelo* plura significet, omnia scilicet quae hebraice *massa* (1).

tinguere, atque insaniam idololatriæ illustrare, quod autem in parte quoque prima, non solum, II, 18-19, sed etiam II, 8; VII, 19-21, etsi paucioribus præstat: Ad doctrinam quoque apprime faciebat annotatio, antiquiora vaticinia eventu comprobata esse, sive Propheta deportationem decem tribuum, sive liberationem Judæorum ab Assyriis, sive alias antiquiores prophetias respexerit; nequaquam igitur arguit recentiorum ætatem. Id in priori voluminis parte non occurrit, quia Propheta in illa non docet, non consolatur, sed reprehendit. Quod quæpiam dictiones in alterutra parte desiderantur, evinceret alium auctorem, si Isaiæ esset jejunium et sterile ingenium. *Secundo*, accurata eventuum iam longe distantium prædictio est quidem admirabilis; ast Propheta idipsum sæpius, tanquam singulare, lectori commendat; unde apparet jam ejus ævo id multis visum fuisse incredibile, atque adeo ipsa hæc temporis distantia, in vaticiniis his annotata, antiquiorem auctorem prodit. Dein supra jam ostendimus, Chaldæos, Medos et Persas seu Elamitas, tempore Isaiæ non fuisse populos tam obscuros, ut propheta de illis loquens, neque eatenus, quatenus oportuit, intelligi potuisset. Denique prophetas de remotioribus quoque eventibus locutos fuisse jam supra exemplis, et quidem ex ipso etiam Isaiæ depromptis, comprobavimus; addimus in ipsa hac secunda voluminis parte, prædici, LU, 13-53, Messiam Jesum, ubi omnes conatus, locum de alio quocumque interpretandi, frustranei sunt (Cf. IY, 1-5). Imo mox in prima visione, cap. VI, prospicit Propheta omnimodam vastationem Judææ, et novam rerum restaurationem. Denique propagatio religionis, in ipsa secunda parte prædicta a fine quoque captivitatis Babylonice remotissima fuit ut, transmissa paulisper hypothesi de recentiori origine vaticiniorum, nihilominus adsit prophetia in longinqua demum posteritate eventu comprobata, in qua populus Hebræus, et quidem potior ejusdem pars, per quam complenda fuit prædictio, definita est. Propheta cernit omnino hostile regnum Chaldaico-Babylonicum, urbes Judææ eversas, rudera Jerosolymorum, eversionem monarchiæ Chaldaicæ, et nominat non modo Medos et Elamitas, sed ipsum etiam Cyprium. Ast Isaiam, sub Ezechia vel Manasse tales revelationes nactum, potuisse se totum ita in illa longinqua tempora transferre, ut, præsentium oblitus, non nisi futura scriberet, non negabit qui observavit, Micham, Joelem, Habacuc et Nahumum, totos in longissime remotis temporibus versari. Atque de hoc Isaias ipse monet lectorem, XL, 1; XLI, 7, 21; LXVI, 9, per illud מֵאֲחֵרֵי יְהוּדָה, *dicit Jehova* (conf. quoque *Isai*, XLIV). *Tertio*, vaticinia usque in ætatem Cyri magis esse perspicua; illa autem de temporibus remotioribus obscuriora, mirandum non est; nam remotiora objecta in visionibus, uti in prospectibus, minus accurate discernuntur.

Cuschæos et Sabæos, magna olim commercia tractasse, et Hebræis quoque post exilium merces attulisse, dubitari nequit; neque Hebræi id temporis omnes, ut prædicitur, pauperes erant; nam *Aggæi*, cap. I, laquearia construebant, et sumptus pro structura templi, atque ætate Nehemiæ etiam pro munimentis Jerosolymorum suppedabant. Denique in his locis non adeo de commerciis quam de conversione horum populorum ad cultum veri Dei, sermo est, ex quibus non paucos Judaismum amplexos esse, et templum Jerosolymitanum visitasse, ut *Isai*, LX, 6-10, prædicitur, vel ex *Act. Apost.* II, 10-11; VIII, 27-28, constat. (Jahn.)

phetae excipitur, ut illud proferat ad eos, ad quos a Deo dirigitur. Rursum, prophetia vocatur assumptio et elevatio, eo quod mens Prophetae in ea elevetur ad Deum, ut ejus oracula audiat. Syri vertunt, מַשְׂקֵל *maskelo*, id est asportatio, decessus, eo quod mens Prophetae a se discedere videatur, et asportari a Deo ad videndum ea quae remota et futura sunt: quanquam Syre *maskelo* plura significet, omnia scilicet quae hebraice *massa* (1).

Moraliter, vide quantum sit onus peccati, quod tantum onus pœnæ secum trahit.

Mystice, S. Bernardus serm. *De undecim Oneribus Isaiæ*, sigillatim ea exponit, atque: « Sanctus Isaias undecim nobis onera prophetico sermone describit: *primum*, onus Babylonis; *secundum*, onus Philistiim; *tertium*, onus Moab; *quartum*, onus Damasci; *quintum*, onus deserti maris; *sextum*, onus Ægypti; *septimum*, onus Dumma; *octavum*, onus in Arabia; *nonum*, onus Vallis visionis; *decimum*, onus Tyri; *undecimum*, onus jumentorum Austri. Et quid est onus nisi pondus quoddam deprimens animam, et ad terram inclinans, faciens eam ad inferiora respicere, et negligere superiora? Tale nobis onus aliquando ex mundi provenit delectatione, et hoc onus Babylonis; aliquando ex immundorum spiritu immisione, et hoc onus Philistiim; aliquando ex naturali quadam et inevitabili necessitate, et hoc onus Moab; aliquando ex tenebris ignorantiae, et hoc onus Ægypti; aliquando ex innata nobis infirmitate, et hoc onus Damasci; aliquando ex ma-

Mystice,
onera un-
decim,
quæ?

(1) « Onus Babylonis, » etc. Figuras veritati committent Prophetæ; ex qua commixtione et cæci magis excæcantur et pii homines plus confirmantur. Redemptio ex Babylone typus fuit redemptionis quæ per Christum contigit, ut omnibus planum est. Jam igitur Babylonis eversionem commemorat, quam consecuta est libertas populi Dei: quemadmodum et in fine mundi evenient. Quo enim propinquior fuerit ejus desolatio, et redemptio filiorum Dei propior erit, ut Dominus suos adhortatur, cum ait: « His fieri incipientibus, levate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. » Non solum autem hac ratione his quæ sequuntur capitibus prophetias textit Isaias de Babylone et aliis nonnullis provinciis ac regnis evertendis, sed etiam propter Jehudam et Jerusalem, ut Dei justitiam discerent, qui omnium gentium rationem habeat, et scelera earum suo tempore puniat, intelligerentque perstultum esse, dum res prosperæ sunt, ita eis incumbere, ut non etiam meminerint posse earum omnium rerum brevi tempore fieri commutationem, atque aliam vicissitudinem multo diversam se posse experiri. Eas autem nationes et regna tantum commemorat quæ populo Judæorum nota erant et quorum res ad populum Hebræorum aliqua ratione pertinebant. Ita tamen orationes disponit Propheta, ut fere nulla sit prophetia exterorum regnorum, in qua redemptionis per Christum futuræ quidquam non interserat; nam huc tendebant omnia. Hujusmodi autem prophetias in quibus gravia ac tristitia nuntiabant Prophetæ, *onera* appellabant; non solum quia quæ dicebant, gravia, veluti onera, essent, verum etiam quia ea quoque audire grave, imo neque ea prænuntiare valde esset jucundum; sed parendum erat Spiritui. (Forerius.)

lorum persecutione, et hoc onus deserti maris; aliquando ex occulta animi vexatione, et hoc onus Duma; aliquando ex timore mortis, et hoc onus in Arabia; aliquando ex vanitate, quando proficimus, et hoc onus Vallis visionis; aliquando ex angustia pro his quæ toleramus, et hoc onus Tyri; aliquando ex charitate, quando aliis prodesse desideramus, et hoc onus jumentorum Austri. » Deinde singula ordine prosequitur, quæ suis quibusque locis intexam, ac tandem singulis oneribus singula assignans remedia, ita concludit: « Inspiciat unusquisque seipsum, videat et quod onus sustineat, et quod in futurum sustinere formidet. Si sub onere Babylonis est, detestetur illud et abjiciat, ne si fuerit conformis operibus ejus, a pœnis ejus non sit immunis. Sub onere Philistiim videat, ne potationibus eorum inebrietur, eisque fiat similis in culpa, futurus eis similis in pœna. Quod si sub onere Moab se senserit laborare, sagatagat sic necessitatibus corporis indulgere, ne Nabuzardan muros destruat Jerusalem; nec sic ei satisfaciat, ut cum illo in æternum ardeat. At si onus Damasci humerum presserit, caveat ne ipse sibi manus injiciat; et ita seminans in carne, de carne metat corruptionem. Sane, si onus Ægypti incubuerit, abjiciat opera tenebrarum, et armis lucis induatur; ne, si hic interioribus tenebris mentem libens tradiderit, quandoque in exterioribus nolens crucietur. Porro, si onus deserti maris malis eum persecutionibus infestaverit, non deficiat, nec frangatur; ne quod ipsi injecerint per malitiam, ille per impatientiam patiat. Si autem onus Duma, id est silentii, effecerit impatientem, vel pudor et confusio obstruxerit confessionem, caveat pondus pœnæ, quod talibus silentibus Propheta intentat. Verum, si onere Arabia pressus mortem timuerit, secundum naturam sese habeat, ut eam non timeat propter conscientiam; ne non solum ab Arabia prematur, sed insuper cum Arabia æternæ damnationis onere comprimitur. Præterea, si sub Vallis visionis onere suspirans contra vanitatem pugnaverit, caveat ne a monte contemplationis cadat in vallem erroris, eo utique onere obruendus, quod in onere Vallis visionis Propheta describit. At, si sub onere Tyri, ob præsentis labores et dolores, mentem pusillanimitas in desperationem dejecerit, caveat præ omnibus propriæ voluntatis angustiam; ut, corde dilatato, per omnes hujus vitæ angustias gratanter incedat, et sic æternum miseriæ pondus, quod Tyro intentatur, evadat. Postremo, si sub onere jumentorum Austri affectus tædio defecerit, cogitet, sciatque quia, si onus charitatis abjecerit, onus damnationis immerito sustinebit. » Denique docet S. Bernardus ab his omnibus oneribus Christum nos liberare, per gratiam inchoate in hac vita, per gloriam perfecte in futura. Ejus ergo opem onerato assidue esse implorandam. Omnia satis apposite, nisi quod in ultimo onere per jumenta Austri accipiat pios et compatiētes, cum

ad litteram ita vocentur Judæi impii et impatientes.

2. SUPER (id est contra) MONTEM CALIGINOSUM. — Vers. 2. Ita per tropum vocat Babylonem, licet in loco ^{Mons caliginosus est Babylon, cur? Primo.} campestri sitam, scilicet « montem, » ob magnificentiam et fastum palatiorum, turrium, murorum, etc. « Caliginosum » vero, *primo*, ob omnium rerum in ea caliginosam confusionem, ob quam hebraice dicta est *Babel*, Ita S. Hieronymus. *Secundo*, quia idololatriæ et errorum tenebris erat involuta. *Tertio*, « caliginosum, » id est calamitosum; caligo enim symbolum est calamitatis, præsertim quia noctu in caligine capta est Babylon illa incluta, cum non minor civitati a nocte, quam civium animis a perturbatione et erapula offusa fuit caligo. Ita Sanchez. *Quarto*, et ^{Secundo. Tertio. Quarto.} magis ad litteram, « caliginosum, » quia Babylon loco humido et palustri sita juxta Euphratem, ob densos vapores et nebulas inde ascendentes, aerem habebat nubilum et caliginosum, accedentibus præsertim hortis pensilibus quos in gratiam Nitocris uxoris suæ fecit Nabuchodonosor. Hi enim horti fuerunt orbis miraculum; erant enim alti, et sua altitudine umbram et caliginem inducebant urbi, præsertim accedentibus nebulis jam dictis, et fumo ex foco et igne tot domorum et familiarum.

De hortis hisce audi Josephum, lib. X *Antiq.* XIII: « Moles saxeas fornicibus suspendit (Nabuchodonosor) montium speciem referentes, superne consitas variis arborum generibus; atque ita celebratos illos pensiles hortos absolvit, eo quod uxor educata in Media concupisset quendam patriæ suæ similitudinem. » Vide de iisdem et Curtium, lib. V.

Pro *caliginosum* hebræum est *נִסְפָּה* *nispe*, *excelsum* elevatum; Septuaginta vertunt, *campestem*; Syriaca, *calcatum*, tritum, æquum, planum; Arabica, *calvum*, abrasum, sine arboribus. S. Hieronymus *nispe* deduxit a *נִסְפָּה* *nesepeh*, id est crepusculum, quod male taxat Pagninus. Nam *Jerem.* XIII, 16, vocantur montes *nesepeh*, id est crepusculi, montes caliginosi. Ita Forerius.

LEVATE SIGNUM. — Deus hic quasi classicum canit, eoque Dariū ac Cyrum cum Persis et Medis evocat ad excidium Babylonis, q. d. Vos, o Dari et Cyre! elevate signum, id est, ut hebraice est, vexillum contra Babylonem, ut eam expugnetis; « exaltate vocem, » uti solent clamores edere milites, dum invadunt urbem: « levate manum » contra urbem, vestro gladio direptioni et triumpho devotam: « Ingrediantur duces (Cyri) portas » Babylonis, quas ego eis pandam (1).

(1) Juxta Rosenmüller, *נִסְפָּה* *ar nischefa*, omnino est vertendum *mons rarus*, nudus, nullis arboribus aut fruticibus consitus, unde signa aut vexilla in ejus fastigio erecta eminens prospici possunt, ut infra cap. XL, vers. 18; XLIX, 19.

« Levate manum, » quod pertinet ad convocationem, ut cum quisquam advocans alterum, quod propter dis-

Vers. 3. 3. MANDAVI SANCTIFICATIS MEIS. — Persas et Medos vocat suos *sanctificatos*, id est a se destinatos, et quasi consecratos milites ad sanctum hoc bellum, et sanctam vindictam Dei complendam; de quo plura, *Jerem.* VI, 4. Hinc Syriaca et Arabica vertunt, *mandavi sanctitati*, sanctimonie, vel sanctificationi *meae*, hoc est, militibus sanctissimis, Cyro sanctissimo, utpote ad bellum sanctissimae vindictae destinato.

Aliter alii: *Sanctificati*, inquit, id est sancto juramento adacti, *q. d.* Sacramentarii milites.

EXSULTANTES IN GLORIA MEA. — Quia scilicet ego eis gloriosas victorias dedi; per eos enim punivi et debellavi Gentes, ob earum scelera. *Gloria* ergo hic significat gloriosam vindictam et victoriam.

Vers. 4. 4. VOX MULTITUDINIS. — *q. d.* Videor mihi in spiritu audire turbas et tumultus Persarum et Medorum, contra Babylonem turmatim adventantium.

DOMINUS EXERCITUM PRÆCEPIT. — Potest verti cum Vatablo: *Dominus exercituum recenset vel lustrat exercitum bellicum*, scilicet Persarum, sicut dux solet agere delectum, et lustrare suas copias; Deus enim hic inducitur, quasi dux belli sacri.

Vers. 5. 5. A SUMMITATE COELI. — *q. d.* Venient Persarum copiae ab extremitate terrae, ubi videtur terra caelum tangere. Accommodat se Scriptura phrasi vulgi, quod putat caelum esse hemisphaericum instar arcus, ibique finiri ubi terminatur visus, ibique terrae jungi. Nec id mirum; nam et S. Chrysostomus et Lactantius, et alii, quos citat noster Acosta, lib. I *De novo Orbe*, cap. I, opinantur (et S. Augustinus, lib. II *De Genesi ad litteram*, cap. II dubitat) caelum non esse sphaericum, nec ambire et complecti totam terram; sed instar semicirculi terrae medietatem circumdare, eique in terminis suis copulari.

DOMINUS (scilicet adest ulturus scelera Babylonis), ET VASA FURORIS EJUS, — id est instrumenta irae ejus, scilicet Darius et Cyrus cum suis copiis, armis et quadrigis quasi lictores Dei advolant.

ONNEM TERRAM, — scilicet Babylonem subjectam, de ea enim hic agitur. Simile est vers. 10.

Allegorice haec veriora erunt in die iudicii, cuius hic est typus.

6. ULULATE, QUIA PROPE EST DIES DOMINI. — Licet enim 150 annis abesset hoc excidium Babylonis, tamen hoc tempus exiguum est respectu aeternitatis, imo respectu regni alicujus; licet respectu aetatis et unius hominis multum sit. Vide *Can.* IV.

tantiam loci non possit exaudiri, manum elevat, innuens ut veniat. (Idem.)

Ista consuetudo super montes elevandi signum, ad populos provinciae colligendos, in pluribus Isaiae et Jeremiae locis consignatur, *Isai.* V, 6; XI, 17; XLIX, 22; *Jerem.* IV, 6; VI, 1, supra fastigium montis editissimum magnam arborem plantabant, in cuius vertice erigebatur vexillum per trochleam, ductariosque funes, « quasi malus in vertice montis, et quasi signum super collem, » inquit Isaiae, XXX, 17; et in *Jerem.* VI, 1: « Super Bethacaram levate vexillum, quia malum visum est ab Aquilone. »

QUASI VASTITAS A DOMINO VENIET. — Tò quasi hic est nota veritatis, non similitudinis, *q. d.* Tanta et tam horrenda vastitas incumbet Babyloni, qualis et quanta decet Deum offensum et iratum. Unde Hebraice est nervosa paronomasia; מַשַׁדַּי מִשַׁדַּי *missaddai*, id est vastitas a vastante Deo veniet. De nomine Dei *Saddai*, vide dicta *Genes.* cap. XVII, vers. 1, et *Exodi* VI, 3.

7. OMNES MANUS DISSOLVENTUR, ET OMNE COR Hominis CONTABESCENT. — Corde deficiente, a quo ad membra diffunduntur spiritus vitales, ac per eos motus et sensus, omnia membra concidunt, tremunt, virtute destituuntur, et quasi paralyti resolvuntur. Quocirca Septuaginta pro *omnes manus dissolventur*, leganter vertunt, ἐκλυθίσονται, id est solventur quasi paralyti, fientque instar paralyticorum. Sensus est, *q. d.* Deus injiciet Babyloniis adventante Cyro tantum pavorem, desperationem et stuporem, ut manus eorum tremant et languescant, nec possint arma continere, ut mens consilii inops stupescat, utque animi concidant et contabescant. Id ita Balsasari contigisse scribit Daniel, cap. V, vers. 6.

8. UNUSQUISQUE AD PROXIMUM SUUM STUPEBIT. — Vers. 8. Sic enim solent rebus perditis homines attoniti invicem se aspicere, quasi stupefacti et elingues.

FACIES COMBUSTAE VULTUS EORUM. — Intelligitur more Hebraeo *ut sicut*, *q. d.* Sicut facies combustae, scilicet aridae, luridae, nigrae et terrae (talis enim coloris sunt quae exusta sunt), erunt vultus eorum. Sic Joel, cap. II, de Judaeis a Chaldaeis obsessis et arctatis ait: « Omnes vultus redigentur in ollam, » id est, ut Nahum ait, cap. II, « erunt sicut nigredo ollae. » Facies ergo combustae sunt luridae, exsanguis et tetræ ex pavore, mœrore et anxietate.

Hebraice est *facies flammaram*, quod Vatablus et Sanchez explicant, *q. d.* Rubore quasi flammeo ex pudore suffundentur, uti contigit iis, qui in scelere et re pudenda ex inopinato deprehenduntur. Sic de Lavinia canit Virgilius, *Aeneid.* XII:

Flagrantes perfusa genas, cui plurimus ignem
Subjecit rubor, et calefacta per ora cucurrit.

Solet enim facies eo sanguine, quem pudor ad maxillas evocat, rubere et quasi ridere.

Noster Interpres recte per *facies flammaram* accipit facies flammis exustas, ut sit metalepsis. Alii de colore flammaram, hoc est de pallore, interpretantur, qualem habent non tam ipsae flammæ, sed et fabri ferrarii antelucano tempore ad ignem operantes; quorum facies sic apparent pallidae et luridae, ac si prorsus essent factae exsanguis.

9. ECCE DIES DOMINI VENIET, CRUDELIS. — Aliqui Vers. 9. hæc ad litteram accipiunt de die iudicii, sed patet ex præced. et sequentibus, ad litteram hæc dici de excidio Babylonis, quod tamen consummationis sæculi, et diei iudicii viva fuit imago. Ita S. Hieronymus.

AD PONENDAM TERRAM (Babyloniorum) IN SOLI-

TUDINEM. — Dices : Etiam post Cyrum floruit Babylon tempore Alexandri Magni, qui eam denuo vastavit. Respondeo hanc Babylonis vastationem coeptam esse a Cyro, perfectam vero ab Alexandro et aliis, uti dicam *Jerem.* I, 39.

Vers. 10. 10. QUONIAM STELLÆ COELI. — Est hyperbole et hypallage, qua Prophetæ solent significare extremam cladem, calamitatem et afflictionem. Ita enim afflictis, ob spiritum vitalium et animalium debilitatem, et reditum ad cor, atque ob capitis deliquium et vertiginem, omnia videntur esse caliginosa, imo volvi et inverti. Contrarium accedit in lætitia.

Allegorice, hæc, ut sonant, vere contingent in die iudicii, uti et ea quæ dicuntur vers. 13. Vide cap. xxxii.

Vers. 11. 11. SUPER ORBIS MALA. — Babylonem vocat orbem quia erat ob frequentiam hominum, opificum et mercium, instar parvi mundi. Sic Romam, Parisios, Venetias, Constantinopolim vocamus parvum mundum, Hebraice vox תבל *tebel*, id est orbis, alludit ad בבל *Babel*.

Vers. 12. 12. PRETIOSIOR ERIT VIR AURO. — *q. d.* Miles Medus Dei vindicis nutu et instinctu nulli Babylonio pareet, etiamsi lytrum et pretium auri maximum offerat; quia gloriosus et ferus malet gloriam et vitas quam opes, ut dicitur vers. 17. Ita Vatablus et Sanchez.

Aliter Adamus, *q. d.* Pretiosus, id est rarus, supererit vix; nam plurimi occidentur a Chaldæis.

MUNDO OBRIZO. — Hebræus et Chaldæus, auro *ophir*, id est optimo. Vide dicta *Jerem.* x, 9.

Vers. 13. 13. MOVEBITUR TERRA. — Est hyperbole et hypallage; afflictissimis enim videtur terra et cælum moveri, rotari et confundi. Sic vulgo dicimus : « Cælo terram misceri, aut mari cælum, » id est omnia commisceri et confundi.

Vers. 14. 14. ET ERIT QUASI DAMULA FUGIENS. — *q. d.* Exercitus Chaldæorum fugiet veniente Cyro, sicut damula et ovis inertis et imbellis fugit ad rugitum leonis vel lupi.

UNUSQUISQUE AD POPULUM SUUM CONVERTETUR. — Loquitur de exteris et auxiliaribus copiis, quæ ex aliis subditis, vel fœderatis provinciis venerant auxilio Babylonis contra Persas; hæ enim videntes castra Cyri fugerunt, et redierunt ad suos.

Vers. 16. 16. INFANTES EORUM (Babyloniorum) ALLIDENTUR. — Signum hoc est extremi odii et crudelitatis, idque factum est justo Dei iudicio, qui parentum scelera etiam in infantibus eorum innoxii vindicavit. Idem prædictum fuit *Psal.* cxxxvi, 9 : « Beatus qui tenebit, et allidet parvulos tuos (o Babylon) ad petram (1). »

(1) « Ecce ego suscitabo super eos Medos, qui argentum non quaerunt, » etc. Descriptio hostis barbari et crudelis, ut *Jud.* v, 19, « quæstum argenti non acceperunt, » si quis vitam redimere vellet. Tantam igitur Noster ait esse Medorum crudelitatem, ut frustra eroris sitim pretio oblato quis tentet restinguere, vel auro vitam charosve pueros redimere. Cum his conveniant Cyri verba quibus

19. ET ERIT BABYLON ILLA GLORIOSA. — Supple, Vers. 19. excisa et subversa, « sicut Sodoma. » Babylon hic vocatur « gloriosa in regnis, » hebraice תְּשֵׁבִי *tsebi*, id est decor, deliciae, gloria, magnificentia regnorum (2).

INCLYTA SUPERBIA CHALDÆORUM. — Ita enim legunt S. Hieronymus in *Comment.*, Complutensia, Plantina et alia passim; Hebraice est, gloria superbia (id est magnificentiæ) *Chaldæorum*, id est ob quam gloriari et superbire solent Chaldæi, inquit Vatablus; sic et Pagninus. Tigurina, decus splendoris *Chaldæorum*, Babylon est urbs inclyta, superba et magnifica Chaldæorum. Nihilominus lectio Romana uti nervosior, ita germanior videtur. Babylon enim vocatur *inclyta superbia*, id est inclyta gloria et magnificentia Chaldæorum, de qua nimirum uti urbe superbissima et magnificentissima ipsi superbire et gloriari solent apud omnes gentes; hoc est, ipsa erat « domicilium superbiæ, et sedes luxuriæ, » ut loquitur Cicero, lib. II *De Legibus*. Sic et ait Virgilius, II *Aeneid.* : « Barbarico postes auro spoliisque superbi procubere. » Sic vocantur urbes superbiæ, agri superbi, conjugium superbium, forma superba, fortuna superba, honor superbus, sceptrum superba, et « belli insigne superbium, » *Aeneid.* VIII. « Babylon omnium quas sol aspexit urbium maxima, inquit S. Hieronymus, jam nihil præter muros reliqui habet. »

20. NEC PONET IBI TENTORIA ARABS, — qui solet Vers. 20. habitare in tentoriis, et vagari per loca compascua (quales jam sunt multi in Africa, qui de loco in locum migrant, vocanturque Arabes Scenitæ, vel Nomades), pecoris et gregum, quos alunt, causa; idque quia ob Babylonis ruinas multi erunt specus et antra, in quibus latere solent leones et

Medos alloquitur, apud Xenophontem, *Cyropæd.* lib. V; § 3 : Ἄνδρες Μέδοι, καὶ πάντες οἱ παρόντες, ἔγω οὐκ αἶδα σαφῶς, ὅτι οὗτε χρημάτων δεόμενοι οὐδ' ἔμα ἐξήλαστε : « Optime novi, viri Medi, et qui adestis alii, vos ob penuriam pecuniæ mecum hanc expeditionem non suscepisse. » Ammianus Marcellinus, lib. XXIII, cap. vi, ubi Persarum, sub quibus ille Medos quoque et Parthos censeat, mores describit : « Magnidici, ait, et graves, ac tetri, minaces juxta in adversis rebus ac prosperis, callidi, superbi, crudeles, » etc. (Rosenmuller.)

Nota Medos sese in libertatem vindicasse viginti annis ante annum mortis Achaz, quo hæc propheta ab Isaia edita est.

Vers. 18. « Sed sagittis parvulos interficient. » Textus hebræus reddi potest : *Et arcus illorum pueros allident; vel ut Chaldæa paraphrasis : Et arcubus suis parvulos scindent.* Et revera usque ad illam crudelitatem his temporibus devenerat ut loco sagittarum, in arcubus pueros ponerent, et sic contra muros vel lapides emitterent, ut alliderentur, quod textus innuere videtur.

(2) Ista contra Babylonem vaticinia nonnisi labentibus sæculis perfecte adimpleta esse dixerimus. Nam Medi et Persæ primam illi cladem intulerunt, et sub Persicis regibus Cyri successoribus, splendor ejus magis ac magis obtenebrata est. Sub Alexandro, cujus brevissimum imperium fuit, paululum reviviscere visa est, sed mox in oblivionem et inde plane in interitum demersa est.

feræ gregibus inimicæ; et quia Babylon exusta erit in tumulum aridum, nec herbas aut gramina proferet.

Arabum præ aliis meminuit, tum quia Arabes sunt pastores pecorum, ut dixi; tum quia Arabia Deserta vicina est Chaldææ. Hoc vaticinium etiamnum perdurat, et experientia liquet. Narravit mihi Romæ vir eruditus et religiosus, qui recenter illa loca peragravit, ruinas Babylonis etiamnum cerni, easque ingentes et immanes, et extendi ad tres diætas, esseque plane desertas et desolatas. Causam, inquit, percunctatus sum, ac præsertim cur Arabes et pastores in locis adeo vacuis et compascuis, saltem greges non pascerent? Qui illico mihi responderunt, loca illa plena esse spectris ferarum et dæmonum, quæ hic recenset Isaias, ideoque neminem ad illa audere propius accedere. Dæmones ergo Babylonem tot nominibus et vitiiis sibi debitam, ideoque adeo justo iudicio sibi datam possident, ut hominibus terrorem incutiant, ne Babylonis scelera sequantur, sciantque; si id fecerint, se pariter dæmonum habitaculum fore, et ludibrium æque ac pabulum in gehenna, juxta illud *Psalm.* XLVIII, 15: « Positi sunt sicut oves in inferno: mors depascet eos. »

Vers. 21. 21. PILOSI. — Fauni et Satyri, de quibus Plinius, libro VII, cap. II, hoc est, ut Chaldæus et Septuaginta, dæmones, scilicet qui in sylvis et locis desertis apparent hirsuti specie hircorum, quasi dii nemorum, de quibus plura cap. XXXIV, vers. 14. Hoc est quod ait S. Joannes huc alludens, *Apo-cal.* XVIII: « Cecidit, cecidit Babylon magna: et facta est habitatio dæmoniorum, et custodia omnis spiritus immundi. »

SALTABUNT. — Alludit ad lusum, quo lascivientes hæduli, militarem in modum ex diversis stationibus emissi, adversis frontibus congregiuntur, insultant et cornutant (1).

Vers. 22. 22. ET RESPONDEBUNT IBI ULULÆ. — Septuaginta, *onocentauri*. Ulula est avis nocturna gemens, sic

(1) « Et pilosi saltabunt ibi, » שָׂעִיר passim hircum denotare constat, et posset a שָׂעִיר *pilus*, significare quoddamque aliud animal pilosum et hirsutum. Sed hoc loco alienum esset de hircis cogitare, uti et infra, XXXIV, 14, ubi de desolatione Edomi, « unus alterum in clamabit. » Utroque loco intelliguntur *Satyri*, a Græcis Romanisque sic dicti; estque nomen *Satyr* ipseissimum hebræum שָׂעִיר, littera *t* interposita, et aspirationem quæ est in littera *y* compensante... Credebant autem veteres, dæmones aut spectra in nemoribus, sylvis, desertisque locis solitos esse, noctu imprimis, apparere forma satyrorum, id est capite cornuto, caprinis pedibus, et cauda porcina, eosque de nocte inter se convenire, choreas ducere salaces, et sonos edere qualescumque, qui homines terreant; vide *Plinii Histor. natur.* lib. V, cap. I. In eadem opinione versari etiamnum incolas ejus regionis, in qua vetus Babylon sita erat, narrat Rich in *den Fundgruben des Orients*, tom. III, pag. 144. Satyros vero saltare, ut hic vates dicit, idque iis proprium esse docet illud *Virgilii, Eclog.* v, 73: « Saltantes Satyros imitabitur Alpheisibæus. » Hieronymus: « *Seirim* vel incubones, vel satyros, vel sylvestres quosdam homines, quos nonnulli fatuos sicarios vocant, aut dæmonum genera intelligunt. »

dicta, quod semper gemat et ululet. Ita Babylon factum; nam, ut ait S. Hieronymus: « Didicimus a quodam fratre Eremita, qui de illis finibus egrediens, nunc Hierosolymis vitam exigit monachorum, venationes regis esse in Babylone, et omnis generis bestias murorum ejus ambitu tantum contineri. » Mystice, Babylon est mundus, ululæ sunt mundani et sæculares, qui ob mundi curas, fastidia, lites milleque ærumnas assidue gemunt et ululant, sed tamen sicut ululæ suis in Babylone cavernis egredi nolunt: imo, si eas extrahas, resistunt: sic mundani mundi miseriis quas perditæ amant eximi nolunt, ut ad vitam quietam et religiosam transeant, sed in iis vivere et morari cupiunt. Est hæc maledictio Babylonis, id est mundi.

SIRENES. — Chaldæus, *dracones*; Septuaginta, *erici*; hebraice est תַּנִּינִים *tannim*, id est, ut ait S. Hieronymus, dæmones, aut monstra, aut dracones magni, cristati et volantes; hi enim vera sunt in locis desertis, et horum speciem sæpe assumunt dæmones. Noster pro genere *speciem* vertit. *Siren* enim est species monstri aquatici et marini, ore et pube tenus virgo, inferne piscis; qualis nostro sæculo in Frisia captus, vixit inter homines multos annos, didicitque nere. Hac etiam specie homines ludificat dæmon. Minus recte Scholiastes Græcus in *Isaiæ* XXXIV, 23: « Sirenes, inquit, vocantur ea quæ inter volatilia emittunt noctu querulam vocem, ac prope ululant, uti noctua, et similia. » Nota: Hac phrasi significat Propheta extremam loci vastitatem, quod scilicet ita desolandus sit, ut fiat habitaculum dæmonum et monstrorum, ita ut nemo eo ire audeat.

Tropologice, Siren, ait S. Basilius, est dæmon, qui animam voluptate illicit et decipit. Unde de Sirenum Ulyssis fabula, ejusque mystica mythologia, et victoria per crucem, vide S. Ambrosium, lib. IV in *Lucam*, initio.

IN DELUBRIS VOLUPTATIS. — Vatablus, in *palatiis voluptuosis*. Babylon enim erat constructa et comparata ad omnem voluptatem et pompam; at post excidium in ea pro deliciis erunt dracones, pro citharædis ululæ et bubones, pro famulis et asseclis Fauni et Satyri horribiles.

Mystice, S. Bernardus, tract. *De undecim Oneribus Isaiæ*, serm. 1: « Primum, ait, onus Babylonis est, quod necesse est ut auferatur ab humeris nostris. Babylon significat mundum, cujus amor cupiditas est; onus itaque grave, multos premens et ad inferiora incurvans. Tripliciter autem miseros onerat, labore, timore, dolore. Cum labore pervenit homo ad hoc quod cupit, cum timore possidet, cum dolore amittit. Eia, fratres, quis regum non cum labore acquirit quod cupit? quis regum ita securus, ut nullum timeat? quis non cum dolore aliquid amittit? Sed retorqueamus ad nos parabolam istam. Nullusne nostrum sub hujus oneris pondere suspirat? Nullæne in nobis mundanæ delectationes resederunt? Quid? quod

Tropologice
ren
dæmon

qui sua relinquerunt, aliena quærere non formidant, pro quibus, laboribus fatigantur, cruciantur doloribus, timoribus conteruntur? Numquid vel ille ab hoc onere liber est, qui cum nihil vel parum in monasterium attulerit, tamen ut aliis det, quidquid potest de monasterio auferre non desinit; qui importune petit; qui irascitur, si non accipit; dolet, si corripitur; sævit, si proclamatur? Quid illi, qui tanto parentum stringuntur affectu, ut Religionis dispendium, maximosque labores pro eis subire non dubitent, et ob hoc etiam dies vacuos et noctes ducunt insomnes? Quid de illis dicam, qui honores ambiunt? quid oneris non sustinent? nunc adulantur, nunc detrahunt, nunc pro aliorum promotione insanunt; nunc frustrati spe sua, in ipsos etiam patres suos maledictis insurgunt. Itaque, fratres, omnes hi conformantur huic sæculo. Unde et nomine Babylonis censentur, illo pœnarum onere, quod Propheta super Babylonem describit, miserabiliter opprimendi. » Hisce ergo adapta singulas Isaia hoc capite et sequenti, contra Babylonem sententias et minas, ac præsertim illam cap. XIV, 11 : « Concidit cadaver tuum, subter te sternetur tinea, et operimentum tuum erunt vermes. Detracta est ad inferos superbia tua. Quomodo

cecidisti de cælo, Lucifer, qui mane oriebaris, » etc. (1).

(1) D. Raoul Rochette in prælectionibus quas explanavit Parisiis, anno 1835, in Bibliotheca regia, *De monumentis et antiquitatibus Asiae*, sic Babylonis ruinarum quæ in spatio decem et octo leucarum jacent, descriptionem absolvit : « Tel est l'aspect général du terrain qui fut autrefois Babylone. La désolation y règne dans toute sa hideur. Pas une habitation, pas un champ, pas un arbre en feuille : c'est un abandon complet de l'homme comme de la nature. Dans les cavernes formées par les éboulements ou restes des antiques constructions, habitent des tigres des chakals, des serpents, et souvent le voyageur est effrayé par l'odeur du lion. Ces ruines sont un objet de terreur pour toute la contrée, l'homme ne s'y arrête que pour détruire, les caravanes évitent de les traverser, et ce n'est qu'en affrontant la mort que l'antiquaire peut les observer et les décrire. C'est ainsi que s'est accomplie à la lettre la prédiction du prophète Isaïe : *Et erit Babylon illa gloriosa*, » etc. Vide *Annales de Philosophie chrétienne*, tom. XI. Maurice Rich : *Memoirs on the ruins of Babylon*; dans le Recueil de Hammer, tom. III : *Observations on the ruins of Babylon*, Lond. 1816. *On the topography of ancient Babylon*, in *Archæolog. Britann.*, tom. XVIII, pag. 243. — Robertker Porter : *Travels in Georgia, Persia, Armenia, ancient Babylon*. — *Voyages aux ruines de Babylone*, opus ex anglico in gallicum conversum a J. Raymond, in-8°, Parisiis 1818. *Mém. sur les antiq. Babylon.*, *Journal des Savants*, 1790; p. 777. *Voyage de Nieburh*, t. III. et de Keppel, *Mém. de l'Acad. des Inscript.*, tom. XLVIII.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit depingere excidium Babylonis (quod fiet propter Judæos, ut ipsi ex ea liberentur), atque Balsasaris regis fastum et ruinam quasi alterius Luciferi, cui proinde, vers. 10, alios reges in inferno insultantes inducit. Tertio, vers. 18, ejus nomen, sobolem et memoriam interitura prædicit. Quarto, vers. 28, Philistinis cladem per Ezechiam denuntiat (2).

1. Prope est ut veniat tempus ejus, et dies ejus non elongabuntur. Miserebitur enim Dominus Jacob, et eliget adhuc de Israel, et requiescere eos faciet super humum suam : adjungetur advena ad eos, et adhærebit domui Jacob. 2. Et tenebunt eos populi, et adducent eos in locum suum : et possidebit eos domus Israel super terram Domini in servos et ancillas : et erunt, capientes eos qui se ceperant, et subjicient exactores suos. 3. Et erit in die illa : cum requiem dederit tibi Deus a labore tuo, et a concussione tua, et a servitute dura, qua

(2) Hujus capituli idem est argumentum ac præcedentis, scilicet Propheta, primo, ut consecraria eversæ Babylonis, redintegrationem populi a Deo electi exhibet, per reliquias in patriam reductas, a proselytis auctas, vers. 1; per possessionem hæreditatis receptam, et dominatu in hostes amplificatam, vers. 2; per quietem ex omni parte redditam, vers. 3.

Secundo, illustrat expositionem per canticum, quod refert, primo, tyrannidem Babylonicam justo Dei judicio compressam, 4-6; secundo, gaudium reliquarum gentium, de sua hinc quiete ac securitate orta lætantium, 7, 8; tertio, insultationem devictorum illudentium usurpatori tyrannico, ad sortem suæ similem redacto, 9, 10; præsumptuosa spe et arrogantissima machinatione frustrato, 11-14; ab omni auctoritate, etiam in suis hæredibus, ex-

cluso, 20, 21; quarto, sententiam Dei, decernentis excidium et deletionem omnimodum Babylonis, 22, 33; conformantis hoc decretum juramento, et exemplo sumendæ de Assyriis vindictæ, 24, 25; obsignantis sua fide et potentia consilium hoc constitutum, 26, 27.

Hujusce capituli ultima pars vaticinium de Philistæis exhibet scilicet, primo, tempus prophetiæ editæ anno postremo vitæ Achazi, 28; secundo argumentum ejusdem: dehortatur Isaias Philistæos a vana lætitia et gloria quam de infortunio Judæorum, vel, si mavis, de Assyriorum clade et eversione concipere potuissent, prædicando calamitatem sibi ipsis instantem, et e contra Judæos ad pristinam felicitatem redituros, 29, 30; imperat iisdem luctum ob excidium illis aliunde inferendum, et prosperitatem populo Dei stabiliendam, 31, 32.

ante servisti : 4. sumes parabolam istam contra regem Babylonis, et dices : Quomodo cessavit exactor, quievit tributum? 5. Contrivit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium, 6. cædentem populos in indignatione, plaga insanabili, subjicientem in furore gentes, persequentem crudeliter. 7. Conquievit et siluit omnis terra, gavisata est et exultavit : 8. abietes quoque lætatae sunt super te, et cedri Libani : ex quo dormisti, non ascendet qui succidat nos. 9. Infernus subter conturbatus est in occursum adventus tui, suscitavit tibi gigantes. Omnes principes terræ surrexerunt de solis suis, omnes principes nationum. 10. Universi respondebunt, et dicent tibi : Et tu vulneratus es sicut et nos, nostri similis effectus es. 11. Detracta est ad inferos superbia tua, concidit cadaver tuum : subter te sternetur tineæ, et operimentum tuum erunt vermes. 12. Quomodo cecidisti de cælo, Lucifer, qui mane oriebaris? corruisti in terram, qui vulnerabas gentes? 13. Qui dicebas in corde tuo : In cælum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis. 14. Ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo. 15. Verumtamen ad infernum detraheris in profundum lacus : 16. qui te viderint, ad te inclinabuntur, teque prospicient : Numquid iste est vir, qui conturbavit terram, qui concussit regna, 17. qui posuit orbem desertum, et urbes ejus dextruxit, vinctis ejus non aperuit carcerem? 18. Omnes reges gentium universi dormierunt in gloria, vir in domo sua. 19. Tu autem projectus es de sepulcro tuo, quasi stirps inutilis pollutus, et obvolutus cum his qui interfecti sunt gladio, et descenderunt ad fundamenta lacus, quasi cadaver putridum. 20. Non habebis consortium, neque cum eis in sepultura : tu enim terram tuam disperdidisti, tu populum tuum occidisti : non vocabitur in æternum semen pessimorum. 21. Præparate filios ejus occisioni in iniquitate patrum suorum : non consurgent, nec hæreditabunt terram, neque implebunt faciem orbis civitatum. 22. Et consurgam super eos, dicit Dominus exercituum : et perdam Babylonis nomen, et reliquias, et germen, et progeniem, dicit Dominus. 23. Et ponam eam in possessionem ericii, et in paludes aquarum, et scopabo eam in scopa terens, dicit Dominus exercituum. 24. Juravit Dominus exercituum, dicens : Si non, ut putavi, ita erit : et quomodo mente tractavi, 25. sic eveniet : Ut conteram Assyrium in terra mea, et in montibus meis conculcem eum : et auferetur ab eis jugum ejus, et onus illius ab humero eorum tolletur. 26. Hoc consilium, quod cogitavi super omnem terram, et hæc est manus extenta super universas gentes. 27. Dominus enim exercituum decrevit : et quis poterit infirmare? et manus ejus extenta : et quis avertet eam? 28. In anno, quo mortuus est rex Achaz, factum est onus istud : 29. ne læteris, Philistæa omnis tu, quoniam comminuta est virga percussoris tui : de radice enim colubri egredietur regulus, et semen ejus absorbens volucrem. 30. Et pascentur primogeniti pauperum, et pauperes fiducialiter requiescent : et interire faciam in fame radicem tuam, et reliquias tuas interficiam. 31. Ulula, porta; elama, civitas : prostrata est Philistæa omnis : ab Aquilone enim fumes veniet, et non est qui effugiet agmen ejus. 32. Et quid respondebitur nuntiis gentis? Quia Dominus fundavit Sion, et in ipso sperabunt pauperes populi ejus.

Vers. 1. 1. PROPE EST UT VENIAT TEMPUS, — scilicet excidii Babylonis, de quo cap. præced. (unde Hebræi hunc versum jungunt cap. præced.), quo excidio Deus misertus est Judæorum, scilicet solvendo captivitatem eorum per Cyrum, et faciendo ut victi antea Judæi victoribus Chaldæis, mutata jam fortuna devictis, insultarent et dominarentur, ut sequitur (1) :

(1) Tempus futuræ Judæorum liberationis prope esse prædicit Isaias, quamvis non nisi ducentos post annos in

2. TENEBUNT, — *q. d.* Honorifice Judæos excipientialicæ gentes, uti fecisse Cyrum et Artaxerxem

libertatem vindicandi essent : primo, quia Propheta divino lumine perfusi, longiora temporum spatia pro nihilo reputare consueverunt, utpote qui loquentes in nomine Dei, omnia ut præsentia, in sua æternitate intuitis; secundo, quia Isaias se suosque jam durissimo Babyloniorum jugo subiectos considerat, nam ad captivitatis tempus istud vaticinium respicit. Porro, sub illo respectu, proxima erat Babylonis calamitas, cum 70 tantum annos duratura erat Judæorum captivitas. (Berthierus.)

patet *Esdrae* lib. I et II. Unde S. Hieronymus sic explicat, *q. d.* Multi e Gentibus, puta Medis, Persis, Babylonis, et aliis, invitati exemplo sanctae vitae Judaeorum Babylone redeuntium, venient Hierosolymam relinquentes idola. Et sic Judaei spiritualiter subjicient eos, quibus ante subjecti fuerant; corporaliter vero subjicient eos qui se sponte illis subdunt, aut pauperie pressi se eis in servos et ancillas vendunt.

Allegorice et verius, omnes gentes obedient Israeli spirituali, id est Ecclesiae Christi (1).

4. SUMES PARABOLAM.—« Parabolam » vocat parabolicum, elegans et eximium carmen, canticum et dictionem (hoc enim significat hebraicum מַסְכָּל *mascal*), quod quasi lugubre et patheticum est Babylonis epitaphium (2).

(1) Post captivitatem haec ad litteram, ex parte adimpleta fuit propheta; nam reges Persarum multum comitatum Judeis in suam patriam reversuris dederunt, et ipsi plurimos Chaldaeos ut servos assumpserunt, ut videre est apud *Esdrae* II, 65: « Exceptis servis eorum et ancillis, qui erant septem millia trecenti triginta septem. » Sed nonnisi cum Evangelium Orientis populis, Persis scilicet, Medis, Syris, apostoli praedicarunt, perfecte adimpletam vidimus. Nam ex Judaeis orti erant Apostoli, et jugo Christi has nationes populo Dei olim infensissimas submiserunt.

Animadvertite, lector, quod qui extra « terram Domini » aliis serviebant, ingressi « terram Domini » dominis suis imperare ceperunt. Sed quia haec nunquam consecutos legimus Israelitas, etiam Babylone vastata, postquam in patriam remeassent, superest ut « electionem, » de qua supra diximus, vers. 1, hanc benedictionem accepisse dicamus. Nam si adhuc adimplenda haec dicant Judaei, ergo rursus instaurabitur Babylon, quod Propheta prorsus negant, et rursus captivi ducentur Judaei in Babylonem; haec autem dixit Isaias antequam illi captivi ducerentur, et Babylon vastaretur. « Cipientes eos qui se ceperant. » Hebraea hunc sensum habent: *Abducent in captivitatem eos a quibus in captivitatem abducti fuerant*; id enim significat verbum *schabah*. Quando hoc, quaeso, factum est? aut quando fiet? Dicant Judaei, si possunt. De altera ergo libertate, nempe spiritali, qua jam fruimur, haec recte intelligi possunt. Hostes qui in exilium mittebant servos Domini, aut servis Dei manus victas dederunt, et ministri fuerunt ad omnia quae servis Dei opus erant, ut vitam tranquillam et beatam ducere possent, aut aucto Christi imperio et imperatoribus factis Christianis passi sunt interdum a Christianis eadem quibus prius Christianos affecerant. (Forerius.)

(2) Sequitur hunc (usque ad vers. 23), praclarum illud epicinium in regni Babylonicum occasum, quod data opera illustravit Aurivillius in singulari dissertatione, quae existat in omnium Aurivilliarum Dissertat, collectione a Michaele edita, pag. 389 et seqq. Eleganter translatum illustratumque hoc carmen legitur a C. G. Justi in libro a se edito: *National-Gesange der Hebraer*, pag. 92 et seqq. Vide et Blumen, *All-hebr. Dichtkunst*, pag. 449, et a Davide a Cœlln, in *den Analekten für das stud der exeg. Theol.* vol. III, fasc. II, pag. 1 et seqq. Orationem elatam et gravem, comparationibus, imaginibus, figuris multum ornata, recte dixit Lowthus in *Prælect. IV De poesi Hebraeor.*, pag. 64, 65 edit. Gœtting. (Rosenmüller.)

Istud propheticum carmen translatum et annotationibus ornatum etiam fuit ab Herder, in opere cui gallice titulus: *De l'esprit de la poésie hébraïque*, part. I, pag. 263, quod etiamnum ornatissimis versibus prosecutus est Racine nostri celeberrimi poetae filius.

QUOMODO CESSAVIT EXACTOR? — Est pulchra hypotyposis tyrannici imperii, quo reges Chaldaei alias gentes duris tributis et oneribus gravabant et exhauriebant. Unde subdit: « Quievit tributum, » hebraice מַדְהָבָה *madheba*, id est aurum tributarium, inquit Vatablus. Alii vertunt, *cessavit aurata*, vel *auraria*, id est auro plena et superba, vel avara et auri avida. Quocirca alii vertunt, *cessavit congregatrix auri*.

8. ABIETES QUOQUE LÆTATAE SUNT SUPER TE, ET CEDRI. — Metaphorice comparat principes et regna Gentium abietibus et cedris; regem vero Babylonis, lignatori sive caesori, *q. d.* Reges et principes a rege Babylonicorum subacti, afflicti et vexati, lætati sunt Babylone excisa, et rege occiso, sicut naturaliter quasi gaudent arbores, si moriatur lignator vel caesor earum. Quocirca lætantes dixerunt id quod sequitur (3):

9. INFERNUS SUBTER CONTURBATUS EST. — Est sarcasmus, sive hostilis irrisio regis Babylonicorum occisi, et fictio poetica, ait S. Hieronymus, qua tantum vult significare Prophe'ta, quod infernus, id est incolae inferni, praesertim principes olim et tyranni, admirati sint casum regis Chaldaeorum, eumque irriserint et subsannarint. Huic schemati similes sunt dialogi Luciani, in quibus Alexander, Mausolus, et alii principes a mortuis irriduntur.

Porro per *infernum*, tum infernum, tum sepulcrum accipe: priori enim regis gloriae objicit squalorem sepulturae, delictis praeteritis opponit tabem et putredinem cadaveris, pristino nitore et elegantiae opponit tineas et vermium stragula.

Sensus ergo est, *q. d.* Uti principi in bello victo et capto occurrunt alii principes, novitatis, admirationis et irrisionis causa: ita tibi, o Nabuchodonosor! vel potius tibi, o Balsasar! cum occisus es a Cyro, et descendisti ad inferos, occurrerunt principes et gigantes, id est heroes, et viri fortes ac terribiles jam mortui, et positi in inferno, praesertim ii quos tu ante regno, vel etiam vita spoliaveras, hi te irriserunt, tibi que insultarunt dicentes: Ecce tu vulneratus es et occisus, sicut nos vulnerasti et occidisti; descendisti ad inferos, sicut et nos: veni ergo, o princeps noster! occupa primum, id est imum et deterrimum, in inferno locum: illum tibi cedimus, illum tibi offerimus, tanquam victori nostro, imo monarchae. Sic enim veniente rege omnes principes assurgunt, eum ad sessum invitant, et ad primum locum, quasi ad thronum regium, deducunt.

(3) Juxta quosdam, victores hostes suam dominationem in subactas provincias ostentabant, sylvas caedendo, ut videre est infra, cap. xxxvii, vers. 24: « Ego ascendi altitudinem montium, juga Libani, et succidam excelsa cedrorum ejus. » (Allioli.)

Sed melius cum S. Hieronymo dicemus: « Per abietes et cedros Libani principes Gentium intellige, qui Nabuchodonosor percutiente succisi sunt, qui et ipsi in vocem laetitiae perrumpentes dicunt: Ex quo ad inferna deductus est, nullus alius potuit inveniri, qui magnos potentesque succideret. »

Lucifer
hic Bal-
sasar.

Nota: Hæc potius Balsasari, quam patri ejus Nabuchodonosori conveniunt; nam Nabuchodonosor gloriose vixit, mortuus et sepultus est, atque regnum ad posterum transmisit. Balsasar vero turpiter a Cyro victus et occisus est, in eoque stirps regia defecit, atque excisa est urbs et monarchia Babyloniorum, *Daniel*. v, 30 et 31. Adde multos probabiliter affirmare Nabuchodonosorem non descendisse ad inferos, id est ad gehennam, sed esse salvatum, uti dixi, *Daniel*. iv, 34.

Ex dictis patet, non congrue, imo perperam, Leonem Castrium hæc intelligere de Christo crucifixo, quasi hic sit Lucifer, qui corpore ad sepulcrum, anima ad inferos descendit, cui quasi mortuo, et a morte superato insultarint dæmones. Citat Leo Eusebium, lib. X *Demonst.* ult., sed frustra, et perperam, uti et alios plures. Nam Eusebius ibi nil aliud dicit, quam Christo descendentem ad inferos occurrisse dæmones, et Luciferum, de quo ait Isaias: « Quomodo cecidisti de caelo, Lucifer? infernus subter conturbatus est, etc., detracta est ad inferos (ad sepulcrum, et etiam proprie ad inferos) superbia tua, » Hebraice גֵּאוֹנְךָ *geonecha*, id est *gloria tua*; ut vertunt Septuaginta et Chaldæus; item fastus, elatio, arrogantia tua, ut vertit Noster, et alii.

Vers. 11. 11. CONCIDIT CADAYER TUUM, — projectum est instar canis, vel asini mortui, qui in fimum projectus ibi vel putrescit, vel a canibus et feris devoratur. Sic de Joakim rege dicitur, *Jerem.* xxii, 19: « Sepultura asini sepelietur, putrefactus et projectus extra portas. » Legit Interpres pro הִמְיָתְךָ *hemiat*, id est *sonitus*, aliis punctis הִמְיָתְךָ *hemit*, id est *occidit*, scilicet Deus vel Cyrus, hoc est occisum est, concidit. Rursum legit נִבְלַתְךָ *niblatacha*, id est *cadaver tuum*: jam legunt נִבְלֶיְךָ *nebatacha*, id est *nabla tua*. Unde Vatablus et alii vertunt, *sonitu naborum tuorum*; vel, ut Chaldæus, *strepitus laudis musicae tuae*; vel ut Septuaginta, *multa letitia tua*, q. d. *Tua gloria, tuae epulae et convivia*, o Balsasar! in quibus musica et nabis personantibus te recreabas, defecerunt, detracta sunt te moriente et descendente ad inferos.

SUBTER TE STERNETUR TINEA, ET OPERIMENTUM TUUM ERUNT VERMES, — q. d. Reges mortui solent aureo tapete et peristromate tegi et ornari; rursum reges Assyrii, teste Strabone, lib. XVI, et reges Babylonii, teste Herodoto, lib. I, solent post mortem condiri unguentis et aromatibus, ne male oleant et putrescant, sed ut bene olentes diu conserventur. At tu, o Balsasar! in turba populi occisus, nihil horum habebis, sed inter caesorum cadavera, jacebis oppletus sanie et vermibus, qui e tuo corpore putido, et aliorum occisorum enascentur, q. d. *Tuum cadaver putrescet, fietque esca vermibus, uti et cæterorum.*

Delicati
parant
vermi-
bus epu-
lam.

Notent hoc superbi, molles et delicati: quid enim saginando corpus faciunt aliud, quam ut opparum vermibus epulum parent, qui adipem,

quo se impingunt, rodant et vorent? Pie et sapienter nuper adolescens quidam, fastidians solitas carnis et mundi illecebras, factus Capuccinus, cum a socio postmodum visitatus audiret: Eheu! quam pallidus, quam macilentus in Ordine effectus es! Respondit: Hoc curo, hoc satago, ut abstinentia, mortificatione, adipem et sanguinem Deo consecrem et exhauriam: nolo enim corpus brevi morituro impinguare vermibus, ut illi in eo epulentur; nolo saginam preparare lumbricis; nolo esse obsonator et cocus bufonum. Ita sæcularis ille, quem memorat noster Platus, lib. III *De Bono status Relig.*, cap. ult., cum in deliciis mollem vitam ageret ac nullum sibi de conversione verbum fieri pateretur; Religiosus quidam comiter eum invisens ad extremum indigressu: Scis, inquit, quis post mortem erit lectus tuus? quæ stragula? docebit te Isaias, dicens: « Subter te sternetur tinea, et operimentum tuum erunt vermes: » qui versus ita eum pupugit, ut jam nihil aliud animo volvere posset, quam vermes illos et illas tineas: quin etiam cum molestam hanc recordationem ludis variis, et æqualium solatiis abstergere conaretur, ita nihil proficiebat, ut potius magis ac magis infingeretur. Quare hoc reputans, si ipsa cogitatio illius poenæ tam erat intolerabilis, quanto intolerabilior futura esset ipsa poenæ; manus denique Deo dedit, seque ei in Religione dicavit. Denique præclare B. Petrus Damiani, lib. VII, epist. 19 *ad Blancam*, ante finem, docet carnem in vita delicatius nutritam, mortuam magis quam aliam fetere; idque confirmat exemplis Sophiæ Marchionissæ, Ducissæ Venetiarum, quæ tunc recenter mortuæ fetorem intolerabilem exhalabat, eo quod delicate nimis corpus enutrisset.

Symbolice S. Athanasius, serm. *De Passione et Cruce Domini*: Subter Satanam, inquit, sternitur putredo, ut eum jam Passione Christi quasi mortuum, id est enervatum et debilitatum nemo metuat; sed Christum, et per Christum Patrem omnes adorent.

12. QUOMODO CECIDISTI DE COELO, LUCIFER, QUI MANE ORIEBARIS? — Pro *Lucifer* hebraice est הֵלֵל *helel*: quod verti potest, *ulula*; unde Aquila vertit, *ulula, fili auroræ*. Sic et Syrus. Verum alii passim vertunt, *Lucifer*.

Quæres primo, quis sit hic « Lucifer? » Primo, *Quis Lucifer* Leo Castrius, ut dixi, accipit Christum, quasi hic sit vox dæmonum iridentium Christum crucifixum et mortuum. Secundo, Origenes, Eusebius, Ambrosius, Athanasius, et passim veteres, quos citat Leo Castrius, hæc ad litteram intelligunt de casu diaboli e caelo. Tertio, S. Cyprianus, epist. 55 *ad Cornelium*, per Luciferum, accipit Antichristum.

Quarto, et genuine, S. Hieronymus, Cyrillus, Basilius, S. Thomas, Haymo, et S. Augustinus, lib. III *De Doctrina Christ.* cap. xxxvii, per Luciferum accipiunt regem Chaldæorum: hoc est

enim onus Babylonis, ejusque regis, de quo egit toto cap. XIII et XIV. Porro licet S. Hieronymus, et alii per Luciferum accipiant Nabuchodonosorem, qui ut alter Lucifer divinitatem sibi arrogavit, voluitque coli ut Deus in statua aurea, quam erexit, *Daniel. III, 1*; tamen verius est per Luciferum hic intelligi Balsasarem, ut dixi. Petulanter et imperite Calvinus hic taxat Ecclesiam, quod principem dæmonum vocet Luciferum. Ait enim: « Crassior etiam ignorantia fuit, quod Luciferum diabolorum regem, eique a Propheta hoc nomen inditum esse fixerunt. Sed cum hæc figmenta nihil prorsus habeant coloris, tanquam inanès fabulas omittamus. »

Omnes enim Patres et Interpretes docent per Luciferum hic intelligi principem dæmonum; per catachresin vero Luciferum vocari regem Chaldæorum, ob causam quam mox afferam. Cui enim competunt ea quæ hic de Lucifero dicuntur, nisi dæmonum principi? ut: « Qui dicebas: In cælum ascendam, super astra Dei exaltabo solium meum, similis ero Altissimo, » etc. Ergo Isaias hoc nomen Luciferi proprie dat principi dæmonum, metaphorice Balsasari (1).

Bal-
sasar,
cur?
Quæres, secundo, cur Balsasar vocetur Lucifer: an quia similis fuit stellæ Veneris, quæ Lucifer et Hesperus dicitur? an quia similis fuit diabolo, qui dictus est Lucifer? Respondeo primo eum vocari Luciferum, quia similis fuit stellæ Veneris. Nam ait Propheta: « Quomodo cecidisti de cælo, Lucifer, qui mane oriebaris? » hebraice est *Lucifer, fili auroræ*, id est Lucifer, qui cum aurora et ex aurora quasi filius nasci videbaris: unde Septuaginta pro *Lucifer* vertunt, *ἑσπερος*, id est

auroræfer, qui scilicet in aurora lucet, eamque quasi defers. Hinc et Arabica Alexandrina versio habet: *Quomodo cecidit stella auroræ* (vel sidus eruptionis auroræ) *de cælo, oriens in diluculis?* hinc enim hæc stella hebraice vocatur *helel*, latine *Lucifer*, græce *ἑσπερος*, quod mane primam lucem et auroram orbi afferat; eadem vocatur Hesperus et Vesperugo, quia vesperam et noctem affert: nam sicuti mane in aurora præcedit solem orientem, ita vesperi eum occidentem sequitur. Quocirca hæc stella imaginem refert utriusque fortunæ et conditionis, scilicet nigræ et adversæ, cum solem occidentem sequitur, et dicitur Hesperus, secundæ vero et candidæ, cum solem orientem præcurrit, et dicitur Lucifer. Hinc enim ait Sophar ad Job, cap. XI, 17: « Quasi meridians fulgor consurget tibi ad vesperam: et cum te consumptum putaveris, orieris ut Lucifer. » Nam, ut canit Boetius:

Lucifer
typos
fortunæ
secundæ
et adver-
sæ.

Et qui primæ tempore noctis
Agit argentes Hesperus horas,
Solitas iterum mutat habenas
Phœbi pallens Lucifer orta.

Hinc et Virgilius, libro VIII *Eneid.*, Pallantem splendidum comparat lucifero, mane radios solis primo excipienti, indeque splendenti, dum ait:

Ipse agmine Pallas
In medio chlamyde et pictis conspectus in armis;
Qualis ubi Oceani perfusus Lucifer unda
Extulit os sacrum cælo.

Quare sicut Horatius Julium Cæsarem comparat sideri dicens:

Micat inter omnes

Julium sidus:

ita sponsa pulcherrima in *Canticis* comparatur auroræ et lucifero, cap. VI: « Quæ est ista, inquit, quæ progreditur quasi aurora consurgens? » Et Ecclesiasticus cap. I, vers. 6, de Simone Oniæ filio ait: « Quasi stella matutina in medio nebulae, etc., sic ille effulsit in templo Dei. »

Balsasar ergo vocatur hic « Lucifer, » primo, Resp. quia illustre et splendidum habebat imperium, Primo. ita ut ejus claritas, majestas et fulgor videretur non tam esse terrenus quam cælestis et sidereus. Secundo, quia erat monarcha, atque inter homines Secundo. et reges velut Lucifer inter astra eminebat et elucebat, inquit Cyrillus. Hoc est enim quod de Lucifero sive Hespero canit Poeta:

Hespere, qui lucet cælo jucundior ignis,

id est jucundissima stella: putabant enim veteres stellas esse igneas. Rursum Luciferi cursus est soli coævus; firmus et perpetuus, q. d. Quam incredibile est ut lucifer de cælo cadat, tam incredibile videbatur ut Balsasar e suo regali solio, celsitudine, majestate et gloria dejici posset. Tertio, quia, sicut lucifer primo lucet, et mox Tertio.

(1) Plerique SS. Patres hunc Isaiaæ locum de diabolo intellexerunt, quæ sententia adeo communis evasit, ut S. Thomas eam ut Scripturæ definitionem producere non dubitet. Nam, I part., *Quæst. LXIII, art. 5*, refellendo eos qui statim dæmones in primo instanti suæ creationis malos fuisse posuerunt, sic ait: « Hæc opinio auctoritati Scripturæ contradicit, dicitur enim sub figura principis Babylonis de diabolo, *Isai. XIV*: Quomodo cecidisti, Lucifer, qui mane oriebaris, » etc.

Sed ea occurrit difficultas. Iste de diabolo sensus estne secundum litteram, vel simpliciter accommodativus? Porro si non esset nisi accommodativus, cum iste sensus ad ejusque arbitrium flectitur, nihil aut fere nihil probaret. Si e contra iste sensus est metaphoricus vel allegoricus, hanc figuram esse prorsus dissimilem aliis quæ in Scripturis disseminantur fatendum est. Nam hæc quidem rem figuratam antecedunt, illa vero subsequitur, cum malorum angelorum interitus tot sæculis Babylonis ejusque regum ruinam et interitum antecesserit. Attamen, cum aliunde Babylonis eversio, Jerusalem, necnon et idololatriæ, totique orbis in ultima consummatione, interitus typos et figura fuit, dici potest hæc etiam figura fuisse eversionis et disperditionis Satanae. Juxta hunc sensum in Apocalypsi fundatum, ubi sæpius de Babylonis eversione quaestio est, verum est regis Babylonis interitum, regni diabolici fuisse etiam eversionem, quod Salvator innuit cum discipulis narrantibus quæ in dæmoniis operati erant, ait: « Videbam Satanam sicut fulgur de cælo cadentem. » (Ex Berthiero.)

Quarto.

adveniente sole non comparet; ita prima fuit monarchia Babyloniorum, quæ mox evanuit adveniente Cyro, id est sole: Cyrus enim persice solem significat, ait Herodotus. Quarto, quia reges Chaldæi lucem et ignem, quem ut deum colebant, sibi præferri curabant, quasi ipsi essent soles et dii, quos præcederet lucifer. Idem postea imitati sunt Romani Imperatores; nam ignem sibi præferri curarunt, teste Herodiano, quia ignis symbolum est principatus, felicitatis potentiæ et gloriæ. Sic Holofernes, ut habent Septuaginta, *Judith* cap. x, vers. ultim., cum egressus est ad Judith in proscenium, lampades honoris causam præcedebant: nam jam ortus erat sol, ut lampadibus ad lumen non indigeret. Hac de causa reges Chaldæorum primi suo capiti coronam imposuerunt radiis distinctam, ut speciem præ se ferrent radiantis solis. Hinc etiam Solis nomine vocari et salutari voluerunt, uti vocatus est Cyrus, quasi dicas sol. Sic a Deo filius Manne vocatus est Samson, id est soliculus, parvus sol, qui scilicet Hebræis inter tenebras afflictionum, quibus a Philistinis premebantur, cœlitus quasi sol salutaris illuxit, easque sua fortitudine discussit et depulit. Balsasar ergo vocatur « Lucifer, » quia eum radiata corona instar solis splendidum antecedeat collucens ignis; sicut lucifer solem antegreditur, inquit Sanchez. Quinto, quia, sicut lucifer mane oriens in occasu fit Hesperus, ita et Balsasar, q. d. Quomodo tu, o Balsasar! qui in ortu tuo fulgebas ut lucifer, jam in occasu tuo versus es in Hesperum, imo de cœlo in terram quasi corruisti?

Quocirca apposite S. Bernardus, serm. 3 in visionem Isaïæ, cap. v: « Quid, ait, festinas mane oriri ut Lucifer? quid gloriaris super sidera, quibus aliquando clarius rutilare videris? Brevis omnino erit gloriatio tua: sequitur sol justitiæ, quem te esse vana simulatione jactabas, cujus fervore pariter et splendore in nihilum redactus omnino dispereas. Quam melius Joannes Baptista Lucifer fuit, qui solem justitiæ Christum præcurrens magis fervere studuit quam lucere? Bonum erat tibi, si ignifer magis esse quam lucifer.» Quomodo ergo, o Lucifer! factus es noctifer, imo furcifer? Quomodo de cœlo in cœnum, de summo in imum, de vita in mortem, de gloria in gehennam corruisti? Vide eundem S. Bernardum, serm. 17 in Cant., qui totus est de Luciferi dejectione.

Balsasar comparatur etiam Luciferi, id est diabolo.

Dico, secundo, Balsasarem comparari quoque Luciferi, id est diabolo: hic enim dictus est Lucifer, quod gratia et gloria in cœlo fulgeret, ut stella quæ dicitur « Lucifer; » sed per casum factus est obscurus ut Hesperus: superbiam enim Luciferi imitatus est Balsasar, unde et simili cum eo pœna mulctatus descendit ad inferos: nec enim stellæ hic descensus congruit.

Poetico ergo schemate graphice depingit hic casum diaboli, et sub eo quasi typo intelligit ad litteram casum Balsasaris, uti fieri solet in paraboli-

lis. Sic enim, *Thren.* II, 1, Jerusalem a Chaldæis vastata dicitur de cœlo in terram dejecta. Simili prorsus schemate Ezechiel, cap. XVIII, sub typo angeli Cherubini, gloriam et casum regis Tyri describit; fuit enim ipse quasi alter Cherub: sic et Balsasar fuit quasi secundus Lucifer. Vide *Canon.* XXII. Sic ait Virgilius: « Alius Latio jam parvus Achilles, » scilicet Turnus, et rursum:

Alter erit tum Tiphys, et altera quæ vebat Argo:

« Argo, » id est quævis navis; « Tiphys, » id est quivis nauclerus et gubernator.

Assero ergo quod, sicut in parabolis est primo, veritas ipsius parabolæ seu historiæ, aut rei quæ parabolice narratur; et secundo, est veritas rei per parabolam significatæ, quæ secunda est sensus litteralis ipsius parabolæ: ita in hoc schemate describitur fastus et casus Luciferi instar parabolæ, sed per eum ad litteram intelligitur fastus et casus Balsasaris. Hunc esse sensum docet ipse contextus, et unanimiter Patres, ut S. Augustinus, Ambrosius, Cyprianus, Tertullianus, Athanasius et alii, quos citat hic Arias Montanus. Huc alludit Christus, *Lucæ* x, 18, dicens: « Videbam Satanam sicut fulgur de cœlo cadentem. »

Mystice, significatur hic mystica ruina diaboli, quæ contigit in aurora, id est in initio creationis ipsius et mundi. Unde Syriaca habet: *Quomodo cecidisti de cœlo? ulula, mane* (in matutino) *corruisti;* et Arabica Antiochena: *Quomodo cecidisti de cœlo super terram in aurora, mane corruisti?* Porro Christus eidem dominium in homines et in Ecclesiam ademit. Hinc dicitur in Scriptura projectus jam esse accusator ille fratrum, et a Christo catenis alligatus; imo Forerius putat hunc esse sensum litteralem hujus loci.

13. IN CŒLUM CONSCENDAM, SUPER ASTRA DEI EXAL. Vers. 13. TABO SOLIUM MEUM. — S. Damascenus, lib. II *De Fide*, cap. IV, censet superbum hunc dæmonem creatum in aere, et rebus terrestribus præpositum fuisse: « In cœlum conscendam. »

Secundo, S. Hieronymus censet Luciferum conditum in firmamento, inde in cœlum empyreum ascendere voluisse: « Vel antequam de cœlo corrueret ista dicebat; vel postquam de cœlo corruit. Si adhuc in cœlo positus, quomodo dixit: Ascendam in cœlum? Sed quia legimus: Cœlum cœli Domino; cum esset in cœlo, id est in firmamento, in cœlum, ubi solium Dei est, cupiebat ascendere; non humilitate, sed superbia. Sin autem, postquam de cœlo corruit, loquitur ista verba, arrogantiam debemus intelligere, quod nec præcipitatus quiescat, sed adhuc sibi grandia repromittat; non ut inter astra, sed super astra Dei sit. » Verum communis sententia est, Luciferum angelosque omnes creatos esse in cœlo empyreo. Ita, ex Strabo et Beda, Magister Sent. lib. II, dist. II; Janinius, initio *Hexam.*; Hugo, *Summæ Sent.* tract. 2, cap. 1; D. Thomas, I part., *Quæst.* LXI, art. 4, et alii. Pro explicatione ergo nota: Uti in parabolis

quædam magis, imo soli litteræ, id est parabolæ; quædam vero magis rei per eam significatæ conveniunt: ita et hic fit. Fingitur enim parabolice Veneris stella, quæ in cælo suo erat, in cælum altissimum super omnia astra ascendere cupivisse; quia a Saracenis culta fuit ut numen. Audi S. Hieronymum in *Vita S. Hilarionis*: « Hilarion, ait, pervenit Elusam eo forte die, quo anniversaria solemnitas omnem oppidi populum in templum Veneris congregaverat. Colunt autem illam ob Luciferum, cujus cultui Saracenorum natio dedita est. » Et Theodoretus in *Histor. Patrum*, cap. xxvi, testatur Simeonem Styliem convertisse Ismaelitas a cultu Veneris ad cultum Christi: « Simulacra, inquit, conerentes, et Veneris orgiis renuntiantes (ab alto enim repetitis temporibus acceperant cultum hujus dæmonis), divina percipiunt Sacramenta. » Hinc et Mahomet in Alcorano astri, quod Cubar vocant, id est Luciferi, cultum suis indixit. Fingitur ergo hæc stella deitatem appetivisse, quia scilicet Lucifer, id est diabolus, in cælum divinitatis et æqualitatis Dei appetit, in illudque conscendere voluit: ita et rex Babylonis quasi alter Lucifer non quidem tam demens fuit, ut in cælum proprie volare vellet; sed summum gloriæ, majestatis et honoris etiam divini thronum, qui proprie est cælum, ambivit: voluit enim haberi et coli ut Deus; unde explicans subdit: « Similis ero Altissimo, » *q. d.* Colar ab hominibus eo honore et reverentiâ, qua Deus in cælo colitur: hoc enim tantum, non aliud significant omnes hæc parabolica et hyperbolica exaggerationes. Tyranni enim volentes coli ut dii, et subinde ut soli, ideoque abolentes omnes alios deos, reipsa invadebant ipsum solium Dei, volebantque quasi in cælum conscendere, et Deum de suo solio deturbare, aut certe cum eo in eodem solio sedere. Simili hyperbole ait Callimachus:

Tellurem pedibus, capite attingebat Olympum.

Quem imitatus Virgilius:

Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit.

Et Horatius:

Sublimi feriam sidera vertice.

Et Seneca:

Altum superbo vertice attingens polum.

Quam vere dixit Timon:

Ambitionis homo est vanæ plenissimus uter.

Addit S. Thomas Gentiles fuisse tam ventosos et stolidos, ut crederent principes et heroes post mortem inter astra referri, aut inter cælestes deos numerari; quomodo Hercules, Castor, Pollux et alii cælo insiti et infixi dicuntur.

Denique tumidus tyrannorum animus ita subinde erat inflatus et elatus, atque ex elatione ita amens et stolidus, ut semari, ventis et cælo do-

minari posse jaclarent, imo putarent; hoc enim de Antiocho tradit Scriptura, II *Machab.* cap. ix, 8: « Qui, inquit, sibi videbatur etiam fluctibus maris imperare, supra humanum modum superbia repletus, et montium altitudines in statera appendere, etc., et qui paulo ante sidera cæli contingere se arbitrabatur, eum nemo poterat propter intolerantiam fœtoris portare. » Sic Balsasar hic impius et amens ait: « Super astra Dei exaltabo solium meum, ascendam super altitudinem nubium, » *q. d.* Dominabor astris et nubibus, inde jaculabor tonitrua et fulmina, ero Jupiter altitonans. Audierat ab Hebræis captivis Deum per columnam nubis eos deduxisse, Mosique in nube sæpe apparuisse. Unde David de eo canit, *Psal.* ciii: « Qui ponis nubem ascensum tuum. » Quocirca S. Chrysostomus, hom. 2 in *Acta*, nubem vocat « vehiculum Dei. » Hinc et Christus, quasi Deus ascendens in cælum, nube eo vectus est. Idem ergo vehiculum hic sibi arrogabat Balsasar.

Sic tumidus Pharaon dicebat: « Meus est fluvius, et ego feci memetipsum, » *Ezech.* xxxix, 3. Sic Diocletianus Imperator post triumphum de Persis, mortalitatis oblitus, ut Deus adorari, et ut frater solis ac lunæ haberi voluit: unde coram eo homines venerabundi se in terram projiciebant, atque osculum pedibus figebant. Proinde hæc ejus superbia a Deo acriter punita fuit: nam toto corpore intumuit, eo deinde varie disrupto lente ita emarcuit, ut lingua ejus blasphema intra fauces ipsas vermium vim proferret, qui ex ore illius proropentes, fœtore pessimo locum habitationis omnem replebant. Postremo autem more canis lafrans sceleratam animam exhalavit. Ita Nicephorus, lib. VII, cap. xx; Sigonius, lib. I *De Occident. Imperat.*, anno Domini 297.

Heliogabalus Imperator hoc nomen assumpsit, quia sol esse et vocari voluit; *ἥλιος* enim solem significat: nam antea Gabalus vocabatur, cujus mores impurissimos videre est apud Lampridium.

C. Caligula pro Deo haberi, adeoque rem cum luna habere videri voluit. Quocirca quæsivit a Vitellio senatore, vidissetne se cum dea congregari? Cui Vitellius astute adulando respondit: « Solis, Domine, vobis diis licet invicem videre. » Ecce quo stoliditatis agit fastus mortales. Testis est Dio, lib. LIX. Ratio Caii Caligulæ, inquit Philo in lib. *De Legat. ad Caium*, erat hæc: Oviun pastor non est ovis, boum pastor non est bos, nec caprarum capra; ergo hominum pastor non est homo: quid ergo? Deus. Fecit itaque se deum. Deorum insignia, Mercurii caduceum, talaria, chlamydem; Apollinis radiatam coronam, arcum et sagittas; Martis thoracem, gladium et clypeum assumebat, eaque ratione divinitatem ostentabat. Ita vesanus ille homines pecora faciebat, ut se faceret Deum.

Xerxes Hellespontum ratibus, quasi ponte, junxit, ac deinde injecta humo pedibus per eum cum toto exercitu iter fecit. Verum cum pontem qui primo factus fuerat, tempestas disjecisset, Xerxes

Diocletianus voluit haberi frater Solis.

mare illud virgis jussit verberari. Audi Herodotum, lib. VII : « Xerxes indigne ferens, quod mare naves disjecisset, jussit trecenta Hellesponto verbera infligi, et in ejus pelagus par compedum demitti. Jam audivi, misisse quoque cum his qui stigmata Hellesponto inurerent. Certe mandavit, ut colaphos Hellesponto incuterent, dicentes barbara verba ac vesana : O aqua amara ! dominus hanc tibi irrogat pœnam, quod eum læsisti, qui de te nihil male meritus erat. Te tamen rex Xerxes, velis nolisque, transmittet. »

Julianus
deus.

Julianus Apostata, ut deus haberetur, moriens fingere voluit se ex oculis hominum evanuisse, et quasi in cœlum conscendisse, ideoque secreto in fluvium se mergere cogitavit ; sed a suis rem odorantibus impeditus est, uti refert S. Gregorius Nazianzenus, orat. in Julianum.

Chosroes.

Chosroes Persarum rex, victoriis insolens, voluit coli ut deus. Hinc currum ex auro fabricavit, in quo inter subtiles et occultos ductus, quasi deus desuper aquam infundebat, ut pluviam dare videretur : et in specu subterraneo equi quadrigas trahebant in circuitu, sonitumque tonitru æmulum edebant, ut ipse tonare videretur. In tali fano profanus resedit, quasi Deus Pater, et juxta se crucem Domini a dextris posuit loco Filii, et gallum a sinistris loco Spiritus Sancti : se ergo jussit Deum Patrem nominari et coli. Quocirca a Deo punitus, ab Heraclio victus, et tandem a filio trucidatus est. Ita Siffridus presbyter, lib. I *Epitom.*, anno Domini 612, et Baronius, anno Domini 614.

Canutus.

Audi quid de Canuto rege scribant Chronica Danorum, et ex iis Polydorus Virgilius : Canutus, inquit, rex Daniæ et Angliæ, sedili in littore posita dixisse fertur : « Mare regni mei pars es, itaque mihi obtemperes : » sed illud mox impetu facto sinum ejus undis perfudit. Quare territus rex de solio surrexit : « Vana, inquit, omnium regum potestas, et solus Deus omnipotens est ; » ac corona cruci imposita, postea egregius pietatis et modestiæ cultor exstitit, magis quam ante, idemque suis (quorum causa hæc faciebat) ut facerent persuasit.

SEDEBO IN MONTE TESTAMENTI. — Intellige per hebraismum *sicut, q. d.* Sicut Deus cultus fuit in monte Testamenti, id est in templo Hierosolymitano, antequam illud a patre meo Nabuchodonosore everteretur : ita et ego Balsasar colar ut deus in solio meo, vel in delubris Babylonis.

Templum vocatur mons testamenti, cur?

Nota : Templum Salomonis vocatur *mons*, tum quia altum erat instar montis, tum quia situm in monte Sion. Vocatur *Testamenti*, id est fœderis, quia in eo tabulæ legis et arca fœderis, conservabantur. Idem templum vocatur « latera Aquilonis, » quia erat ad Aquilonarem urbis partem situm, ut patet ex illo *Psal.* XLVII, 2 : « Mons Sion, latera Aquilonis, civitas regis magni. » Unde Septuaginta hic vertunt : *Super montes excel-*

sos (Sion et Mória), qui sunt ad Aquilonem (1).

Parabolice notat primo, sub hoc schemate superbiam diaboli, quod tam in cœlo quam in terra æquali cum Deo throno sedere voluerit, puta in templo, ut ibi adoraretur. Hinc S. Chrysostomus, homil. *De Adam et Eva*, tom. I, censet angelum hæc dicentem vocatum fuisse « Sathael, id est positio Dei, vel ponens se ut Deum : » « Unus, inquit, angelus primus, qui Sathael dictus est, malignam et nefariam præsumptionem assumens, dixit : Ponam sedem meam ad Aquilonem, et similis ero Altissimo. » Qui ergo latine dicitur Lucifer, hebraice vocatur Sathael. « Et ita pro tali præsumptione cecidit irreparabiliter, ut angelus primus præcipitatus de culmine angelico, diabolus nominaretur. » S. Bernardus, serm. *De S. Benedicto* : « Dixit, inquit, Lucifer (sed non jam lucifer, sed tenebrifer et vesperus) : Sedebo in monte Testamenti,

(1) Hunc montem non esse Sion montem sic probat Rosenmuller, cujus opinioni non pauci adstipulari videntur : « Montem illum, inquit, jamdudum rex Babylonis non in potestatem solum redegerat, sed et templum everterat et combusserat ; quid ergo speret se in eo sessurum, qui multo plus jam fecerat ? (a) Obstat et orationi gradatio : præcesserat, *ascendam in cœlum, et supra stellas Dei firmabo solium meum* ; jam quam non humile solum, sed præceps lapsu, et *sedebo in monte Mória !* Accedit quod sequitur, *in lateribus Septentrionis*, cum templi montem ab austro Hierosolymorum fuisse constat. Quas difficultates bene perspicuus J. D. Michaelis in *Biblioth. Orient.* part. V, pag. 491, et in *Supplem.* pag. 1112, aliam hunc locum interpretandi viam ingressus est. Ei *sub monte conventus et extremus Septentrionis, post stellas Dei*, majus quid et sublimius, *Deorum* intelligi videtur *conventus*, qualem ethnici fingebant, in summo aliquo monte, cœlum sustinente, nec vero Atlante, aut Olympo, sed sub ipso polo arctico stellaque polari. Nempe solent, ut satis notum, in præaltis montibus, maxime borealibus, Olympo Græci conventum aliquem et concilium *Deorum* fingere, cui opinioni aut fabulæ Aurora fortasse borealis in illis montibus visa occasionem dedit. Ipsum adeo cœlum montibus sustineri, et oculis videbatur, et fingebant Poetæ. Cui ignotus

Cœlifer Atlas

Axem humero portans stellis ardentibus aptum,

ipse quoque Superorum conventa nobilis ? Sed huic quidem fictioni ipsa terrarum natura in Asia facile occasionem dare potuit. Babylonis boream versus altissimi montes Armeniæ, quos altiores etiam, ut ad Septentrionem magis vergeret terra, expectabantur. Jam cum ad Septentrionem, in quo polaris stella semper sublimis, erigi mundus priscis illis hominibus videretur ; sub ipso axe major aliquis et Atlante multo sublimior expectabatur, fingebaturque a Babylonis mons cœlifer, verum ac summum Deorum concilium, atque sic hunc ipsam Jesajæ locum accepisse videntur Alexandriini, τὸ ἔργον τὰ ὑψηλὰ τὰ πρὸς Βαβυλῶν ; et Syrus, in monte alto, in limite Septentrionis.... In hoc ergo summo monte se sub stella polari consessurum, reliquasque ex alto despecturum stellas, Babylonius somniabat.... Ab hac explicatione non multum differt Dœderleinii de hoc loco sententia, *montem conventus* poetice dici pro axe polari, quoniam in altissimo hoc loco, quasi in centro, totum cœlum cum stellis coire et conjungi videtur. (Rosenmuller.)

(a) Quam infirma sit hæc prior ratio, vide in primâ ad cap. xiii annot.

similis ero Altissimo. O impudens! o impudens! Millia millium ministrant ei, et decies centena millia assistunt ei: et tu sedebis? Cherubim stabant, et non sedebant. Quid laborasti, ut jam sedeas?»

Secundo, sub hoc schemate, inquit Hieronymus, Cyrillus et Basilus, significat superbiam regis Babylonis, quasi dixerit: Ego studebo efferre meum nomen et regnum super omnes et omnia, ut toti universo dominem; et quasi abjecta omni Dei reverentia vix mortalem se esse sciret, putaretque sibi divinum aliquod numen inesse, ideoque ut deus in templis coli et adorari voluerit.

Addunt et Hebræi voluisse Nabuchodonosorem ut deum adorari et coli in templo Hierosolymitano, quod vix est credibile: nam ipse illud evertit. Simili tropo Ezechiel, cap. xxviii, 14, ait de rege superbo Tyri: «Tu Cherub extensus et protegens, et posui te in monte sancto Dei: in medio lapidum ignitorum ambulasti.»

Mystice, S. Augustinus, lib. III *De Doctrina Christ.* cap. ult., juxta regulam VII, Ticonii hæc accipit de diabolo, id est diaboli corpore, quod est cætus infidelium, impiorum et reproborum; et S. Bernardus, tract. *De XII Grad. hum.*, gradu 4, in fine, per Aquilonem intelligit reprobos: «O Lucifer! inquit, qui mane oriebaris, imo jam non lucifer, sed noctifer, aut etiam mortifer. Rectus tuus cursus erat ab Oriente ad Meridiem, et tu præpostero ordine tendis ad Aquilonem; quanto magis ad alta festinas, tanto celerius ad occasum declinas: nimirum Aquilo hic frigidus sunt reprobi; sedes tua, potestas in illos.» Idem, serm. 83 *in Cant.*: «Diabolus, ait, in veritate non stetit, quia non innixus est Verbo, qui in sua virtute confisus est. Et ideo fortasse sedere voluit, quia stare non valuit. Dicebat enim: Sedebo in monte Testamenti. Cæterum Deo aliter judicante nec stetit, nec sedit, sed cecidit dicente Domino: Videbam Satanam sicut fulgur de cælo cadentem. Ergo qui stat, si non vult cadere, non fidat sibi, sed nitatur Verbo. Verbum loquitur: Sine me nihil potestis facere.» Idem, serm. 4 *De Ascens.*: «Heu miser, inquit, in lateribus Aquilonis! Frigidus est mons ille, non te sequimur. Potestatis habes concupiscentiam, altitudinem præsumis potentie. Quanti tamen usque hodie sequuntur infeliciaque vestigia, imo vero quam pauci evadunt, quibus non dominandi libido dominetur? Quem sequimini, miseri homines, quem sequimini? Annon videtis Satanam tanquam fulgur de cælo cadentem? Nonne iste est mons in quem ascendit angelus, et diabolus factus est?»

Vers. 14. 14. SIMILIS ERO ALTISSIMO, — *q. d.* Ut verbo dicam, ero summa et sacra Majestas, non tantum humana et regia, sed et divina, et ut talis adorabor. Didicit hoc Balsasar a patre suo Nabuchodonosore, qui in statua aurea altissima, scilicet sexaginta cubitorum, adorari voluit, *Daniel.* iii. Sic rex Tyri, *Ezech.* xxviii, 2, dicebat: «Deus ego sum, et in cathedra Dei sedi in corde maris;»

cui proinde Deus, vers. 9, replicat: «Homo es, et non Deus; in manu occidentium te morte incircumcisorum morieris.» Sic Augustus Cæsar divinos honores usurpavit, et aras sibi poni voluit. Unde Horatius, lib. I, *epist.* 16:

Attingit solium Jovis, et cælestia tentat.

et Virgilius, *ecloga* 4:

Namque erit ille mihi semper Deus: illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.

Neque aliud ille Phaeton, ille Icarus Gentilium, suo in cælum volatu significarunt.

Nota *similis ero*: Lucifer enim sive diabolus initio non fuit tam stolidus, ut vellet esse Deus, aut Deo æqualis, et secundus quasi Deus; sciebat enim hoc esse impossibile et stultum: sed initio considerans eximiam naturæ suæ pulchritudinem, sapientiam, potentiam et gratiam, sibi in ea nimis complacuit: inde fastu intumuit, qui crescens eo processit, ut, quasi sibi ipse sufficeret, nollet pendere a Deo, nollet Deo subdi, nollet ejus legi et imperio subjacere. Unde fuit excæcatus, potuitque hæc cæcitas cum superbia ita crescere, ut vere æqualitatem Dei et divinitatem appeteret, uti videmus tyrannos quosdam eam appetiisse. Sed initio antequam excæcetur, eam ambire non potuit. Quocirca verisimilis est illa Doctorum sententia, diabolo revelatam fuisse Christi hominis unionem hypostaticam cum Filio Dei, eumque hanc Christo invidisse, et sibi eam appetiisse. Sciebat enim hoc fieri posse, putabat et ipse ita fieri debere, quod ipse, utpote angelus, nobilior esset homine. Et sane si hoc mysterium unionis ei revelatum fuit, vix dubium est quin illud superbus angelus ambiverit, et Christo invidit. Sed hoc ei revelatum esse opinari licet, demonstrare ex Scriptura vel Patribus non possumus.

15. VERUNTAMEN AD INFERNUM DETRAHERIS. — Nota justam superbiæ poenam. Balsasar et diabolus ascendere voluerunt in summum cæli; ideo descenderunt in imum lacus: opponit enim Propheta imum summo, infernum cælo, latera lacus, ut habent Hebræa, lateribus Aquilonis. Huc spectat Homeri adagium: «A Tartesso in Tartarum.» Tartarus enim est locus infelicitatis, Tartessus felicitatis; est enim Tartessus urbs in finibus Hispaniæ, ob loci fertilitatem celebris.

Recte Climachus, gradu *De humilitate*: «Superbia, inquit, ex angelis dæmones facit, humilitas ex dæmonibus angelos facit.» Sic S. Michael humiliter dicendo *לך כאל* *mi ca el, quis sicut Deus?* Luciferi sedem, eo deturbato, obtinuit. Deus enim deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles.

Recte S. Joannes Abbas, qui Theodosio Imperatori victoriam contra tyrannos prædixit, apud Palladium in *Lausiaca*, cap. xlv, narrat monachum quemdam superbientem de sua virtute, tentatum fuisse ac superatum a dæmone apparente ei in specie mulieris, eumque illicente ad

Angus-
tus
deus
coli
vo-
luit.

Vers. 15

Michae
humili
sedem
Luciferi
obtinuit

libidinem. Cui cum tandem ille consensisset, dæmon evasit evanescens ex manibus ejus sicut umbra aliqua. Risus autem in aere auditus est multorum dæmonum clamantium : « Qui se exaltat, humiliabitur. Tu autem ad cælos quidem exaltatus es, humiliatus vero es usque ad abyssos. » Quocirca surgens ipse lamentans et desperans de sua salute, ad sæculum reversus est.

E contrario senex ille in *Vitis Patrum*, lib. VII, cap. XIII : « Quantumcumque, inquit, se deposuerit homo in humilitate, tantum quoque proficit in altum; sicut enim superbia, si ascenderit in cælum, usque ad infernum deducitur : ita et humilitas si descenderit in infernum, tunc exaltabitur usque ad cælum. »

Moraliter ergo discite hic quid sit superbia, quid ambitio : nimirum est peccatum Luciferi, quod ex angelo pulcherrimo fecit teterrimum diabolum. Qui ergo ambiunt episcopatus, prælaturas, vel principatus, sciant *primo* se ambire regimen animarum, de quibus rationem ab eis exiget Deus; earumque damnationem, si pereant, eis imputabit : est ergo prælatura onus etiam angelicis humeris formidandum. *Secundo*, sciant ambitionem æque ac avaritiam, multa peccata secum trahere : ambitiosi enim parati fere sunt quaslibet occasiones arripere crescendi per fas et nefas. *Tertio*, sciant plerasque hæreses ortas esse ex ambitione; ambitiosi enim cum ad suas spes et dignitates, quas prætendebant in Ecclesia, pervenire non potuerunt, facti sunt Ecclesiæ hostes et hæresiarchæ, vereque Luciferi. *Quarto*, cogitent illud S. Chrysostomi, homil. 34 *in epist. ad Hebr.* : « Mirabile est si salventur multi Prælatorum, » plures enim damnantur; sciantque multos damnari in dignitate positos, qui salvarentur, si viverent privati; proportionaliter enim multo plures in humili subditorum, quam in alto Prælatorum statu salvantur; nimirum multi tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant, feriuntque summos fulmina montes. *Quinto*, cogitent illud Sapientis : « Potentes potenter tormenta patientur. » Audiant Origenem : « Omnis, inquit, adeundi honoris Ecclesiastici abscinderetur ambitio, si se judicandos potius, quam judicatos, hi qui præesse volunt populis, cogitarent. » *Sexto*, sciant ambitionem nunquam satiari; quia semper ad majora tendit : sicut Lucifer non quievit, donec thronum Dei invaderet; nam, ut ait Seneca, « ambitioso non tam jucundum est multos post se videre, quam aliquem ante se habere molestum. » Ita superbum Aman magis torsit unus Mardocheus illi prælatus, quam recrearint omnes populi et principes ei se submittentem. *Septimo*, cogitent illud Julii Cæsaris : « Qui in excelso vitam agunt, eorum facta ab omnibus notantur; » suntque expositi multorum censuræ, invidiæ, detractionibus, odiis. *Octavo*, cogitent quod honor et dignitas cito perit, ut flos; unde Psaltes ait : « Periit memoria eorum cum sonitu. » *Nono*, quod variis

fluctibus agitentur ambitiosi, ut mare; tum ob multas distractiones et curas, quibus honorem aucupari vel tueri volunt; tum ob æmulos; tum ut suis, vel Superioribus, vel subditis adulentur.

Decimo, cogitent exemplum Christi, qui quæsitus

ad regnum fugit, et privatam egit vitam; quin et subditus fuit parentibus. *Undecimo*, quod Sancti fugerint dignitates, et, cum coacti illas subierunt, quasi sub gravi onere ingemuerint. Ambrosius, populi vocibus Mediolanensis Episcopus postulat, nocte ex urbe aufugit. S. Chrysostomus, episcopatum metuens, in solitudinem secessit. S. Martinus, teste Sulpitio, ne diaconatum quidem suscipere voluit, nedum episcopatum, nisi coactus. S. Gregorius, electus in Pontificem, non tantum fugit, sed etiam ad Mauricium Imperatorem scripsit, rogans ne consentiret suæ electioni. S. Ammonius eremita aurem sibi præcidit ne Episcopus fieret. S. Malachias, ut scribit S. Bernardus in ejus Vita, nisi Episcopi congregati illi anathema comminati fuissent, non suscepisset episcopatum. « Omnem enim, inquit Bernardus, locum sublimem velut præcipitium reformidabat. » S. Augustinus, cognita sui Episcopi morte, fugit ab urbe. Audi eum, serm. 1 *De communi vita Cleric.* : « In quo loco sciebam non esse Episcopum, ne ille accederem, cavebam; et hoc agebam quantum poteram, ut in loco humili salvarer, ne in alto periclitarer. » Idem fecit S. Fulgentius, qui per vim tandem creatus est Ruspensis Episcopus. Sic et S. Leo, electus in Summum Pontificem, exhorruit. Audi eum, sermone 2 *in sua assumptione* : « Domine, audivi auditum tuum, et timui; consideravi opera tua, et expavi. Quid enim tam insolitum, tam pavendum, quam labor fragili, sublimitas humili, dignitas non merenti? » Vere Seneca in *Hercul. Fur.* :

Dominare timidus, spiritus altos gere.
Sequitur superbos ulior a tergo Deus.

E contrario « humilitas » et fuga dignitatum, *primo*, est « tutissimus virtutum omnium thesaurus, » inquit S. Basilius, cap. XVII *Constit. monast.* *Secundo*, « est custos pudicitiae, et mater patientiae, » inquit S. Bernardus, tractat. *De Ordine vitæ.* *Tertio*, « est totius spiritualis structuræ solidissimum fundamentum, » inquit Cassianus, *Collat.* XIX, cap. XII. *Quarto*, « est tota Christianæ sapientiæ disciplina, » inquit S. Leo, serm. 7 *De Epiphani.* *Quinto*, Deus humiles exaltat, superbos humiliat, ait Christus. *Sexto*, humilitas gratiæ et opus divinæ est efficacissima conciliatrix. Sicut enim pluvia et flumina in valles defluunt, ita gratia Dei in animam humilem depluit et descendit. *Septimo*, omnia Dei dona omnesque virtutes percipiuntur, nisi adsit humilitas, inquit S. Gregorius, XXVII *Moral.* cap. ult. *Octavo*, humilis est amabilis Deo et hominibus, superbus omnibus est exosus. *Nono*, cogit illud Christi, *Lucæ VI* : « Væ vobis, cum benedixerint (laudant) vobis homi-

Decimo.

Undeci-
mo.Humili-
tatis fru-
ctus.
Primus.Secun-
dus.

Tertius.

Quartus.

Quintus.

Sextus.

Septi-
mus.

Octavus.

Nonus.

Decimus. nes! » *Decimo*, cogitet illud S. Augustini, epist. 56 ad *Dioscorum*: Non aliam ad capessendam et obtinendam veritatis viam tibi munias, quam quæ munita est ab illo, qui gressuum nostrorum verus Deus videt infirmitatem. Ea autem prima est humilitas, secunda humilitas, tertia humilitas; sic fiet, ut illud Annæ impleatur: « Sterilis peperit plurimos, et quæ multos habebat filios, infirmata est. » Denique, humilis est quasi alter Michael, superbus est quasi alter Lucifer: sicut S. Franciscus per humilitatem factus est Seraphicus, et per Seraphinum impressa sibi accepit stigmata Christi, atque post mortem in cœlis ad chorum Seraphinorum evector est, uti cuidam viro sancto in visione revelatum est, teste S. Bonaventura. Ita Pharaô, Arius, Calvinus per superbiam in abyssum, et in ima tartari demersi et dejecti sunt, ut in sedibus igneis Lucifero assideant. Audi Patrum sententias in *Vitis Patrum*, lib. VII, cap. XII: « Quidam ex Patribus dicebat: Humilitas est præcursor charitatis, sicut Joannes Baptista Christi; et sic attrahit ad Deum: quia Deus charitas est; » alius rogatus, quid esset humilitas, dixit: « Arbor est vitæ in altum excrecens; » alius: « Est terra in qua jussit Deus sibi sacrificium offerri; » alius: « Perfectio hominis est humilitas; » alius: « Humilitas nec irascitur, nec alios irasci permittit. »

Porro signa humilitatis paucis ita describit Albertus Magnus in *Paradiso animæ*, cap. II: Humilitas, inquit, vera et perfecta est, cum exhibita gloria contemnitur, nec exhibenda appetitur. *Secundo*, verus humilis semper timet ne sibi aliqua gloria exhibeatur; et cum sibi exhibita fuerit, expavescens medullitus contristatur. *Tertio*, verus humilis nunquam de aliqua gloria vel gratia gloriatur, nisi ex hoc audientibus confidentiam ad Deum præstare intendat. *Quarto*, verus humilis nec majori, nec minori, nec æquali se comparat: imo nullum inferiorem se credit, nullum omnino spernit, et se solum ex corde despicit, et ab omnibus despici ferventer appetit, gaudetque cum despectus fuerit: talis nullam timet contumeliam, quia nullam amat gloriam. Ita Albertus.

18. OMNES REGES GENTIUM, etc., DORMIERUNT IN GLORIA, — gloriose sepulti sunt, scilicet non cum plebe, sed *in domo*, id est in parentum et regum sepulcro, sive mausoleo.

19. TU AUTEM (o Balsasar!) PROJECTUS ES DE SEPULCRO TEO. — Balsasar sepulcro extrahi non potuit, quia caruit sepulcro (1). Sensus ergo est, *q. d.* Tu, o Balsasar! occisus a Cyro projectus es, nec illatus in sepulcrum regum, quod majores tui, tuque ipse tibi destinaveras et magnifice adornaveras. Unde Vatablus vertit, *abjectus es de sepulcro*, id est abjectus es procul a sepulcro, ne in illud inferreris.

(1) Sed quid vetat Baltasaris regis corpus prius inhabitatum, deinde sive propter odium, sive post regionis devastationes effossum fuisse et in terra derelictum, nec ultra sepulcro illatum?

Hebræi hæc accipiunt de Nabuchodonosore, quem fabulantur extractum fuisse de sepulcro a filio Evilmerodach, ut sic ipse Babyloniis ostenderet patrem non in bestiam, ut ante, esse mutatum, sed vere mortuum, itaque ab eis in regni successionem, quasi filius et hæres admitteretur; idque fecisse ex consilio Jechoniæ, ac propterea eum exaltasse. Ita refert S. Hieronymus hic. Addunt Abulensis in libro IV *Reg.* cap. XXV, Quæst. XXXVII, Haymo et Hugo hic, ejusdem consilio divisum esse cadaver in trecentas partes, easque in totidem vultures (ut eas devorarent), fuisse dispartitas, ne ulla spes esset reditus ejus. Credo trecenta hæc esse, non prodigia, sed mendacia.

QUASI STIRPS INUTILIS, — quasi surculus sterilis, vel amarum et malum ferens fructum, qui terræ non inseritur, quin et insertus evellitur.

POLLUTUS ET OBVOLTUS — sanie et sanguine et cadaveribus occisorum, vermibusque inde scaturientibus; hoc est quod dixit, vers. 11: « Subter te sternetur tineæ, et operimentum tuum erunt vermes. »

DESCENDERUNT AD FUNDAMENTA LACI. — Ita vocat profunditatem tam sepulcri quam inferni; verisimile est enim cadaver Balsaris, cum aliis cadaveribus Babyloniæ cæsorum projectum fuisse in lacum, vel fossam aliquam ingentem. Unde quod sequitur: « Non habebis consortium, neque (ne quidem) cum eis in sepultura: cum eis, » subaudi « regibus gentium; » his enim eum opposuit, vers. 18, non autem *interfectis gladio*; his enim eum assimilat hoc versu.

20. NON VOCABITUR IN ÆTERNUM SEMEN PESSIMORUM, — *q. d.* Delebitur memoria seminis et stirpis impiorum; nam Balsari nemo de stirpe Nabuchodonosor successit, sed cum ipso omnis stirps regia exstincta est. Ita S. Hieronymus.

21. PREPARATE FILIOS EJUS OCCISIONI. — Hinc patet Balsaris filios vel naturales vel adoptivos, puta destinatos ab eo regni hæredes, pariter fuisse occisos; plures eum habuisse naturales; cum tot haberet concubinas, satis est verisimile.

NEQUE IMPLEBUNT FACIEM ORBIS CIVITATUM. — Id est non implebunt superficiem civitatum orbis, id est non implebunt civitates orbis; est hypallage: vel orbis civitatum, id est orbis qui civitatibus abundat, *q. d.* Deus succidet eos, ne orbem et urbes repleant præfectis et hominibus sibi similibus, scilicet impiis, Deoque exosis: qualis enim est rex, tales sunt et aulici et populi et urbes. Itaque Vatablus.

Secundo, Arias et Forerius vertunt, *non implebunt faciem orbis urbibus*, ut scilicet multas in eo urbes condant vel illustrent.

Tertio, Sanchez explicat, *q. d.* Filii Balsaris non implebunt faciem orbis, id est totum orbem, civitatibus suis, id est, non habebunt sub ditione sua civitates totius orbis, uti jactabant; facies enim orbis, venti, gladii, vocatur ipse orbis, ventus, gladius.

Aliter Chaldæus, Septuaginta et Pagninus pro **ארמ** *arim*, id est urbibus, legentes **צרים** *tsarim*, id est adversarios, vertunt, non implebunt (Balsaris filii) orbem infensis castris, uti fecerunt ejus parentes, qui bellicis motibus omnia turbent, ut regnum amissum recuperent et propagent. Ita S. Cyrillus.

Vers. 23. 23. ET IN PALUDES AQUARUM. — Babylon enim est in paludibus juxta Euphratem, quem in varios rivos et fossas Persæ deduxerant: ipsa ergo eversa, remanserunt solæ paludes et rivi Euphratis (1).

ET SCOPABO EAM IN SCOPA TERRENS. — Id est, ut Vatablus, *scopa vastatrice verram eam, q. d.* Ita studiose et exacte Persæ vastabunt et diripient Babylonem, sicut studiose ancilla scopis verrit pavimentum, ut illud scopando et fricando quasi atterat, uti faciunt ancillæ Hollandicæ nitoris amanfissimæ. Simili tropo ait Plautus: « Converteret hic jam me totum cum pulvisculo; » et de Tyro ait Ezechiel, cap. XXVI: « Radam pulverem ejus de ea. »

Vers. 24. 24. JURAVIT DOMINUS, etc.: SI NON, UT PUTAVI, ITA ERIT, — *q. d.* Juravit dicens: Si non ita eveniat ut dico, non sim Deus, non habere verax. Vox enim si Hebræis est nota juramenti execratorii, in quo ipsam execrationem per euphemismum subticent (2).

Vers. 25. 25. UT CONTERAM ASSYRIUM, — id est Sennacherib: hunc enim in terra sua, id est in Judæa, contrivit Deus. Redit enim Propheta ad sua tempora, et ad Sennacherib urbi jam incumbentem, de quo egit, cap. VII, et deinceps: ut scilicet Judei videntes Isaiam de clade Sennacherib vera prædixisse, crederent quoque ea quæ de Babyloniis, aliisque longe post futuris prædixerat, vera fore, vereque eventura (3). Alii nonnulli per Assyrium accipiunt

Holofernem: hic enim missus a Nabuchodonosore regnante in Assyria, puta in Ninive, contritus est in montibus Israel juxta Bethuliam cum toto exercitu, cum caput ei amputatum est ab heroina Judith.

26. HOC CONSILIUM, QUOD COGITAVI SUPER OMNEM TERRAM, etc., ET SUPER UNIVERSAS GENTES. — Commode hoc accipe pro subjecta materia, scilicet omnem terram et omnes gentes Assyriis subjectas, aut confederatas, quæ cum eis contra Judæos arma tulerunt, uti fuerunt Syri, Samaritæ, Moabitæ, Idumæi, Philistini et Ægyptii: quibus proinde cladem in sequent. capitibus ex ore Dei Propheta denuntiat. Ita S. Hieronymus.

28. IN ANNO, QUO MORTUUS EST REX ACHAZ, — cui successit filius Ezechias: ergo 1 anno Ezechias pii regis, facta est hæc propheta contra Palæstinos hostes Judæorum, ut per eam erigerentur Judæorum animi, scirentque fore felix et auspiciatum novum pii regis regnum. Ex hoc loco censet S. Hieronymus, omnia deinceps oracula usque ad finem libri facta esse sub Ezechia, uti dixi, cap. I, vers. 1.

29. NE LETERIS, PHILISTÆA, etc., QUONIAM COMMINUTA EST VIRGA PERCUSSORIS TUI. — Percussorem vocat non Achaz regem, ut volunt S. Hieronymus, Haymo et S. Thomas; Achaz enim a Philistæis cladem magnam accepit, II Paralip. XXVIII, 18; sed Samsonem, Davidem, et Oziam avum Achaz: hic enim valde attrivit Philistæos, ut patet II Paralip. XXVI, q. d. Nolite lætari, o Philistini! quod vestri olim percussores sunt mortui, scilicet Samson, David et Ozias, qui vobis videbantur esse colubri, id est asperi et crudeles, suo tactu et plaga vos ferientes; quia ab eis nasceretur Ezechias filius Achaz, Ozias pronepos, quasi

(1) Semiramis molem quidem jecerat, quæ extra ripas diffluentem Euphratem coerceret. Ista opera postea aucta et amplificata fuerit. Sed cum Cyrus aggeres perennisset, ut fluminis cursum alio detorqueret, rursus aquæ regionem inundaverunt. Persidis reges quibus nulla fere cura erat de Babylonis splendore et salubritate, nihil ejus causa fecerunt, ita ut tota prorsus regio paulatim in vastissimam paludem conversa est. (Strabo, lib. XVII; Lowht, vers. 1 cap. XXI *Isaia*.)

(2) Prophetia quæ sequitur, vers. 24-27, de Assyriæ interitu quem iterum prædicat (vide cap. X), juxta S. Hieronymum, sic cum Babylonis eversione connectitur: sed, dicit aliquis, quam consolationem regni adhuc tam remoti ab Assyriis nunc patimur? Respondet Propheta: Ideo vobis iterum præannuntio Deum Assyriis vos obruentibus dirisimam pœnam illaturum esse, et ex eorum manibus vos liberaturum. Juxta alios, hanc contra Assyrios prophetiam iterat Isaias, veluti confirmationem quæ vaticinii contra Babylonem adimpletionem assecuraret. (Allioli.)

(3) « Ut conteram Assyrium, » etc. Hic versus, qui omnino videtur intelligendus de cæde exercitus Assyriorum per angelum, torquet eos qui omnia hæc intelligi debere (ut prima fronte apparet) de Babylonis excidio contendunt. At nos, qui sub typo delineari putamus libertatem florum Dei per Christum (quod quoties Propheta faciunt, quædam admiscere solent quæ non tam typo et

historiæ quadrare videntur quam veritati, in quam oculos defixerant, aut ordinem narrationis pervertere, dum aliena consuunt), nihil hic transitus moratur. Intelligimus enim Babylonis regnum deletum, ac tenebrarum potestatem per Evangelium eversam, et tyrannum illum qui opprimebat gentes, in Judæa atque adeo Hierosolymis cum toto ejus exercitu victum, fugatum, expulsam atque deletum. Triumphavit certe de *Assyrio* illo in cruce Dominus noster Jesus, et totam ejus virtutem *proculcavit in monte* Calvarie, atque ita liberavit suos. Hoc multo ante *cogitaverat*, id non semel se facturum *juraverat*. Jam nos factum et adimpletum novimus, neque extitisse qui hoc Domini *consilium labefactaret*. Qui hæc non credunt Judæi, et qui cæcos istos duces sequuntur Christiani, in tractandis similibus Prophetarum locis quo se vertant plerumque nesciunt. Nam de Babylone erat sermo, cujus nemo negare potest, qui Scripturas legit, his quatuor versibus conclusionem contineri. *Juramentum* ergo atque *consilium* de vastanda Babylone et occidendo rege erat; at loco *Babylonis* et *regis* substituit *Assyrium* in Judæa delendum, quasi idem fuerit. Erat profecto idem quod utriusque victoria significabatur; historiæ autem, ut constat, longe diversæ. Scio quid ex historiis responderi potest, propter mutationes imperii Assyriorum et Chaldæorum; sed malo Christum præ oculis habere, et omnia, salva tamen veritate et fide interpretis, ad ipsum referre. (Forerius.)

Ezechias
fuit bas-
iliscus,
cur?

regulus, id est basiliscus, longe vobis nocentior. Sicut enim basiliscus non tantum tactu, sed et visu, puta pestilenti halitu, quem ex oculis emit- tit, homines enecat, quin et aves volantes interficit, itaque eas ad se trahit et absorbet : ita et Eze- chias sua vi et armis omnia vestra pervadet, et potentissimos vestrum quasi eminens solo aspectu, præsencia et imperio suo percellet et absorbebit, inquit S. Hieronymus. Ita contigisse narrat, libro IV Reg. cap. xviii, cum ait : « Ipse (Ezechias) per- cussit Philistæos usque ad Gazam, et omnes ter- minos eorum a turre custodum usque ad civita- tem munitam (1). »

Alludit primo Propheta ad virgam Mosis, quæ versa est in colubrum, et rursus in virgam, quæ percussit, et tot plagas intulit Ægypto, q. d. Talis virga et coluber vobis, o Philistæi! erit Ezechias.

Secundo, ad Samsonem, qui valde afflixit Philistinos, de quo prædixit Jacob, Gen. xlix : « Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, » q. d. Non- dum perit coluber ille, qui in vos, o Philistini! desæviit, et venenum mortiferum evomuit : ex illo enim nascetur, id est illi succedet, non jam colu- ber, sed eo pejor basiliscus, scilicet Ezechias.

Nota : Apud Hebræos proverbium est : « De ra- dice colubri egredietur regulus; » quo utuntur cum minori cladi, calamitati, hosti aut vastitati succedit major et infestior ; cui simile est illud Roboam : « Pater meus cecidit vos flagellis, ego autem cædam vos scorpionibus; » tale est illud : « Incidit in Scyllam, cupiens vitare Charybdim; » et illud : « Leonem fugiens occurrit urso; » et illud Job. vi, 16 : « Qui timent pruinam, irruet super eos nix. » Ita Sanchez.

Mystice S. Bernardus, tract. De Undecim oneri- bus, serm. 2, sic ait : « Sequitur onus Philistiim, qui interpretantur cadentes potione, illos significans, qui superbia inebriati ceciderunt de habita- tione cœlesti. Isti miseros onerant nunc tentatione, nunc afflictione. Hi Ægyptios onerabant plagis multis et magnis, sicut habes in psalmo : Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem et iram et tribulationem : immissiones per angelos ma- los. Hi cor Judæ oneraverunt avaritia, et cor Pharisæorum invidia, et cor Pilati stultitia. Hi cor fi- delium multis tentationibus onerant : insultantes animæ consentienti, et dicentes : Incurvare, ut transeamus. » Hisce ergo attribue Isaiaæ contra Philistiim minas.

ET SEMEN EJUS ABSORBENS VOLUCREM. — Semen colubri est regulus, puta Ezechias filius Oziaæ, solo quasi spiritu et halitu suo afflans, comburens

(1) Alii, inter quos Berthierus, « percussorem » istum intelligunt Sennacherib, qui ipsam Philistinam regionem invaserat, et qui mox exercitum et post reditum in Assyriam ipsam vitam amissurus erat. In ista sententia sane non contemnenda, regulus e radice colubri egressus est Asarrhadon, cujus dux, nomine Thartan, urbem Asoth Philistinorum quasi metropolim subjugavit, totamque regionem devastavit.

(hoc enim est Hebræum שָׂרָפָה saraph, enecans et absorbens Philistæos, ut dixi. Huic adagio simile est illud Eubuli poetæ : « Locustæ habens oculos, non prolato ore utrinque mobilis, depugnator filiorum ingenitorum semen perimens : » quo significatur ichneumon Ægyptium animal, quod crocodilorum ova perrumpit et absumit, priusquam in feras semen evadat. Est enim ἀφίστομος, id est ancipiti ore : nam pungit inferius, labris autem mordet.

Septuaginta vertunt, et semen ejus serpens pennatus. Pro serpens hebraice est saraph, id est serpens ardens et urens, quales fuerunt illi immisi in Hebræos murmurantes, Num. xxi. Porro serpentes aliquos pennatos esse et volare constat, talesque esse dracones Arabicos asserit Solinus, cap. xxxv, contra quos pugnant ibides aves; unde Ægyptii eas quasi deos colebant. Hic ergo serpens pen- natus idem est qui paulo ante regulus vocatus est : nam et Isaias, cap. xxx, vers. 6, regulum habere alas et volare asserit. Talis ergo Philistæis fuit Ezechias. Talis et allegorice est Christus, diabolus ac reprobos mordens, fideles vero et pios salvans : hinc enim quasi serpens alatus exalta- tus fuit in ligno, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam; et sub eo prin- cipes Apostoli, pauperum pauperrimi, securi vi- tam duxerunt.

Paulo aliter vertit Syriacus interpres, scilicet : De radice serpentis egreditur serpens biceps (amphis- bæna, de qua Solinus, cap. xl, et Plinius, libro XX, cap. xx), et fructus ejus regulus qui volat; et Arabicus Antiochenus : De stirpe serpentis egreditur vipera, et de progenie serpentis surdæ serpens volans; et Arabicus Alexandrinus : De serpente egreditur basiliscus, et serpens volans devorans primo- genitos.

ET PASCENTUR PRIMOGENITI PAUPERUM. — Primo- genitum in Scriptura sæpe vocatur id quod est præcipuum et primarium, inquit Forerius, Va- tablus et Sanchez : talis enim in domo inter filios est primogenitus : primogeniti ergo pauperum et successores inopiæ parentum, sunt Judæi sub Eze- chia jam paulo ante a variis gentibus vastati, ut patet II Paralip. xxviii, q. d. Erit pax et rerum copia in Israel, etiam apud pauperes, cum Philis- tæa fame conficietur; hoc est enim quod sequitur :

ET INTERIRE FACIAM IN FAME RADICEM TUAM. — Lo- quitur de Philistæa, quasi de arbore desiccanda, vel excindenda radicitus, q. d. Quando vires et copias Philistinorum siccabo, omnesque eorum reliquias consumam; tunc populus meus Judai- cus, antea miser et pauper, requiescet et læta- bitur.

31. ULULA, PORTA; CLAMA, CIVITAS. — Ululate, Vers. 31. portæ et urbes Philistinorum. Notat in portis magistratum et principes (hi enim sedebant et judicabant in portis), in civitate plebem et vul- gus, q. d. Ululate, tam principes quam populus.

AB AQUILONE ENIM FUMUS VENIET, — *q. d.* A Jerusalem, quæ Philistinis est ad Aquilonem, veniet non Sennacherib, ut vult S. Hieronymus; sed Ezechias (de eo enim Prophetam loqui patet ex dictis, et ex anteced. et sequent.) cum copioso militum agmine, quod magnum pulverem et fimum pedibus suis adveniens excitabit. Unde hic pulvis signum est adventantis exercitus; hinc Virgilius, *Aeneid.* IX :

Quis globus, o cives! caligine volvitur atra?...
Hostis adest.

Vers. 32. 32. QUID RESPONDEBITUR NUNTIIS GENTIS, — id est gentium, qui scilicet de more e vicinis provinciis et gentibus venient ut de statu belli rogent, an

Philistini, an Judæi superent et vincant: aut potius, ut victoria jam parta Ezechiae congratulentur; quibus Ezechias et Judæi non sibi, sed Deo tribuentes victoriam, respondebunt id quod sequitur:

QUIA (quod) DOMINUS FUNDAVIT SION, ET IN IPSO SPERABUNT PAUPERES POPULI EJUS, — *q. d.* Gratias agimus Deo, qui nobis hanc dedit victoriam, eo quod amet Sionem et Jerusalem, eamque firmare et stabilire destinaverit: quocirca deinceps pauperes et afflicti in populo nostro hoc videntes et cogitantes, in quavis calamitate ardentius in eum sperabunt, eumque invocabunt.

Allegorice et tropologice, hæc facile est adaptare spirituali Sioni, id est Ecclesiae, et animæ fideli.

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Describit vastitatem et planctum Moab (1).

1. Onus Moab. Quia nocte vastata est Ar Moab, conticuit: quia nocte vastatus est murus Moab, conticuit. 2. Ascendit domus, et Dibon ad excelsa in planctum super Nabō, et super Medaba, Moab ululavit: in cunctis capitibus ejus calvitium, et omnis barba radetur. 3. In triviis ejus accincti sunt sacco: super tecta ejus, et in plateis ejus omnis ululatus descendit in fletum. 4. Clamabit Hesebon, et Eleale, usque Jasa audita est vox eorum. Super hoc expediti Moab ululabunt, anima ejus ululabit sibi. 5. Cor meum ad Moab clamabit, vectes ejus usque ad Segor vitulam conternantem: per ascensum enim Luith flens ascendet, et in via Oronaim clamorem contritionis levabunt. 6. Aquæ enim Nemrim desertæ erunt, quia aruit herba, defecit germen, viror omnis interiit. 7. Secundum magnitudinem operis, et visitatio eorum: ad torrentem salicum ducent eos. 8. Quoniam circumvit clamor terminum Moab: usque ad Gallim ululatus ejus, et usque ad Puteum Elim clamor ejus. 9. Quia aquæ Dibon repletæ sunt sanguine: ponam enim super Dibon additamenta; his qui fugerint de Moab leonem, et reliquias terræ.

Vers. 1. Moab est Arabia Petraea. 1. ONUS MOAB. — Chaldæus: *Onus calicis maledicti ad propinandum Moab.* Moab est pars Arabiae Petraeae, ita dicta a Moab filio Lot, qui cum posteris eam incoluit. Cum enim Lot fugeret ex Sodomis caelesti igne conflagentibus, et versis in mare Mortuum, filia ejus minor inebriavit patrem, et accedens ad ebrium concepit ex eo filium, quem vocavit *Moab*, id est ex patre, quasi diceret:

(1) Prædictio calamitatum Moabitis imminens, continet primo, vastitatem præcipuarum urbium, conjuncta cum incolarum stupore et planctu, vers. 1, 2; luctu et desperatione, 3, 4; fletu et dolore miserandis, 5.

Secundo, desolationem terræ, ex siccitate et frugum corruptione, 6; ex inevitabili fugæ necessitate, deportatione et dispersione incolarum, qui fletus ac ploratus latissime circumferent, 7, 8; ex strage residuorum a bestiis illata, 9.

Ex patre meo genui hunc filium, qui proinde mihi filius est, simul et frater; Moab adjacet et terminatur mari Mortuo versus Occasum, versus Orientem Euphrate, versus Aquilonem torrente Arnon, versus Meridiem deserto Cadesbarne et Idumæa. In Moab metropolis erat Ar; urbes illustriores erant Dibon, Nabō, Medaba, Hesebon, Eleale, Luith, Oronaim. In hac Arabia Petraea est ampla urbs Mecha, distans itinere tridui a mari Rubro, in qua celebre est Mahometis delubrum, longum passus centum, latum octoginta, quod quadringentis columnis fulcitur: ejusque undique parietes auro obducti, qui cum lychnorum pensilium ad tria millia semper ardentium lumen recipiant, miro fulgore intuentium oculos perstringunt, uti ex Bocharo, Bredenbachio, Ludovico Romano et aliis, tradit Adrichomius, pag. 78.

Moab erat fertilis, utpote vicina Pentapoli fertilissimæ, feraxque tum frugum, tam magis pecorum, ait S. Hieronymus. Hinc incolæ, in luxum et Venerem soluti, coluerunt suis symposiis et lasciviis Chamos sive Bacchum, uti dixi *Jerem.* XLVIII, 7. Rursum Moabitæ hostes erant populi Dei, scilicet Judæorum, eosque sæpe vexaverunt: hinc eis hic excidium intentat Deus, vel per Sennacherib, ut voluit S. Hieronymus et Cyrillus; vel potius per Nabuchodonosorem, ait idem S. Hieronymus, Cyrillus, S. Thomas, Haymo, Dionysius. Nam Moab vastatam esse per Sennacherib non liquet ex sacra Scriptura, Josepho, aut aliis historicis; sed per Nabuchodonosorem id factum esse constat, *Jerem.* XLVIII, ubi Jeremias iisdem pene verbis, quibus hic utitur Isaias, Moabitis eladem intentat. Unde videtur Isaias de eodem quo Jeremias excidio agere, scilicet per Chaldæos illato: nam clades Sennacherib, si quæ fuit, diu præcessit tempora Jeremiæ; unde ab eo prædici non potuit (1).

(1) Gentis Moabiticæ cui hoc vaticinio interitus denuntiatur, origo (*Genes.* XIX, 31), ex veteri fama refertur ad Lothi nepotis Abrahami ex Harane, filiam natu majorem, quæ cum prolis cupida ex incesto cum patre concubitu filium peperisset, ei nomen מואב, ex patre gentis, sive מואב אב, ingressus. coitus patris. Ejus familiæ prima sedes in solo fuit natali, in confiniis Zoaris (*Genes.* XIX, 30), sitæ ad oram australem latus Asphaltitis. Dehinc aucta gens numero viribusque latius ditionis terminos protendit, et expulsis veteribus incolis (*Deut.* II, 10), quidquid est regionis ad latus orientale Jordanis, intra fluvios Zered, Arnon et Jabbok occupavit. Pars hujus regionis septentrionalis hodie *Belka*, australis *Carak* vocatur; vide *Handbuch der bibl. Alterthumsk.*, vol. II, part. I, pag. 129, et vol. III, pag. 53 et seqq. Sed magna hujus imperii parte paulo ante adventum Israelitarum ex Ægypto, Moabitas exuerunt, sub Sichone rege, Amorrhæi, trajecto Jordane, totam illam provinciam, quæ Arnonem et Jabbocum interjacet, in suam redigentes potestatem; vide *Numer.* XXI, 26. Sic Arnon factus Moabitarum terminus, memoratus *Numer.* XXI, 13; *Judic.* XI, 18, locisque pluribus aliis, et a Josepho, *Antiquit.* IV, VI, § 1, cui dicitur, ἐπὶ τῶν τῶν τῶν Μοαβιτῶν καὶ τῶν Ἀμορριτῶν. Intra hos limites invenerunt istos Israelitæ in Canaanem ingressuri, relinquendos tamen intactos, juxta expressum Dei mandatum, *Deuter.* II, 9. At regionem Amorrhæorum Moabitis ablatam, cum transitum armata manu negarent, post reportatam insignem victoriam Hebræi sibi vindicarunt integram (*Num.* XXI, 25), et Rubenitis atque Gaditis ceu possessionem hæreditariam assignarunt, *Numer.* XXXII. Nomen tamen Moabitis, ab antiquis possessoribus, regioni, incolentibus jam Israelitis, aliquandiu inhæsit. Ita mons Nebo dicitur esse in terra Moabitarum, qui tamen situs ad septentrionem Arnonis, ex adverso Jerichuntis, *Deuter.* XXXII, 49, XXXIV, 1. Huc et referenda campestris Moabitarum, in quibus castrametati Israelitæ, Jordani proximi, *Numer.* XXXIII, 48-50. Insequenti tamen ævo ipsam hanc regionem trans Arnonensem, olim ab Amorrhæis, tandem ab Israelitis occupatam, Moabitæ denovo receperunt, et in antiquas sedes postliminio restituti, ipsius Jesajæ ætate, tanquam propriam provinciam tenuerunt et inhabitarunt. Quod clarissime apparet ex nominibus urbium Moabitarum, quibus vates nostro oraculo interitus et excidium prædicit, sitarum licet in tribus Rubenitarum et Gaditarum. Sic Chesbon, metropolis olim Amorrhæorum,

Quæ hoc capite dicuntur; obscura nobis sunt, tum quia urbes, quæ in eo nominantur, jam pridem perierunt, et nescimus quo loco præcise fuerint sitæ; tum quia modum vastationis Moab Scriptura non enarrat.

Mystice S. Bernardus, tract. *De Undecim oneribus*, serm. 3, sic pergit: « Additur onus Moab; qui interpretatur, de patre. Naturalem illam exprimit necessitatem, quam pater generatione transfundit in filium; sicut est inevitabilis manducandi, bibendi, dormiendique necessitas, et cætera quæ ad necessariam pertinent corporis curam. Quale hoc onus, fratres charissimi, quo cogimur, post solis splendorem, ad carnis hujus curam, quasi ad foetidum cadaver redire, et post spirituales cibos mentis procurare onera ventris? Quale hoc onus? quod quotidianum a nobis miseræ servitutis tributum exigit; et quem quotidie implevimus, evacuatum, crastino ventrem reimplere compellit? Quid dicam? quantarum sollicitudinum ac curarum onus miseris mortalibus necessitas

Numer. XXI, 26, a Josue Rubenitis assignata, *Jos.* XIII, 17), a Jesaja Moabitis vindicatur, cap. XV, 2, et *Jerem.* XLVIII, 22; quæ tamen a Mose Gaditis concessa, *Numer.* XXXII, 34. Taceo Medabam, Elealem, Jachzam, Sibmam, Jæzerem, de quibus omnibus idem facile posset demonstrari. Hinc et Josephus, *Antiquit.* XIII, XV, ex historia Alexandri Jannæi urbes Ἐσσειῶν, Μύδαλα, Αεβῶ, Ὀρόνυς, Γελθων, Ζῆρα, Πέλλω, vocat Μοαβιτῶν, quæ omnes ultra Arnonem, et ex parte ultra Jabbocum sitæ. Quo autem factum sit tempore et occasione, ut Moabitæ totam illam provinciam recuperarint, historia tacente, non satis liquet. Valde tamen probabile, id demum contigisse, Rubenitis, Gaditis et dimidia tribu Manassis in exilium abductis a Phule et Tiglath-Phulasare, Assyriæ regibus, ætate Pekæ, Israelitarum regis, II *Reg.* XV, 29. Tum enim Moabitæ regionem sibi proximam, incolisque nudatum, recipere, imo et trajecto Jabboco, partim Basanitidis, quæ Manassitarum fuerat, occupare facillime poterant. Quod ad historiam et fata Moabitarum, ad vatis nostri tempora usque, attinet, quæ in monumentis veteris Testamenti reperiuntur, hæc fere sunt. Republicam peculiarem illos satis mature constituisse, præfatis sibi regibus, inde patet quod jam Mosis ætate regem eorum, Balacum filium Sephoris, memoratum legimus, *Numer.* XXII, 4. Judicum tempore Eglon rex Moabitarum tributarios fecit Israelitas, etiam cis-Jordanenses, ab Ehude tandem restitutos in libertatem, *Judic.* III, 12 et seqq. Postea utraque gens videtur mutuis commerciis, quin et conjugii (*Ruth* I, 4), se permisisse; ad Saulem usque creatum regem, qui veteres injurias, ac forte etiam recentes, vindicaturus Moabitis, pariter ac reliquos in vicinia, hostes Israelitici nominis, gravissime afflixit, I *Sam.* XIV, 47; multa autem feliciori vi aggressus David, II *Sam.* VIII, 2; *Ps.* IX, 10. Servire tributarios coegit, gentemque adeo universam Judaici finibus imperii conclusit. Ac permansit huic obnoxia, post discessionem etiam decem tribuum, qua tempore Ephraimitas, haud libenter quidem, domiuos passa est. Nam mortuo Achabo excutere impositum jugum coepit, II *Reg.* I, 1, pendique solum tributum recusare. Rebellantes, Achabi filius, Joramus, inito fœdere cum Judæorum et Idumæorum regibus, quamvis gravi bello vexaverit, sub jugum tamen reducere non potuit, II *Reg.* III, 6-27. Nam paulo post adversus Judæos, ob latas Joramus suppetias expeditionem susceperunt, a quibus tamen magna affecti sunt clade, II *Chron.* XX,

ista imponit? adeo ut quorundam hominum Deus venter sit, pro cuius non dicam delectatione, sed onere, ipsam iustitiam, et divinam doctrinam venalem habent? Huiusmodi, ut ait Apostolus, Domino Jesu Christo non serviunt, sed suo ventri. Quid præterea oneris in ipsa ciborum distinctione sustinentes, hos desiderantes, illos rejicientes; cum alii ventrem torqueant, alii caput gravent, alii pectus oppilent, alii cor corruptis humoribus premant. Verum de illis quid dicam, quos ista necessitas nunc murmurare, nunc detrudere, nunc insuper litigare compellit? Contristantur, si cibus vilior sit, si potus minus sapidus apponatur, si præparetur tardius, si negligentius accuretur. Fratres, qui huiusmodi sunt secundum carnalem generationem viventes, Moab dici possunt, pondere pene, quod in onere Moab Propheta commemorat, damnandi. »

Moabitæ
noctis
filii.

NOCTE VASTATA EST AR. — Apposite nocte vastatus est Moab, qui nocte ex incesto concubitu, tenebris et silentio involvendo, natus est, inquit S. Hieronymus. Unde hoc convicium, quod scilicet essent noctis filii, Moabitibus obijcere solebant aliæ gentes. « Ar » erat metropolis Moab. Unde hebraice dicta est אר *ir*, moabitice *Ar*, id est urbs, scilicet prima regni, per antonomasiam, inde postea dicta est Areopolis, *q. d. Ar, πόλις*, id est Ar urbs, non autem quod ἄρεος, id est Martis, esset πόλις, id est civitas, ut multi existimant.

NOCTE VASTATUS EST MURUS, — *q. d.* Moab contulit capta urbe Ar, quæ murus erat et propugnaculum totius provinciæ. Cyrillus ex historicis docet, venientibus Chaldæis, muros Ar terræmotu corruisse, itaque urbem facile ab eis fuisse occupatam.

Pro murus hebraice est קיר *kir*, quod Vatablus et alii accipiunt quasi nomen urbis Moab, quæ æque vastata sit ac Ar; idque valde est veri-

22-30. Post ea tempora usque ad editum Jesajæ vaticinium, nihil in veteris Testamenti libris historicis legitur de hac gente memoratu dignum. Fuisse autem Moabitas superstitioni et idololatriæ omni tempore addictos, tum idola ab iis culta, Baal-Pheor (*Num. xiii, 28*), et Chemosch (*1 Reg. xi, 7; Jerem. xlviii, 7-13*), testantur tum Ienocinia, quibus ad parem impietatem Israelitas persæpe illexerunt, *Num. xxi-xxv*. (Rosenmuller.)

Notandum Isaiam istud contra Moab vaticinium anno mortis Achaz regis Juda edidisse (*xiv, 28*). Porro in *IV Reg. xviii*, legimus Salmanasarem Assyriorum regem, regnum Israelæ occupasse quarto anno regni Ezechizæ, qui patri Achaz successit. Eodem igitur tempore Salmanasar Moabitarum oppida cepit, eorumque regionem depopulatus est. Attamen ex isto excidio velut renati, damna sua resarciverunt, et Jeremias, octoginta post annos, ultimum interitum a Nabuchodonosore infligendum prædicendo, easdem ac Isaias Moabitarum urbes nominat, cap. *xlviii*.

Duas igitur clades simul vaticinatur Isaias contra Moab, prior, quæ tres post annos Assyrio venienteventura erat, et post quam Moabitæ fracti et debilitati, pauci relinquuntur in terra, qui subrutas habitent civitates, et desertos agros exerceant (*xvi, 14*); posterior a Jeremia etiam prænuntiata, quam plenus etsine ulla spesalutis interitus excipiet, et post quam Moab desinet esse populus.

simile, ut patebit cap. seq., vers. 7. Unde et correctiora Biblia *in Murus* scribunt majuscula M (1).

2. ASCENDIT DOMUS, — id est, ut S. Hieronymus, *Vers. 2.* domus et familia regia, item tota urbs Dibon ascendit ad excelsa, id est ad fana, quæ erant in montibus excelsis, ubi colebant Chamos deum suum, ut ibi plangant, Chamos invocent, et in eum quasi tutum a Chaldæis locum se recipiant.

Secundo, Pagninus et Vatablus vertunt, *ascendit* (Ar vel Kir urbs, id est incolæ urbis) in Baith, id est in ædem ipsam, hoc est ad templum Chamos, ut rogent idolum suum.

Tertio, Forerius et Sanchez censent Baith vel Beth, id est domus, esse nomen proprium urbis, et forte decurtatum esse ex Bethgamul, vel Bethmaon, vel Bethoron, quæ erant urbes Moab.

CALVITIVM, — in luctu enim veteres caput decalvabant, et barbam radebant. Idem de Moab ait Jeremias, cap. *xlviii*, vers. 37.

4. EXPEDITI MOAB ULULABUNT. — Pro *expediti* hebraice est חללתי *challutse*, id est accincti armis, parati et expediti Moabitæ ad tuendam patriam, hi fracti animis arma deponent, et ululabant. Ita Vatablus. *Vers. 4.*

ANIMA EJUS ULULABIT SIBI. — « Ejus, » id est eorum; vel « ejus, » id est cuiusque Moabitæ; « sibi, » id est in sinu suo ululabit. Porro « anima » significat hunc ululatum non fore fictum vel compositum, qualis est præficarum; sed serium, ex intimo corde et dolore manantem.

5. COR MEUM AD MOAB CLAMABIT. — Est vox Isaiæ *Vers. 3.* compatientis Moab, licet hostis Israelis, *q. d.* Licet hostes nostri sint Moabitæ, tamen revera doleo, et ex dolore ejulo et exclamo ob tantam eorum cladem et miseriam, quia

VECTES (id est, fortes), EJUS (qui suo robore Moab tutabantur, sicuti vectes tutantur portas urbis), USQUE AD SEGOR, — id est, usque ad terminos regni-fugient. Segor, inquam, quæ est vitula contemnans, id est, ut habent Hebræa et Græca triennis, vel triennizans, id est populus fortis, validus, et copia rerum abundans, similis vitulæ trienni: ea enim ætate vitulæ et vituli sanissimi sunt, pinguisissimi, robustissimi, pariter et petulantissimi. Vide dicta *Jerem. xlviii, 24* (2).

Vitula
contemnans
quæ?

(1) Urbis Ar Moab nomen exstat jam, *Numer. xxi, 15-28; Deut. ii, 9*. Erat in Moabide urbs princeps, ut ex illis locis patet, hinc *Rabba*, magna, dicta *Jos. xiii, 25*, Ἀραβιάτιν vocabant Græci, teste Eusebio, quique ex eo hausit, Stephano, de urbibus, in Παλαιστίνη. Erat sita juxta ripam australem Arnonis, nunc in vicum conversa exiguum, quem adhuc *Mab, Mob*, et *Arrabat* Arabes appellant (Cf. Cellarii, *Geograph. Antiq.*, tom. II, pag. 674; Relandi, *Palæstin.*, pag. 577; Schultentii, *Indic. Geog. ad Vitam Sardiniam*, voce *Caracha*; Abulfedæ, *Tabul. Syriae*, p. 90, etc.). (Rosenmuller.)

(2) Segor erat una ex quinque urbibus quæ igne de cælo consumendæ erant, sed huic urbi Deus pepercit Lothi causa, qui in illam se recepit. Juxta S. Hieronymum vitula contemnans vocatur, quia tribus terræ motibus quasata sicut vitula subsiluerat.

Tametsi nostris moribus humile putetur, nec ferendum.

Secundo, Sanchez putat Segor et Moab dici vitulam triennem, quia post triennium gravem accipiet cladem, ut dicitur cap. XVI, vers. 14, de quo ibi.

PER ASCENSUM ENIM LUITH ELENS ASCENDET. — Videtur Luith urbs fuisse via ex Moab in Babylonem, sita in colle: quare Moabitæ, abducendi in Babylonem, flentes eo ascenderunt, indeque pervenerunt Oronaim, quæ erat terminus Moab versus Babylonem: ibi ergo quasi extremum valedicentes patriæ, ex intima animi contritione et dolore clamores et ejulatus ediderunt.

Vers. 6. 6. AQUÆ ENIM NEMRIM DESERTÆ ERUNT, *q. d.* — Tota urbs et regio Nemrim deserta est, quia vastatione hostili omnis viror absumptus est et exaruit. Simili tropo, cap. VIII, per aquas Siloe regnum Juda significavit. *Secundo* et aptius, *q. d.* Aquæ Nemrim ab accolis in hac vastitate deserentur, nec suis aggeribus concludentur, ideoque ex aquis maris Mortui adjacentibus salsæ in eas influent, easque inficient, ut fiant amaræ et pessimæ, ut ait Jeremias, cap. XLVIII, vers. 34. Vide ibi dicta (1).

QUIA (id est ut Vatablus vertit, et Septuaginta, unde) ARUIT HERBA, DEFECIT GERMIN, etc. — Causa enim cur arescat herba, est, quia aquæ deficient, non contra. Sic Hebræum כי *ki*, id est *quia*, sæpe non causam, sed concomitantiam, eventum, effectum, et id quod consecutum est, significat.

Vers. 7. 7. SECUNDUM MAGNITUDINEM OPERIS, — *q. d.* Pro magnis demeritis malorum operum graviter punientur Moabitæ. « Visitatio » enim hic, uti et alibi sæpe, idem est quod punitio.

Torrens salicium quid? AD TORRENTEM SALICUM DUCENT EOS, — id est captivos Moabitas ducent Chaldæi in Babylonem: nam torrens salicium, ait S. Hieronymus, vel est vallis Arabiæ, per quam ex Moab itur in Assyriam et Babyloniam, vel Euphrates, cui adjacet Babylon; hic enim de more abundant salices. Unde *Psal. cxxxvi* dicitur: « Super flumina Babylonis, etc., in salicibus in medio ejus, suspendimus organa nostra. »

Septuaginta vertunt, *inducam super vallem* (Moabitarum) Arabes. Arabes enim vicini Moabitis videntur juvisse Chaldæos in vastatione Moab. Unde

si vitulæ aut vaccæ appellatione gens quædam notaretur, veteribus tamen, qui in re pastoritia, nil per se indecorum, aut probis auribus non tolerabile spectabant, videbatur aliter. Vide *Osee IV, 16*, et *v, 2*; *Jerem. XLVI, 20*; et *I, 11*.

(1) Hoc oppidulum, ait S. Hieronymus, super mare mortuum est, salsis aquis, et ob hoc ipsum sterilibus. Sive autem allusit ad nomen, sive quod ante non fuerat, post vastitatem accidit ut etiam aquæ in amaritudinem vertentur.

et alii vertunt, *asservata illorum ad flumen portabant Arabes*, puta latrones et prædones opes eorum reliquas rapient et asportabant (2).

9. PONAM ENIM SUPER DIBON ADDITAMENTA. — Qui- Vers. 9. dam legunt *Dibon*; alii *Dimon*: sed idem est *Dibon* et *Dimon*; nam litteræ *b* et *m*, cum utraque sit labialis, ideoque sono affinis, facile inter se commutantur. Jam per « additamenta, » primo, Vatablus et Forerius accipiunt novos rivus, *q. d.* Tunc plurimis novisque rivis defluet sanguis cæssorum Moabitarum in flumen Dibon (3).

Secundo, S. Hieronymus sic explicat, *q. d.* Occludam incolis Dibon omnes ad evasionem et salutem aditus.

Tertio, Chaldæus per « additamenta » accipit exercitum Chaldæorum.

Quarto et planius, Haymo « additamenta » plagam intelligit, *q. d.* Addam eis plagam ad plagam, ut scilicet « his qui fugerint de Moab et reliquis terræ, » id est reliquiis Moabitarum profugis, inducam « leonem, » id est leones, vel proprie dictos; vel potius leones, id est milites Babylonios feroces instar leonum, quos Nabuchodonosor in viis disposuit, ut omnes fugitivos Moabitas exciperent, captivarent vel occiderent. Est proverbium, quod aliis verbis explicat et Moabitis intentat Jeremias, dicens, cap. XLVIII, vers. 44: « Qui fugerit a facie pavoris, cadet in foveam; et qui conscenderit de fovea, capietur laqueo; » et simile est illi Isaïæ: « De radice colubri egredietur regulus, et semen ejus absorbens volucrum, » de quo dixi cap. XIV, vers. 29, *q. d.* Qui unam cladem effugerit, incidet in aliam, eamque majorem: hanc enim significat leo, laqueus, regulus, etc. Leo enim terribilis symbolum est formidabilis et horrendæ sævitæ et cladis; unde Ægypti in hieroglyphicis leonem pingebant, cum significare vellent hominem horrendo ac terribili aspectu, inquit Pierius: quin etiam si quis somniavisset se leoninum habere caput, eum onirocritæ terrificum fore hostibus denuntiabant. Unde, I *Paralip. XII, 8*, de pugnacissimis militibus Davidis dicitur: « Facies eorum, quasi facies leonis. »

(2) In textu hebræo vox ללללל *lilalal*, ululatus quam Vulgata secundo reddit per « clamor ejus » geminata est. Porro, inquit Rosenmuller, geminavit vates hanc vocem, ideo haud dubie, ut repetita tristissima significationis voce, sonum ipsum ubique percellentis stridoris, auribus æque legentium ac animis sentiendum præberet. *Harmonicam imitationem* vocant poeticæ artis doctores, suntque in hebræa poesi minime insolentes earundem vocum ejusmodi repetitiones, quoties major affectus jusserit.

(Rosenmuller.)

(3) Aquis Dibonis videtur Arnou fluvius designari, a cujus ripa septentrionali urbs illa haud procul sita erat. (Rosenmuller.)

CAPUT DECIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Optat, vers. 1, mitti de Moab Agnum dominatorem terræ. Inde, vers. 2, dat eis consilium, ut benigne excipiant Judæos profugos. Tertio, vers. 6, ait superbiam Moab majorem esse quam sit ejus fortitudo. Quarto, vers. 7, pergit in clade et planctu Moab, quam vers. 14, ait in tribus annis futuram (1).

1. Emitte agnum, Domine, dominatorem terræ, de Petra deserti ad montem filiæ Sion. 2. Et erit: Sicut avis fugiens, et pulli de nido avolantes, sic erunt filiæ Moab in transcensu Arnon. 3. Ini consilium, coge consilium: pone quasi noctem umbram tuam in meridie: absconde fugientes, et vagos ne prodas. 4. Habitabunt apud te profugi mei: Moab esto latibulum eorum a facie vastatoris: finitus est enim pulvis, consummatus est miser: defecit qui conculcabat terram. 5. Et præparabitur in misericordia solium, et sedebit super illud in veritate in tabernaculo David, judicans et quærens judicium, et velociter reddens quod justum est. 6. Audivimus superbiam Moab, superbus est valde: superbia ejus, et arrogantia ejus, et indignatio ejus, plusquam fortitudo ejus. 7. Idcirco ululabit Moab ad Moab, universus ululabit: his, qui lætantur super muros cocti lateris, loquimini plagas suas. 8. Quoniam suburbana Hesebon deserta sunt, et vineam Sabama Domini Gentium exciderunt: flagella ejus usque ad Jazer pervenerunt: erraverunt in deserto, propagines ejus relicte sunt, transierunt mare. 9. Super hoc plorabo in fletu Jazer vineam Sabama: inebriabo te lacryma mea, Hesebon, et Eleale: quoniam super vindemiam tuam et super messem tuam vox calcantium irruit. 10. Et auferetur lætitia et exultatio de Carmelo, et in vineis non exultabit, neque jubilabit. Vinum in torculari non calcabit qui calcare consueverat: vocem calcantium abstuli. 11. Super hoc venter meus ad Moab quasi cithara sonabit, et viscera mea ad murum cocti lateris. 12. Et erit: cum apparuerit quod laboravit Moab super excelsis suis, ingreditur ad sancta sua ut obsecret, et non valebit. 13. Hoc verbum, quod locutus est Dominus ad Moab ex tunc: 14. et nunc locutus est Dominus, dicens: In tribus annis, quasi anni mercenarii, auferetur gloria Moab super omni populo multo, et relinquetur parvus et modicus, nequaquam multus.

Vers. 1. 1. **EMITTE AGNUM.** — Codices Septuaginta Sixtini, Basilius et Cyrillus habent: *Mittam quasi reptilia super terram*, id est mittam serpentes in Moab; nimirum in Hebræo pro כר מסל ארץ *car mosel arets*,

(1) Istud caput est quasi præcedentis continuatio, et exhibet: *primo*, contestationem Prophetæ, *precatoriam* ad Moabitas, et in sensu altiori ad Deum, pro reparatione Judæ, vers. 1; *comminatoriam* ad Moabitas, 2; *suasoriam* ad eosdem, pro benevolentia afflictis Judæis exhibenda, 3, 4; *consolatoriam* ad Judæos, ob restaurandam eorum imperium sub Ezechia rege, et in sensu sublimiori sub Christo Salvatore, 5.

Secundo, expositionem ampliorem prophetiæ; *primo*, arguentem malorum causam, superbiam nempe Moabitarum et arrogantiam virium limites transgressam, 6; *secundo*, denuntiantem pœnas in universum populum diffundendas, 7; et cum excidio urbium, exilio incolarum et vastitate agrorum conjungendas, 8-11; ab idolis frustra invocatis non mitigandas, 12; *tertio*, designantem priorum pœnarum tempus, antea jam prædictum, post tres annos eventurum, 13, 14.

id est agnum dominantem terræ, legerunt per diastolem כרמס לארץ *kerems laarets*, id est sicut reptile terræ.

Secundo, Hebræi et R. Salomon ex Hebræo vertunt: *Mittite agnum dominatori terræ*, et interpretantur sic, quod, cum Moabitis consuessent pendere regi Israel annuum tributum centum millium agnorum, mortuo Achaz id detractarint, IV Reg. III. Quocirca sub Ezechia pio et felice rege animos et vires resumens Israel, nunc Moabitis insultans dicit: Mittite, o Moabitis! ut soletis, tributum, scilicet agnos, dominatori terræ, id est novo et potenti regi Ezechia, de Petra deserti, id est de Moab. Verum frustra hæc a Christo torquent ad Ezechiam; nec enim Ezechias fuit rex Israel, sed Juda: multo minus dici potest dominator terræ; nec ipse in Scriptura Moabitis bellum intulisse, aut tributum imposuisse legitur. Adde, tam Septuaginta quam nostrum vertere: «Emitte agnum

dominatorem (non, dominatori) terræ. » Pluribus id refutat Leo Castrius. Multo minus potest hic locus accipi de Osee ultimo rege Israel : quia is jam erat occisus, et regnum Israel eversum, non a Moabitis, sed ab Assyriis.

Tertio, Hebræi aliqui et Forerius pro « agnum » vertunt, *arietem*, et per arietem accipiunt vel machinas bellicas, quæ ob similitudinem arietum arietes vocantur, vel duces et milites fortes instar arietum, quasi per ironiam et irrisionem dicat Propheta : O Moabitæ! instruite arietes, duces et milites ad oppugnandum Sion, qui dominentur terræ sanctæ, eamque sibi subjiciant; sed frustra id facietis, quinimo arrogantiae vestræ poenas dabit.

Agnus Moab est Christus ex Ruth prognatus.

Verum dico cum S. Hieronymo, Hugone, Lyrano, Adamo, Vatablo et aliis, per « agnum » hic accipi Christum, qui ex Ruth Moabitide prognatus est. Cum enim Isaias vaticinaretur de excidio Moab, videretque gentem pene interituram, indoluit. Unde altera ex parte videns ex Ruth Moabitide nasciturum esse Christum, ad eum more suo obiter (unde Biblia Plantina hunc versum parenthesi includunt) advolat, ejusque nativitate consolatur tam se quam Moabitas, indeque statim redit ad institutam narrationem, et ad onera Moab : Vide *Can. IV, q. d.* Mitte, o Domine! vel, ut hebraice est, *שליחו scilichu*, id est mitte, et rorate, scilicet, o cœli! vel vos, o Pater! o Fili! o Spiritus Sancte! non agnos illos mutos et vectigales Moabitarum, sed agnum dominatorem terræ, id est Christum, qui quasi agnus Dei tollat peccata mundi, totique Ecclesiæ et orbi dominetur : mitte, inquam, eum de Petra urbe deserti, quæ est in Moab, puta de Ruth Moabitide, quæ in hac urbe nata, jam olim ex ea migravit ad Judæos. Quare quod Vatablus sic exponit : O Domine! ne perdas Moabitas, ut tandem nascatur Messias, sic accipi debet, scilicet ut nascatur Messias, qui salvet suos cognatos, videlicet Moabitas. Nam ipse nascetur ex Ruth, quæ olim ex Moab hoc Dei consilio ad Judæos transiit, ut scilicet ex ea descenderet Christus, qui Moabitis salutem afferret. Nam aliqui etiamsi omnes Moabitæ fuissent deleti, adhuc Christus descendisset ex Davide et Ruth; utpote quæ diu ante hanc cladem, Judæorum genti fuerat inserta. Booz enim ex Ruth genuit Obed, Obed genuit Jesse, Jesse genuit David, ex quo prognatus est Christus.

Cur?

Christum vocat « agnum, » vel « arietem : » utrumque enim significant Hebræum *אריה car.* Primo, quia alludit ad vectigal agnorum, quod pendebant Moabitæ regi Israel. Secundo, quia Moabitæ rei pecuarie erant studiosissimi, et ovibus ditissimi. Tertio, quia agni et arietes Moab corpore et viribus superabant agnos et arietes aliarum provinciarum, erantque quasi duces gregum : unde recte agnus vel aries hic significat duces et dominatorem Christum. Unde Syrus vertit : *Mitte filiam dominatoris terræ.* Perperam Arabicus Ale-

xandrinus vertit : *Mittam ad eos muscas, vel bruchos;* et Antiochenus : *Mittam ad eos dominantes super terram.*

Porro, quod Hebræi nonnulli tradunt, Ruth fuisse filiam regis Moab, nomine Eglon, quem occidit Aod judex, Hebræorum fabula est; nam inter Eglon et Ruth interfluxerunt 230 anni, nec credibile est regem dedisse filiam suam uxorem homini plebeo, qualis fuit maritus Ruth. Ita Abulensis et Lyranus.

Ruth an filia regis Moab?

Denique pro « dominatorem » verti potest, o *dominator!* Hebræi enim, cum careant casibus, idem nomen usurpant pro quolibet casu, *q. d.* O dominator terræ! mitte nobis Agnum, id est filium tuum dilectum, qui quasi agnus piacularis nos redimat et salvet.

DE PETRA DESERTI. — Urbs hæc dicta est Petra, quia in circuitu rupibus et præcipitiis est murata, inquit Strabo, lib. XVI, et ab ea tota regio dicta est Arabia Petræa. Hanc urbem auxit Balduinus rex post bellum sacrum. Deinde Soldanus, ea recepta, collocavit ibi thesaurum Ægypti et Arabiæ. Ita Adrichomius.

Arabia Petræa dicta a Petra urbe.

Nota : Christus emissus dicitur de Petra Moab, non in se, sed in sua avia Ruth; hæc enim inde a Deo quasi emissa venit in Sion : sicut nepotes Judæ dicuntur ex Chanaan egressi, et ingressi in Ægyptum, non in se, sed in suo parente Jacob; nam ipsi nati sunt post ingressum parentis in Ægyptum. Vide dicta *Genes. XLVI.*

Mystice, Petra deserti est B. Virgo, quæ iis qui ab omni auxilio deserti sunt, presidio est instar petræ, inquit Hugo; hæc enim proximius quam Ruth edidit nobis hunc Agnum. Vide Viegas, *Apoc. XII, Comment. III, sect. XXIV.*

Petra est B. Virgo.

Demum, ad Moab, id est ad peccati excidium missus est Christus. Ita Alcazar in *Apocal. XIV, 1*, notat, ubi contendit hunc sensum esse litteralem; sed ex dictis liquet esse mysticum.

2. ET ERIT : SICUT AVIS. — Redit Propheta post parenthesin, qua breviter aspiravit et avolvit ad Christum, ad inchoatam cladem et captivitatem Moab, *q. d.* Moabitæ trans fluvium Arnon, ubi sunt termini Moab, in Babylonem violenter et celeriter abducentur, ibique dispergentur, sicuti disperguntur aves e nido avolantes, cum aliquis prædo nidum invadit.

3. INI CONSILIUM, — *q. d.* inquit S. Hieronymus. Vis cladem evadere, o Moab! Deumque tibi propitium et protectorem reddere, accipe consilium tuum a tois, tum potius a me; fac, inquam, quod suggero, dum subdo (1) :

(1) Forerius qui in primo versu capitis ironiam contineri putat in hunc modum : « Vos qui divites estis arietum et ovium, mutate tributum, videte an placare possitis muneribus regem et ducem qui nunc dominatur, » sic hæc verba « Ini consilium, » explicat :

Continet hic versus alteram ironiam non minus acrem adversus Moabitas. Isti enim (ut est verisimile) cum rex Assyrius adversus Jehudam contenderet, et civitates regni

PONE QUASI NOCTEM. — Symbolice, sicut meridies et æstus significant ingentem afflictionem et calamitatem; quia in meridie sol maxime urit: ita umbra et nox significat ejus remedium, refugium et refrigerium. Unde, cap. IV, vers. 6, dicitur: « Erit in umbraculum diei ab æstu. » Sensus ergo est, *q. d.* O Moabitæ! vultis esse salvi, vultis evadere manus Nabuchodonosoris? Facite quod dico: nimirum Israelitas cognatos et vicinos vestros patria exsules et profugos, tum ob metum Sennacherib, tum ob alios tyrannos, tum maxime ob vastationem Nabuchodonosoris, humaniter excipite, fovete, protegite, vicesque eis rependite. Nam sic Abraham pater eorum Lot patrem vestrum excepit, juvit, fovit, et a Chodorlahomere captum liberavit. Porro exigit umbram quasi noctem, id est umbram densissimam, quasi dicat: Susceptio, pietas et humanitas vestra non sit levis, arcta et brevis, sed copiosa, larga et liberalis.

Remedium misericordie tuae est misericordia in alium.

Tropologice, nota hic optimum remedium ad evadendam instantem afflictionem et Dei vindictam esse misericordiam: vis evadere miseriam? esto misericors in miseris; vis suscipi caelo? suscipe peregrinum hospitio: nam « beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequuntur. » Hinc ait S. Nazianzenus: « Esto calamitoso Deus, et Dominum in calamitate Deum invenies, » et Daniel Nabuchodonosori, ut impendens exitium evaderet, suasit: « Peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperum. »

Ita Lot in Sodoma hospitio suscepit Angelos, putans esse homines peregrinos, eosque contra procaciam Sodomitarum defendit, ut potuit. Unde ab eis ex incendio Sodomæ liberatus et eductus est, *Gen. XIX.*

Rahab exploratores, quos miserat Josue in Jericho, hospitio excepit, et fideliter custodivit ac dimisit. Proinde domus ejus tota sola ab Hebræis in clade Jerichunlis servata est, *Josue II* et VI.

Mulier Sunamitis Eliseum transeuntem hospitio

Jehuda cœpisset subjugare, *consilium cogebant*, et (quod fit in arduis deliberationibus) vocatis regni satrapis in dubium vocabant an excipiendi essent profugi Judæi qui metu Assyriorum ad Moabitas confugiebant; timere enim poterant ne in se provocarent Assyriorum indignationem. Insumebant itaque dies in hujusmodi deliberationibus; cum interim Israelitæ vagi huc atque illuc abirent latebras quærentes. Hos irridet Propheta, quod regnum Jehuda sub Ezechia fuerit a Deo confirmatum, et Assyrii deleti; ipsi autem Moabitæ penas luerent hujusmodi crudelitatis, eadem perpassi quæ Israelitæ. « Coge consilium, » ad verbum, *fac judicium*. Sed sensus est quem Vulgata expressit. Verba Hebræa habent *cau* pro *Jud.* « In meridie. » Sic verba expresseris, *in medio meridie*, id est in fervore meridiano, in ipso nempe persecutionis fervore. « Pone, absconde, » etc. Non inducta persona loquentis, sed posita hæc verba juxta illa: « Ini consilium, coge consilium, » significant inhumanitatem Moabitarum, qui, cum res proximorum præsens postularet auxilium, ad deliberationes sese convertebant.

recepit, qui ei ob id filium impetravit, eumque mortuum suscitavit, *IV Reg. IV.*

Zachæus gaudens suscepit Christum in domum suam, ideoque ab eo audivit: « Hodie salus domui huic facta est, » *Lucæ XIX.*

Narrat S. Gregorius, lib. III *Dialog.*, cap. XI, quod Cerbonius, Populonii Episcopus, quosdam milites transeuntes hospitio exceperit, eosque a Gothis supervenientibus absconderit, et in vita conservaverit. Quod dum Totilas rex Gothorum audiisset, jussit eum ursis objici coram toto populo, ut ab eis devoraretur. Sed ursus in eum immissus ferocitatis suæ oblitus, deflexa cervice, submissoque humiliter capite, lambere cœpit pedes Episcopi: « Ut patenter omnibus daretur intelligi, quia erga illum virum Dei et ferina essent corda hominum, et quasi humana bestiarum. » Quare populus et rex ipse ad venerationem ejus permoti sunt.

Idem Gregorius, homil. 23 *in Evangel.*, narrat de quodam viro valde hospitali, qui per hospitalitatem meruit Christum in sua persona recipere, a quo per visionem audivit: « Cæteris diebus me in membris, heri me suscepisti. »

Narrat S. Augustinus, lib. XXII *De Civit.* VIII, Innocentium quemdam, hospitalitati deditum, miraculose curatum fuisse a vulnere periculosissimo.

Leo IX Pontifex, vir mire fuit hospitalis, adeo ut, cum semel ante fores suas leprosum invenisset, eum in lectulo suo collocari jusserit: sed apertis mane a janitore foribus, nusquam leprosus inventus est: creditum est Christum pauperis nomine eo loci recubuisse. Ita Platina et alii in ejus Vita, sub annum Domini 1050.

4. FINITUS EST ENIM PULVIS. — Martinus de Roa *Vers. 4.* vir doctus, lib. IV *Singul.*, cap. III, sic explicat, *q. d.* Misera et vilis tua, o Moab! conditio, pariter et luctus abiit, depulsa est servitus, atque hostis defecit, cui in pulvere sedendo, vel fronte tangendo humum et pulverem, supplicare cogaris. Hæc enim omnia pulvere significantur apud Hebræos, Romanos et Græcos: omnes enim in luctu caput inspergebant pulvere, vel in eo sedebant. Verum sequentia ostendunt non agi hic de pulvere Moab et amicorum, sed Sennacherib et hostium. Licet enim agat Propheta de excidio Moab peracto non a Sennacherib, sed a Nabuchodonosore; tamen meminit imminentis Judææ Sennacherib, quia multi e Judæa propter eum fugituri erant in Moab. Monet ergo Isaias Moabitas, ut eos humaniter excipiant, si Dei gratiam et opem promereri velint. Si enim in eis sint duri et inclementes, eos propter hoc peccatum et alia plura, impleta tandem mensura, vindictam Dei expecturos, et immisericorditer pariter vastandos esse a Nabuchodonosore.

Sensus ergo est, *q. d.* Ne te, o Moab! excuses ab excipiendo Hebræos profugos, dicendo te metuere Sennacherib, aut quem alium eorum hostem et vastatorem, quia is brevi finietur et eva-

nescet quasi pulvis, atque cito consumetur miser: « et preparabitur, » etc., id est, atque vetus solium regni Hierosolymis, et Ezechiae regi justo et bono, ejusque posteris preparabitur, id est confirmabitur et corroborabitur, in, id est per, misericordiam Dei. Ita Adamus et alii.

Allegorice solium hoc est regis Christi, qui iudicat tam pauperes quam divites in iudicio et iustitia, *Psal.* LXXXVIII. Imo Sanchez et alii volunt hunc sensum de Christo esse litteralem; sed verius et planius est esse allegoricum.

Nota, per hebraismum intelligi notam similitudinis *sicut*; sic enim hæc explicanda sunt: finitus est vastator, quasi pulvis. Comparatur Sennacherib, ejusque similes pulveri. *Primo*, ob innumerabilem exercitum, qui videbatur esse instar arenæ vel pulveris. *Secundo*, quia levi plaga Angeli cæsus est, sicut levi flatu venti totus pulvis difflatur et dispellitur, ita ut terra solida et nitida appareat, ac si scopis esset versa (1).

Vers. 6. 6. AUDIVIMUS SUPERBIAM MOAB. — Hæc superbia everit Moab: eversa enim est, eo quod suis armis et mœnibus lateritiis superbiens et præsidens contempserit hostem se potentiorum. Vide dicta *Jerem.* XLVIII, 29.

Vers. 7. 7. IDCIRCO ULULABIT MOAB AD MOAB, — *q. d.* Ululabit alter ad alterum, cives unius civitatis ad cives alterius. *Secundo*, « Moab ad Moab, » id est Moabitæ superstites lugebunt Moabitas occisos, inquit Vatablus. Aliter Sanchez: « Moab ad Moab, » inquit, hoc est, *Moab ad seipsum*, vel *secum* ululabit, uti mœrentes et desperantes solent.

UPER MUROS COCTI LATERIS, — super muros lateritios. *Secundo*, et lateris hoc est nomen proprium urbis, quæ hebraice dicitur קיר חרשת *kir charescet*, id est habens muros lateritios. Id patet ex *IV Reg.* III, 23, ubi cum dixisset scriptor: « Ita ut muri tantum fictiles remanerent, » subdit: « Et circumdata est civitas a fundibulariis: » quæ verba plane significant *muri fictiles*, esse civitatem jam dictam *Kircharescet*, ad quam utpote munitissimam rex Moab in extremo discrimine confugit. Sensus ergo est, *q. d.* Dicite Moabitæ, quod *Kircharescet*, quæ eis est arx inexpugnabilis, in qua superbiunt, non eos tutabitur, sed capietur ab hoste.

(1) Vers. 5. « Et preparabitur in misericordia solium; et sedebit super illud, » etc. Quamvis hæc de Ezechia pro Israele adversus Moabitas dicta videantur, ne dubitet christianus lector hæc in Christum Dominum rectius convenire, qui populo suo dum extrema pateretur adfuit, regnum David stabilivit, deletis hostibus, peccato, morte et inferno, ut universos nobis inimicos irridere merito possimus. Facit quoque hic locus adversus divites avaros, qui negligentes et difficiles sunt ad subveniendum pauperibus, et in nulla re magis cunctabundi quam in elemosynis erogandis, cum interim pauperes fame et frigore pereant, etc. Non hæc diu perferent pauperes Christi, o divites; non semper vobis erunt ludibrio: deficient hostes, cessabunt gemitus et lacrymæ, et Dominus iudicabit in iustitia pauperes, etc. (Forerius.)

8. ET VINEAM SABAMA. — Solet Scriptura civitates vocare vineas, tum ob propagines filiorum et familiarum, tum ob fertilitatem; uti Moab vinetis, vino et frugibus erat fertilis: quo alludit Jeremias, cap. XLVIII, vers. 11. Hanc ergo vineam, id est urbem Sabama, « domini gentium, » id est principes, vel Sennacherib, vel potius Nabuchodonosor, exciderunt.

FLAGELLA EJUS USQUE AD JAZER. — « Flagella » vineæ vel vitis vocantur ejus propagines et surculi circinantes, quibus vitis se ad palum vel arborem alligat et retinet ne cadat: unde et claviculi vocantur. Per has autem propagines metaphorice intelligit populum Moab profugum, qui transit mare, cum abductus est in Babylonem. Ita S. Hieronymus. Vide dicta *Jerem.* XLVIII, 31.

9. PLORABO IN FLETU JAZER. — Jazer erat ultima civitas Moab juxta Jordanem, quæ videtur prius vastata quam Hesebon et Sabama; nam ait Isaias se ploraturum in excidio Sabama, sicut completum fuit in excidio Jazer.

VOX CALCANTIUM (id est Chaldæorum deprædantium tuam messem et vindemiam, eamque calcantium et exprimentium) IRRUIT. — Nota: Hostium vastatio metaphorice recte comparatur conculcationi uvarum et segetum. Hæc omnia fusius et clarius exprimit Jeremias cap. XLVIII.

10. AUFERETUR LÆTITIA, etc., DE CARMELO. — Carmelus non est in Moab, sed in Judæa; sed, ut notat S. Hieronymus, solet Scriptura proverbialiter per *Carmelum* significare quemvis locum uberem et fertilem: talis enim est mons Carmelus. « De Carmelo » ergo, id est de agris Moab pinguibus et fertilibus, « auferetur lætitia, » solent enim lætari et exsultare vinitores in ubere vindemia, et menses in copiosa messe.

VOCEM CALCANTIUM ABSTULI. — Jeremias habet: « Nequaquam calcator uvæ solitum celeuma cantabit. » Vide ibi dicta.

11. SUPER HOC VENTER MEUS AD MOAB QUASI CITHARA SONABIT, — *q. d.* Intima viscera mea, tacta dolore, edent lugubrem cantum et gemitus ob Moabitarum, hostium licet nostrorum, vastationem; sicut cithara, plectro tacta, dat sonitum in funere funereum. Jeremias habet: « Cor meum ad Moab quasi tibiæ resonabit. » Nota: Citharæ et tibiæ, quia lugubre quid sonant, solebant olim adhiberi luctui et fuperibus, ut dixi *Jerem.* cap. XLVIII, 36.

12. ET ERIT: CUM APPARUERIT (*q. d.* Moab, adveniente hoste, videns se frustra laborare in excelsis suis, aris et idolis colendis, nec ab iis ferri opem, alia) SANCTA (scilicet templa sua publica), INGREDIETUR (id est ingredi conabitur, ut deos suos exoret; sed) NON VALEBIT, — partim ob pavorem, fatigationem et virium dissolutionem; partim ob subitum hostium impetum, qui eum opprimit (1).

(1) Atque hoc præter alia malum habet superstitio eorum qui falsos deos colunt, ut, qui certo loco addictum

Vers. 13. 13. HOC EST VERBUM, — *q. d.* Hucusque enarravi oracula et minas contra Moab; hoc est quod ait *Jerem.* cap. XLVIII: « Hucusque judicia Moab. »

QUOD LOCUTUS EST, etc., EX TUNC, — id est ab olim, jampridem, scilicet per Amos, qui cap. II. idem excidium Moab ante Isaiam prædixit.

Vers. 14. 14. IN TRIBUS ANNIS. — Non quod hæc clades Moab facta sit a Sennacherib, post triennium ab hac propheta: facta est enim a Nabuchodonosore, ut dixi initio cap.; sed quod Nabuchodonosor post tres annos ab excisa a se Jerusalem, id est quinto ab ejus vastatione anno, vastaverit Moab: hoc enim disertè docet Josephus, lib. X *Antiq.* XI, vel certe quod trium annorum spatio vexaverit et vastaverit Moab. Ita S. Hieronymus, Hugo, Pintus, Leo Castrius et alii. Audi S. Hieronymum: « Potest, ait, et de Babylonica captivitate prædici, quod post captam Jerusalem, transitus annorum trium circulis, Moab a Chaldæis vastata sit; sive quod trium annorum spatio nulla ei data sit requies. »

Anni mercenarii qui? QUASI ANNI MERCENARIUM. — Id est qui (scilicet tres anni jam dicti) sunt « quasi anni mercenarii, » id est præfixi, integri et certi, quibus nihil addi aut demi potest. Mercenariis enim certum tempus præstituitur, cui ipsi nihil patiuntur addi; nec qui conducit eos, aliquid ex eo tolli patitur. Ita Vatablus, Forerius, Arias, Osorius et alii, imo S. Cyrillus.

Secundo, sicut mercenarius, finitis conductionis suæ annis, recedit, ita recedet et auferetur con-

et affixum putant divinum Numen, cum corpore illuc accedere non possint, omnino eis desperandum sit in rebus adversis. Cultores autem veri Numinis ita religionem certis locis ac temporibus assignant ut tamen intelligant Deum ubique adesse, et omni tempore et loco, ut si manus cordis levant, et genua flectant Deo suo, exaudiantur. Ne existimes autem Prophetam in miseria aut infelicitate numerasse quod « non possent adire excelsa sua Moabitæ; » nihil enim auxilii a diis suis possent, etiamsi maxime adissent, impetrare; sed secundum depravatam opinionem eorum hoc addidit. Nemo enim est qui non torqueatur et crucietur animo, si in adversis rebus intelligat præpeditam sibi esse viam, quominus quem pro Deo colit possit adire, precari atque consulere. Neque quisquam est tam barbarus qui, cum humana omnia adversa sibi experiat, a Deo petendum auxilium non arbitretur. (Forerius.)

dicto tempore, scilicet triennio, gloria Moab, ita ut vix racemus in ea remaneat, ut sequitur.

Tertio, proprie hi anni direptionis Moab vocantur mercenarii, eo quod hisce quasi pro mercede excisæ a se Jerusalem, et divinæ vindictæ exercitæ, regnum et spolia Moab accepturus sit Nabuchodonosor, inquit S. Hieronymus, uti idem pro expugnata Tyro, in mercedem quasi a Deo accepit Ægyptum, *Ezech.* XXIX.

Quarto, hi anni vocantur mercenarii, id est laboriosi et molesti ab hoste vexante et spoliante. Sic enim mercenarius diem agit laboriosum et ærumnosum, assistente semper et ad opus urgente hero. Ita Sanchez et Adamus. Vide Pinedam in *Job.* VII, 2.

Symbolice, S. Basilius, qui hic finit suum Commentarium in Isaiam: Qui ad gloriam, inquit, populi captandam bona opera faciunt, horum gloria vertetur in ignominiam in tribus annis, id est in omni dimensione temporis, scilicet præteriti, præsentis et futuri.

SUPER OMNI POPULO, — de tam numeroso populo Moab, in quo ipse gloriatur, post hanc cladem relinquentur paucissimi, sicut paucissimæ relinquantur uvæ post vindemiam. Unde aliqui codices legunt: *Relinquetur sicut racemus parvus.* Vide hic in Moab vanitatem regnorum, omnisque pompæ et fastus. Brevi enim, Deo puniente, eorum gloria in probrum, multitudo in paucitatem, potentia in imbecillitatem, sapientia in stultitiam, opes in egestatem, magnificentia in sordes, excellentia in humilitatem, gratia in odium, securitas in angustiam, pax in mille discrimina commutatur (1).

(1) Qui plura de antiqua Moabitarum regni amplitudine, incolarum numero, urbium frequentia, regionis fertilitate, et præsentis vastitate, solitudine, sterilitate, discere voluerit, diligenter perlegat relationes et testimonia viatorum qui hisce recentioribus temporibus illam regionem peragrarunt. Inter quos indigitabimus Irby et Manglès; Joannis Ludovici Burckardt, Uric Jasper Seetzen relationes, et ipsius Volney testimonium in operibus: *Les Ruines, et Voyages en Syrie*, etc.; qui omnes Isaïæ prophetæ de Moab veracitatem, diverso licet animo, attestantur. Vide *Annales de Philosophie chrétienne*, tom. V; *Les Prophéties confirmées par les découvertes des voyageurs modernes les plus célèbres*, art. II.

CAPUT DECIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prædicat exitum Damasco et Syris æque ac Samaritis, quodque tam pauci relinquuntur, quam paucae remanent spicæ post messem. Secundo, vers. 7, dicit reliquias per hanc cladem, quæ eis obtigit eo quod obliti sint Dei, ab idolis ad Deum convertendas (1).

1. Onus Damasci. Ecce Damascus desinet esse civitas, et erit sicut acervus lapidum in ruina. 2. Derelictæ civitates Aroer gregibus erunt, et requiescent ibi, et non erit qui exterreat. 3. Et cessabit adjutorium ab Ephraim, et regnum a Damasco : et reliquiæ Syriæ sicut gloria filiorum Israel erunt, dicit Dominus exercituum. 4. Et erit in die illa : attenuabitur gloria Jacob, et pinguedo carnis ejus marcescet. 5. Et erit sicut congregans in messe quod restiterit, et brachium ejus spicas leget : et erit sicut quærens spicas in valle Raphaim. 6. Et relinquetur in eo sicut racemus, et sicut excussio oleæ duarum vel trium olivarum in summitate rami, sive quatuor aut quinque in cacuminibus ejus fructus ejus, dicit Dominus Deus Israel. 7. In die illa inclinabitur homo ad Factorem suum, et oculi ejus ad sanctum Israel respicient : 8. et non inclinabitur ad altaria, quæ fecerunt manus ejus : et quæ operati sunt digiti ejus non respiciet, lucos et delubra. 9. In die illa, erunt civitates fortitudinis ejus derelictæ sicut aratra, et segetes quæ derelictæ sunt a facie filiorum Israel, et eris deserta. 10. Quia oblita es Dei salvatoris tui, et fortis adjutoris tui non es recordata : propterea plantabis plantationem fidelem, et germen alienum seminabis. 11. In die plantationis tuæ labrusca, et mane semen tuum florebit : ablata est messis in die hæreditatis, et dolebit graviter. 12. Væ multitudini populorum multorum, ut multitudo maris sonantis : et tumultus turbarum, sicut sonitus aquarum multarum. 13. Sonabunt populi sicut sonitus aquarum inundantium, et increpabit eum, et fugiet procul : et rapietur sicut pulvis montium a facie venti, et sicut turbo coram tempestate. 14. In tempore vespere, et ecce turbatio : in matutino, et non subsistet, hæc est pars eorum qui vastaverunt nos, et sors diripientium nos.

Vers. 1. 1. ONUS DAMASCI. — Nota : Prophetiæ Isaïæ, uti et aliorum Prophetarum, non ex ordine sunt editæ, quo sunt in hoc volumine collectæ : nam Damascus ab Assyriis eversa est ante mortem Achaz, ac consequenter ante cladem Philistinorum ; quæ facta est ab Ezechia filio Achaz, de qua egit cap. XIV, vers. 29, et multo magis ante cladem Moab, de qua capitibus XV et XVI ; hæc enim facta est

diu post, scilicet tempore Nabuchodonosoris.

Prædicat ergo Propheta hic Syriæ, cujus caput erat Damascus, excidium imminens per Theglathphalasar, IV Reg. XVI, 9 ; qui tamen nonnullas in ea reliquias dimisit, quas post 134 annos Nabuchodonosor delevit, uti prædixit Jeremias, cap. XLIX, vers. 23 ; sed postea Damascus sub Macedonibus et Ptolemæis restaurata est, inquit S. Hiero-

(1) Cum semper, inquit S. Hieronymus, decem tribus regnum Damasci contra Judam præbebat auxilium, ut Regum et Paralipomenon narrat historia, etiam ipsis vastitatem ab Assyriis appropinquare significat Isaïas.

Porro inscriptio *Onus Damasci* non totum prophetiæ argumentum, ut bene notant Rosenmuller et Allioli, sed priorem tantum ejus partem complectitur. Nam inde a versu 4, regno Israelitico sive Ephraimitico denuntiat futuram esse, ut totum evertatur, paucis solummodo reliquiis mansuris, et similiter a vers. 12, ut suo loco notabimus, de Assyriorum irruptione et clade vaticinatur Propheta.

Primo igitur, Syris septentrionalibus seu Damascenis prædicat evertendam Damascum, vers. 1 ; redigendam in

solitudinem regionem, 2 ; cessandum sociale ab Israelitis subsidium, regnum et gloriam, 3.

Secundo, meridionalibus seu Israelitis denuntiat, primo, statum illorum tenuem ac inopem duplici similitudine desumpta, una a corpore quod integra florens valetudine subito marcescit, ita ut decus omne et species ei pereat, altera a collectione æstiva et autumnali fructuum, 4-6 ; secundo, illorum conversionem ad Deum abstracto idolorum cultu, 7, 8 ; tertio, vastitatem et sterilitatem terræ Israel, quæ multo tempore desolata permanebit propter Dei oblivionem, 9-11.

Tertio, Orientalium, seu Assyriorum, depingit irruptionem hostilem, strepitus terræ plenam, 12, 13 ; et durationem ejusdem brevissimam, 14, 15.

nymus, estque etiamnum nobilis Orientis urbs, de qua plura *Jerem.* XLIX (1).

Mystice S. Bernardus, tract. *De Undecim oneri-*

(1) Quam Damasci cladem et eversionem præ oculis in hoc vaticinio Isaias habeat, inter se interpretes non consentiunt; alii enim de Teglath-Phalasar (noster Cornelius, Allioli, Rosenmüller); alii de Salmanasare (Grotius, Calmetus); alii de Sennacherib (Berthierus) expeditione hæc intelligenda arbitrantur.

Primo aspectu sententiæ D. Calmeti satis proni essemus; ille etenim doctissimus interpres quatuor Damasci clades optime discernit, priorem a Teglath-Phalasar, secundam a Salmanasare, tertiam a Sennacherib, quartam tandem a Nabuchodonosore, huic regno infligendam; quas quidem clades Prophetæ distincte prædixerunt. Nam Amos, quæ Damasci regnum a Jeroboam secundo vel a Teglath-Phalasar (*Amos* I, 3, 4 et 5, et *IV Reg.* XIV, 25, 26); Isaias, quæ a Salmanasare (cap. VII, 8, VIII, 4), et in hoc capite quæ a Sennacherib; Jeremias vero (*XIX*, 23, 24), quæ ultimo a Nabuchodonosore perpassum est, vaticinati sunt. Porro hæc vetat, inquit, quin de eversione Damasci per Teglath-Phalasar hanc prophetiam intelligamus, in qua legimus scilicet paucos Israelitas post hanc cladem derelinquendos, et ad Dominiu convertendos, quod quidem nonnisi post Damasci expugnationem a Salmanasare et decem tribuum abductionem evenisse constat.

Attamen, quantum historia quæ pauca de his eventibus narrat, niti licet, cum Cornelio, Allioli et Rosenmüller, hoc vaticinium ad excidium Damasci imminens per Teglath-Phalasar referimus; his momentis ducti quæ a Rosenmüller mutuata subjicimus.

Regnum Damasceno-Syriacum, Ephraimitarum fines a septentrione proximè contingens, regni Salomonici initis conditum fuisse a Rezone aliquo, qui cum defecisset ab Hadadezere, Syriæ Zobeæ rege, factionis princeps, manu promptus, cum turba hominum Damascum occupavit et ibidem fundavit regnum, cognoscitur ex *I Reg.* XI, 23, 24. Illud vero procedente tempore valde confirmatum, opibusque et roborè militiæ adauctum, admodum infestum fuit regno Israelitico seu decem tribuum. Bellum illi erat cum hoc fere continuum a temporibus Benhadadi, nepotis Rezonis ab Aza rege incitati (*I Reg.* XV, 18), sive æmulatio inter populos, viribus fere pares, sive ambitio Damascenorum, proferendis regni sui finibus intentorum, sive lites veteres, nunquam bona fide sopitæ, huic igni identidem novam subjecerunt materiam. Longum erat, ut ascribitur in historia, si pax per triennium duraret, *I Reg.* XXII, 1. Quin ne Judæis quidem, paulo longius remotis, a regibus Syro-Damascenis pax fuit, sic idem ille Hazaël qui Ephraimitas tantopere pressit, Joasum Achazæ filium bello petiit et spoliavit, non exigua regno inflicta clade, *II Reg.* XII, 17, 18; *II Parat.* XXIV, 23, 24. Razinum vero inito cum Pecacho, Israelitarum rege, fœdere regni Judaici meditata esse excidium vidimus supra VII, 1 et seqq. Sub idem tempus quo, quæ eo loco narrantur, acciderunt, et nostrum editum esse vaticinium, recte observat Lightfootus, *Chronolog. tempor. et ord. textuum veteris Testamenti*, in *Opp.*, tom. I, pag. 161. Certe argumenti utriusque oraculi, et præcipue quidem, cap. VIII, 1-4; IX, 7-20, tanta affinitas est, ut non possit esse major. Sed quod unum hoc sufficit: cum vaticinium nostrum editum sit adversus Damascum, stante adhuc et florente eo regno, ut patet ex versibus 1, 2, 3, et adversus Ephraimitas, Syriæ societate junctos, liqueat vero ex iis quæ leguntur *II Reg.* XVI, 9, coll. cum XV, 29, solutam esse illam societatem, et eversum regnum Damascenorum a rege Assyrio, anno Ahasi tertio vel quarto, necesse est hoc oraculum ante annum Ahasi quartum scriptum esse. Grotius quidem editam hanc prophetiam existimat primo

bus Isaiæ, ita hoc onus Damasci exponit: « Damascus interpretatur fundens sanguinem, illam nobis innatam exprimens corruptionem, quæ quodam modo nolentes et invitos trahit ad peccatum. Ipsa est lex in membris nostris, repugnans legi mentis nostræ, et captivos nos ducens in legem peccati, quæ est in membris nostris. Omnis sensus vitalis in corpore, ex sanguine est; vitalis autem sensus in anima, ex ratione est. Et scitis, naturalis motus peccati quomodo nonnunquam in quamdam delectationis pœnam, ipsam rationem absorbeat, et totam animam, ut ita dicam, reddat exsanguem. Sed quidam sentiunt, sed non consentiunt; impugnantur, sed non expugnantur; onerantur, sed non prosternuntur. Hi onus quidem sustinent a Damasco; sed Damascus non sunt. At ille qui consentit, et præbet arma iniquitatis peccato, profecto Damascenus est, proprium sanguinem fundens, et suis se manibus interficiens. Hic, procul dubio, pondere pœnæ, quod in onere Damasci describitur, se noverit opprimendum. »

2. AROER. — Civitas hæc erat Syriæ, diversa ab Aroer urbe Judææ: ita dicta, quod esset arida instar deserti, in quo crescunt myricæ. « Aroer » enim hebraice significat myricam. « Aroer » ergo Syris talis erat qualis est Campinia Belgis.

3. CESSABIT ADJUTORIUM AB EPHRAIM. — Solet enim Ephraim (id est decem tribus) confœderatus esse Syris et Damascenis, præsertim pugnando contra Judam. Samaria enim, quæ mox vocatur « gloria filiorum Israel, et gloria Jacob, » sub idem tempus, puta anno sexto Ezechie, ab eodem rege Assyriorum vastata est; unde tunc

Hiskie anno, eaque prædici Salmanasaris irruptionem. Hunc enim cum Samariæ regnum subverteret sexto Hiskie anno, Damascum jam a Tiglath-Phalasar captam et subjectam, demum excidisse. Sed historia de eo nihil habet, et quo tempore editum est hoc vaticinium, obtinebat adhuc Damascus regnum, ut patet a vers. 3, ubi gloria sua privanda dicitur. Ex eodem versu haud obscure patet tempore hujus vulgati vaticinii societatem Syrorum et Ephraimitarum nondum fuisse solutam. Si vero hæc prophetia edita esset post cladem, quam Damasceni et Ephraimitæ tulerunt a Tiglath-Phalasar, non facile explicari potest, quæ occasio subministrata sit Prophetæ nostro, adversus Damascum et Ephraim denuo declamandi eo tempore quo Damasceni et Ephraimitæ jam magnam partem, in exilium abducti essent. Sed si sumamus, vaticinium hoc sub Ahaso editum esse, occasio se ultro prodit, et nemini obscurum est. Tum vero nostrum oraculum suo loco non positum, digestumque esse ab iis qui hoc vaticiniorum syntagma collegerant, fatendum erit, nam supra, XIV, 23, jam facta est mentio mortis Ahasi; Cf. not. ad locum: « Ratio autem, inquit Lightfootus, lib. I, quare hæc prophetia eo loco collocata sit, quo conspicitur, hæc est: quia plures ibi prophetiæ adversus plura regna conjunguntur; et quando Dominus distribuit minas inter omnes regiones circumcirca, Damascus et Ephraim non poterant esse immunes; ideoque cum tria capita, quæ proximè attigimus (VII, VIII, IX), eo loco posita sint, quo comparentur ut speciales denuntiationes adversus hæc duo regna; hoc caput (XVII) suo hoc loco collocatum est, ut reliquas combinationes comitaretur. »

non poterant Syri amplius ab Ephraim, id est a Samaritanis, auxilium exspectare.

Vers. 5. 5. ET ERIT SICUT CONGREGANS IN MESSE. — Nota, cum S. Hieronymo et Haymone, hic inopiam et paucitatem tam Israelitarum sive Samaritanorum, quam Syrorum, ad quam redigentur a vastatore Assyrio, describi per triplicem comparisonem: *prima* est, quod erunt tam pauci, quam paucae sunt spicae, quae post messem in agro amplissimo, verbi gratia Raphaim, remanent, et a pauperibus colliguntur; *secunda*, quod erunt tam pauci, quam pauci racemi vindemiatore fugiunt, et post vindemiam relinquantur; *tertia*, quod erunt tam pauci, quam quatuor vel quinque olivae quae in olea excussa remanent, vel quia latent sub foliis, vel quia sunt in summitate aut cacumine arboris, ut manus collectoris eas attingere nequeat.

Paucitas salvandorum. Allegorice, tam pauci erunt salvandi et electi, quam paucae remanent post messem spicae, uvae et olivae, et, ut ex aliis ait S. Hieronymus, reliquiae Israel salvabuntur; multi enim sunt vocati, pauci vero electi. Ita B. Nilus vir mirae sanctitatis, qui floruit ante sexcentos annos, fuitque fundator monasterii Cryptae Ferratae juxta Tusculum, in quo ejus sepulchrum vidi et colui; cum visitaretur a primoribus Constantini Imperatoris, ex S. Simeonis libro et doctrina eis dixit: « Intelligite, quia nisi virtute, et magna virtute praediti fueritis, nullus vos liberabit a poenis inferni; » additque: « Ex decem millibus hominum vix unum salvari, » idque asserere S. Basilium, Chrysostomum, Ephrem et alios. Cumque a primoribus istis rogaretur an Salomon salvus esset, necne, respondit: « Nihil in S. Scriptura legimus, quod post peccatum poenitentiam egerit, sicut Manasses. Quis ergo de illo dicere poterit, quod salvus sit? » Ita habet ejus Vita, et ex ea Cardinalis Baronius, anno Christi 976, tom. X. Vide dicta Num. XIV, 30 et 38.

Vers. 6. 6. SIVE QUATORVE AUT QUINQUE IN CACUMINIBUS EJUS (oleae) FRUCTUS EJUS, — hoc est olivae, q. d. Sicut quatuor vel quinque fructus oleae, id est olivae quae remanent in olea. Noster legit פריה פריה, id est fructus ejus; jam legunt פריה פריה, vertuntque, in cacuminibus ejus (oleae) frugiferis. Ita Vatablus.

Vers. 7. 7. IN DIE ILLA INCLINABITUR, — q. d. Residui ex hac clade Samaritae, uti et Syri nonnulli, qui Assyriorum manus effugerint, relictis idolis fallacibus, quae ipsos salvare ab hoc excidio non potuerunt, ad Deum, verum in adversitatibus asylum et protectorem, confugient, ejusque fidem et cultum amplectentur. Factum id est, monente et excitante Ezechia, II Paralip. xxx et xxxi. Ita S. Hieronymus. Unde subdit: « Ad Sanctum Israel respicient, » id est revertentur et convertentur, a quo antea fuerant ayersi.

Vers. 9. 9. ERUNT CIVITATES FORTITUDINIS EJUS DERELICTAE, — q. d. Assyrii quasi torrens Syriam et Samariam uno impetu pervadent et prosternent, ita ut ex eorum pavore et formidine civitates Israel muni-

tissimae a civibus fugientibus deserantur, non secus quam olim ad adventum filiorum Israel ex Aegypto venientium percussi Chanaanæ et Amorrhæi dereliquerunt sua aratra et segetes, fugeruntque in sylvas et latebras. Ita S. Hieronymus.

9 et 10. ET ERIS DESERTA (o Samaria!), QUIA OBLITA ES DEI, — quia avitam Dei veri, qui tibi in adversis solent esse praesidio, fidem et religionem deseruisti.

10. PROPTEREA PLANTABIS PLANTATIONEM FIDELIEM. **Vers. 10.** — *Primo*, S. Hieronymus censet esse ironiam. Unde Septuaginta pro « fidelem » vertunt, *infideliem*, quae mox vocatur *germem alienum*, id est spurium et adulterium. Per haec autem intelligit plantas et arbores degeneres, quod scilicet Deus iis ob peccata incolarum sterilitatem inducet.

Secundo et aptius, Sanchez: Ager, ait, *fidelis* Ager *fidelis* est, qui agricolae spem et laborem non fallit, sed ei reddit quod accepit cum usura et ubere fructu; *infidelis* est, qui aut nihil reddit, aut, si quid profert, id non domino, sed alieno producit. Unde pro *germem alienum*, ex Hebraeo verti posset, *germen alieno seminabis*: id ita factum est; nam quod seminarunt Israelitae, hoc messuerunt alieni, scilicet Assyrii. Sensus ergo est, q. d. In agros tua manu plantatos et exultos grassabuntur alieni; et licet in se *fidelis* futura sit planta, fructusque redditura, tibi tamen erit *infidelis*, quia non tu, sed alieni eos colligent. Hoc eis minatus erat Dominus, Deut. XXVIII, 51.

Tertio, aliqui haec referunt ad filios Israelitarum, quos ipsi pessimi pessimos, et a Patriarcharum sanctitate degeneres ac quasi spurios genuerunt. Verum hic sensus non est litteralis, sed symbolicus (1).

(1) « Quia oblita es Dei salvatoris tui, » etc. Possunt autem haec dupliciter accipi, *primo*: « Quia oblitus es Dei tui, » o Israel, propterea posteriora tua non respondebunt principiis tuis; initio enim floruisti, et brevissimo tempore in florentissimum regnum evertus es; sed tandem misere periisti; *secundo*: « Quia oblitus es Dei tui, » propterea factum est ut ex illa magna specie justitiae quam oculis hominum tam studiose exhibuisti, ob quam toti mundo admirationi eras, nulli fructus colligerentur; quinimo « cum tempus fructus ferendi appropinquaret, » ut est in Evangelio, subito universa messis periit, et occisis servis Domini vineae insuper, et ipso haerede, tibi ingentem et « desperatum dolorem » peperisti: ut merito statim initio, cum promptam obedientiam promitteres sub Mose, dixerit, nimirum finem tuum praevidens, Dominus: « Quis det talem eos semper habere mentem, ut timeant me omni tempore, et bene sit illis, » etc. Quis enim ignorat quam jucundae fuerint primae illae plantationes, quam suaves ritus, quam suavia judicia? Nihil erat in illa alienigenarum republica observatione dignum quod in sua multo melius insertum non viderent Judaei. Nulla enim gens erat ita sapiens et intelligens, ita Deum colens; nullus populus ita sanctus, teste Mose. Fructus vero qui inde exspectabatur, erat fides in Christum, et ejus cum adveniret susceptio; at « Israel sectando justitiam in lege justitiae non pervenit, » quia « ex operibus » illis et dignitate meritorum illorum arbitrabatur se dignum esse cui omnia Deus praestaret; cumque in exteriora tantum

Vers. 11. 11. IN DIE PLANTATIONIS TUÆ LABRUSCA (q. d. Cum plantaveris vineam, invenies ex ea excrescentem non vineam, sed labruscam) : ET MANE SEMEN TUUM FLOREBIT, — q. d. Ante tempus florebit, ac proinde præcox erit, nec maturescet.

Tales tropologice sunt ii qui toti sunt in studiis, nec ea referunt ad Dei gloriam, ad suam et aliorum salutem, nec ea virtute et pietate condiunt; hæc enim florem dant, sed non fructum; is enim evanescit, omnisque labor consumitur in vana quadam cognitione, et inani speculatione.

Secundo, q. d. In die quo plantam et vitem fidellem et fertilem serere aut plantare videbaris, revera labruscam plantasti, quæ te inani spe et specie lactabit; sed amarum tibi dabit fructum; nam illa quidem florebit, sed cum ad fructum et messem pervenerit, auferet eam hostis, quod tibi cordis dolorem et amaritudinem pariet. Loquitur enim Propheta de more parabolice.

IN DIE HÆREDITATIS. — Id est cum advenerit tempus possidendi et hæreditandi eam, scilicet tempus messis et vindemiæ.

ET DOLEBIT, — scilicet messis, se ab alieno et hoste carpi; est prosopopœia. Vel « dolebit, » id est dolebis tu, videns tuam messem ab alienis colligi; ut sit enallage personæ; tertio, et planissime, « dolebit, » id est dolere te faciet, in Hebræo enim est כָּאֵב *kieb*, in Piel, quod est activum.

intentus esset, et cor ejus longe esset a Deo, quia « oblitus est salutis suæ et totius fortitudinis suæ, » id est Dei sui, interit et spe sua frustratus est. « In die hæreditatis. » Non dubium quin *nacal* forma masculina, et *nacalah* etiam forma feminina, *torrentem* significet, ut Num. xxxiv, Psal. cxxiv : « Torrentis transivit super animam nostram; » et Ezech. xlvii. Unde hic vertere possumus « in die torrentis, » id est quando hostis veluti torrentis irruit in Israelem. Nam juxta historiam, Israel, qui propter victoriam quam de Jehuda reportavit, florere et gloriari videbatur, paulo post usque ad interuccionem deletus est, ut nemo in rebus prosperis sibi valde placeat. (Forerius.)

Cæterum, utrumque hunc versum figurate arguere summum Ephraimitarum studium in sectandis exterarum gentium vel superstitionibus vel fœderibus, vix dubium esse potest. (Rosenmuller.)

12. VÆ MULTITUDINI (ita Romana, non multitudo, Vers. 12. ut habent Plantina) POPULORUM. — Aliqui putant Isaiam hic transire ad Sennacherib, ejusque penam prædicere; ipse enim vastavit Judæam et Syriam. Unde ait, « et increpabit, » id est coercet et compescet Deus eum vespere, id est nocte, cædendo 185 millia, ita ut mane cum summa turbatione fugere ipse debeat. Verum dura et insolens videtur hæc transitio. Quare melius dicemus Prophetam hic pergere intentare væ Damascenis et Israelitis, qui contra Judam sæpe conjurarunt. Unde exercitus eorum copiam, impetum et fremitum comparat fluctibus maris; hos enim Deus increpavit, id est contudit et contrivit per Assyrios; perinde ac pulvis a vento, et turbo a vehementi tempestate dispellitur, idque « vespere et mane, » id est brevissimo tempore; hoc enim significat istud proverbium, cap. xxxviii, 42, et Psalm. lxxxix, 6 (1).

Nota : De hoc exercitu nunc loquitur in singulari, dicens : « Increpabit eum; » nunc in plurali, dicens : « Sonabunt populi multi. »

13. SICUT TURBO CORAM TEMPESTATE. — Septuaginta vertunt, *sicut pulverem rotæ tempestatis impellentis*; Vatablus, *sicut globus ante turbinem*. Hebræum enim גַּלְגַּל *galgal* significat rem volubilem, qualis est turbo, rota et globus, qui, ubi a turbine corripitur, totus impetu illius rotatur ac projicitur. Exercitus ergo Damascenorum videbatur esse mons ingens, superbus et immobilis : sed ecce coram Deo fuit quasi rota et globus, non tantum mobilis, sed et volubilis ac instabilis.

(1) « Hæc fere omnes, inquit Forerius, de Assyriis interpretantur, quam apte ipsi viderint. Ego historię filium secutus, hos versus de Syris et Israelitis qui Judæos vehementer afflixerunt, intelligendos existimo. » Idem sentit D. Calmetus. Nos vero cum Berthiero, Rosenmuller, Aljoli, irruptionem, clademque Sennacheribi, de qua cap. sequenti, ab Isaia depingi putamus, et editum fuisse hoc vaticinium anno decimo quarto Ezechię regis, penlo antequam Assyrii, Sennacheribo duce, in Palestinam et in Ægyptum irramperent. Cf. eandem fere descriptionem, cap. i, vers. 28-34.

CAPUT DECIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prædicat cladem Æthiopum instantem per Sennacherib, et futuram per Nabuchodonosorem quam : enim nchoavit Sennacherib, hanc Nabuchodonosor complevit. Deinde, vers. 7, eos ad Dominum convertendos prædicat (2).

1. Væ terræ cymbalo alarum, quæ est trans flumina Æthiopiæ, 2. qui mittit in mare legatos, et in vasis papyri super aquas. Ite, angeli veloces, ad gentem convulsam, et dilace-

(2) Vaticinium in hoc capite contentum permulta obscuritate involvitur, propter quod dissentiant inter-

pretes maxime in explicandis characteribus quibus Propheta ænigmatice terram illam, cujus incolis subitam

ratam; ad populum terribilem, post quem non est alius; ad gentem expectantem et conculcatam, cujus diripuerunt flumina terram ejus. 3. Omnes habitatores orbis, qui moramini in terra, cum elevatum fuerit signum in montibus, videbitis, et clangorem tubæ audietis: 4. quia hæc dicit Dominus ad me: Quiescam, et considerabo in loco meo, sicut meridiana lux clara est, et sicut nubes roris in die messis. 5. Ante messem enim totus effloruit, et immatura perfectio germinabit, præcidentur ramusculi ejus falcibus: et quæ derelicta fuerint, abscedentur, et excutientur. 6. Et relinquetur simul avibus montium, et bestiis terræ: et æstate perpetua erunt super eum volucres, et omnes bestię terræ super illum hiabant. 7. In tempore illo, deferetur munus Domino exercituum a populo divulso et dilacerato; a populo terribili, post quem non fuit alius; a gente expectante, expectante et conculcata, cujus diripuerunt flumina terram ejus, ad locum nominis Domini exercituum, montem Sion.

Vers. 1.
Terra
cymbali
alarum
quæ?
Resp.
primo,
esse In-
diam.

1. VÆ TERRÆ CYMBALO ALARUM. — *Primo*, Ludovicus Legionensis et Montanus in *Abdiam* putant hic, uti et apud *Abdiam*, in fine, esse prophetiam de Indis, et novo orbe subjungendo et convertendo; pro *Væ* enim hebraice est *וַיְהִי הוֹי*, quod potest verti, *Age, heus*, ut vertit Forerius: quasi Deus hortetur hic Hispanos cymbalo alarum, id est classibus, instructos, ut gentes illas convulsas, et expectantes opem ad salutem, adeant et adjuvent. Unde Vatablus (cui et consentit Forerius) sic vertit et explicat: « Heus, terra umbræ alarum, quæ es ultra flumina Æthiopiæ, id est quæ navibus abundas, quæ recipis umbram velorum multarum navium. Vocatio Gentium describitur, et liberatio de manibus mundi et Satanæ per Christum facta. Heus, inquit, terra, quæ es sita ultra Æthiopiā; quæ scates fluminibus, id est terra in extremo orbe posita: synecdochice intelligens quoque alias regiones ultimas, in om-

hostium cladem jubet nuntiari, designat, aliis Ægypto, aliis Æthiopiæ signa illa diacritica convenire contendentibus.

Porro illæ obscuritates paululum clarescere videntur, si hujus vaticinii cum immediate præcedentibus connectionem perpendas. Quid enim in ultimis cap. XVI versibus vidimus? Multorum contra Judæos conspirantium populorum, scilicet Assyriorum, molimina temporis momento irrita reddi, Deo increpante et disturbante; hanc igitur Sennacheribi ejusque exercitus, non solum Ezechiæ imminenti, sed Ægypti et Æthiopiæ regibus cum Ezechia consociatis, cladem internecinamque stragem, Prøpheta prædicit.

Primo, incolis terræ quæ est trans flumina Æthiopiæ, scilicet Æthiopiis, væ prænuntiat, eosque excitat ad legatos mittendos ad Ægyptiacam gentem, quam propriis characteribus designat, ut Assyriorum irruptioni primi sese opponant, transitumque prohibeant, vers. 1, 2.

Secundo, Isaias, Dei jussu, omnes gentes excitat veluti ad spectaculum luculentum, ut attendant ad cladem illam qua constituerit ille compescere ferociam atque arrogantiam Assyrii regis, 3.

Tertio, exhibet Deum veluti spectatorem tantæ cladis, et sub similitudine palmitum ac propaginum, quæ ante messem in vitibus amputantur, designat duces militesque hostilis exercitus, qui dum maxime meditabantur victoriam, communi cæde disjicientur, copia cadaverum insepulta, 5, 6.

Quarto, gratum Æthiopum animum prænuntiat, eorumque ad Deum conversionem, 7.

nem terram exivit sonus eorum, q. d. Evangelium ubique prædicabitur. Populos remotissimos invitat ad Christum. » Hucusque Vatablus, Confirmat id Bozius, tom. II *De Notis Eccles.*, lib. XX, signo LXXXIV: *primo*, quia cum ait: « Trans flumina Æthiopiæ, et post quem non est alius, » notat extremos Indiarum populos; *secundo*, quia Indi e « vasis papyri, » id est e suberibus et corticibus arborum, cymbas excavabant, quibus legerent littora: carebant enim magnis navibus, magnete arteque navigandi altum mare; *tertio*, quia ait: « Cujus diripuerunt flumina terram ejus, » ut ostendat populos illos divulsos a nobis, nostroque continenti, vel absorptam ab intercurrenti Oceano terram. Refert enim Plato in *Timæo* et *Cratia* maximam insulam Atlantidem, et quæ amplitudine Europam et Asiam superaret, Hispaniis olim adjunctam, sed Oceani vorticibus demersam; vel ob plurimas aquarum inundationes; quibus illa tellus obnoxia fuit; et quarum memoria et fama permanent etiamnum in Indorum mentibus, ut scribit Franciscus Gomez, *Hist. Indica*, part. II, cap. CXXII. Sic de Indis hinc locum accipiunt Arias Montanus, Josephus Acosta, Fredericus Lumnus, Joannes Fernandes, quos citat et sequitur Delrio, *adagio* 723.

Verum patet ex vers. 5 et 6, hanc prophetiam, uti et reliquas hisce capitibus, continere onus, id est prophetiam minacem contra Æthiopiā vel Ægyptum, eique væ intentare.

Secundo; Justinus, *Contra Tryphonem*; Oecumenus, in Prologo *Epist. ad Rom.*, et Leo Castrus putant hic agi de Judæa. Sic enim *Apoc.* XI, 8, Hierosolyma vocatur « Ægyptus, » q. d. Væ Judææ, quæ mittit undique litteras ad Christi nomen et fidem blasphemandam et perdendam! Hoc mysticum est, non litterale, uti patebit ex seqq. Tale est et illud S. Gregorii, XIII *Moral.* VII, in Romana editione 5: *Væ terræ, etc.*, inquit, hoc est, væ Antichristo superbo, qui præcones suos per totum orbem mittit!

Tertio, S. Hieronymus, Cyrillus, Haymo, Procopius, D. Thomas, Lyranus, Adamus et Ribera in *Sophon.* III, putant hic agi de Ægypto, q. d. Væ Ægypto, quæ in umbra alarum suarum, et, ut

Secundo
Judæam

Tertio
Ægyptum

Septuaginta, *in navibus alatis*, auxilium pollicetur Judæis! Notum enim est Judæos ab Assyrîis aliisque affictos, ad Ægyptiorum opem confugere solitos, perinde ac Israelitæ confugiebant ad opem Syrorum seu Damascenorum, ut dixit cap. præcedenti. Ita sub hoc tempus rex Ægypti pollicitus erat opem Ezechie contra Sennacherib, ut patet IV Reg. XVIII. Sicut ergo cap. præced., Syrorum, ita hic Ægyptiorum pœnam et cladem denuntiat, quæ a Chaldæis peracta est. Nam Nabuchodonosor anno quinto post excidium Hierosolymæ vastavit Ægyptum, teste Josepho, lib. X *Antiq.* XI. Hunc sensum de Ægyptiis secutus noster Carpentius, ita eum docte heroico carmine expressit:

Væ tibi, quæ reducem sistris crepitantibus Apim
Concelebras, crotalos et inania cymbala pulsans,
Anne superba sacro tellus, quem nobile munus
Æthiopes mittunt ignotis fontibus ortum.

Quarto, et optime esse Æthiopiam. Verum dico hic non de Ægypti, sed de Æthiopiæ clade agi, quæ est sub Ægypto, puta de Abyssia ubi regnat Preto-Joannes, qui imperium habet juxta Nilum, et late dominatur usque ad mare Rubrum. Probat id:

Probatur primo. Primo, quia capite sequenti incipit onus Ægypti, ergo non hoc.

Secundo. Secundo, quia Æthiopes sunt vicini Ægyptiis; unde æque ut Ægyptii infestarent Judæos, ut patet de Æthiopiis, qui cum Sesac rege Ægypti contra eos conjurarunt, II Paralip. XII, 2, et de Zera Æthiophe, qui cum innumeris copiis venit contra Asa regem Juda, II Paralip. XIV, 9: ergo sicut Ægyptii, Idumæi, Syri et alii Judæorum hostes hic a Deo plectuntur, et suum excipiunt onus, ita et Æthiopes. Unde iis Sophonias, cap. II, 12, et Jeremias, cap. XLIX, gladium et exitium intendant.

Tertio. Tertio, quia quod hoc capite dicitur de Æthiopiis, idem dicitur de Ægyptiis capite sequenti; si enim utrobique loqueretur de Ægyptiis, frustra idem capite sequenti repeteret.

Quarto. Quarto, quia verisimile est Æthiopes, æque ac Ægyptios, per legatos opem promississe Judæis contra Assyrîos; ideo enim Tharaca rex Æthiopum videtur venisse contra Sennacherib, ut scilicet eum a Judæa et Ægypto depelleret, quia non cupiebat hostem adeo potentem tam habere vicinum.

Quinto. Quinto, quia Ægyptus proprie non est trans, sed intra rivos Nili; Æthiopia est autem trans eos. Rursum papyrus et naves ex papyro tam sunt in Æthiopia, ubi incipit Nilus, quam in Ægypto; unde naves papyraceæ vocantur Æthiopicæ; imo Æthiopia pene solum habet Nilum, et per eum descendit in Ægyptum.

Sexto. Sexto, quia Æthiopiis competit *cymbalum alarum*, id est apes et muscæ suis alis, id est copiis, cymbalizantes, id est strepitum instar cymbali excitantes. Sicut ergo Assyrîos comparavit apibus et muscis, cap. VII, vers. 18: ita et hic iis-

dem comparat Æthiopes: primo, ob eorum nigrorem; secundo, ob eorum frequentiam, quæ etiamnum est innumera; tertio, ob eorum turbam et strepitum; item ob eorum in suis copiis et armis inanem gloriationem; bombizabant enim instar apum et muscarum, quæ præter bombos et streperum alarum sonitum, nihil habent virium; unde quinto, significatur hic, quod in armis sint imbelles et invalidi.

Septimo, quia eadem congruitate aptari possunt Æthiopiis, qua Ægyptiis, imo nonnulla majori, ut illud: « Post quem non est alius. » Ita de Æthiopiis hæc exponunt Pineda in Salomone prævio lib. IV, cap. XIV, vers. 3, Sanchez et Forerius. Porro, Æthiopia post Ægyptum, cui adjacet, vastata est primo a Sennacherib, ut ostendam cap. XX, 1. Deinde a Nabuchodonosore, ut docet Sophonias, cap. II, 12, cum ait: « Et vos, Æthiopes, interfecti gladio meo eritis; » et Megasthenes apud Josephum, lib. I *Contra Apionem*. Hic magis agi de prima vastatione, patebit cap. XX. Denique id clare docet versio Arabica Alexandrina quæ sic habet: *Væ terræ, cujus fines umbrosæ sunt extremitates, quibus includitur, in qua incessus prolongatus est, videlicet terra Æthiopia; de qua opinati sunt filii Israel, quod ea protegerentur!*

Væ terræ CYMBALO ALARUM! — Est appositio, q. d. Væ terræ Æthiopiæ, quæ est cymbalum alarum, id est cymbalata in alis, vel habens alas sonantes instar cymbali! quia Æthiopes magno strepitu, prædicatione et gloriatione, instar apum et muscarum, ut dixi, alarum complosione, id est virium et copiarum suarum ostentatione ac jactatione personantes instar cymbali opem suam Judæis spondebant. Sic Tiberius Cæsar Apionem grammaticum, qui gloriabatur se eos quos scriptis suis laudasset, immortales facere, vocabat *cymbalum mundi*, teste Plinio in præfatione ad Vespasianum, et Apostolus, I *Corinth.* XIII, scientiam charitate carentem et eloquentem vocat « cymbalum tinniens (1). »

Secundo, quia instar cymbali tantum tinnitum, id est sonitum inanem et futilem, edebant, promittentes opem quam reipsa non erant præstituri; hoc est, ut vulgo dicitur, erant baculus arundineus, cui nemo ob inanitatem tuto innititur.

(1) Hebræum sic etiam reddi potest: « O terra umbræ alarum, » vela navium alis comparat, q. d. O regio maritima, quæ abundat navibus quæ reguntur velis, quæ recipit umbram velorum multarum navium! sive quæ tegitur umbra velorum, etc. Ob multitudinem enim navium in quibus vela obumbrantia tenduntur cum ambulant, similis erat avibus volantibus alis suis, inquit docti inter Hebræos: qui etiam dicunt, hæc locutione metaphorice significari multitudinem negotiorum et species varias rerum quæ ad alias terras ex illa egrediebantur. Sic Vatablus, Chaldæa paraphrasis: *Væ terræ ad quam veniunt cum navibus a terra longinqua, et extendunt vela sua ut aquila volans alis suis; quæ omnia optime Æthiopiis conveniunt.*

Cur?

Causa prima.

tur, *Isaia* xxxvii, 6 : hic ergo baculus, uti et cymbalum, significat auxilium inane et fallax.

Tertia.

Tertio, Sanchez : *Æthiopia*, inquit, abundans navibus in Nilo et mari, vocatur *cymbalum alarum*, quia cymbalum sua cavitate est quasi navis; unde alii pro *cymbalum* vertunt, *cymba*, et, ut Vatablus, *nassa*, in qua vela sunt quasi alæ; unde Septuaginta vertunt, *navium alis*. Ab hoc alarum remigio naves vocantur velivolæ, ait Delrio, *adagio* 171. Rursum *Æthiopicæ* naves vocantur cymbalum vel cymbalatae, quia *Æthiopes*, et post eos *Ægyptii*, molles, inter navigandum lituis ac sistris concerepare solebant; unde Plutarchus in *Vita Antonii* describit navem Cleopatæ, in qua remi ad fistulæ tibiarumque modulos movebantur et personabant.

Quarta.

Quarto, aliqui putant *Æthiopiam* vocari *cymbalum alarum*, propter Nilum, qui ad Catadupa cum strepitu præceps ruit instar avium (hinc Theodotion pro cymbalo vertit, *aves*). Unde Catadupi sunt *Æthiopum* populi ad novissimum Nili cataractem, ubi inter occurrentes scopulos tanto fragore Nili aquæ ruunt, ut nimia soni vehementia ac colas surdos efficiant, de quo Plinius, lib. V, cap. ix.

Pro *cymbalo alarum* Hebraice est צִיטְסֵל *tsiltset*, quod verti potest, *inumbantialis*; Aquila aliis punctis legit per diastolen צִי צִיטְסֵל *tseltset*, ut sit nomen geminatum significans *umbra*, *umbra*, id est maxima umbra. Unde et Syrus vertit : *Væ terra umbra alarum!* Sicut enim mater pullos protegit velo et umbra alarum suarum, ita *Æthiopia* spondebat se suis copiis et alis militaribus tutaturam Judæos. Sic et Vatablus ac Forerius : « Nomen, inquit, *tsel* geminatum frequentiam umbrarum notat, id est frequentiam et copiam velorum, quæ sunt instar alarum, quasi dicat : Heus terra quæ frequentibus navium velis mare obumbras et flumina ! » Talis enim fuit *Æthiopia*, indeque *Ægyptus*. Vide Plinium, lib. XII, cap. xi, et Strabonem, lib. XVII.

QUÆ EST TRANS FLUMINA ÆTHIOPIÆ, — id est trans Nilum, quem de *Æthiopia* in *Ægyptum* fluere nemo dubitat, ait S. Hieronymus. Porro Nilum vocat *flumina*, quia Nilus habet septem rivos instar septem fluminum, quibus se in mare septem ostiis exonerat. Unde et Ezechiel hos rivos vocat *flumina*, cap. xxix, 3. Dicitur *Æthiopia* trans flumina, id est trans septem rivos Nili, respectu Hierosolymæ; ejus enim respectu plagas orbis consignat Scriptura. Sed cur utitur hac periphrasi Propheta? cur non clare dicit : *Væ Æthiopiæ*? Respondeo : primo, quia Propheta gaudet obscuritate; secundo, fluminum meminit, quia sequitur : « Qui mittit in mare legatos, » etc.; tertio, hoc ipso quo nominat flumina *Æthiopiæ*, significat se de *Æthiopia* loqui; solet enim Scriptura per flumina designare provincias et regna, uti ostendi cap. viii, vers. 6. Unde et *Æthiopiæ* tam ad *trans flumina* (eo enim pertinere patet ex regimine Hebræo) quam ad *væ terræ* referri potest, q. d. *Væ terræ*

Flumina Æthiopiæ sunt rivi Nili.

Æthiopiæ, quæ est trans flumina *Æthiopiæ*, id est sua; solent enim Hebræi pro pronomine *meum*, *tuum*, *surum*, etc., ponere et repetere ipsum nomen antecedens. Sic *Psalm.* cxxi dicitur : « Stantes erant pedes nostri in atris tuis, Jerusalem : Jerusalem quæ ædificatur ut civitas. Rogate quæ ad pacem sunt Jerusalem. » Ubi secundo repetitur nomen antecedens, scilicet *Jerusalem*, poniturque pro pronomine *quæ* et *ejus*.

2. QUI MITTIT IN MARE LEGATOS. — « Qui, » scilicet « rex. » Est enallage personæ; transit enim a terra et regno ad regem. Vide *Can.* XVI, q. d. Rex *Æthiopiæ*, v. g. Tharaca, mittit per mare legatos in vasis, id est in navibus papyri, tum ad alias gentes, tum ad Judæos, promittens eis opem contra Assyrios (1).

ET IN VASIS POPYRI SUPER AQUAS, — q. d. Mittit legatos et milites auxiliares in navibus, quæ in *Æthiopia*, uti et in *Ægypto*, fiunt ex papyro frutice. Vide dicta *Exodi* II, 3.

Notat rursum in papyro levi et fragili, licet picturata, fucatam et fragilem opem et vires *Æthiopum*. Hæc enim *Æthiopiæ* conveniunt, non *Ægypto* : nam *Ægyptii* copias suas in Judæam mittebant terra, non fluvio : *Æthiopes* vero fluvio; nam Nilo descendebant secundo flumine in *Ægyptum*, inde pedestri itinere pergebant in Judæam.

Septuaginta vertunt, *qui mittit epistolas byblinas* (hæc enim æque ut naves fiebant e papyro), scilicet ad Judæos, quibus eis auxilium pollicetur. S. Cyrillus hæc refert ad superstitionem *Ægyptiorum*, qua litteras mittebant in mare, quasi gaudentes de reperto Adonide Veneris amasio, de quo *Ezech.* VIII, 14.

Sanchez per *epistolas byblinas* accipit naves papyraceas; epistola enim græce significat *aliquid missum et extrusum*, aut potius, inquit, epistolas vocat naves perferentes legatos cum epistolis, per metonymiam; tales enim naves a Seneca, lib. XI, cap. LXXVIII, vocantur *tabellariæ*. Arabicus vertit, *mittit scripturas vel libros papyri*, sive *chartæ*.

ITE, ANGELI VELOCES, AD GENTEM CONVULSAM. — S. Hieronymus et alii putant esse mimesim, sive imitationem vocis regis *Ægypti*, q. d. *Ite, o legati, o nuntii mei!* per Nilum ad Judæos, qui sunt gens bello convulsa; licet olim sub Davide et Salomone fuerit terribilis, cui alia non fuit similis (nam pro *post quem*, alii legunt, *præ quo, non est alius*), nunc vero afflicta est expectans auxilium : quia flumina, id est reges Israel, Assyriorum e

Angeli veloces qui? Resp. primo.

(1) *Ægyptii* fluvium Nili honoris causa Oceanum vocabant, et hodie adhuc mare appellant. Qui mos apud Hebræos etiam invaluerat; et magnam aquarum congregationem sive in flumine, sive in lacu, mare vocabant. Nam haud credendum istos populos talibus cymbis quæ ex papyro, et scirpo et arundine texebantur (Plin. lib. VII, cap. lvi), mari Mediterraneo se commisisse.

Cum tenet omnia Nilus
Conseritur, bibula Memphis cymba papyro.
(Lucan. *Pharsal.* IV, 36.)

Chaldæorum instar fluminum eam obruunt (1).

Secundo. *Secundo*, alii cum Vatablo censent hic gentes, maxime remotas et Indicas, vocari ad Christi fidem, ad easque mitti Angelos, id est Apostolos, quia ipsæ a dæmone, infidelitate et peccatis convulsæ sunt, ut per Christi gratiam restaurentur et salventur, doceanturque ferre crucem et mortem optare pro Christo, ideoque hos angelos opponi angelis sive legatis Judæorum, de quibus iidem accipiunt vers. 1, ut dixi. Ita Œcumenius, Procopius, Castrius, *q. d.* Ite, o Angeli, o Apostoli! ite, o Xaveri! o Gaspar! ite, o Religiosi, zelosi! ad Barbaros, ad Indos viliis convulsos, et ad tartara ruentes, vestramque opem expectantes, afferte eis fidem, gratiam, salutem.

Tertio, genuina.

Tertio et genuina, Sanchez censet legatis Æthiopum infirmis et papyraceis, de quibus vers. 1, opponi angelos, id est legatos Dei, puta Sennacherib et Assyrios, quos Deus misit contra Tharaca aliosque Æthiopes, qui proinde sunt gens ab eis convulsa, conculcata et dilacerata, id est ex Dei decreto brevi convellenda et dilaceranda, licet antea videretur esse terribilis; hi etiam proprie sunt « populus, post quem non est alius: » sunt enim in fine orbis versus Meridiem. Pertingunt enim per regnum Congi et Monomotapæ ad promontorium Bonæ Spei, in quo terminatur terra, sive continens versus Meridiem: nam ultra illud non est nisi Oceanus, ut patet ex Tabulis cosmographicis Ortelii et aliorum.

AD GENTEM EXPECTANTEM (aliqui legunt, *expectantem expectantem*, id est plane et omnino expectantem; Hebræa enim geminant קר קר *kaf kaf*) ET CONVULSAM, — id est mox certo convellendam, et in Dei præsentia ac decreto jam convulsam. Nota: Hebræum *kaf*, primo, significat *extensum*, puta *lineam*: inde secundo, *spem et expectationem*; spes enim sperantis animum quasi lineam extendit ad rem speratam. Ad verbum ergo He-

(1) Ista descriptio optime designat Ægyptiorum gentem, quæ tunc temporis intestinis factionibus dilacerabatur, ut constat ex Herodoto, cum Diodoro Siculo collato (vid. Calmetum et Berthierum). Populus terribilis vocatur, quia victoriis suis, præsertim regis Sesostri, inflata, ultra modum gloriabantur. Alii dicunt, *ad gentem depilatam, glabram*, idque de Ægyptiis exponunt, quos Herodotus, lib. II, cap. XLVII, testatur sæpe solitos fuisse pilos corporis abraderere.

Loco vocis *expectantem*, quæ in Vulgata latina legitur, cujus significationem S. Hieronymus a קר קר *expectare* accessivit, melius cum aliis diceremus, *ad gentem lineæ et lineæ*, id est, inquit Forerius, et Sanchez a Cornelio citato, ad gentem quæ frequentibus lineis terram metiri solet propter rationes ab eodem nostro Cornelio allatas.

« Ad gentem conculcatam; » vel juxta Hebræum, *gentem conculcationis*, quam vocem alii sumunt active, ut designetur populus, qui omnia conculcat; alii passive, de populo a victore proculcato, id est duriter tractato. Nos vero putamus Isaiam illum Ægyptiorum usum innuere, quo solebant Nilo in alveos suos regresso pecudes in agros seminatos agere ad semina conculcanda; qui quidem usus ab Herodoto relatus, lib. II, cap. XIV, recentiori D. Champollion testimonio confirmatur.

bræa sic veritas cum Vatablo, Pagnino, Forerio et aliis, *ad gentem lineæ lineæ, et conculcationis*. Gens lineæ vocatur, cui ad lineam, quasi adamussim, pro demeritis admensa et commensa, hoc est decreta, est a Deo pœna et vindicta. Est metaphora a fabris et architectis: hi enim ad lineam, quasi ad normam, perpendicularum, regulam et directorium fabricant et ædificant. Sic et Deus ad lineam meritum vel demeritum cuique destinata, cudit et fabricat præmium, vel pœnam. Sic cap. XXXIV, vers. 11, dicitur: « Extendetur super eam mensura, ut redigatur ad nihilum, et perpendicularum in desolationem; » hoc est, ut Chaldæus vertit, *extendetur super eam linea desolationis, et perpendicularum destructionis*. Et, ut Septuaginta, *σπαρτίον γεωμετρίας ἐπιπέρας*, id est *funiculus geometriæ deserti*, ut scilicet iusta mensura diruatur, et redigatur in desertum. Sic IV Reg. XXI, 13, dicitur: « Extendam super Jerusalem funiculum Samariæ, » hoc est eadem linea, sive norma et mensura pœnæ ac vastationis demoliar Jerusalem, qua demolitus sum Samariam. Rursum, sicut fabri materiam secundam vel deasciendam, prius filo seu linea signant, quæ Græcis γράμμη dicitur: sic Deus delineat quasi gentes, quas exitio destinata, et deasciare decernit. Hunc esse sensum patet primo, ex eo quod paulo ante hanc gentem vocavit « convulsam et dilaceratam, » et subdit *direptam*. Inde enim homines macilentii, exhausti et extenuati dicti sunt *μὲν γράμμη*, quasi *unicæ lineæ*, inquit Delrio, *adagio 724*. Secundo, quia Chaldæus vertit, *populum oppressum et direptum*; Septuaginta, *gentem sine spe* (id est desperatam, deploratam) *et conculcatam*; Syrus, *gentem depilatam, cujus pennæ detractæ sunt, et eradicatam*; Arabicus, *gentem sine robore, sædam, despectam* (vel nequam, absurdam). Tertio, quia Noster vertit, *gentem expectantem*. Æthiopes enim vocantur gens expectans, scilicet adventum Assyriorum, quia timent eos, avideque præstolantur eventum expeditionis ipsorum. Rursum expectant, id est experient certam cladem, quam Assyrii eis inferent. Sic de legatis Ezechie ad Sennacherib dicitur cap. XXXIII, vers. 7: « Angeli pacis amare flebunt. »

Aliter Sanchez: *Expectant*, inquit, quotannis inundationem Nili, ut per eum agri oblimentur et fecundentur. *Secundo*, idem pro *gens expectans*, inquit, hebraice est, *gens lineæ lineæ*, ut vertunt Forerius, Pagninus et Vatablus, *q. d.* Æthiopes, uti et Ægyptii, quia adjacent Nilo, qui exundans obruit agros; hinc utuntur lineæ, sive regula et gnomone, quo agrorum spatia dimetiantur, ut sciat quisque quid suum fuerit et sit. Hinc ex hac Nili inundatione ortam esse apud eos Geometriam, docet Strabo, lib. VII, et Diodorus, lib. II, *q. d.* Æthiopes et Ægyptii sunt, gens quæ lineis aliisque instrumentis geometricis utitur, ut designet cuique suos agros et limites, quos egressus ex alveo Nilus obruerat, confuderat et occæcaverat. Porro sicut in vasis papyraceis eorum infirmitatem; sic

Geometria apud Ægyptios inventa ob Nilum.

nunc in limo et cœno Nili, atque in linea agrorum mensuratrice regionis sordes, et fortunam incertam et instabilem demonstrat. Hucusque Sanchez.

CJUS DIRIPUERUNT FLUMINA TERRAM EJUS. — Significat Nilum exundantem, qui Æthiopiã, uti et Ægyptum, inundando obruit. Symbolice significat Assyriorum et Babyloniorum copias turmatim cœnantes, instar fluminum obruituras Æthiopiã, ut eam conculcent et vastent.

Vers. 3. **3. OMNES HABITATORES ORBIS.** — Pergit loqui Deus, q. d. Cum Assyrios et Babylonios quasi legatos meos misero, tunc videbunt omnes gentes bellum acre, quod per eos contra Æthiopes ego geram.

Vers. 4. **4. QUIESCAM ET CONSIDERABO IN LOCO MEO** (q. d. Eminus e throno meo tacitus, imo gaudens spectabo quasi ludos, scilicet hæc spectacula vindictæ meæ, puta stragem Æthiopum) : **SICUT MERIDIANA LUX CLARA EST,** — q. d. Cum Æthiopes erunt in tenebris, id est angustiis, ego in clara et serena luce mea habitans, clarus, serenus, imo gloriosus eos contemplabor. Sic Moses et seniores viderunt gloriam Dei, « quasi opus lapidis sapphirini, et quasi cœlum cum serenum est, » *Exodi* XXIV, 10. Vide ibi dicta. Simili adagio usus fertur Heraclitus philosophus. Nam cum aquæ interentis morbo laboraret, sic solebat medicos interrogare : « Num ex imbre sudum et ex nubilo serenum efficere nossent? » per imbrem hydropem, per sudum et serenum sanitatem intelligens. Quod cum medici non intelligerent, ille se boum fimo totus obruit, ut illius calido vapore noxius corporis humor exudans exsiccaretur: ubi cum diutius obrutus permansisset, interiit, si credimus Laertio et Plutarcho (1).

ET SICUT NUBES RORIS IN DIE MESSIS, — q. d. Æthiopes erunt in ardore, tum solis quo torrentur (sunt enim in Zona torrida), tum cladis et excidii: ego autem ero in refrigerio beatus, perinde ac si essem in nube roscida, quæ tempore messis solet messorum refrigerare; indeque vastationi Æthiopum aliquid roris instillabo, id est moderationem afferam, eamque clementia temperabo, ne penitus deleantur.

Vers. 5. **5. ANTE MESSEM ENIM TOTUS EFFLORUIT.** — Persistit in metaphora messis, quæ dum in flore luxuriat, omnemque succum et vires in flores effundit, segete et fructu destituitur. Idem fit in arbore,

(1) S. Hieronymus hunc versum ita enarrat: « Quid est quod locutus est Dominus ad Prophetam? Hoc quod sequitur: Donec veniant quæ præcepi, in mea sede requiescam, ut Judæi putant, in templo, ut nos in cœlestibus. Et considerabo, inquit, qui rerum finis eveniat. *Sicut meridiana lux clara est, et sicut nubes roris in die messis*; sicut in toto die nihil est clarius meridie, quando sol de medio cœlo rutilat et omnem orbem pariter illustrat, et sicut in æstu et calore torrente, quando nudus messor excoquitur, et operis magnitudinem anhelitus probat, gratissima est roris temperies, si arentes stipulas matutinus humor secabiles faciat; ita meus sermo, quem considerabo in loco meo, cunctis in me credentibus gratus adveniet. »

quæ, antequam maturescat fructus, in flores, germina et surculos totam se effundit: de ea enim dicit, quod « immatura perfectio, » id est immaturi surculi et ramusculi, licet in se perfecti germinabunt, sed fructus non dabunt maturos. Causam dat cladis Æthiopum, scilicet eorum præpropere gloriationem et provocationem hostium, q. d. Æthiopes florebant et superbiebant suis viribus gloriose præfidentes, et sibi promittentes amplum imperium: ideoque audientes Sennacherib eminus in Judæa versari, præpropere arma moverunt, ac contra eum aciem direxerunt, eumque ad prælium provocarunt. Sed hic omnis eorum flos fuit intempestivus et præcox, nec maturuit, sed in herba periit et succisus est: nam primo a Sennacherib, deinde a Nabuchodonosore succisi sunt: hoc est quod ait: « Et præceditur ramusculi ejus falcibus, » id est juvenes et milites ardentiores Æthiopum gladiis Assyriorum occiduntur; « et quæ derelicta fuerint, abscidentur et excutientur, » id est reliquias Æthiopum ex bello profugas persequentur Assyrii et Chaldæi, easque partim occident, partim capient, spoliabunt et dissipabunt. Ita juvenes animosi et temerarii dum milites validos lacessunt, suæ efflorescentis audaciæ dignam referunt messem, scilicet cædem et cladem.

Nota *totus*, id est fere totus, plerique; nam mox aliquos, vers. 7, excipit. Vide *Can.* XXX.

6. ET RELINQUENTUR SIMUL AVIBUS MONTIUM, — Vers. 6. q. d. Tanta erit Æthiopum strages, ut cæsorum cadavera sufficiant integra æstate et hieme, ad voraces feras et carnivoras aves alendum.

7. IN TEMPORE ILLO (scilicet in diebus Messis, vide *Can.* XII), **DEFERETUR MENUS DOMINO.** — Solent Prophetæ post tristia, ut ea leniant, læta subungere: ita hic fit, q. d. Post hanc Æthiopum cladem, Æthiopes relicta vana spe, quam habebant in suis, tum viribus, tum idolis, agnoscent verum Deum, eumque colent in monte Sion, id est in Ecclesia. Factum hoc est, cum Eunuchus Candacis reginæ Æthiopum conversus a Philippo, *Actor.* VIII, fidem Christi per Æthiopiã sparsit; cumque S. Matthæus Apostolus, eo profectus, regem et regnum convertit: unde in Æthiopia mire floruit Christianismus. Hoc est quod ait Psaltes, *Psal.* LXXVII: « Coram illo procident Æthiopes, » et *Psal.* LXVII: « Æthiopia præveniet manus ejus Deo. » Vide nostrum P. Cotignium et alios, qui de Ecclesia et historia Æthiopiæ scripserunt (2).

A GENTE EXPECTANTE. — Ita legendum cum Romanis, id est plurimum expectante. Est auxesis.

(1) In II *Paralip.* XXXII, 22, 23, legimus: « Salvavitque Dominus Ezechiam et habitatores Jerusalem de manu Sennacherib. Multi etiam deferebant hostias et sacrificia Domino in Jerusalem, et munera Ezechia regi Juda; quæ exaltatus est post hæc coram cunctis gentibus. » Illud factum hic innuere videtur Isaias; nam consentaneum est credere Ægyptios a Sennacheribi metu liberatos inter eos fuisse qui hostias et sacrificia Domino obtulerunt.

CAPUT DECIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prædicit cladem Ægypti, ob incolarum dissidia, et superba ac stulta consilia principum, quibus Pharaonem in bellum et cladem induxerunt, vers. 11. Deinde, vers. 15, prædicit salutem et gratiam, quam Ægypto offeret Christus: ita ut simul Ægyptii et Assyrii cum Judæis in Christi cultum et Ecclesiam conspirent.

1. Onus Ægypti. Ecce Dominus ascendet super nubem levem, et ingredietur Ægyptum, et commovebuntur simulacra Ægypti a facie ejus, et cor Ægypti tabescet in medio ejus. 2. Et concurrere faciam Ægyptios adversus Ægyptios: et pugnabit vir contra fratrem suum, et vir contra amicum suum, civitas adversus civitatem, regnum adversus regnum. 3. Et dirumpetur spiritus Ægypti in visceribus ejus, et consilium ejus præcipitabo: et interrogabunt simulacra sua, et divinos suos, et pythones, et ariolos. 4. Et tradam Ægyptum in manu dominorum crudelium, et rex fortis dominabitur eorum, ait Dominus Deus exercituum. 5. Et arescet aqua de mari, et fluvius desolabitur, atque siccabitur. 6. Et deficient flumina: attenuabuntur, et siccabuntur rivi aggerum. Calamus et juncus marcescet: 7. nudabitur alveus rivi a fonte suo, et omnis sementis irrigua siccabitur, arescet, et non erit. 8. Et moriebunt piscatores, et lugebunt omnes mittentes in flumen hamum, et expandentes rete super faciem aquarum emarcescent. 9. Confundentur qui operabantur linum, pectentes et textentes subtilia. 10. Et erunt irrigua ejus flaccientia: omnes qui faciebant lacunas ad capiendos pisces. 11. Stulti principes Taneos, sapientes consilarii Pharaonis, dederunt consilium insipiens. Quomodo dicetis Pharaoni: Filius sapientium ego, filius regum antiquorum? 12. Ubi nunc sunt sapientes tui? annuntient tibi, et indicent quid cogitaverit Dominus exercituum super Ægyptum. 13. Stulti facti sunt principes Taneos, emarcuerunt principes Memphæos, deceperunt Ægyptum, angulum populorum ejus. 14. Dominus miscuit in medio ejus spiritum vertiginis: et errare fecerunt Ægyptum in omni opere suo, sicut errat ebrius et vomens. 15. Et non erit Ægypto opus, quod faciat caput et caudam, incurvantem et refrinantem. 16. In die illa erit Ægyptus quasi mulieres, et stupebunt, et timebunt a facie commotionis manus Domini exercituum, quam ipse movebit super eam. 17. Et erit terra Juda Ægypto in pavorem: omnis, qui illius fuerit recordatus, pavebit a facie consilii Domini exercituum, quod ipse cogitavit super eam. 18. In die illa erunt quinque civitates in terra Ægypti, loquentes lingua Chanaan, et jurantes per Dominum exercituum: Civitas solis vocabitur una. 19. In die illa erit altare Domini in medio terræ Ægypti, et titulus Domini juxta terminum ejus. 20. erit in signum, et in testimonium Domino exercituum in terra Ægypti. Clamabunt enim ad Dominum a facie tribulantis, et mittet eis salvatorem et propugnatorem, qui liberet eos. 21. Et cognoscetur Dominus ab Ægypto, et cognoscent Ægyptii Dominum in die illa, et colent eum in hostiis et in muneribus: et vota vovebunt Domino, et solvent. 22. Et percutiet Dominus Ægyptum plaga, et sanabit eam, et revertentur ad Dominum, et placabitur eis, et sanabit eos. 23. In die illa erit via de Ægypto in Assyrios, et intrabit Assyrius Ægyptum, et Ægyptius in Assyrios, et servient Ægyptii Assur. 24. In die illa erit Israel tertius Ægyptio et Assyrio: benedictio in medio terræ, 25. cui benedixit Dominus exercituum, dicens: Benedictus populus meus Ægypti, et opus manuum mearum Assyrio: hæreditas autem mea Israel.

Vers. 1. 1. ONUS ÆGYPTI (1). — Mystice S. Bernardus, *De Onere Ægypti*, serm. 5, sic philosophatur: (1) Si in priscis Ægyptiorum historiae reliquiis, nobis servatis paucis quidem illis, circumspiciamus, ad quæ

« Ægyptus interpretatur tenebræ. Sunt autem tenebræ ignorantiae, sunt et iniquitatis. Eia, fratres, non est leve hoc onus, quod de ignorantiae nostræ cæcitate portamus, nescientes in multis quid expediat, quid laudemus, quid improbemus; ita ut sæpe dicamus malum bonum, et bonum malum. Sed et quid oremus sicut oportet nescimus, et in luce Scripturarum sicut in nocte incedimus. Qui ergo hujusmodi sunt, ab Ægypto onerantur, sed cum Ægypto non onerantur, cum illis scilicet qui Ægyptus sunt et tenebræ, filii tenebrarum, de quibus Dominus in Evangelio: Omnis qui male agit, odit lucem. Et Apostolus: Qui dormiunt, inquit, nocte dormiunt: et qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt. Hi nimirum eo pondere pœnæ

puniuntur, quo Ægyptum Propheta docet esse puniendum. »

ECCĒ DOMINUS ASCENDET SUPER NUBEM LEVEM. — Nubes levis quid? Resp. primo.

Symbolice et poetice hoc dicitur: solent enim Poetæ, ut celeritatem et cælestem majestatem, robur, pugnam et victoriam Dei significant, dicere, Deum nubibus vehi, nubibus insidere et inequitare, quasi inde procellas, ventos, grandines et tonitrua in hostes jaculetur, si velit. Ita facit Psaltes, *Psalm. xvii, 11*. Unde S. Athanasius, lib. *De Incarn. Verbi*, legit, *super nimbum levem* (1).

Secundo, « nubes levis » significat exercitum Assyriorum velocissimum, cujus quasi dux et ductor fuit Deus, qui eos in Ægyptios celerrime et potentissime immisit, ut instar nubis dense

nunc reipublicæ Ægyptiacæ fata Noster in hoc carmine respexerit, nihil commodius et facilius se nobis offeret, quam tempus *Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς*, de quo Herodotus, lib. II, cap. cxvii et cxi; et Diodorus, *Bibl.*, lib. I, cap. lxxvi. Tradunt hi Ægyptios *Sabacone* (a) Sethone (quo regnante Sennacheribus, Assyriorum rex, Ægyptum invasit), mortuo, restitutos liberatos, per biennium fuisse in statu anarchiæ, quo tempore, plebe ad tumultus et cædes intestinas conversa, duodecim duces primarios se ipsos, conjunctione inita, reges fecisse, et Ægypto inter se divisa, statum firmasse; sed cum duodecim illi reges per annos quindecim Ægypto imperassent, ortis jurgiis turbisque civilibus summam rerum devolutam esse ad unum Psammetichum. Hujus belli civilis causam Diodorus inde repetit, quod Psammetichus Saites, cui maritima Ægypti oræ obtigerunt, aditum ad Ægyptum liberum faciens Phoenicibus et Græcis, magnasque sibi colligens opes, et amicitias etiam sibi comparans exteriorum principum, reliquorum Ægypti regum in se concitaverit invidiam, qui proinde ipsi intulerint bellum, ex quo, commisso ad Memphim prælio, victor abierit Psammetichus auxilio Ionum Carum, Græcorumque, quos ipse conduxerat milites, adjutus. Turbas hasce Ægypti internas a vate nostro in hoc carmine respici, præstantissimi jam dudum viderunt interpretes, quibus et nos accedere non dubitamus, cum hac assumpta hypothesis totum carmen clariore appareat luce. (Rosenmuller.)

Usque huc cum Rosenmuller sentire libet, sed ab eo desciscere cogimur, cum, asserens incidisse bellum illud Ægyptiorum civile in initia Manassis inde dubitari posse dicit, utrum hoc carmen ab Isaia ipso, an potius ab alio, paulo seriore vate profectum sit, quia credibile non est illum adhuc functum esse munere prophetico, sub rege Manasse. Miseranda sane ratio propter quam ipse cum Eichorn, Isaiaæ adjudicat et alii cuidam vati qui Manasse regnante Ægyptum adierit, hoc vaticinium tribuit!

Sit igitur hoc argumentum sensus litteralis proximioris: sed quod non omnia quæ hoc capite de Ægypto dicuntur, in Ægyptum conveniant, neque juxta historiam de provincia illa intelligenda sint, optime probat S. Hieronymus in hoc loco. Non dubium autem quin in sensu sublimiori hæc prophetia referenda sit ad necessitates spirituales Ægypti idololatriæ deditæ, quæ vividius ante adventum Christi affligebatur, sed a quibus tum ipsam Ægyptum, tum alias gentes Salvator liberaturus veniebat.

Hanc prophetiam ab Isaia editam esse sub fine dominationis trium regiarum familiarum, paulo ante Sennacheribi cladem (715 ante Christum), rerum series nobis suadet. Nam tunc temporis Ægyptus ab hoste imminente

(a) Sabaconem fuisse cognomen omnibus regibus Æthiopiae principum et Ægyptiorum Pharaonum, satis verisimile scit Gatterer, *Weltgeschichte in ihrem ganzen Unif.*, part. I, pag. 325, 326.

liberata tam superba evaserat ut opportunum judicaverit Deus per Prophetam illas calamitates mox eventuras prænuntiare et minari.

Primo igitur pœnas a Deo idololatriæ vindice de Ægypto sumendas vaticinatus, vers. 1: *primo*, bellum civile ita ut regnum in regnum, civitas in civitatem sevant, 2, 3, et dominatum tyrannicum illius qui victor ex hoc bello discesserit, 4; *secundo*, Nili defectum et siccitatem, indeque provenientem tum agrorum sterilitatem, tum piscatorum et pannificum inopiam et desperationem, 5-10; *tertio*, stoliditatem et mendacem adulationem consiliariorum regionum, 11-13, omnibus aliunde veluti de mentis sensu et ratione disjectis tanquam correpti essent vertigine, 14, 15.

Secundo, transit Propheta ad beneficia a Deo bonorum largitore Ægyptiis præstanda, et prædicat, *primo*, Ægyptios calamitatibus hisce oppressos, et a Deo ipsis hæc mala immissa esse intelligentes ad Israelitarum Deum auxilium petendum trepidos venturos esse, 16, 17; *secundo*, conversionem præcipuarum urbium ad veram religionem, 18, 19; *tertio*, salutem a Deo datam, et gratiarum professionem a fidelibus redditam, 20, 21; *quarto*, indulgentiam post relapsum divinitus dandam, amicitiam post inimicitias cum vicinis, ipsisque Assyriis reparandam, et benedictionem ad omnes derivandam, 22-23.

(1) Eleganti exordio Propheta viam sibi sternit ad describendam Ægypti calamitatem. Jovam, rectorem mundi, infert vectum celeri nube, tanquam curru, ad judicandos et plectendos Ægyptios. Desumpta est fictio ab imperatore seu rege, populorum suorum giudice, qui cum intellexerit, in remotiore aliquo ditionis suæ tractu enormiter adversus leges delinqui, celerrimo vehiculo usus illuc se transfert, ut fontes puniat. Cæterum, hæc fictio nil novi aut insoliti habet, nubes enim sæpe a vatibus Hebræis proponuntur tanquam currus et vehicula Dei, ut regis, res humanas ubique inspicientis, procurantis, et ubi vult, ad præmia et pœnas dispensandas, absque mora præsentis. (Rosenmuller.)

Deus itaque a Propheta proponitur tanquam dux Assyriorum regis ad Ægypti depopulationem appropinquantis. Quis vero sit ille rex? Multæ rationes nobis snadent esse Assarrhadon, Sennacherib filium, cujus irruptio in Ægyptum internis hujus regni discordiis accedere potuit, sive sub regno Sethonis, sive sub duodecim tyrannorum dominatu, sive tandem cum Psammetichus summam rerum vi obtinuit.

Haud prætermittendam duximus recentioris auctoris sententiam cui tamen non assentimur. (Naulac, *Etudes sur le texte d'Isaie*), juxta quem hoc caput referendum est ad tempora quibus Ægyptus a ducibus a rege Persarum missis tyrannice regebatur, et qui per regem fortem (vers. 4) Alexandrum intelligendum censet.

fulmina, id est tela et sagittas, in Ægyptios vibraret, eosque prosterneret. Ita S. Hieronymus, S. Thomas, Haymo, Hugo et Lyranus. Vastata fuit Ægyptus, tum a Sennacherib, ut patebit cap. sequent.; tum a Nabuchodonosore, ut prædixit Jeremias, cap. XLVI, et Ezechiel, cap. XXX.

Allegorice est corpus Christi. Allegorice, S. Cyrillus, Hieronymus, Procopius, Theodoretus hic, Eusebius, libro II *Demonstrat.* cap. IV, S. Athanasius, Augustinus, Bernardus, et alii quos citat Leo Castrius: Veniet Christus in nube levi, vel, ut Aquila vertit, in *crassitudine levi*, id est in corpore concepto de Spiritu Sancto, ex sacra Virgine Maria; sicut enim nubes ex spiritu et vapore terræ generatur: sic Christi corpus formatum est ex Spiritu Sancto, et terrena substantia deitatis solem temperante, quo vectus est Christus puer, fugiens Herodem in Ægyptum, quasi pariens pluviam, id est doctrinam spiritualem, qua paulo post Ægypto impluit tot sancta germina Monachorum, totque flores illustres Ecclesiæ Alexandrinæ sub S. Marco, et deinceps.

Et B. Virgo. *Secundo*, idem S. Hieronymus, Cyrillus, Procopius et S. Ambrosius, *Exhortat. ad Virgines*, docent « nubem levem » esse B. Virginem, cujus ulnis Christus puer delatus est in Ægyptum, ibique statim deorum simulacra confregit, uti S. Hieronymus et alii multi tradunt. Vide dicta *Jeremiæ* cap. XLIV, in fine. Unde Palladius in *Lausiaca*, cap. LII, et Ruffinus, lib. II, cap. VII: « Vidimus, inquit, in Thebaide in finibus Hermopolis templum, in quo ingressu urbem Salvatore ceciderunt omnia simulacra in faciem super terram. » Porro B. Virgo dicitur *nubes levis*, quia nullius concupiscentiæ, aut conjugii onere prægravata, inquit S. Hieronymus, super omnes res terrenas, quasi nubes, ait Procopius, eminebat, mundumque suo peccatorum fenore et onere alleviabat. Hæc nobis pluit Christum, et per eum interna mentis nostræ humectat, ac concupiscentiam restinguit. Ita S. Ambrosius, lib. *De Instit. Virginis*.

Et baptismus. *Tertio*, Procopius per *nubem* accipit baptismum. Christus ergo primum ingressus est in Ægyptum in nube levi, cum incarnatus corpore ex Virgine assumpto, ejus brachiis veluti curru Cherubico eo delatus est. Postea vero ingressus est, veluti in nube gravi aquis onerata, quæ rorem pluviamque baptismi cœlestem, post ascensionem in Ægyptios effudit.

Egregie ergo solvit hospitium Christus Ægypto, quando illa tot idolorum monstris superstitiose addictam, ad Dei unius cultum salutemque traduxit, imo tot Religiosorum et virginum examina in ea erexit, ut dicat S. Chrysostomus, homil. 8 in *Matth.*, Ægyptum a Christo in paradisum esse conversam, ibique innumerabiles Angelorum cœtus in corporibus fulgere mortalibus: « Non ita varii, inquit, astrorum choris cœlum refulget, ut Ægyptus innumeris monachorum ac virginum distinguitur et illustratur habitaculis. » Mercurius Trismegistus apud S. Augustinum, lib. VIII *De*

Civitate, cap. XIV: « Ægyptus, inquit, imago est cœli, imo totius mundi templum. » Hoc verum fuit tempore non Trismegisti, sed Christi: tunc enim ipsa fuit imago cœli, et vitæ angelicæ, Deique templum.

ET COMMOVEBUNTUR SIMULACRA ÆGYPTI, — *q. d.* Assyrii spoliabunt et diripient templa, deosque aureos et argenteos Ægyptiorum, eosque cum Ægyptiis in Babylonem captivos abducent, uti ait Jeremias cap. XLIII, vers. 12. Porro ex Ægypto quasi ex fonte fluxisse idololatriam in Græcos, docet Herodotus in *Euterpe*.

Allegorice, idola Ægypti corruerunt, cum Christus puer illam ingressus est, uti jam dixi: sed perfecit id Theodosius Imperator, qui in Ægypto templa Canopi, Isis, Serapidis, et in toto orbe delubra idolorum evertit, anno Christi 379. Vide Baronium. Rursum Ægyptus est mundus, quem debellavit Christus, cum ejus idola, errores et vitia per Apostolos dejecit et contrivit: « Ægyptus totus orbis intelligitur superstitionis et maledictionis elogio, » ait Tertullianus, lib. *Contra Judæos*, cap. IX.

ET COR ÆGYPTI TABESCAT. — Vatablus, *liquescet, q. d.* Sion cera tabescit, liquescit et defluit coram igne: ita animus et spiritus Ægyptiorum frangetur, mollescet et concidet coram Assyriis et Babylonis.

2. ET CONCURRERE FACIAM ÆGYPTIOS ADVERSUS ÆGYPTIOS. — Quia, cum Assyrii Ægyptum invaderent, facta est inter Ægyptios discordia, primo animorum, deinde armorum: cum enim alii se Assyriis dedere, alii repugnare vellent, orta est inter eos seditio, ut mutua se cæde conficerent.

REGNUM ADVERSUS REGNUM. — Septuaginta, *ῥῆμος ἐπὶ ῥῆμον*, quod non bene vertit Interpres Bibliorum Regiorum, *lex contra legem*. Nam Septuaginta *ῥῆμον* metonymice vocant provinciam, vel diocesin, quæ vulgo territorium, vel jurisdictio dicitur: hæc enim quæque suas habet peculiare leges et jura. Ita ex Procopio et Epiphano Leo Castrius. Unde Plinius, et ex eo Ortelius in *Theatro*, *nomos* interpretatur præfecturas, quas in Ægypto Ortelius numerat sexaginta sex (1).

5. ET ARESCET AQUA DE MARI. — Scriptura *mare* vocat aquarum copiam. Nilus ergo hic vocatur *mare*; hic enim, nisi supra duodecim cubitos intumescat, et oppleat Ægypti agros, famem inducit Ægypto, ut alibi dixi ex Plinio, lib. V, cap. IX, *q. d.* Inducam raritatem aquæ Nilo, ut non exundet, itaque sterilitatem et famem afferam Ægypto. Addit S. Hieronymus: Naturale, inquit,

(1) Quando autem hoc impletum sit juxta historiam, Scriptura non commemorat (licet, ut supra diximus, ad quædam certa tempora regni Ægyptiaci hæc referri videantur); at juxta mysterium hoc illud est quod Dominus in Evangelio dicebat futurum, et non semel factum scimus: « Insurgit gens adversus gentem, etc. Frater in mortem tradet fratrem, et pater filium, etc. Ignem enim et gladium misit Dominus in terram, » etc. (Forerius).

est, ut Dei iram et gentis cladem sequantur siccitas et pestilentia, atque adversus peccatores omnia elementa desæviant (1).

Secundo, hæc uti et sequentia usque ad vers. 11, accipi possunt metaphorice et figurate, scilicet ut in fluvio regnum, in rivis duces, in virore, calamo, junco, papyro, cunctam Ægypti abundantiam et opes intelligamus, inquit S. Hieronymus, q. d. Hæc omnia ab Assyriis siccanda, id est vastanda et rapienda, sunt. Nominat *calamum* (id est arundinem et *junco*, quia his abundat Ægyptus, iisque vestitur et ornatur in ripis Nili: atque ex his naves, vela, funes, stragula, chartam, quin et succum ad cibum conficit, teste Plinio lib. XIII, cap. II. Sicut ergo palma Indis est cornu copiae, omniaque eis suppeditat: ita calamus est Ægyptiis (2).

(1) Recte de his Jarchi: « Quoniam terræ Ægypti omnis utilitas venit per Nilum, neque enim eo descendit pluvia, sed Nilus ascendens irrigat eam (terram) per rivis, qui hominum manibus facti sunt, ideo comparat poenam qua terra illa afficietur, arefactioni rivorum. »

Et revera constat Nilum et Ægypti lacus magna piscium copia abundasse. « Recordamur, inquebant Hebræi, piscium quos comedebamus in Ægypto gratis. » (Numer. XI, 5; Diodorus, lib. I; Pococke, *Lettres édifiantes*, tom. V, 1780, pag. 358 et seqq.). Ægyptii in texendo lino maxime pollebant. Isim hanc plantam invenisse et notam fecisse dicebant.

Ab omni hominum memoria celebris erat Ægyptus pro lini productione et fabrica, Herodotus, lib. II, pag. 121, cap. cv, pag. 151; Plinius, *Hist. nat.*, lib. XIX, cap. i; Arrianus, *Periplus*, pag. 145; Kircher, *Ægypti rest.*, pag. 360; Philostratus, *Vita Apollonii*, pag. 258; Goguet, *De l'Origine des lois et des arts*, tom. I, lib. II. In inferiores vestes elaboratum præcipuum erat incolarum vestitus, nec presbyteri aliud vestis genus superponebant (Herodotus, pag. 116). Subtile Ægypti lino celebratur apud omnes veteres auctores, deque ejus superiore excellentia mentio fit in Scripturis Prov. VII, 16; Ezech. XXVII, 7). Lini fabrica adhuc viget in hac regione. Rabbi Benjamin Tudela de fabrica Damietæ loquitur, et Edmont Heymanque describit lino hujus fabricæ, ut speciosissimo colore, adeoque subtiliter notum, ut fila vix discerni possint (William Carpenter, *Scripturæ histor. naturalis*).

Sunt interpretes, ait Rosenmuller, ut Grotius, Vitringa et Dathius, qui Nili exsiccationem, in præcedentibus descriptam, non proprie, sed figurate intelligant, Ægyptum per ista bella civilia ad summam omnium rerum inopiam redactum iri; ex Nili enim inundationibus Ægyptus omnem suam percipiebat fertilitatem. Sed nulla est ratio, cur illa non sint proprie intelligenda. Sæpius enim factum esse ut Nilus æstivis diebus nulla ceperit incrementa, Ægyptumque non irrigarit ex narrationibus et antiquiorum et recentiorum constat. Quæ calamitas, cum jam per se satis magna esset, si accedebat ad bella civilia, satis digna erat, quæ memoraretur a vate, miserum Ægypti statum deplorante.

(2) Vers. 6. « Et deficient flumina, » etc. Propriam verbi נָחַל significationem primus ostendit et exposuit N. G. Schræderus, in *Observat. ad origg. Hebr.*, pag. 74 et seq. Scilicet נָחַל primaria et antiquissima potestate notans *sedere, subsidere*, peculiariter de fluminibus et stagnis usurpatum fuit, quorum aqua, quando *sedit*, et in terram paulatim absorbetur, ex lutulentis reliquiis, et limo putrescente, tetrum illum putorem quem *rancorem* dicimus exhalat: unde per metonymiam significatio *rancescendi*

9. CONFUNDENTUR QUI OPERABANTUR LINUM. — Li- Vers. 9.
num præstans et subtile producebat Ægyptus, teste Plinio lib. XIX, cap. i, eratque ejus usus in sacris: unde sacerdotes Ægyptii a Martiali vocantur *ligneri*. Dicit ergo arescentibus aquis viridia omnia, ac lino quo gloriatur Ægyptus, interitura, ut lini carminatrices, netrices; et textores depauperandi sint et confundendi: et, id est quia, *irrigua ejus* erunt arida et *flaccientia*, hoc est flaccida, vel flaccescentia. Idem mox dicit de piscatoribus, qui lacunas faciunt juxta Nilum, ut in eas ex Nilo exundante deferantur pisces, ibique eo refluyente capiantur: hi enim pariter deficiente Nilo ejusque exundatione, depauperandi sunt et confundendi, atque fame et ærumnis tabescent et marcescent. Nota: Pro *texentes subtilia* hebraice est חוראי *chorai*, quod Vatablus et alii vertunt, *texentes plagas foratas*, vel *sgraminulentas* (חור *chur* enim significat foramen), id est texentes retia. Verum de retibus jam dixit, et hebraice non est *churai*, sed *chorai*: quod significat vestes subtiles et byssinas, quales sunt heroum et principum. Unde Septuaginta vertunt, *operantes byssum*. Et notum est telas pretiosissimas fuisse confectas in Ægypto. Forte etiam notat indecorum et inhonestum luxum feminarum, quæ tam subtilibus vestibus sese induebant, ut nuditas membrorum per illas transpareret et ostentaretur (3).

11. STULTI PRINCEPS TANEOS. — Tanis erat me- Vers. 11.

succevit. Hæc significatio totius orationis seriei aptissima est. *Et ecce sidendo, rancescent fluvii rivi et fossæ Nili, tenuabuntur et exsiccabuntur rivus Ægypti*. Ubi facile animadvertitur, verbo נָחַל hac in serie, nihil aptius, et ad elegantem gradationem, qua utitur vates, accommodatus esse. Nam fluvii quando exsiccantur primo *subsidunt*, ex quiete stagnantium aquarum *rancorem*, seu corruptionem cum ingrato odore et sapore conjunctam, contrahentes; dein magis magisque *extenuant* tandem penitus *exarescunt*.... Cæterum, id quod vates modo dixit, *rancescere et subsidere aquas Nili, et brachiorum atque canalium* ex illo derivatorum, egregie illustratur recentiorum nonnullorum qui oras illas adierint, narratione, Annem Trajanum, quod nomen est canalus cujusdam ex Nilo per urbem *Cahira* ducti antequam vivi Nili aqua in illo ascendat, pessimum odorem exhalare, adeo ut vasa argentea, licet in cistis condita, ferrugine obducantur.

(Rosenmuller.)

Vers. 8. « Et moriebunt piscatores, » etc. Omne genus hominum enumerat qui beneficio aquarum vitam debebant. Et commoda omnia quæ Ægyptiis ex aquis proveeniebant enumerando, denuntiat defutura et omnino abolenda; ut nemo sit qui calamitatis sit expertus, præter eos qui Dominum venientem susceperant. (Forerius.)

(3) Vers. 10. « Omnes qui faciebant lacunas ad capiendos pisces. » Ad verbum juxta textum hebraicum, *clausuram stagnorum animæ*, id est qui stagna muro claudunt, sive vivaria in quibus sunt animæ, hoc est pisces viventes. Sic Jarchius qui nomen hebraicum קָבַר gallico *écluse* exponit, additque: « Claudebant enim Ægyptii aquas egredientes extra ripam fluminis (Nili), quæ dein sese extendebant, atque stagnum efficiebant aquarum collectarium in quibus multi pisces erant. Dicit igitur vates fundamenta fossarum, quas illi foderant conterenda esse et diruenda esse stagna conclusa ab ipsis facta.

tropolis Egypti, et regia Pharaonis, unde ibi Moses olim cum Pharaone disceplavit, decemque plagas ei et Egypto infixit, de quo plura *Exodi VII*, in fine, *q. d.* Superbi et stulti consilarii et principes Pharaonis superbum, ideoque stultum consilium dederunt Pharaoni, scilicet illud quod sequitur. Verum est illud Ciceronis in *Officiis*: « Parva sunt arma foris, nisi consilium sit domi; » et illud Vegetii: « Dux belli callidior sit quam fortior; » facilius enim et tutius hostis arte quam armis vincitur (1).

QUOMODO DICETIS (persuadetis) PHARAONI (ut ipse cogitet, et dicat (est enim mimesis): FILIUS SAPIENTIUM EGO, FILIUS REGUM ANTIQVORUM, — *q. d.* Hæreditaria et quasi naturalis ex prosapia tot sæculorum, mihi est sapientia æque ac regia majestas; ergo ea excidere, aut ab Assyriis vel Chaldæis dejici non possum. Ita Haymo, Forerius et Sanchez. Tacite ridet Ægyptios, qui suam antiquitatem jactabant, quasi ipsi fuissent hominum primi, et ante multa annorum millia exstitissent. Sic Lucianus, in lib. *De Astrologia*, tradit Arcades ob eam causam stupidos habitos, quod astrologiam contemperint, seseque fecerint antiquiores ipsa luna. Unde et *ἠποσειδωνάτιοι*, id est antelunares, sunt dicti. Aristophanes, in *Avis*, variis titulis irridet eos qui jactant antiquitatem suam, aitque:

Antiquiores et Chrono et Titanibus fuistis.

Et alius:

Antiquior quam chaos, et Saturnia regna.

Alii putant consiliarios hæc dicere de seipsis, quasi ipsi suam sapientiam ab avis acceptam, et stemma regum apud Pharaonem deprædicent, itaque apud eum sibi auctoritatem concilient; nam, ut ait S. Hieronymus, Ægyptii sui generis conditores, heroes et deos esse putant, nempe Oron, Isin, Osiridem, Tryphonem; et ob id se, non jam ex regio, sed ex divino semine productos jactant; unde et Septuaginta vertunt, *quomodo dicitis regi, Filii sapientium nos*. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, S. Thomas et Hugo. Vere Satyricus: « Noli respicere ad phaleras et nomina vana Catonum. » Et rursus: « Et genus, et proavos, et quæ non fecimus ipsi: Vix ea nostra voco. » Grande est nobilem esse, non videri; nobilem vivere, non nasci; nobilem esse non gente, non genere, sed virtute et gestis.

Ver. 13. 13. DECEPERUNT ÆGYPTUM, ANGULUM POPULORUM EJUS. — *Angulus*, quia in ædificio principem tenent, et utrumque parietem continet et stringit; hinc metaphoricè ab Hebræis usurpatur pro principe, qui populum suis legibus stringit et continet, estque firmamentum, columna et de-

(1) Quod hujus urbis potius meminerit propheta, quam alius cujusdam, ut mox vers. 13, Memphis, ratio hæc est, quod urbes essent celebriores aulisque regis a longissimo tempore decoratæ, Judæisque notissimæ, vide *l'Egypte sous les Pharaons*, par Champollion, tom. II.

cus regni ac reipublicæ. Ita Christus dicitur « factus in caput anguli, » et esse lapis angularis Ecclesiæ, *Psalm. CXVII, 22*, et *Matth. cap. XXI, 42*. Sic Helvetiorum reipublicæ vocantur *Cantones*, id est anguli.

Sensus ergo est, *q. d.* Consilarii deceperunt Pharaonem, dicentes Ægyptum esse angulum, id est principem populorum, qui scilicet vicinis populis præemineat, cujusque sit, eos in officio et pace continere, eosque contra hostes tueri, *q. d.* Tuum est, o Pharao! tueri Judæos contra Nabuchodonosor, hic tuus est titulus, hoc tuum avitum stemma; scilicet Pharao est angulus populorum, Pharao est defensor et protector Judæorum aliarumque vicinarum gentium. Hoc est consilium eorum stultum, de quo dixit vers. 11; nam hæc ratione Pharaoni et Ægypto exitium attulerunt; irritarunt enim et provocarunt Chaldæos, eorumque potentissimum et bellicosissimum regem, qui proinde invaserunt et vastarunt Ægyptum. Alii, ut Leo Castrius, Arias et Lyranus hæc accipiunt de excidio Ægypti per Romanos. Unde argute Lyranus: « Angulus, ait, qui duabus lineis concurrentibus efficitur, hic dicitur conjunctio Antonii et Cleopatæ. »

14. SPIRITUM VERTIGINIS, — quo caput turbatum verti solet, ut putet omnia quæ videt gyri et rotari. « Spiritus ergo vertiginis » est spiritus perturbatus et erroneus. Unde Chaldæus et Septuaginta vertunt, *spiritum erroris*. Hinc et Noster mox explicat, subdens: « Et errare fecerunt Ægyptum in omni opere suo, » *q. d.* Deus excæcavit eos, Deus invertit et infatuavit consilium eorum: quomodo id faciat Deus, dixi *Can. XXVII*.

15. ET NON ERIT ÆGYPTO OPUS, QUOD FACIAT CAPUT ET CAUDAM, — *q. d.* Consilia et opera Ægyptiorum erunt imprudentia, inutilia et noxia; ita ut non sit opus eorum aliquid « quod faciat, » id est arguat et demonstret in eo gerendo fuisse « caput, » id est senem et sapientem virum; et « caudam, » id est juvenem vegetum ac validum, qui exsequeretur ea quæ senes et sapientes prudenter decreverant (?).

Nota hebraismum: *facere caput*, id est principem, est facere opus principis, dignum principe, ob quod mereatur fieri vel esse princeps, ita ut opus illud videatur quasi ipsum facere principem. Unde Antiochena versio habet: *Non erit Ægyptius vir qui stat primarius (princeps) neque cauda, et in illa die erit Ægyptius quasi mulier, timebit et pavebit a manu Dei potentis*. Et Arabica Alexandrina: *Non erit Ægyptio vir, quem constituat caput et caudam, primum et ultimum*.

INCURVANTEM ET REFRENANTEM. — Idem est enim eo quod præcessit *caput et caudam*. Ita Arabica et Syriaca jam citata. Unde Septuaginta vertunt,

(2) In nominativo casu hebræus textus potest verti, ut infra notat Cornelius, *non erit Ægypto opus quod faciat caput vel cauda, ראש וזנב* quæ translatio sensum reddit clariorem.

Angulus est princeps, cur?

Ver. 14.

Ver.

principium et finem, q. d. Opus Ægyptiorum, quasi ebriorum, erit imprudens, insulsum et mancum, non habens caput et caudam, principium et finem. Audi S. Hieronymum: « Dominus, ait, miscuit eis spiritum erroris, et errare fecerunt Ægyptum in omnibus operibus suis, sicut errat ebrius, et vomens, qui inebriatus est vitii, de quibus ebrii Joel loquitur: Væ qui ebrii estis absque vino! Et non solum ebrii, sed et vomentes furorem draconum, et furorem aspidum insanabilem, ut postquam hujuscemodi vinum evomuerint, intelligant ebrietatem suam, atque cognoscant, quod quamdiu ebrii fuerint, nec principium habuerint nec finem, id est nec caput nec caudam, sed truncum ex utraque parte animal. Unde Septuaginta et Symmachus transtulerunt, ἀρχὴ καὶ τέλος; Aquila, *incurvum atque perversum*: in incurvo senes intelligi volens, in perverso lascivientes pueros qui omnia perversa faciunt, ac per hoc esse sensum, quod in Ægypto non solum caput desit et cauda, sed et senes et pueri, id est et principium et finis. Juvenes ergo et pueri vocantur perversi et refrenantes, quia aguntur æstibus passionum, quæ frenari debent.

Pagninus et Vatablus hæc vertunt in nominativo, hoc modo: *Nec erit Ægypto opus, quod faciat, sive caput, sive cauda; sive ramus, sive juncus*, sique explicant, *q. d.* « Neque magnates, neque plebei agent quidquam, quod prosit reipublicæ, neque eorum opera aut industria liberari poterit Ægyptus ab Assiriis: caput et ramus sunt homines primi ordinis; cauda et juncus, plebei et ignobiles. » Vide dicta cap. IX, 14.

17. ERIT TERRA JUDÆ ÆGYPTO IN PAVOREM, — *q. d.* Etiam ipsum Judæ nomen pavori erit Ægyptiis, eo quod cum illi opitulari voluerunt, tantam cladem ab Assiriis acceperunt. Unde Aquila pro pavorem vertit, φόβον, « cum qui pavidus et tremens circumfert oculos, et advenientem formidat inimicum, » ut ait et explicat S. Hieronymus; secundo, S. Cyrillus: Juda, inquit, erit terror Ægyptiis, propter Christum ex se natum, qui conteret idola Ægyptiorum; tertio, et optime Sanchez: Pavor, inquit, significat reverentiam, religionem, observantiam et admirationem. Unde S. Hieronymus in *Comment.* pro pavorem vertit *solemnitatem, q. d.* Veniet tempus, cum Ægyptus Christianam sacra suscipiet, tuncque eandem religionem, eademque festa colet, quæ colit terra Juda, id est Ecclesia, quæ cœpit in Sion et Juda. Ita deserte explicat Zacharias, cap. XIV, 16. Transit enim hic Propheta a clade Ægypti ad ejus restorationem per Christum, ut de more læta tristibus subnectat, et vetera omnia patrum facta Christi liberatoris consolatione et redemptione concludat: patet ex sequentibus (1).

(1) « In pavorem. » *Festivitatem* legendum est. Fatetur quodam loco Hieronymus errorem suum, quod pavorem verterit, cum *festivitatem* debuisset interpretari, quod utrumque dictio significaret. Sicut enim verbum *cogug*,

18. IN DIE ILLA ERUNT QUINQUE CIVITATES. — Vers. 18. « Quinque, » id est multæ; ponitur enim numerus definitus pro indefinito, *q. d.* Ægyptii nunc valde abhorrent a Judæis, eorumque lingua et religione, licet eis contermini sint; sed futurum est, ut ipsi studiosi sint linguæ Hebræicæ (quæ hic Chanaanæ vocatur; quia Hebræi incolebant terram, quæ olim fuit Chanaanæorum), vel Syriacæ illi affinis, et non tantum linguæ, sed et religionis. Perinde ac si ex adverso hodie in Hungaria urbes aliquæ ita impiæ inveniantur, ut Christiani nominis pertæssæ usque adeo ad Mahometismum aspirent, ut ipsam etiam linguam Arabicam, in qua scriptum est Mahometis Alcoran, vulgo discant et loquantur: « Lingua Chanaanitis, inquit S. Hieronymus, media est inter Ægyptiam et Hebræam, et Hebrææ magna ex parte confinis (2). »

Urbes quinque Ægypti, quid?

licet proprie significet *gyrare, circumagi, in orbem agi, etc.*, transfertur tamen ad *festivitates quæ celebrabantur in epulis, potationibus, choreis, et circumrotationibus*; ita nomen *caga* potest ad *festivitatem* transferri, etsi proprie *circumagitationem* designat, sicut et *cag*. Ego *circumagitationem* dixi ea ratione quam Jamjam exponam. Cum intelligerent Ægyptii adventum Assyriorum, non minus præ timore inepti facti sunt ad bellum, quam si omnes essent feminæ, quod iratum adversus se Deum perciperent, quasi decrevisset Ægyptum totam veluti in oblationem sibi offerri. Est enim tacita allusio in nomine *thenupha* ad ritum et cæremonias legis, in qua quoddam genus oblationis *thenupha* dicitur, quæ hinc et inde in sublimi agitabatur. Quia autem Deus in Judæa colebatur, quod de *agitatione manus Jehova* et *pavore* qui agitationem illam consequeretur dixerat, nominibus *telluris Jehuda, et festivitatis, et consilii quod Deus cogitasset*, repetit, ut mysterio campum aperiret. Timor, inquit, ingens universam Ægyptum pervadet, timor inquam, irati Dei; adeo ut Judæa (in qua scilicet Deus colitur et habitat, et nunc ad cæteras orbis partes proficisci dicitur) sit *Ægypto festivitas seu circumagitatio*, id est ut auditio nominis Judææ Ægyptii circumrotentur, et huc atque illic discurrant, sicut in *festivitatibus* Judæorum fieri solet. Et si quis *Judæam commemoret*, et populi Dei mentionem ingerat, super sic *commemorantem* Ægyptii *expavescent*, intelligentes quid Judæorum Deus super ipsos statuisset. Hæc eo admirabiliora erant, quo reges Ægyptii potentiores erant, et parvi faciebant Judæos. Unde postea sub Josia, quem prælio vicerunt, Judæam oppresserunt, et regem quem voluit præfecit illis Pharaos. Quamobrem non multo post tempore per Assyrios ipsi oppressi sunt. Adde quod mundum totum perterruit rex Judæorum, et perinde imbecilles fuerunt ipsi Ægyptii ut verbo Dei et exercitui ejus resisterent, ut *femina* in prælio. Agnoverunt enim esse *agitationem manus Domini, et expaverunt*: proindeque *terra Jehuda Ægypto fuit terrori* ex qua prodibat tantæ virtutis exercitus, et *super narrantes* quæ in Judæa gesta fuerant, *expavebant Ægyptii*, intelligentes *consilium Dei* esse, ut crucifixo cederent cultus omnes et religio universa, corruerentque atque perirent dii gentium, sola autem religio a Judæa profecta et per Apostolos annuntiata obtineret. Quod manifestas Prophetæ mox aperit. (Forerius.)

(2) Vers. 18. « Lingua. » *Septhath, labium, seu utrumque* Hebræis pro *loquela* sumitur. *Gen. XI*: « Labii unius, » etc. Dixit autem *labio Chanaan* potius quam *Hebræo*, ut obscurior esset prophetia, et ne Judæi ad litteram acciperent quod Hebræa lingua locutori essent Ægyptii, ac si de lege Mosaica et littera tantum occidente esset sermo. Nihil

Porro inter illas Ægypti civitates erit una Heliopolis (id est civitas solis; quia in ea erat templum solis: unde solis, quasi dei sui, cultui erat dicata). Hoc, inquit S. Hieronymus, usque hodie factum esse patet: Ostracina enim civitas, et cæteræ juxta Rinocoruram, et Casium, quæ conterminæ sunt Judææ, loquuntur syriace, et putant nonnulli vicinos Syros a Nabuchodonosore eo esse translatos; secundo, verius et clarius hæc impleta sunt tempore Christi, et S. Marci, uti patebit vers. 19. Quasi dicas: Ægyptus suscipiet fidem et cultum Christi, loqueturque pie et christiane, uti loquuntur Apostoli aliique Judæi ad Christum conversi. Ita S. Cyrillus et alii passim. Numerat quinque civitates, quia quinque erant primariæ urbes, et quasi metropoles in Ægypto, quas nominat Ezechiel cap. xxx, scilicet Memphis, Tanis, Alexandria, Bubastus et Heliopolis. Præ aliis autem nominat Heliopolim, quæ sita est inter Alexandriam et Copium, tum quia Heliopoli vigeat solis et deorum cultus; unde erat illa civitas sacerdotum, teste Strabone lib. XVII: quocirca maxime illa initio restitit Evangelio Christi, tum quia subacta a Christo et Apostolis, tantum Christo quantum soli et idolis addicta fuit, mireque in ea florere Christiana religio et Monachismus. Unde Heliopolis, ejusque monasteriorum et monachorum toties apud Palladium, Ruffinum et alios fit mentio.

Turpiter ergo errat Calvinus, qui pro civitas solis, vertit: *Civitas desolationis una vocabitur*, huncque dat sensum: « His verbis sextam quamque urbem exitio designat, significans omnes sine spe restitutionis perire, qui non convertuntur ad Deum, ut ipsum colant. Opponit enim urbes Ægypti quæ incipient eum agnoscere, aliis quæ exitio devotæ sunt. *חרם* *cherem* enim execrationem et maledictionem significat, quam *desolatio*, id est excidium et mors æterna, consequitur. » Errat, inquam, nam pro *חרם* *cheres*, id est *sol*, uti legunt et vertunt S. Hieronymus, Septuaginta, Chaldaeus, Symmachus, Vatablus, et alii passim, legit *cherem*, id est anathema; atque patet ex ipsa textus serie nullam esse hic oppositionem, sed ejusdem materiæ et sententiæ continuationem. Denique quia Hebræum *cheres* non tantum solem, sed et testam significat; hinc aliqui *βουραχιν*, id est testam, vertunt, per eamque putant significari Ostracinam urbem, ait S. Hieronymus.

enim aliud significabat quam quod Ægypti a viris terræ illius, nempe discipulis Domini, fidem Christi edocti, eadem crederent, eadem loquerentur quæ Chananæi illi; quinimo et eisdem Scripturis incumbere, et linguam Hebræam addicerent, ut Scripturas melius penetrarent. Puto autem significari quod ex omnibus civitatibus Ægypti quinque totæ fidem Christi amplecterentur, ut omnes habitatores earum Christiani essent. (Forerius.)

Cæterum cum Judaica religio nunquam in Ægypto primatum vel principatum obtinuit, bene vero religio christiana, sequitur per religionem populi electi hanc, non illam intelligendam esse,

Mystice S. Hieronymus: Aliqui, inquit, per has quinque civitates, intelligunt quinque Ecclesiæ ordines tempore Christi: scilicet Episcopos, presbyteros, diaconos, fideles et catechumenos.

Tropologica, Procopius, Ambrosius, Augustinus, et ex iis Leo Castrius, quinque civitates, inquit, sunt multæ Religiosorum familiæ, lauræ et mandræ, id est monasteria in Ægypto; adeo ut in una ejus urbe, scilicet Oxirincho, fuerint viginti millia monachorum: unus Abbas Or haberit sub se tria millia, Abbas Serapion decem millia monachorum; in aliis pluribus Thebaidis urbibus, multa eorum fuerint millia; ita ut urbes, non tam laicorum essent, quam Religiosorum habitacula, in quibus ipsi quasi formicæ innumera-biles degebant, operi manuum et orationi dediti. Hi corporis et animi sensibus quinque toti ferebantur in Deum, et lingua loquebantur Chanaanitide, id est Judaica, qua psalms Deique eloquia assidue canebant, Deumque laudabant; quinario enim perfectio, et plenitudo servorum et Religiosorum Christi significatur, ut docet S. Ambrosius in *Psal.* cxviii, serm. 22, ad illa verba: « Erravi sicut ovis quæ periit; » et S. Augustinus, tom. X in *Matth.*, serm. 23, ubi pariter mystice sic explicat quinque virgines prudentes, de quibus Christus in Evangelio. Addit S. Hieronymus, quinque sensus loqui lingua Ægyptia, cum carnales voluptates sectantur; Chanaanitide vero, cum spiritales. Vide eum.

JURANTES PER DOMINUM, — id est Dominum colentes et invocantes. Scriptura enim per juramentum, omnem Dei cultum significat, scilicet ex parte totum per synecdochen.

19. IN DIE ILLA. — Nota: Prophetæ dicunt in *vers. 19.* *die illa*, id est in tempore illo, licet diu post futuro. Hoc autem *diem* vocant, licet post, vel per plures annos evolvatur, quia in præsentia Dei decursus unius regni, imo totius sæculi, unus quasi idemque est: respicit autem ad diem novi Testamenti, de quo egit vers. 17. Vide *Can. IV.*

Nota secundo: Onias, Oniæ sancti pontificis, de quo II *Machab.* iii et iv, filius, cum tempore Machabæorum Judæam ab Antiochis, Demetriis, et aliis Syriæ regibus vastari videret, fugit in Ægyptum ad Ptolemæum Philometorem, eique hunc Isaiæ locum allegavit, quasi juberet hic Deus, sibi exstrui templum in Ægypto, illudque ei persuasit; qui Heliopoli templum Judæis exstruxit, ejusque pontificem constituit Oniam jam dictum. Ita Josephus, III *Antiq.* vi. Verum perperam; nil enim tale voluit Isaias, nam Onias vituperatus fuit a Judæis, qui merito hoc ejus factum improbaverunt; quia non licebat in lege veteri extra Jerusalem altare vel templum Deo erigere, hi vero altaris erectores laudantur ab Isaiâ (1).

(1) Si cautum erat, inquit Calmetus, ne Judæi altaria Domino alibi præter Hierosolymam erigerent, quo jure hic Propheta loco eximii beneficii populo spondet erigendum in medio Ægypti altare Domino consecratum? Altare

Examina
mona-
chorum
Ægypti.

vers. 19.

Onia
templum
in Ægypto.

Monasti-
ca vita
cepit in
Ægypto.

Dico ergo Prophetam advolare ad tempora Christi, quem Deus misit Ægyptiis omnibusque gentibus redemptorem, adeo ut in Ægypto sub S. Marco, et deinceps maxime vigerit Christianismus, imo ibidem a S. Marco et Essæis cœperit vita monastica et religiosa. Ita S. Augustinus, lib. I *De Unitate Ecclesiæ*, cap. XIV. Vota enim Evangelica (id est de servandis consiliis Evangelicis), et præsertim monastica paupertatis, castitatis et obedientiæ, hic notantur, foreque asseruntur in Christianismo, cum dicit Propheta: « Et vota vovebit Domino, et solvent. » Frustra ergo hic se torquet Calvinus, ut ea elidat hoc titulo, quod non sint consona verbo Dei, sed sint *idæd;noxia*, quam Paulus damnat, *Coloss. II, 23*. Verum hoc probandum est Calvino; contrarium enim ostendi, *Coloss. II*.

ET TITULUS DOMINI JUXTA TERMINUM EJUS. — Titulos vocat, vel templa, ut Cyrillus, vel crucem Christi, vel statuas, vel columnas erectas in honorem Christi, *q. d.* Ægyptii per suas provincias et terminos erigent cruces, templa, altaria, etc. Christo; hunc enim, non autem idola, ut olim, invocabunt cum erunt in tribulatione, qui mittet eis

illud, ex dogmate Judaicæ religionis, perinde habendum erat ac profanum et impium, utpote invito Numine erectum; nisi hoc ponamus, illius constructionem sive præcepisse Dominum hoc ipso oraculo, sive probasse. Agnosendum est igitur cum Patribus, nonnisi post christianæ Religionis exordium legitima et auspicata Domino altaria in Ægypto stetisse. Tunc primum puro et perfecto cultu Dominus ibi, uti et alibi per orbem colli cepit. Ipsi pariter Judæi ætatis S. Hieronymi uno cum Christianis assensu oraculum hoc ad Messiam referebant: ac Judæi implendam ejus rei fidem rejiciebant in tempus remotum et incognitum, quo liberatorem operiebantur; Christiani vero litteralem ejus veritatem intuebantur in ea, quæ tunc in Ægypto florebat, Christiana religione.

« Et titulus Domini juxta terminum ejus. » Quod sic vertit ex Hebræo Rosenmuller, et cippus apud terminum ejus *Jovæ. מצבה matseba* Hebræis est qualiscumque cippus, tumulus aut monumentum, sive sit lapis major rudis, sive columna ex ligno aut lapide formata, ad rei alienius memoriam conservandam erectum aut Deo consecratum, vid. *Genes. XVIII, 17; XXXIII, 20*. Erat enim moris vetustissimi, ut si cui in hoc illo loco obtigisset singulare aliquod beneficium divinæ providentiæ, cippum sive titulum, vel aram in ejusmodi loco poneret, et Numini consecraret, subinde etiam addita inscriptione, quæ vel simpliciter Dei illius, cui consecratum erat monumentum, nomen exhibebat, vel beneficii memoriam latius explicabat. Cujus rei insigne exemplum vide, I *Sam. VII, 12*. (Rosenmuller.)

salvatores, scilicet insignes Prælatos et Principes, qui eos ab hostibus tum corporalibus, tum spiritualibus liberent et defendant.

22. ET PERCUTIET DOMINUS, — *q. d.* Vastabit Deus Ægyptum, tum per Assyrios, tum per Chaldæos; sed post 40 annos eam sibi restituet, uti prædixit Ezechiel, cap. XXIX, vers. 13; secundo, et potius, *q. d.* Deus Ægyptios jam Christianos effectos castigabit, tum ad expiationem peccatorum, tum ad probationem, et majorem coronam eorum.

23. IN DIE ILLA ERIT VIA DE ÆGYPTO IN ASSYRIOS, — *q. d.* Tempore Christi erit mutua pax, commercium et societas inter gentes olim hostiles, quales fuerunt Ægyptii et Assyrii. Christianismus enim est lex pacis, quæ gentes inimicas in unam fidem, et charitatem, et Ecclesiam cogit et unit.

ET SERVIENT ÆGYPTII ASSUR, — scilicet iis obsequiis, quibus Christiani per charitatem sibi invicem serviunt, præsertim mittendo eo prædicatores et sacerdotes insignes.

Secundo, planius ex Hebræo verti potest cum Vatablo et Montano: *Colent Dominum Ægyptii cum Assyriis*, sub quibus et Babylonios accipe. Et sic Sanchez nostram Versionem explicat, *q. d.* Servient (Deo) Ægyptii Assur, sive Assyrio, id est simul cum Assyrio. Unde sequitur:

24. IN DIE ILLA ERIT ISRAEL TERTIUS ÆGYPTIO. — Tertius, qui scilicet æque ut Ægyptii et Assyrii fidem et cultum Christi recipiat, ideoque benedictio, id est maxime benedictus, erit, *q. d.* Tres hæ nationes, scilicet, Israël, Ægyptii et Assyrii, quæ nunc ita inter se dimicant, conspirabunt in Christianismo.

BENEDICTIO IN MEDIO TERRÆ. — Sicut Israel erat medius inter Ægyptios et Assyrios, ita ex eo, utpote Dei populo, benedictio per Christum effundetur in Ægyptios aliasque gentes. Unde, licet aliæ gentes sint a me benedicendæ, tamen hæreditas mea est, eritque Israel; sicut enim Israel olim fuit populus peculiariter a Deo electus, ita et nunc erit. Nam ex eo nascentur Christus, B. Virgo, Apostoli, primi Christiani, imo Christianismus et Ecclesia Dei, « opus manuum mearum (scilicet, tu es, dicit Deus) Assyrio (1). »

(1) Per multa alia de Ægypto Prophete vaticinati sunt, quæ olim fuisse adimpleta docte demonstravit Newtonius in sua *Dissertatione de Prophetiis*. Vide *Ezechiel. XXX, 14, 15; XXX, 7, 12, 13; XXXII, 15*. Vide etiam Volney, *Voyage en Syrie et en Egypte*, tom. I, cap. VI, VII, et alias viatorum relationes supra indicatas.

CAPUT VIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Quæ cap. XVIII, de Æthiopia, et cap. XIX, de Ægypto vastanda seorsim prædixit, hic conjunctim prædicat, et utriusque imminens exitium per Assyrios intentat. Quocirca jubetur Isaias nudus incedere, ut portendat Ægypti et Æthiopiæ spoliationem, et captivorum nuditatem (1).

1. In anno, quo ingressus est Tharthan in Azotum, cum misisset eum Sargon rex Assyriorum, et pugnasset contra Azotum, et cepisset eam : 2. in tempore illo locutus est Dominus in manu Isaïæ filii Amos, dicens : Vade, et solve saccum de lumbis tuis, et calceamenta tua tolle de pedibus tuis. Et fecit sic, vadens nudus, et discalceatus. 3. Et dixit Dominus : Sicut ambulavit servus meus Isaias nudus, et discalceatus, trium annorum signum et portentum erit super Ægyptum, et super Æthiopiæ : 4. sic minabit rex Assyriorum captivitatem Ægypti, et transmirationem Æthiopiæ, juvenum et senum, nudam et discalceatam, discoopertis natibus ad ignominiam Ægypti. 5. Et timebunt, et confundentur ab Æthiopia spe sua, et ab Ægypto gloria sua. 6. Et dicet habitator insulæ hujus in die illa : Ecce hæc erat spes nostra, ad quos confugimus in auxilium, ut liberarent nos a facie regis Assyriorum : et quomodo effugere poterimus nos ?

rs. 1. 1. IN ANNO, QUO INGRESSUS EST THARTHAN IN AZOTUM, CUM MISISSET EUM SARGON. — Sanchez putat Sargon esse Salmanasar, patrem Sennacherib, qui anno sexto Ezechiaë vastavit Samariam, tumque irruisse in Philistinios vicinos, et obsedis Azotum, misso eo suo duce Tharthan.

Verum passim alii, teste S. Hieronymo, censent Sargon esse Sennacherib, qui plura habuit nomina. Nam Tharthan, qui hic dicitur missus a Sargon, idem, IV Reg. XVIII, 17, dicitur missus a Sennacherib; ergo Sargon est Sennacherib. Nam non Salmanasar, uti omnes fatentur, sed Sennacherib vastavit Ægyptum et Æthiopiæ. Id disertè docet Josephus, lib. X *Antiq.*, cap. 1 : « Ezechiaë, inquit, anno 14 Sennacherib, cum instructissimo exercitu eum aggressus est, cepitque omnes urbes Juda et Benjamin, jamque moturus erat castra contra Hierosolimam; sed Ezechias per legatos pacem cum eo inivit, ea conditione, ut solveret argenti talenta trecenta, auri triginta. Accepit Assyrius pecuniam, sed pacta non præstitit. Nam profectus ipse cum copiis contra Ægyptios et Æthiopes, Rabsacem ducem ad continuandum Hierosolymitanum bellum reliquit. » Citat Josephus in fine capituli Berosum, qui pariter Sennacherib totam Asiam et

Ægyptum bello infestavisse narrat. Unde colligas Berosum Annianum, apud quem nulla Sennacherib est mentio, a vero Beroso valde esse diversum. Idem quoque docet Herodotus, lib. II; sed ex eo quod audierat ex sacra historia, castra Sennacherib cœlitus esse deleta, finxit eum ab Ægyptiis et Æthiopibus esse profligatum per mures, quos ipsi a diis suis impetrarint : « Nam una nocte, inquit, in castris Sennacherib tanta murium vis exstitit, ut hostium arcus et reliqua arma corroderent; quo factum est ut exarmatus rex a Pelusio suum exercitum abduceret. » Sed hæc sunt Gentium Judæis invidentium fabulæ. Ex dictis patet hanc Isaïæ prophetiam contigisse anno 14 Ezechiaë.

Dices : Sennacherib, IV Reg. XVIII, dicitur tantum venisse contra Judam. Respondeo : Directe, et in persona venit contra Judam, sed comitanter venit etiam contra vicinos : unde manens ipse in Judæa, misit Tharthan in Azotum cum parte copiarum. Prophetat ergo hic Isaias contra Ægyptios et Æthiopes, ne, adventante Sennacherib, ad eorum opem de more confugiant Ezechias et Judæi; sed in Deo spem suam reponant (2).

(2) Juxta alios (Calmetum, Berthierum, Kalinsky, Michaellem, etc.), quibus libentius assentiremur, iste Sargon fuit Assarhadinus vel Assarhaddon, Sennacheribi successor, non vero ipse Sennacherib, propter ratio es sequentes quas ex singulis supra citatis deprompsimus. *Primo*, ex IV Reg. XIX, cum ad ingrediendum Ægyptum Sennacherib se accingeret, ut Tharacem regem Æthiopiæ contra se egressum debellaret, in una nocte totum ejus exercitum profligatum scimus. Aliunde, Josephus et Herodotus, quibus altera sententia niti conatur, nihil aliud dicunt nisi quod Sennacherib occupationem Ægypti in animo

Fabula
marium.

(1) In hoc vaticinio, *primo* notatur tempus prophetiæ factæ, vers. 1, 2; *secundo*, refertur symbolum a Deo imperatum, a Propheta exhibitum, 2; *tertio*, subjicit signi explicationem docens Ægyptiorum et Æthiopum sub Assyrii jugum missorum, captivitatem et transmirationem, post triennium securitaram vel per triennium duraturam, 3, 4; *quarto*, ostenditur spei in his olim repositæ vanitas et frustratio, 5, 6.

Vers. 2. 2. SOLVE SACCUM. — Errant, qui putant hanc tantum fuisse visionem imaginariam, nec revera Isaiam incessisse nudum, sed ita sibi in visione visum esse (1). Nota: Saccus Isaiae et Prophetarum nudum erat cilicium, contextum ex pilis caprarum vel camelorum, eoque vestiebantur super nuda carne, ut Capuccini, uti fecit rex Israel, IV Reg. vi, 30, et Judith, cap. viii, vers. 6 (uti et modo

Cilicium vestis Isaiae.

volveret; amboque ejus exercitus cladem, antequam Aegypti fines transisset, memorantur.

Secundo, est quaedam synonymia inter Assarhaddon et Sargon, et praesertim Saragon, ut Aquila et Theodotion vertunt.

Tertio, omnia melius constant, si intelligas Assarhaddonem regno Sennacherib potitum, voluisse patris injurias ulcisci contra Aegyptum et Aethiopiam tunc temporis Judaeae consociatas; cum aliunde legitur Assarhaddonem Thebam evertisse, et magnas in Aegypto victorias reportasse.

Quarto, quid obstat quin iste Tharthan, cujus nomen in controversiam venit, quia, ex IV lib. Reg. fuit dux exercitus Sennacherib, sit vel idem vel alius ejusdem nominis, si non cum Calmeto dicere mavis, istud nomen fuisse non proprium, sed dignitatis significativum?

Haec prophetia edita videtur sub regni Assarhaddonis initiis, anno ante Christum 709 vel 710, quo Assarhaddon, qui Aegypti invasionem jam moliebatur, per Tharthan obsessit Azotum, fortissimum oppidum Palaestinarum, cujus expugnatio difficilis, sed necessaria volentibus Aegyptum debellare, tanquam clavem Palaestinae maritimae, quam urbem Psammetichus Assyriis postea rursus eripuit post obsidionem 29 annorum, ut testatur Herodotus, lib. II, cap. clvii. vide intra vers. 3.

(1) Non revera ita incessisse Isaiam, sed quae hic leguntur gesta esse in visione, plurimum est interpretum ex Judaeis sententia. Ita Maimonides, Kimchius, Aben-Ezra, quibus adnumerandus est Stændlin, Theologus Gottin-gensis, et ex nostris Berthierus, qui eo quod nec Aethiopes, nec Aegyptii hujus signi testes fuerunt, satis fuisse asserit ad Judaeorum doctrinam, ut istos populos ad suam inopiam religendos esse ante diem scirent: et ne turpitudinem in hoc facto agnoscere cogatur, omnia in visione gesta esse dicit. In hujus sententiae probationem affert illud Ezechiel. ii, 9, et iii, 1, 2, ubi Propheta a Deo jubetur librum comedere, quod certe non nisi in visione actum est.

Quae sententia etsi de pluribus aliis, quae Prophetæ symbolice egisse narrantur (veluti Osee 1, ii) verissima sit; tamen cum Rosenmüller dicere non dubitamus hoc loco vix intelligi, quomodo Propheta dici possit, vers. 3, hominibus sui temporis esse « signum et portentum, » id est signum quod in aliis excitet admirationem et stuporem ob rei novitatem atque insolentiam. « Signum » est apud omnes gentes quod sensibus externis excipitur, ad rem aliam obscuriorem significandam vel declarandam aptum: quare quae Prophetæ objiciebantur per visionem, etiamsi ea aliis narraret, apud eos non potuerunt habere rationem signi: Ergo potius quod hic dicitur comparandum est cum mandato simili supra vii, 1, 2, 3, et Jerem. vii, 1 seqq.; xlii, 8, 9. Prophetæ vere erant signa et portenta, uti diserte vocantur, Zachar. iii, 8 (Cf. Ezech. xii, 6, et supra viii, 18). Multa egerunt insolita, et a communi consuetudine abhorrentia, quaedam etiam, ut videbatur, absurda, ut aequalium suorum excitarent attentionem. Quid enim sibi vellet res nova et insolita, quam in habitu, gestu, motu prophetæ observabant, nemo quin quaereret a se impetrabat; et cum quaereret, edocebantur etiam nolentes iis divina voluntate.

est; si enim quis modo non super nuda carne, sed exterius tantum se vestiret cilicio, haberetur hypocrita; erat enim vestis austeritatis et poenitentiae, ut ejus exemplum darent populo, eumque ad poenitentiam commoverent, et simul pro populi peccatis apud Deum satisfacerent, eique veniam et gratiam a Deo impetrarent. Id patet ex eo quod pseudoprophetae fingentes se Prophetas, induebantur cilicio, ut ait Ezechiel cap. xiii, 5: « Nec operientur, inquit, pallio saccino, ut mentiantur. » Et hic fuit habitus Eliæ prophetæ; erat enim « vir pilosus, et zona pellicea accinctus renibus, » IV Reg. i, 8; et S. Joannis Baptistæ, cujus vestis erat aspera ex pilis camelorum. Hunc habitum objice mollibus hereticis, qui ornantur quasi sponsi Penelopes, ideoque carpunt peculiarem habitum Capuccinorum et Monachorum. Ita Clemens Alexandrinus, lib. II *Pædagogii*, ostendit asperum fuisse vestitum Isaiae et Prophetarum: « Ovina, inquit, pelle Elias utebatur indumento, et ovinam pellem stringebat zona facta ex pilis. Isaïas vero nudus erat, et nullis utebatur calceis; sæpe autem sacco quoque utebatur, quod est indumentum humilitatis. Quod si etiam vocas Jeremiam, is cingulum solum habuit lineum. Quemadmodum autem bene nutrita corpora, si nuda sint, vires ac vigorem apertius indicant: ita etiam pulchritudo morum, si ineptis nugis non involvatur, magis indicat animi magnitudinem et magnificentiam. »

Nota secundo: Hugo, Forerius et Sanchez putant Isaiam non omnino fuisse nudum, sed extimam vestem, quae erat cilicina et prophetalis (sine qua incedebat indecore, ac si plane plebeius fuisset), deposuisse, ac interiorum tunicam breviorum retinuisse, quae verenda contegebatur, quomodo Saul, I Reg. xix, 24, nudus, id est deposito amictu regio, dicitur cecidisse; et David nudus, id est deposito cultu regio, saltavisse ante arcam; nam dicitur amictus fuisse ephod lineo, non ergo erat omnino nudus. Ratio est: nam Isaïas hac nuditate portendebat captivorum Aethiopum et Aegyptiorum nuditatem; illi autem non omnino futuri erant nudi, sed laceris et brevibus vestibus vestiendi. Similis esset mortificatio, si Religiosus, deposita veste Religionis, juberetur cum solo thorace et femoralibus prodire in publicum. Haec sententia probabilis est, et castior ac honestior in speciem.

Verum S. Hieronymus, S. Cyrillus (et indicat S. Ambrosius in *Psal. xxxix*), Haymo, Dionysius et Adamus censent Isaiam omnino fuisse nudum, etiam iis partibus, quas naturalis verecundia maxime tegit. Idque probatur primo, quia vers. 4, dicitur quod, sicut Isaïas, incessit nudus, « sic minabit rex Assyriorum captivitatem Aegypti, etc., discoopertis natibus (Chaldaeus vertit, *pudendis*) ad ignominiam Aegypti; » ergo pariter Isaïas incessit nudis natibus. Si nudis natibus, quid mirum si reliquo corpore nudus incesserit? imo si reliquo corpore tectus, natibus nudis incessit, eo

An Isaïas plane nudus incesserit?

Negant multi.

Verius asserunt alii.

Probatur primo.

turpius fuit hoc ludibrium, eo ignominiosius hoc Prophetæ spectaculum. Quod ergo Pintus et Montanus Isaïæ subligacula relinquunt, id non tantum gratis dicitur, sed et huic Scripturæ adversatur, atque mori Hebræorum, qui subligaculis sive femoralibus uti non solent, sed tunicis longis, instar Orientalium. Id colligimus ex eo quod Deus jussit sacerdoti sacrificanti vestire se femoralibus, quasi alias sacerdos, æque ac laici, more gentis iis caruerit; vestis ergo non laicorum, sed sacerdotum et sacra, erant femoralia; idque ad hoc, ne scilicet, si inter sacrificandum toga sacerdotis aperiretur aut spargeretur, apparerent eorum femora nuda, uti dixi *Exodi* xxviii, 42.

Secundo. *Secundo*, quia saccus erat poenitentiae vestis super nuda carne, ut dixi: ergo exuens saccum sive cilicium, totus erat nudus.

Tertio. *Tertio*, quia Isaïas dicitur hic factus in portentum populi: portentum autem est, si quis omnino nudus incedat, non, si in veste plebeia. Et sic Ezechiel factus est portentum, comedens fimum boum, et dormiens 390 dies in uno latere; et Jeremias, cum catenis onustus incessit; et Zacharias, cum sumpsit vasa, id est instrumenta, stulti pastoris; et Osee, cum duxit fornicariam. Jubebat enim subinde Deus Prophetis, ut quædam plane exotica facerent, ad hoc ut duras Judæorum mentes, alioqui immobiles et inflexiles, ferirent et flecterent.

Quarto. *Quarto*, quia hac nuditate portendit extremam ignominiam, tum spoliationem, et paupertatem Ægyptiorum; ergo plane fuit nudus.

Quinto. *Quinto*, quia allegorice, Christi in cruce nuditatem representavit, quæ fuit plena et omnimoda ad expiandum Adæ peccatum et concupiscentiam, indeque prognatam verecundiam et erubescenciam: erubescabant enim quod viderent se omnino nudos in membris illis, in quibus dominantur libido atque concupiscentia rebellans rationi. Hoc enim homini pudendum et erubescendum est. Ad hanc enim Adæ nuditatem et verecundiam expiandam, Christus in cruce eam in se luendam suscepit, fuitque hæc ingens Christo virgineo ignominia, pudor et crux. Christus ergo in cruce totus nudus, uti ex matris utero prodiderat, pependit. Ita docent S. Ambrosius, Athanasius, S. Bonaventura, et ex iis Franciscus Suarez, III part., *Quæst.* XLVI, art. 8, sect. 4, et Jacob. Gretserus, lib. I *De Cruce*, cap. xxii et seq., Franciscus Lucas in *Matth.* xvii, et alii.

Dei jussio honestat inbo- nestum. Dices: Incedere plane nudum, est turpe et scandalosum, ac incentivum libidinis; ergo hoc Isaïæ non præcepit Deus. Respondeo ad antecedens, id verum esse, si sponte et ex petulantia fiat, non autem si fiat ex necessitate, ut cum quis nudus fugit ex incendio, aut excidio urbis; aut si fiat ex voluntate et jussu Dei: tum enim Dei mandatum omnem ab hac nuditate fœditatem abstergit. Hic autem Judæis constabat Isaïam esse Prophetam Dei, et ex Dei jussu nudum incedere, idque ad hoc, ut populum parimodo ab hoste nu-

dandum repræsentaret; unde eum magis ad metum et pavorem, quam ad libidinem hac nuditate sua incitabat: præsertim quia corpus ejus jam effectum hirsutum, macie et inedia confectum, horrorem potius movebat quam concupiscentiam. Sic Deus jubens Osee Prophetæ et viro honorato, ducere vilem meretricem (quod turpe erat et indignum), omnem ab hac re fœditatem abstersit. Sic Dues concedens polygamiam Abrahamæ, Jacob et aliis, omnem ab ea turpitudinem hac sua dispensatione ademit. Sic Judæis jussit non tantum nudari, sed et circumcidi partes genitales.

Nota *secundo*, cum S. Hieronymo et aliis, insignem hic obedientiam et mortificationem Isaïæ, quod vir nobilis e regia stirpe, non erubuerit per triduum celeberrima urbe, concionabundus media die plane nudus incedere: licet enim hoc in se indecorum et fœdum esset, tamen honestabatur, eratque actus insignis virtutis per Dei mandatum: « Nihil enim honestius est Dei præceptis, » inquit S. Hieronymus. Idque ad hoc, ut illo ternario, et triduana sua nuditate, ipso facto et incessu suo repræsentaret ternarium captivitatis, scilicet, quod per triennium vastanda, omnibusque rebus nudandæ essent Ægyptus et Æthiopia, hominesque inde nudi abducendi essent ad ignominiam: dies enim hic Isaïæ, uti et Ezechielis cap. iv, 6, pro anno computabatur. Ita S. Hieronymus et Cyrillus (1).

Forerius vult Isaïam, non triduum tantum, sed totum triennium nudum ambulasse; idque habent Septuaginta juxta editionem Caraffæ, licet editio Complutensis et aliæ omittant *per tres annos*. Sed hoc non videtur verum: nam hoc ternario nuditatis, portendit ternarium annorum captivitatis Ægypti futurum: ille autem fuit futurus, non post triennium, sed post triduum ab hac propheta. Nam Sennacherib hoc eodem anno 14 Ezechiae, quo aggressus est Judam, perrexit contra Tharacam et Æthiopes, uti dicam vers. 3 (2).

(1) Nos paulo crudiori hac sententia relicta alteram amplecti malimus, juxta quam Isaïas nudavit se non *absolute*, sed *restrictè*. Nam præter exempla a nostro Cornelio, licet dissentiente ex Scriptura sacra deprompta, apud omnes olim, ut notat Rosenmuller, *nudi* dicebantur superiore veste, sive *ἐπέδωρον*, exuti, licet *tunica* vel *interula* hactenus non nudati, uti pluribus ostendit Gisb. Cuperus, *Observat.* lib. I, cap. vii; et Deyling, *Observat.* 55. *Script.*, part. IV, pag. 888. Sic Aurelius Victor, *De Virtis illustribus*, cap. xvii, de L. Quinctio Cincinnato: « Ad quem missi legati, nudum eum arantem trans Tiberim offenderunt, id est unica indutum tunica ... » Cæterum mandatum Isaïæ injunctum, incedendum ipsi esse veste exteriori deposita et discalceatum, non tam respexisse videtur habitum ejus domesticum, quam commercium publicum, si prodiret foras, et in conspectu aliorum versaretur.

(2) Si tamen per triennium sic incessisse Isaïas dicitur, concedatur saltem Prophetam non semper aut quotidie per triennii illius spatium deposita tunica et nudatis pedibus incessisse, sed subinde, data occasione, certisque casibus et temporibus se ita conspiciendum dedisse, quod satis erat ut intelligeret populus, tamdiu expectandam

Triduum nuditatis symbolum est triennii spoliationis.

Vers. 3.

3. SICUT AMBULAVIT.—Refer hæc ad vers. 4 : « Sic minabit rex : » ibi enim similitudo per redditionem expletur ; reliqua ergo quæ intercurrunt, scilicet, « trium annorum signum, » usque ad sic, parenthesis intercipienda sunt.

TRIUM ANNORUM SIGNUM ET PORTENTUM ERIT. — Subaudi quod, vel quæ, scilicet, ambulatio Isaïæ erit portentum trium annorum. Duplitter hoc exponi potest : primo, quod hæc triduana nuditas Isaïæ portendat vastitatem Ægypti et Æthiopiæ fore post tres annos ab hac prophetia ; secundo, et melius, quod hæc vastitas durabit per triennium. Cœpit enim anno 14 Ezechie, quo Sennacherib audiens adventare Tharacam regem Æthiopum, contra eum perrexit, relicto in Judæa Rab-sace, uti docent Josephus, lib. X *Antiq.* 1, et Scriptura, IV *Reg.* XIX, 9 ; atque post tres annos rediit Hierosolymam, ubi ab Angelo cæsus est, ut patet ibidem, vers. 35, et Isaïæ XXXVII, 36. Abfuit ergo distentum bello et vastatione Ægypti et Æthiopiæ per triennium. Ita Sanchez. Quare quod ibidem subdit Josephus : « Sennacherib multum temporis contrivit in apparanda oppugnatione Pelusii, jamque aggerem pene mœnibus æquaverat, et videbatur assultum propediem facturum, cum audivit adventare Tharsicem (hic est Tharaca) regem Æthiopum Ægyptiis laturum suppetias : territus hoc rumore, prope eum suis abiit. » Hæc, inquam, non satis consentiunt præcedentibus ejus dictis, nec Scripturæ, quæ docet Sennacherib non Pelusii, sed in Judæa audiisse adventum Tharaca : atque videtur Josephus hausisse hæc ex Herodoto, qui hic plane fabulosus est. Quocirca immerito vir doctus motus hisce verbis Josephi, hanc Ægypti et Æthiopiæ cladem hic ab Isaïa prædictam, refert ad tempora Assarhaddon filii Sennacherib ; vel potius ad Nabuchodonosorem, qui post triennium a vastata Jerusalem, vastavit Ægyptum et Æthiopiam.

NUDUS, ET DISCALCEATUS. — Peculiariter exprimit, et ad nudus addit τὸ discalceatus, quia præter ignominiam, nudis Prophetæ pedibus accedebant magna molestia et afflictio incedendi per loca aspera et saxosa ; majorque erat futura Ægyptiis et Æthiopiis, nudis pedibus ex Ægypto ituris longissimo et difficillimo itinere Babylonem usque. Ex hoc Isaïæ præcepto et facto orta est hæresis Nudipedum, de qua S. Augustinus, lib. *De Hæres.* in 68 : « Est alia hæresis, inquit, nudis pedibus semper ambulantium, eo quod Dominus dixerit ad Mosen vel ad Josue : Solve calceamentum de pedibus tuis, *Exod.* III, *Josue* V ; et quod propheta Isaïas nudis pedibus jussus fuerit ambu-

vel continuandam esse cladem Ægyptiorum et Æthiopum, quamdiu Propheta hanc personam non deponeret.

lare. Inde ergo hæresis est : quia non propter corporis afflictionem sic ambulanti, sed quia testimonia taliter intelligunt. »

4. SIC MINABIT (quasi pecora, puta quasi man- Vers. 4.
cipia in bello manu capta : hæc enim proprie ante se imitant victores, uti pastores sua pecora) CAPTIVITATEM (captivos) ÆGYPTI, ET TRANSMIGRATIONEM (transmigrantes et abductos) ÆTHIOPIE JUVENUM ET SENUM. — Juvenes enim armis, senes consiliis rempublicam administrant et propugnant. « Consilia enim senum, hastæ sunt juvenum, » ait Pindarus apud Plutarchum in *Lycurgo*. Et Aristoteles, lib. VII *Polit.*, cap. IX : « Vires, ait, in juvenibus, prudentia est in senibus. » Et Poeta :

Ἔργ' ἀνδρῶν, πολεμαίτε νεῶν, βουλὰὶ δὲ γερόντων.
Opera virorum, prælia juvenum, consilia vero sunt senum.

DISCOOPERTIS NATIBUS AD IGNOMINIAM ÆGYPTI. — Aliqui τὸ discoopertis natibus explicant, q. d. Præsectis vestibus usque ad nates, uti fecit Hanon servus David, II *Reg.* X, 4. Verum aliud est præsectis, aliud discoopertis. Solebant victores barbari vel ad ludibrium, vel ad libidinem, hostium captivorum membra, quæ pudor tegit, detegere. Docet id Isaïas hic, et cap. XLVII, vers. 2, de Babylone : « Denuda, inquit, turpitudinem tuam, revela crura, » etc. ; et Nahum, cap. III, vers. 5 : « Revelabo, inquit, gentibus pudenda tua, et ignominiam tuam ; » et alibi sæpe minatur Deus, quod « discooperiet ignominiam, revelabit pudenda aut verecundiora, » hujus illiusve gentis.

5. ET TIMEBUNT, — q. d. Judæi, qui hactenus ha- Vers. 5.
buerunt spem in Ægyptiis et Æthiopiis, et in quorum ope et copiis gloriati sunt, timebunt, et confundentur cum viderint eos tam ignominiose capi et vastari.

6. ET DICET HABITATOR INSULE HUIUS. — Judæa Vers. 6.
hic metaphorice vocatur insula. Primo, quia sita erat inter mare Mortuum et Mediterraneum.

Secundo, quia parva erat respectu Babylonis, quæ mare dicitur cap. seq. vers. 1.

Tertio, et potius, quia, ut explicat S. Hieronymus, vicinarum gentium, Assyriorum maxime et Ægyptiorum, fluctibus ac bellis tundebatur, sicut insula fluctibus maris circumquaque tunditur.

Quarto, quia, sicut insula sola in mari eminet, Quarto.
et caput exerit, cum reliqua mari obruantur : ita Jerusalem sola caput extulit, et evasit, cum Sennacherib Judææ urbes, ut mare, suis copiis obrueret : hoc est enim quod dixit cap. VIII, vers. 8 : « Ibit per Judam, inundans, et transiens usque ad collum veniet, » q. d. Sennacherib Judæam obruet usque ad collum, ita ut sola Jerusalem, quæ caput est, emineat et salvetur. Ita Sanchez. Hi duo ultimi sensus præ aliis sunt appositi et genuini.

CAPUT VIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Redit ad excidium Babylonis, quod per magnum pathos graphice depingit, idque propterea quod sub hoc tempus Ezechias cum Merodach rege Babyloniorum fœdus et amicitiam colebat, ejusque legatis omnes suos thesauros ostendit, qua de causa reprehensus fuit ab Isaia, IV Reg. xx, 12. Ne ergo eis nimis innatur ipse et Judæi, nimisque eis familiares sint et amici, prædicit eorum ruinam. Prædicit ergo Babylonem evertendam, per currum cameli et asini, id est, Darii et Cyri. Secundo, vers. 11, contra Idumæam. Tertio, vers. 13, contra Arabiam vaticinatur (1).

1. Onus deserti maris. Sicut turbines ab Africo veniunt, de deserto venit, de terra horribili. 2. Visio dura nuntiata est mihi : qui incredulus est, infideliter agit : et qui depopulator est, vastat. Ascende, Ælam; obside, Mede : omnem gemitum ejus cessare feci. 3. Propterea repleti sunt lumbi mei dolore, angustia possedit me sicut angustia parturientis : corruui cum audirem, conturbatus sum cum viderem. 4. Emarcuit cor meum, tenebræ stupefecerunt me : Babylon, dilecta mea, posita est mihi in miraculum. 5. Pone mensam, contemplare in specula comedentes et bibentes : surgite, principes ; arripite clypeum. 6. Hæc enim dixit mihi Dominus : Vade, et pone speculatorem : et quodcumque viderit, annuntiet. 7. Et vidit currum duorum equitum, ascensorem asini, et ascensorem cameli : et contemplatus est diligenter multo intuitu. 8. Et clamavit leo : Super speculam Domini ego sum, stans jugiter per diem : et super custodiam meam ego sum, stans totis noctibus. 9. Ecce iste venit ascensor vir bigæ equitum ; et respondit, et dixit : Cecidit, cecidit Babylon : et omnia sculptilia deorum ejus contrita sunt in terram. 10. Tritura mea, et filii aræ meæ, quæ audivi a Domino exercituum Deo Israel, annuntiavi vobis. 11. Onus Duma ad me clamat ex Seir : Custos, quid de nocte? custos, quid de nocte? 12. Dixit custos : Venit mane et nox : si quæritis, quærite : convertimini, venite. 13. Onus in Arabia. In saltu ad vesperam dormietis, in semitis Dedanim. 14. Occurrentes sitiienti ferte aquam, qui habitatis terram Austri, cum panibus occurrere fugienti. 15. A facie enim gladiatorum fugerunt a facie gladii imminentis, a facie arcus extenti, a facie gravis prælii : 16. quoniam hæc dicit Dominus ad me : Adhuc in uno anno, quasi in anno mercenarii, et auferetur omnis gloria Cedar. 17. Et reliquæ numeri sagittariorum fortium de filiis Cedar imminuentur : Dominus enim Deus Israel locutus est.

Vers. 1.
Babylon
erat
mare,
cur? ;

1. ONUS DESERTI MARIS. — Babylonem vocat mare, primo, quia sicut mare sorbet omnia flumina, nec expletur : ita Babylon sorbebat opes

gentium omnium, nec saturabatur; secundo, quia sita erat juxta Euphratem : mare enim vocatur ab Hebræis omnis aquarum copia; tertio, et

(1) Tertia prophetiarum Isaiaë pars, quæ præsertim vaticinia contra nationes externas complectitur, prophetiis contra regiones orientales, et urbes Hierosolymam et Tyrum absolvitur, cap. xxi, xxii, xxiii.

In hoc capite comprehenduntur vaticinia contra Babyloniam, Idumæam, Arabiam. Primo, de Babylonia, describit Isaia: primo, summariam indicationem tum ruinæ Babylonis imminentis, tum Persarum et Medorum cum superbia et ferocia eam inferentium, 1, 2; secundo, perturbationem Prophetæ Babyloniorum velut personam induentis, ad nuntium horrore plenum, 3, 4; tertio, exhibitionem urbis turpi securitati et epulis se tradentis, et quam a negligenti confidentia excitat, ad prospiciendum impendentis periculo, 5, 6; quarto, narrationem irruptionis hostilis, sub schemate conspectæ, et ruinæ Ba-

bylonem involventis, per nuntium relatæ, 7-9; quinto, apostrophen Prophetæ ad Judæos sermonem convertentis, et eos de veritate hac revelata certos facientis.

Secundo, de Idumæa, ubi videmus primo, interrogationem indicantem metum periculi, 11; secundo, responsionem significantem actum esse de Idumæis, 12.

Tertio, de Arabia, sententiam simplicem fore, ut Arabes brevi ab hoste quodam extero infestentur et debellentur, ita declarat, ut primo per Arabiam iter facientes sistat, sed dum in via consueta pergunt, belli metu turbantur, ideoque in locis latentibus et inivis pernoctari jubentur, 13; secundo, ipsos inducit Arabes, acri persecutione pressos, vagos per desertum sparsosque, ac sitibundos, interiora deserti petentes, et ibidem quærentes latibulum, 14, 15; tertio, protinus sine imaginum orna-

magis genuine, vocatur *mare*, ob multitudinem incolarum, platearum et domorum amplitudinem, atque omnium gentium eo confluxum: sic enim dicimus Romam, Venetias, Parisios esse mare, esse mundum, ob hominum frequentiam: ita S. Hieronymus, Cyrillus et alii; *quarto*, ob motus et fluctus bellorum, quibus assidue quasi mare agitabatur, et exagitabat omnes gentes (1).

Secundo, Babylonem vocat *desertum*, substantive, id est eremum et solitudinem: hoc enim significat Hebræum מִדְּבָר *midbar*; quia in deserto et in solitudinem a Deo vindice erat redigenda. Ita S. Hieronymus.

Sensus ergo est, *q. d.* Hoc est onus, id est prophetia minax et onerosa contra Babylonem, quæ cum fuerit mare gentium, nunc a Deo vastabitur, ita ut videatur esse eremus et desertum.

Nota: Prophetiæ a Prophetis, aliis et aliis temporibus sunt editæ: unde non mirum, si idem

mentis simpliciter prædicit, pro eventu tempus anno unico definitum, pro mensura reliquiarum paucitatem, pro certitudine oraculum Dei, 16, 17.

(1) Clericus mare hic intelligit Persicum, juxta quod fuerunt Chaldæi ad ortum, et Arabes ad occasum. Sic Strabo, lib. XVI, pag. 1074 edit. Almelov.: « Est autem et tribus quædam Chaldæorum et regio Babylonis ab iis culta, finitima etiam Arabibus et mari quod dicitur Persicum. » Proxima mari propter æstum et aquæ inopiam deserta erant, suntque etiamnum hodie, quapropter Chaldæa vocatur hic *desertum maris*, et nomine oræ meridiane tota Babylonia designatur, forte stylo prophetico innuente, agi de eo terrarum tractu, qui olim æque desertus futurus erat, ac ora maritima Chaldææ, prout Jesajas prædicit, cap. xiii....

Cæterum, duæ sunt a variis interpretibus de appellatione מִדְּבָר propositæ sententiæ: una eorum qui Babylonicum imperium ob vastitatem *desertum*, et ob ingentem gentium confluxum, qui in perpetuo est motu, appellari existimant *mare*, coll. *Apocal.* xvii, 3, 45; altera eorum qui maris deserti appellationem, qua urbs et regio Babylonica hic insignitur, ex ejus situ illustrandam arbitrantur, quibus et nos accedere haud dubitamus. Erat ager Babylonicus ab Euphrate in varias scissus partes, cui subjectæ erant vastæ paludes ad austrum. Illum circumjacebat ab austro, occiduo et septentrione *desertum*, id est vasta planities, hic illic inculta. *Mare* autem hoc, *desertum* interluens, hic notat Euphratem, qui ipsam urbem Babylonem in duas secabat partes, et infra Babylonem ad austrum magnas efficiebat paludes et lacus, in quibus celebre illud stagnum Pallacopæ, in quod exundans per fossas abducebatur, ita ut Babyloni veluti mare subiectum videretur, ut veteres omnes testantur. Sic Jeremias in prophetia adversus Babylonem, cap. li, 36: « Et exsicabo mare ejus, id est Euphratem eam interluentem, perinde ac Nilum mare appellari vidimus supra, xix, 5; Herodotus, lib. I, cap. clxxxiv, ubi de Semiramide regina quæ exstructis aggeribus Euphratem exundantem coercuerit, dicit: « Prius autem flumen illam planitie solebat pelagi instar inundare. » Abydenus apud Eusebium, in *Preparat. Evangel.* lib. IX, pag. 457, de Babylonis situ: « Ferunt, loca hæc omnia ab initio aquis obruta fuisse, et maris nomine appellata. » Cf. Strabo, *Geograph.* lib. XVI, § 9, 10; et Arianus, *De Expeditione Alexandri*, lib. VII, cap. xxi, qui tum Pallacopæ alveum seu stagnum, tum subjectas et paludes excurrentes ad Arabiam planissima describunt. (Rosenmuller.)

obscurius repetant, uti Isaias quod cap. xiii et xiv, clare de Babylonis clade prædixit, hic obscure iterat et replicat. Vide *Can.* III et IV. Adde, non constare an hæc prophetia sit prior an posterior illa cap. xiii; nec enim in prophetiarum collectione servatus est ordo temporis, ut patet in Jeremia.

Mystice S. Bernardus, *De Onere deserti maris*, sermone 6, ita disserit: « Mare desertum est multitudo reproborum, qui derelicti a Deo, et a sanctorum numero separati, suo pondere et persecutione sanctam premunt Ecclesiam, ipsi pœnarum pondere, quæ in hoc onere a Propheta notantur, postmodum puniendi. Præterea mare sunt illi, qui diversis passionum ac vitiorum tumultibus quatiuntur. Qui semper in motu sunt, semperque vagi, nunquam stabiles, nunquam in eodem statu permanentes, nunc superbia intumescunt, nunc ira fervereunt, nunc tristes, nunc leves, nunc pressi silentio, nunc risu dissoluti, transgrediuntur præcepta seniorum, et fratrum pacem turbant. Quandiu tamen timent, quandiu dolent, quandiu admittunt correptionem, nec fugiunt satisfactionem, desertum mare non sunt. At si venientes in profundum malorum, contemnunt; si correpti reclamarint, nihil honestum, nihil quietum, nihil insuper ordinatum responderint, sed tumidi, sed inflati etiam in ipsum a quo corripuntur, verbis indignationis insurrexerint, ita ut necesse sit relinquere eos sibi, desertum mare non dubites eos nominare. » Horum deinde onus pœnasque exaggerans, subdit: « Væ illis qui a Deo derelicti et hominibus dimittuntur secundum desideria cordis eorum, ut eant in adinventionibus suis. Quibus etiam Dominus per Prophetam: Auferam zelum meum a vobis, et ultra non irascar. Scitis, fratres charissimi, quam grave onus in humeros sanctorum imponunt qui tales sunt. Sub hoc onere Propheta gemebat, qui dicebat: Supra dorsum meum fabricaverunt peccatores. Vere supra dorsum nostrum fabricant, qui hujusmodi sunt, quotidianis suis contumeliis nos onerantes, qui addunt peccata peccatis, contemptum jungunt contemptui, contumeliosi, elati, detractores, Deo odibiles, senioribus non obedientes, sociis non contemperantes. Tales pœnarum pondus quod in onere deserti maris contuetur, se noverrint incursumos. »

SICUT TURBINES AB AFRICO VENIUNT, DE DESERTO VENIT. — *Tó de deserto* tam ad *veniunt turbines*, quam ad *venit* referendum est. Africus ventus est flans ab Africa, ideoque Occidentalis; sed lateralis vergens in Austrum. Hic turbidus est et procellosus, unde Africas procellas ab Africo excitas, vocat Horatius, lib. I *Carm.*, oda 3, et Virgilius I *Aneid.*: « Creberque procellis Africus. » Sensus est, *q. d.* Sicut, flante Africo, surgit ingens, subita et procellosa tempestas arenæ de deserto, ita (per hebraismum enim usitatum intelligitur nota similitudinis *ita* vel *sic*) hoc onus, et

hic turbo Persarum venit, id est venit, de simili deserto, qui similem Babyloni afferet tempestatem. Ita S. Hieronymus. Turbo enim ventus est rapidissimus et violentissimus, qui in gyrum omnia obvia versat et abripit (1).

Mediam et Persiam vocat *desertum*, tum proprie, quia scilicet inter eas et Babylonem vasta deserta interjacent; tum metaphorice, quia scilicet Medi et Persæ Babyloni erunt perniciosi instar turbinis, qui venit de deserto.

Alludit ad arenas deserti, v. g. Pharan et Arabiæ, quod transierunt Hebræi venientes ex Ægypto in Chanaan, quod proinde eis erat notissimum; aut Cyrenaicæ provinciæ, quæ flante Austro volvit ingentes arenarum fluctus instar sævientis maris, uti testantur Plinius, lib. II, cap. XLV; Pomponius Mela, lib. I, cap. VIII; Solinus, cap. XL, et Herodotus in *Thalia*, ubi exercitus in Ammonios ductos, flante Austro, ita arenis obrutos esse narrat, ut ne unus quidem evaderet, aut superstes maneret. Simili ergo modo a Persis docet obruendos esse Chaldæos; hoc est enim quod de iisdem prædixit Jeremias cap. LI, 36: « Et desertum faciam mare ejus, et siccabo venam ejus, et erit Babylon in tumulos, scilicet arenarum, » inquit S. Hieronymus hic.

Vers. 3. 2. VISIO DURA (Babyloni futura) NUNTIATA EST MIHI, — Isaïæ, ejus enim sunt verba; non Babyloni, uti aliqui volunt.

QUI INCREDULUS EST, INFIDELITER AGIT (Hebraice, Qui *prævaricator* est aliis, *prævaricator* est Babyloni: Hebræum בגד *bagad* significat prævaricari, fidem fallere, rebellare, jugum excutere): ET QUI DEPOPULATOR EST, VASTAT, — *q. d.* Persæ et Medi, populus infidelis et fœdifragus, non servant Babyloniis, uti nec aliis gentibus fidem; et sicut alias gentes populari solent, ita et vastabunt Babylonem. Medos enim et Persas fuisse Babyloniis confœderatos, patet ex eo quod Nabuchodonosor cum Cyaxare rege Medorum expugnarit Niniven, et Assyriorum monarchiam everterit, uti docent S. Hieronymus, Eusebius et alii quos citabo *Jerem.* cap. I, 2. Unde et Nabuchodonosor uxorem duxit Nitocrin filiam Cyaxaris: hinc etiam *Ælamitæ*, id est Persæ, cum Chaldæis venerunt contra Jerusalem, ut dicitur cap. seq., vers. 6. Quare hic sensus est genuinus. Ita Adamus et alii.

Secundo, Sanchez putat hæc intelligi de Gedata et Gobria, qui a Balsasare ad Cyrum transfugerunt, atque primi in Babylonem, et in regiam irrepserunt, ibique Balsasarem occiderunt, ut docet Xenophon, lib. VII *Pædiæ Cyri*. Additque Sanchez in voce סדד *sadad*, id est *vastat*, alludi ad כשד *Casdim*, id est Chaldæi, quasi dicat: Duo principes Chaldæi jam dicti prævaricabuntur in regem suum, et juxta nomen suum erunt

(1) Comparat copias militares magna cum vi et sævitia irruentes, cum turbinibus deserti, etenim flatus ventorum vehementior est in deserto, quam in aliis locis, quod illic nihil habeat, quod remoretur ipsum. (Idem.)

Casdim (Chaldæi, hoc est vastatores Babyloni.

Tertio, idem Sanchez hanc explicationem omnibus præfert, qua prior pars ad Babylonios, secunda ad Medos et Persas applicatur, *q. d.* « Ut Babyloni incredulus est et infideliter agit, sic Persa aut Medus depopulator est, et vastat. » Unde hebraice est, *prævaricator prævaricator, et vastator vastator*, hoc est, ut ille, scilicet Babyloni, obstinate prævaricatur, et peccat in Deum ac homines: ita iste, scilicet Cyrus, obstinate eundem vastabit.

Quarto, Vatablus vertit, *prævaricator prævaricatori, et vastatori vastator*, scilicet erit, vel adveniet. Est proverbium, *q. d.* Chaldæus, qui aliis injuriam faciebat, injuria afficietur a Persis; idem qui alios vastabat, ipse vastabitur.

Quinto, Forerius vertit, *depopulator depopulator, et vastator vastat*; atque S. Hieronymus in *Commentar.*: *Qui cædis cæde, qui vastas vasta, q. d.* O Medi et Persæ qui alias gentes cæditis et vastatis! cædite et vastate Babylonios; hoc vestrum munus est, hæc vestra sparta, eam adornate.

ASCENDE, ÆLAM; OBSIDE, MEDE, — *q. d.* Adendum, o prævaricator, o vastator Babylonis! tu, inquam, o Ælam! id est Persa, et tu, o Mede! invadite urbem mihi invisam, vestraque cædi addictam. Septuaginta pro *Mede*, vertunt *Persa*, forte, inquit Leo Gasterius, alludentes ad Græcum μεδων , id est vastare et perdere, *q. d.* Medi erunt Persæ, id est perditores Babyloniis. Sic *Apocal. IX*, angelus ille vocatur hebraice *abaddon*, græce απολλων , latine perditor vel exterminator.

OMNEM GEMITUM EJUS CESSARE FECI, — « ejus, » scilicet Persæ et Medi: ita aliqui; *secundo*, « ejus, » scilicet populi Judaici, quem Isaïas in mente corde semper gerebat; *tertio*, et aptius, « ejus, » scilicet Babyloniis, gemitum cessare feci, quia ita subito a Persis obruetur, ut percussa præ stupore flere et gemere non possit, aut gemitum, id est placentum, publicum et funebrem auferam, *q. d.* Faciam ut Chaldæi a Persis occisi careant exsequiis, et funebri pompa ac planctu. Ita Sanchez; *quarto*, et optime Vatablus active hæc accipit, *q. d.* Cessare feci gemitum ejus, scilicet Babyloniis, quo ipsa sua tyrannide et oppressione cogebat alios flere et gemere. Unde Chaldæus vertit, *omnes qui gemebant a facie regis Babylonis, cessare feci*, illo scilicet interempto.

3. PROPTEREA REPLETI SUNT LUMBI MEI DOLORE. — Vers. 3.

Cyrillus et Adamus putant esse mimesin; loqui enim Prophetam in persona Balsaris, quando vidit manum scribentem in pariete: *Mane tekel phares*, atque ex eis Daniele explicante, cognovit exitium sibi et regno impendere.

Verum, quia sequitur, *pone mensam*, quod antequam scriberet hæc manus, factum est: hinc melius S. Hieronymus censet hæc esse verba Isaïæ amantis Babylonem, licet genti suæ inimicam, eique more suo compatientis, cum prævideret in spiritu eam a Cyro obsessam, et positam in miraculum, id est admirandis angustiis con-

stringi. Meminit doloris lumborum, quia alludit ad dolores parturientium, uti mox explicat, qui vehementissimi sunt in lumbis; hi enim in puerperio mire convelluntur, ut plane luxari et distrahi videantur.

CONTURBATUS SUM CUM VIDEREM. — Hinc videtur species conflagrantis Babylonis, oculis mentis Isaiæ fuisse a Deo objecta.

4. TENEBRÆ STUPEFECERUNT ME, — ex dolore et pavore caligo oculis meis offusa fuit, indeque animo stupor et horror.

BABYLON DILECTA MEA. — Hebraice pro *Babylon* est *בבל* *neseph*, id est caligo, obscuritas. Sic Babylonem vocavit « montem caliginosum, » cap. XIII, 2, ob causas ibi allatas. Addit S. Hieronymus, eam vocari « caliginem, » quia ad cælum usque (ubi caligat noster oculus) superbiæ verticem attollebat. Unde *secundo*, Vatablus, Adamus et alii vertunt, *crepusculum*, vel *noctem desiderii mei posuit mihi in pavorem*, sicque explicant, ut sint verba Balsasaris, *q. d.* Noctem ultimam, qua epulari et gaudere cogitabam, vertit mihi Deus in luctum et horrorem: hic sensus valde accommodus est, si Hebræa spectemus; *tertio*, Sanchez putat exitium Babylonis vocari *crepusculum*, quia erat aurora quasi lucis, id est initium lætitiæ, quæ ex libertate inde futura oboritura erat Judæis sub Cyro. *Crepusculum* ergo desiderii est exordium desideratæ adeo libertatis: hoc versum est Isaiæ in pavorem et luctum, quia indoluit Judæos liberandos esse cum tanto Chaldæorum dolore et damno. Septuaginta pro *neseph* per metathesin legentes *בבל* *nephas*, id est anima, vertunt: *Anima mea institit in timorem*.

DILECTA MEA. — Aliqui putant ironice et per anaphrasin hoc dici, *dilecta*, id est mihi et Judæis exosa civitas. *Secundo*, Sanchez putat *mea*, esse paragogicum; respondere enim Hebræo *iod*, quod hic non est pronomen affixum, sed littera paragogica. Simile est *Cant*, I, 9, *סוּסַתִּי* *susati*, id est *equitatu meo*, ubi *iod*, id est *meo*, videtur esse paragogicum. Babylon ergo absolute vocatur *dilecta*, hebraice *חֶשְׁקִי* *chiski*, id est desiderabilis, ob opes, speciem et delicias.

POSITA EST MIHI IN MIRACULUM. — Babylon, ob splendorem murorum et domorum, erat unum e septem orbis miraculis: jam est miraculum ruinæ, angustiae, pavoris et tremoris; hoc enim est Hebræum *חַרְדָּה* *charada*.

5. PONE MENSAM, CONTEMPLARE IN SPECULA. — Est ironia, *q. d.* Age, Balsasar, instrue mensam, epulare, interimque statue speculatores, qui e specula contemplantur, ne quam irruptionem in urbem moliat Cyrus, qui eam obsidet. Hi tecum tibi tuisque inelamabunt: Surgite, principes, qui laute cum Balsasare comeditis et bibitis, arripite clypeum, hostis adest, Babylonem ingressus est, ad regiam advolat; grassanti in urbe occurrite, inquit Vatablus, Adamus et alii. Ita factum esse narrat Xenophon, lib. VII, ubi ait Balsasa-

rem posuisse hos speculatores: unde Persas qui in regiam irruerunt, invenisse regem cum acinace districto, ibique illum trucidasse.

Aliter speculam accipiunt S. Thomas, Hugo et Sanchez, scilicet pro pariete, *q. d.* Speculare, o Balsasar! et contemplare in pariete Dei manum scribentem: *Mane tekel phares*, tibi que exitium intentantem; unde hebraice est, *speculare speculationem*, vel *vide visionem*.

COMEDENTES ET BIBENTES: SURGITE. — S. Thomas, Hugo et Haymo putant Cyrum et Darium, invitatos a Balsasare ad convivium, post comotationem invasisse Balsasarem eumque occidisse, idque hic ab Isaiæ prædici. Sed nec Scriptura, nec Xenophon, vel quis alius, tale quid dicit; imo potius contrarium asserunt, scilicet rege convivante, Cyrum in fossas jam ante paratas derivasse Euphratem, et per ejus alveum sicco pede cum suis ingressum in urbem. Adde, non in convivio captam esse Babylonem, et regem interfectum; sed diu post convivium, scilicet postquam vidisset manum scribentem in pariete, convocasset sapientes qui Scripturam explicarent; cumque nemo id posset, vocasset Daniele, qui scripturam legit et explicuit, ideoque a rege honoratus est, quæ omnia multi fuerunt temporis. Quare Cyrus in convivio regem occidere non potuit. Ita Lyranus et alii.

Secundo, Sanchez, *comedentes* ad Babylonios, *surgite* ad Persas, refert, *q. d.* Comedentibus et bibentibus Babylonis, *surgite*, principes Persarum, arripite arma, urbem invadite. Verum sensus, quem paulo ante dedi, magis connexus et genuinus videtur.

ARRIPITE CLYPEUM. — Videtur Interpres legisse *מִשְׁכּוּ* *mischu*, id est trahite, attrahite, arripite; unde et Septuaginta vertunt, *parate*: jam legunt *מִשְׁכּוּ* *misichu*, id est *ungite clypeum*, *q. d.* Ne caput et corpus de more ungetis, o convivæ Balsasaris! ne cibos lautius condiatis, sed ungete clypeos, arma capessite; non convivandi, sed pugnandi tempus est. Rursum *ungite clypeum*; solent enim milites arma ungere, ut sint polita et fulgentia. Unde Virgilius, lib. VII *Æneid.*:

Pars leves clypeos et spicula lucida tergunt
Arvina pingui.

Et Vegetius, lib. II, cap. XIV: « Decurio, inquit, cogat milites loricas, contos et cassides frequenter tergere; plurimum enim terroris hostibus armorum splendor importat; » et: « Quis credat militem bellicosum, cujus dissimulatione ferrum et arma situ et rubigine fœdantur? » Quocirca Chaldæus vertit, *tergite, et lucida facite arma*. Ita Sanchez. Notat socordiam Babyloniorum, qui sinebant rubigine arma obduci, ut ea ipsis aptanda et polienda essent quando iis utendum, et cum hoste conserendæ erant manûs. Rursum, *ungite clypeum*; forsan oleo levis clypeus et lubricus, hostium eludet jacula, ictusque avertet, qui-

bus asperitas viam solet aperire. Ideo enim veteres ungebant clypeos, inquit Forerius, R. Salomon et Vatablus. *Secundo*, Hector Pintus et Pagninus: Ungite clypeum, inquit, id est ungit regem alium pro Balsasare jamjam occidendo, qui vobis sit clypeus: puta ungitur Cyrus, illi vos subdite. Solebant enim in creatione regis, eum, ejusque clypeum ungere, inquit Vatablus et R. Salomon, sicque explicant illud II Reg. 1, 21: « Quia ibi abjectus est clypeus fortium, clypeus Saul, quasi non esset unctus oleo. » Verum ibi unctus ad Saul, non ad clypeus referendum est.

Vers. 6. 6. VADE, ET PONE SPECULATOREM. — Hæc comice aut potius tragice dicuntur, q. d. Dixi tibi, o Balsasar! Contemplantur in specula; nunc ob periculum imminens iterum dico: Pone speculatorem, meque, si placet, pone, q. d. Si velis hanc meam prophetiam legere, vel audire, ego Isaias tibi verissimus et fidelissimus ero speculator. Quocirca, vers. seq., nuntiat Isaias, se speculatum currum hostilem, qui trahebatur ab asino et camelo, cum duobus equitibus. Minus congrue ergo aliqui per speculatore accipiunt Deum, vel Angelum, qui hæc speculetur, dicatque Isaiæ, ut ipse ea annuntiet Chaldæis (1).

Vers. 7. 7. ET VIDIT CURRUM DUORUM EQUITUM. — Hi duo equites sunt Darius et Cyrus, qui uno quasi curru, id est uno exercitu, et conjunctis copiis, invecti in Babylonem, eam expugnaverunt. Hic currus trahebatur ab asino et camelo; asinus significabat Persas, camelus Medos (2).

Secundo et aptius, *vidi currum*, id est *vidi currum duorum equitum*, scilicet currum protractum ab asinis, cui insidebat Cyrus Persa; et currum

(1) Melius diceretur Prophetæ ipsi Deum jussisse, ut vigilem in loco excelso sistat, qui annuntiet quid eminens videat; et sic reddit Isaias rationem quare principes ad arma sic compellaverit, simulque aperit manifestus quænam fuerit visio illa horrenda. Nam omnia hæc in visione gesta fuisse constat.

(2) In Perside pauci nutriebantur equi (Xenophon, *Cyropæd.*, lib. 1), sed asini et muli abundabant. Herodotus (lib. IV, cap. cxxx) narrat Darium his animalibus usum fuisse in bello quod contra Scythas gessit. Carmaniani etiam, Persis vicini, asinis in bello utebantur (Strabo, lib. XV). Ex epistola Sultanis Barsebai ad Timouris filium constat Orientales ad bellum ducere magnam asinorum copiam, sive ad sarcinas gestandas, sive etiam ad equites vehendos (*Chrestomathie arabe*, D. de Sacy, tom. II, pag. 326.)

Multi etiam erant cameli in exercitu Cyri, juxta Herodotum, lib. I, cap. lxxx. Consueti sunt jumenta, inquit Jahn (*Archæolog. bibl.*, part. I, cap. iii) ad transportanda onnis generis onera et sarcinas, atque persæpe homines quoque iisdem vehuntur. Onusti incedunt septem, alter post alterum.... Injuncti cameli septem dicuntur ex quo explicatur *Isai.* lxi, 6, quod Vulgata per « inundatio camelorum » vertit. Qui camelis vehuntur, vel insident sicut equo, vel ita ut ambo pedes ex uno alterove latere dependeant, vel sedent super qualos, utroque latere cameli in equilibrio suspensos, vel denique in sella, seu pilenta, quæ quasi parva domuncula est, in dorso cameli firmata, in qua sedet homo secum habens supellectilem, persæpe in duas partes divisa est, ut in qualibet sedeat viator.

alterum protractum a camelis, cui insidebat Darius Medus: erant tamen similes et pariles hi currus, ita ut unus idemque videretur esse currus; unde hebraice est, *vidi currum paris*, vel *parilem equitum*. Singuli ergo reges suum habebant currum, uti constat de Achab et Josaphat pugnantibus contra Ramoth Galaad. Rursum idem currus non poterat trahi ab asino et camelo, qui longe major est, aliumque plane habet gressum quam asinus. Unde Symmachus pro *duos ascensores* vel *equites*, vertit, *duas bigas*. Hebraice enim est, *vidi currum*, id est *currus, paris equitum*, puta, *currum asini et currum cameli*, q. d. Vidi duos currus: unus trahebatur ab asinis, alter a camelis. Ita Vatablus, Forerius, Pagninus, quin et Cyrillus et Procopius.

Camelo comparantur Medi, et Darius eorum rex; quia Medi erant bellicosi et potentes, ac camelis inequitabant, atque Darius regio Medorum sanguine ortus, illustris erat et magnanimus. Ita S. Hieronymus.

Asino vero comparantur Cyrus et Persæ, quia usque in hanc diem abjecti fuerant et ignobiles; *secundo*, quia gens erat laboriosa, et malorum patiens; *tertio*, quia non tam solertia militari quam corporum robore, et hominum turba, vel eorum quibuscum belligerabant ignavia, imperium sunt adepti. Iisdem de causis a Daniele cap. vii, 5, urso comparantur; *quarto*, quia, licet priores Persæ continentissimi fuerint, et maxime frugales, teste Xenophonte; posteriores tamen luxu et libidinibus diffluxerunt, ut factum patet tempore Xerxis et Darii Codomanni, etc.; imo Theodoretus, in *Levit. Quest.* xxiv: « Persæ, ait, in hunc usque diem non sororibus tantum, sed et matribus et filiabus nuptiarum lege permiscuntur. » Ita et Augustinus *ibid.*, *Quest.* lviii. Salaces enim asinis comparantur. Unde *Ezech.* xxxiii, 20, de Egyptiis et Chaldæis dicitur: « Quorum carnes sunt ut carnes asinorum: » « carnes, » id est pudenda tam grandia, ait S. Hieronymus. Denique Eusebius, lib. ix *De Præparat.*, cap. ult., ex Alphæo et annalibus Chaldæorum, docet Nabuchodonosorem entusiasmo correptum prædixisse Chaldæis: « Veniet Persa semiasinus, qui vobis jugum servitutis imponet: veniet Cyrus, qui dicitur semiasinus, id est mulus, ex equa et asino, vel camela et asino, generatus, quia Cyrus matre Mandane Astyagis Medorum regis filia, patre vero obscuro generis Persa natus est. Unde et aliqui putant unum eundemque Curum vocari hic ascensorem asini, quia natus ex Persis iis dominabatur; et ascensorem cameli, quia natus ex matre Meda, mortuo Dario avunculo, regnum Medorum adiit. Sed verius est duos hic poni ascensores sive equites, puta Darium et Curum.

Allegorice, Isychius, lib. ii in *Levit.* xi: Christus, ait, est ascensor cameli, id est populi Judaici, qui grave legis jugum portabat, et distortis ac superbis erat moribus, instar cameli: est et

Currus cameli sunt Medici, cur?

Asini sunt Persæ. Primo. Secundo. Tertio.

Quarto.

Cyrus vocatur mulus, cur?

ascensor asini animalis immundi, id est populi Gentium, et bijugum ex iis currum unum Ecclesiae effecit: vel, ut Castrius, Christus cameli, id est coelestium Angelorum; et asini, id est terrenorum hominum, ascensor et dominus est. Denique Alcazar, in *Apocal. XVII*, not. 1, pulchre hæc adaptat SS. Petro et Paulo, qui Babylonem mysticam, id est Romam et idololatricam, everterunt, eamque Christo subegerunt. Ascensor enim asini est S. Petrus, utpote Apostolus Judæorum, qui quasi asini oneri legis erant assuefacti. Ascensor cameli est Paulus, utpote Gentium superbarum et indomitaram Apostolus: imo ipse contendit hunc sensum esse litteralem; sed ex dictis patet esse mysticum.

ET CONTEMPLATUS EST. — Non Cyrus, sed speculator, puta Isaias, qui hic juxta officium paulo ante assumptum speculatur, et annuntiat adventum Cyri; unde clamat quasi leo, ut sequitur. Loquitur Isaias de se in tertia persona, quod in Scriptura et apud Hebræos frequens est.

Vers. 8.

Leo est
custos
pervigil.

8. ET CLAMAVIT LEO. — Aliqui, ut Vatablus, sic exponunt: Clamavit speculator: Leo, scilicet Cyrus, adventat, parans vobis, o Chaldæi! exitium. Unde Aquila vertit, *voca leonem*; Symmachus, *voca leonem*; Theodotion, *voca ariel, q. d. Voca Cyrum*, ut quasi leo irruat in Babylonem; *secundo*, et melius, Isaias clamavit et rugit quasi leo: Isaias enim positus speculator et Propheta, semperque ad visitationem Dei excubans, ac fortissime futura prænuntians, quasi custos hominum, recte comparatur leoni; quia leo est pervigil, eo quod brevissimas habeat palpebras, et splendentes pupillas, ut etiam dormiens videatur vigilare. Hinc a veteribus creditus est leo nunquam dormire: qua de causa Græci in valvis templorum solebant pingere duos leones, quasi custodes loci, uti etiamnum fieri videmus in multis palatiorum, urbium et templorum foribus. Sane hic Romæ in palatio Pontificis in Vaticano vidi effigiem leonis dormientis cum hæc inscriptione: *Dormiens vigilat*. Rursum ex omnibus animalibus curvos unguis habentibus solus leo videt, cum primum in lucem editur: unde a Plutarcho *animal solare* vocatur. Ita Ægyptii, inquit Horus Apollo, *hierogl. 19*: « Vigilantem sedulumque hominem, aut etiam custodem ostendentes, leonis caput pingunt: quoniam leo vigilans oculos claudit, eosdem cum dormit, apertos habet, quod custodia et excubiarum signum est. Quocirca templorum claustris leones qui custodem loco sint, appinxerunt. » Septuaginta retinent Hebræum, *וְיָגֵן אֵרֵץ*, id est leo, quasi nomen proprium; unde aliis punctis legentes vertunt, *voca Uriam in speculam Domini*, quasi speculator hic vocetur Urias, sitque Christus, qui hebraice dicitur Urias, id est lux Domini, inquit S. Hieronymus.

SUPER SPECULAM DOMINI EGO SUM, — *q. d. Ego Isaias sum, speculator et Propheta Domini jam dictus, qui juxta officium mihi commissi exigentiam,*

nocte et die assidue excubo, ut verbum Domini excipiam, et futura prospiciam, eaque aliis denuntiem, sicut in specula speculatores, et in excubiis excubitores adventum militum et hostium civibus annuntiant.

Moraliter, discant hic præcones et ductores fidelium, ipsique fideles speculari ventura futuraque pericula et clades. Audivit hic speculator vigilantissimus: « Cecidit, cecidit Babylon, tritura mea, et filii areæ meæ, » id est Babylon, et vos Babylonii filii areæ in qua fiet tritura, omnes triturandi estis: nos pariter impiorum ruinam, et æternum supplicium, quasi ex specula prævideamus, mirabilemque trituram, quæ in valle Josaphat et in morte fiet, speculemur, eamque caveamus. Hinc Christus monet, *Matth. XXIV, 42*: « Vigilate, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit. » S. Ambrosius, lib. V *De Fide*, cap. VIII: « Certa, inquit, futuri judicii momenta nescimus, ut semper tanquam in excubiis constituti, et in quadam virtutis specula collocati, peccandi consuetudinem declinemus, ne nos inter vitia dies Domini deprehendat. » Petrus Chrysologus, *serm. 23*: « Vigilas, inquit, ad omnia esse salutares nullus ignorat: plus vigilare, plus vivere est; nam quid mortis simile, quam dormientis aspectus? Rex pervigil hostis præcavet insidias; miles nocturnos impetus cauta pernoctatione propellit: nauta vigilando incertas vias intrat: pastor adjungit noctes diebus, ne qua lupis grassandi in gregem præbeatur occasio: viator solers per auras noctis æstus solis prævenit. » Ita vigila et tu, o Christiane, qui miles, nauta, pastor, et viator es in celum! Sponsa, *Cant. v, 2*, ait: « Ego dormio, et cor meum vigilat: » dormit mens, quæ se ad judicium præparat: dormit, inquam, rebus caducis, mundique naniis; vigilat autem rebus æternis. Ibidem, capite III, vers. 7: « Lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt, propter timores nocturnos. » Animalia cernit Joannes, *Apoc. IV*, plena oculis ante et retro: sic Christianos decet esse Argos et centoculos, ne dormientes mors et judicium opprimant. Sic enim Isboseth, id est virum confessionis, dormientem mors percussit, et in oreum deturbavit, II *Reg. IV*. Sic Holofernem dormientem, *Judith* cap. XIII, vigilans oppressit. Sisara dux exercitus a Jabele femina lactis potu sopitus et occisus est, *Judic. IV*. Sopore oppressus Samson a Dalila tonsus, et fortitudine spoliatus est, *Judic. cap. XVI*. Sauli dormienti David hastam abstulit et scyphum, I *Reg. XXVI*. Quocirca cogita assidue illud: « Vita mortalium vigilia. » Vigil ergo esto, et vigila jugiter cum S. Vigilio. Dic cum Psalte: « Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo. »

9. ECCE ISTE VENIT ASCENSOR VIR BIGÆ. — Hic speculator nuntiat ea quæ vidit, rugitque ut leo, clamans: Video adventare Persicas acies, easque in urbem irrumpere; video Babylonem ab eis eversum cadere et ruere.

Nota « ascensor, » id est ascensores, id est equi-

Morale
de vigi-
lia.Vita
morta-
lium vi-
gilia.

Vers. 9.

tes duo, scilicet Darius et Cyrus. Sic vulgo dicimus, Miles vel eques adest, id est milites vel equites ad-sunt : « Vir, » id est quilibet eorum (Hebraice enim ישׁב *isch*, id est *vir*, distribuit, idemque est quod *quivis, quilibet*) insidet suæ « bigæ equitum, » id est equestri et bellicæ, in qua vel ex ipsa biga, vel ex ejus equis, asinis aut camelis pugnant equites : aliæ enim sunt bigæ rurales et onerariæ, quæ sunt ad vehendum onera et merces, non ad pug-nandum. Unde hebraice est, *ecce venit currus, vel biga virorum, currus, inquam, paris equitum*. Ita Vatablus, *biga*, id est duæ bigæ, et duo currus duorum equitum. Noster Interpres pro רֶחֶב *reheb*, id est currus, legit רֶחֶב *reheb*, id est ascensor vel eques (1).

Posset, *secundo*, « ascensor » proprie sumi in singulari, ut unum notet Cyrum, qui bellum hoc confecit : hic vocatur *vir bigæ equitum*, quia duarum gentium, scilicet Medorum et Persarum, juncto exercitu venit contra Babylonem licet : enim vers. 7, duos ponat equites, scilicet, Darium Cyri avunculum sexagenarium, et ipsum Cyrum ; tamen hic unum ponit Cyrum, qui juvenis erat animosus et bellicosus, solusque quasi rem hanc peregit.

ET RESPONDIT. — Scilicet speculator Isaias, *respondit*, id est clamavit ultro ; nemo enim hic eum interrogat. Sic sepe Christus in Evangelio dicitur respondisse, id est dixisse, cœpisse loqui.

CECIDIT, CECIDIT BABYLON. — « Ruit alto a culmine Troja, » prorsus prostrata fuit Babylon : hoc enim significat geminatio verbi *cecidit*. Ilujus typo Roma urbs, quæ in fine mundi ad idololatriam redibit, vocatur Babylon, diciturque vastanda, *Apoc. xviii, 2*, inquit ibidem Franciscus Ribera. Est enim in Babylone hic expressus typus excidii, tum mundi, ejusque regis diaboli per fidem et gratiam Christi ; tum maxime urbis et orbis in fine sæculi.

VERS. 10. TRITURA MEA, ET FILII AREÆ MEÆ. — *Tritura* idem est quod *fili areæ*, puta frumentum, et grana trituratione in area excussa (sic « filia pharetræ » vocantur sagittæ, *Thren. iii, 13*), ita vocat vel Babylonem, vel potius, ut S. Hieronymus, Jerusalem et Judæos, qui ab Assyriis et Chaldæis fuerunt trituro, calcati, attriti, et ad paucos reducti. Hinc Septuaginta vertunt, *derelicti et dolentes, q. d.* Babylonios non trituro, sed conteram et disperdam ; vos vero, o Judæi ! qui estis gens mea, trituro, sicut trituro seges in area ; ita ut ex magno segetum acervo, paleis ventilatis, et culmis ac stramine rejecto, pauca remaneant grana, quæ ex eis excussa sunt : sic enim et vos

(1) Curribus bellicis, qui ut alii omnes, duabus rotisolvebantur, jam equi duo, addito tertio collateralis, jam etiam duæ bigæ equorum junctæ erant. Heros pugnator curru insistebat. Currus in formam turrium constructos Xenophon, *Cyrop.*, VI, 1, 16, 17, refert a Cyro excogitatos fuisse, et ex his singulis viginti milites pugnasse. (Jahn, *Archæolog. bibl.*, part. II, cap. iv.)

per tot clades trituro, non ut perdam, sed ut probem et purgem, condamque ut grana selecta in horreum Ecclesiæ ac reipublicæ meæ (2).

Secundo, alludit ad aream Ornan Jebusæi, ubi ædificatum est templum : ibi enim quasi in area sua Deus vitiorum et errorum populi sui paleas, vera sua lege, doctrina et cultu ventilavit, eumque quasi frumentum excussum et expurgatum, in horreum suum condidit.

Moraliter hic et *Jerem. li, 33*, et sæpe alibi, *trituro* vocatur tribulatio, et gens, vel anima tribulata : *tribulatio* enim dicta est a *tribula*, qua segetes tribulantur et trituro, ut grana excutiantur. *Tribula* vero dicta est a *terendo*, quasi teribula, quia segetes terit, ut grana excutiat.

Quocirca discite hic quam sit utilis tribulatio, scilicet est tritura, facitque nos filios areæ Dei, dum nos a paleis secernit, ut dicamus cum S. Ignatio : « Frumentum Dei sum, dentibus bestiarum molar, ut panis Christi mundus inveniar. » Hoc est quod ait Sapiens, cap. iii, vers. 5 : « In paucis vexati, in multis bene disponentur : quoniam Deus tentavit eos, et invenit eos dignos se. Tanquam aurum in fornace probavit illos, et quasi holocausti hostiam accepit illos, et in tempore erit respectus illorum. » Pulchre S. Augustinus in *Psal. lxi* : « In fornace, ait, ardet palea, et purgatur aurum ; illa in cineres vertitur, et a sordibus illud exiit : fornax est mundus, aurum justi, ignis tribulatio, aurifex Deus. Quod vult ergo aurifex, facio : ubi ponit me aurifex, tolero. Jubeor ergo tolerare, novit ille purgare. Ardeat licet palea ad incendendum me, et quasi consumendum me, illa in cinerem vertitur, ego sordibus careo. Quare ? quia Deo subjicietur anima mea, quoniam ab ipso est patientia mea. Quis est tibi iste, a quo est patientia tua ? quoniam ipse est Deus meus, et salutaris meus, susceptor meus, non emigrabo. » Idem rursus : « Nullus, inquit, servus Christi sine tribulatione est ; si putas te non habere persecutiones, nondum cœpisti esse Christianus. » Idem alibi : « Flagellum, inquit, interius et exterius glorificat peccatorem, compellit nolentem, erudit ignorantem, custodit curren-

Tribulatio est tritura Dei.

(2) Sermo est Isaiæ ad populares suos quos vocat granum excussum, quod videret ingentia mala quæ illis imminerent, quodque decrevisset Dominus eos veluti frumentum contere, ut infra copiosius dicetur. Neque affectu compassionis carent verba hæc : in commemoratione enim calamitatum harum gentium semper Prophetae animus ad populum Dei intentus erat. Propter eos enim isthæc omnia Deus revelabat, et Prophetas annunciare compellebat, nunc ut sibi caverent, nunc ut externis auxiliis non fiderent, sed Deo, qui esset universorum Dominus et Judex, morem gererent. Innuat ergo se esse speculatorem a Deo constitutum in populo, qui ei annuntiet quæ forent necessaria ; quæ autem præcesserant, figurata esse. (Forerius.)

Cæterum, « filii areæ » idem plane est *id quod in area trituro*, ex consueto Orientalium idiotismo. Sic Arabibus, « filius nubium » est pluvia, « filius vaginae » est ensis, « filius labii » est sermo, loquela.

tem, protegit infirmantem, excitat torpentem, in-
 tiat ad mortem semper viventem.» Idem, *De Temp.
 barbarico*, cap. III, tom. IX: « Si aurum es, quid
 times ignem? si frumentum es, quid times tribu-
 lam? non apparebit qualis antea eras in spica,
 nisi tribula conterendo a te separaverit paleas; si
 oleum es, quid times pressuram præli? non de-
 clarabitur species tua, nisi etiam pondus lapidis
 a te separaverit amurcam. »

Vers. 11. 11. ONUS DUMA. — Septuaginta, *onus Idumææ*,
 quæ a suo parente rufo, *Edom* sive *Idumæa*; ab
 eodem piloso, *Seir* dicitur (1).

Duma an
 Roma? Ineptiunt Judæi, dum pro *Duma* legunt *Roma*,
 quasi Romani non ab *Ænea* et *Troja*, sed ab *Esau*
 et *Idumæis* sint oriundi, ut, quoties *Prophetæ* con-
 tra *Idumæos*, toties contra Romanos vaticinentur.
 Ridet id hic et alibi *S. Hieronymus*.

Nota: Nomina propria sæpe patiuntur aphære-
 sim: sic enim *Idumæa* vocatur *Duma*, sic *Jerusa-
 lem* vocatur *Salem*, sic *Abraham* vocatur *Ram*,
Job. xxxii, 2; sic *Benjamin* vocatur *Jemini*; filius
 enim *Jemini* idem est quod *Benjaminita*, uti ver-
 tunt *Septuaginta*. Et *Cajetanus*, in *Judic. iii*, ait hoc
 esse indubitatum apud *Hebræos*; sic *Adeodatus*
Bethlemites vocatur in *Hebræo Lemites*, I *Paralip.
 xx, 5*, uti advertit *S. Hieronymus*, ibi in *Tradition.
 Hebræicæ*.

Sic *Belgæ* passim nomina propria decurtant, ut
 pro *Nicolaus* dicunt *Clæus*, pro *Elisabeth* *ÿstet*, pro
Joannes *ÿans*, pro *Dorothea* *ÿhojeit*, pro *Sebastianus*
Bastiæn, pro *Cœlia* *Giliæ*.

Mystice *S. Bernardus*, *De Onere Duma*, serm. 7,
 ita commentatur: « *Duma* interpretatur silentium.
 Scitis, fratres, quod multos silentium onerat, et
 gravat quies: ita ut tacentibus et quiescentibus
 omnia oneri sint; caput doleat, venter rugiat, ca-
 ligent oculi, et renes pene solvantur; exeuntibus
 autem, huc illucque vagantibus et loquentibus
 jucunda sint omnia, traduntur oblivioni dolores,
 singulis membris sua reddantur officia. O quanta
 est virtus linguæ, quæ oculos serenat, caput alle-
 viat, renes consolidat, genua dissoluta corrobora-
 rat! Hæc infirmum in laboribus infatigabilem red-
 dit, patientem in injuriis, paratum ad iter, promp-
 tum ad obedientiam. Itaque si videris monachum
 in claustro residentem huc illucque respicere, os-
 citare crebrius, manus et pedes extendere, nunc
 librum ponere, nunc resumere: postremo, quasi
 quibusdam stimulis agitatam de loco in locum,
 de auditorio in auditorium cursitare, sub onere
Duma eum suspirare non dubites. Est præterea
 aliud quoddam silentium, quod æternæ pœnæ
 pondus multis imponat. Ipsum est silentium, quod
 ex pudore et confusione procedens confessionem
 obstruit peccatorum, vel excludit remissionem;

(1) Dubium vix esse potest, nomine *דומא* hic desig-
 nari *Idumæos*. *Propheta* enim quid sibi velit ipse clarissi-
 me indicat, ubi expositurus argumentum vaticiniæ, vocem
 ad se perlatam esse ait ex *Seir*, quæ est ipsissima *Idu-
 mæorum* regio, ut omnes norunt. (Rosenmüller.)

quod onus pœnæ tale silentium mereatur, pro-
 pheticus sermo non tacet. »

AD ME CLAMAT EX SEIR (male *Plantina* legunt,
rex Seir, ut patet ex *Hebræis*, *Græcis* et *Romanis*.
 Sensus est, q. d. Videor ego *Isaias* constitutus a
 Deo speculator, videre belli pavorem ac strepi-
 tum, atque audire *Idumæos* consternatos ex ad-
 ventu *Nabuchodonosor*, anxie rogantes suos ex-
 cubitores): CUSTOS, QUID DE NOCTE, — scilicet vi-
 disti, vel sensisti de hostibus? aut potius « quid
 de nocte? » id est quota est noctis hora? Anxie
 enim in hoc metu et pavore diem et lucem ex-
 spectamus: noctu enim vel ipsa silentia terrent,
 præsertim ubi ab hoste vel aliunde imminet pe-
 riculum. Sic vulgo *Belgæ* et *Germani* dicimus:
 Wat ist ban ben nach? quid est de die? id est quota
 est diei hora? Wat ist ban ben nacht? quid est de
 nocte? id est quota est noctis hora? Ita *Adamus*.
 Alii, q. d. « Quid de nocte, » id est quo evadet
 hæc nostra nox? id est afflictio et periculum; erit-
 ne perpetua, an vertetur in lucem?

12. VENIT MANE ET NOX.—Primo, aliqui sic expo-
 nunt, quasi respondeat custos: Illucescit quidem
 mane; sed nobis durabit nox, id est afflictio et
 calamitas imminens ab hoste (2).

Secundo, alii, q. d. Mane et nocte identidem
 quæritis: « Custos, quid de nocte? » agite, quo-
 ties lubet euntes et revertentes idem quærite, mihi
 aures idem rogando obtundite. Nam frustra ro-
 gatis, operam perditis, actum est de vobis, pe-
 reundum est. Ita *Vatablus*. Quasi custos per im-
 patientiam repetat, et importunis in os regerat id
 quod ipsi toties rogabant, dicatque: « Venit, ve-
 nit mane et nox, venit, venit. »

Tertio, *Sanchez*, q. d. Quid quasi pueri toties
 quæritis mane et nocte: « Custos, quid de nocte? »
 et interim arma non capitis, acies non instruitis,
 ut hosti resistatis? non enim ejulatu et interro-
 gando, sed gladiis et pugnando repellendus est
 hostis. Unde subdit: « Si quæritis, quærite, con-
 vertimini, et venite, » q. d. Si serio et cordate re-

(2) *Ista* ratione ænigma hoc propheticum solvit *De-
 derlein*: « *Propheta*, inquit, in eadem exstasi adhuc consti-
 titus, in qua *Babylonis* eversionem viderat, videtur sibi
 audire clamores ex *Seire* *Idumæorum* sciscitantes, num
 nox calamitatum suarum præterisset. Reminiscitur lati
 a speculatore responsi (supra vers. 6, 7), ideoque hunc
 iterum consultum venit, quænam fortuna post tot atr-
 fata has regiones maneat, præcipue cum aliqua felicita-
 tis aurora, destructo *Babyloniorum* imperio, præfulgeat.
 Sed ille aliis quidem gentibus lucem, his autem nullam
 miseriæ solamen præsigit, negatque jam spei tam au-
 gusta locum esse, alii ævo reservatæ. » *Idumæis* cladem
 prorsus exitialem, ex qua nunquam resurgere potuerint,
 inflictum fuisse ab hostibus, patet ex (*Malach. 1, 2, 3*), qui
 floruit *Artaxerxes Longimanus* inter et *Alexandrum*; nam
 illius ætate, *Idumæi* suam rempublicam nondum instau-
 raverant. Cum enim illi, una cum *Moabitibus* atque *Arabi-
 bus* obnoxii facti *Chaldæis*, eorum partes sustinerent in
 bello cum *Cyro* gesto, ab eo, expeditione in illas partes
 suscepta, subacti, et, ut probabile est, durius sunt habiti.
 (Rosenmüller.)

gatis et quæritis, quærite a speculatore, qua via et ratione hosti sit occurrendum, quibus præsiidiis urbs munienda, quibus armis utendum; et tum demum venite aptis instructi armis, non molli atque muliebri ejulatu; sic vulgo dicimus: « Age quod agis: age, » scilicet serio et strenue.

Quarto et planissime, Arias Montanus: Quæsierant, inquit, Idumæi a suo speculatore: « Custos, quid de nocte? » id est, quota est noctis hora? respondet custos: « Venit mane et nox, » *q. d.* Instat mane, et tamen adhuc nox est; quare « si quæritis, quærite, » *q. d.* Si ergo ad prædam aut alio excurrere velitis, festinate, « convertimini et venite, » id est rursus venite, citoque redite in urbem, antequam hostes mane vos persentiscant. Est hebraismus, quo verbum ponitur pro adverbio vel participio, « convertimini et venite, » id est iterum venite, vel revertentes venite.

Quinto, Procopius et Theodoretus exponunt, *q. d.* O Idumæi! recte facitis quod pro muris vestris consistitis, et de nocte, deque mane custodem vestrum interrogatis: si tamen salutem certamque ad eam viam quæritis, ad me qui sum vester Deus et custos venite, agite pœnitentiam, peccata abdicite, studete justitiæ, itaque vos mihi reconciliate; ego vos defendam, quia filii Abraham et Isaac estis. Verum sic hoc consilium, et hæc verba essent Dei, aut Isaïæ, cum pateat esse custodis Idumæorum, ut dixi.

Mystice S. Gregorius, XVI *Moralium*, cap. xxv, et S. Augustinus, tract. 43 in *Joan.*, et ex iis Leo Cassarius exponunt, *q. d.* Propheta, O Deus! qui es Samaritanus, id est custos hominum, ad te clamat Seir, id est populus Gentilis et peccator: « Quid de nocte? » quid de tanta tribulatione fiet? quando diu in hac nocte ignorantia, peccatorum et miseriarum versabimur? quando aderit mane, quo sol justitiæ Christus oriatur? quibus respondet Deus: Si sincere et ex animo quæritis Christum, in quærendo perseverate, et inveniatis.

Rursum S. Gregorius, VI *Moralium*, cap. xiii: « De nocte, ait, custos venit, quia humani generis protector, et manifestus in carne apparuit; et tamen hunc pressa perfidiæ suæ tenebris Judæa minime cognovit. Ubi bene ex voce custodis additur: Venit mane et nox, quia per ejus præsentiam et nova lux mundo inclaruit, et tamen in corde infidelium vetusta cæcitas remansit. »

Vers. 13.

13. ONUS IN ARABIA. — Id est prophetia minax contra Arabes habitantes in Arabia, qui a progenitoribus dicuntur Ismaelitæ et Cedareni. Cedar enim fuit filius Ismael, *Gen. xxv, 13*. Hi erant, uli etiamnum sunt, homines feri, habitantes in tabernaculis in locis desertis: vacant pecoribus pascentis, venationibus et prædationibus; sunt enim optimi sagittarii, ut dicitur *vers. 17*, et *Jerem. xlii, 28*. Juxta id quod Angelus de eorum patre Ismael prædixit matri eorum Agar, *Gen. xvi, 12*: « Hic erit ferus homo, manus ejus contra omnes, et manus omnium contra eum. » Quocirca etiam-

num Turca, licet dominetur Arabiæ, Arabes tamen omni sua potentia domare, et a prædationibus cohibere non potest.

Mystice S. Bernardus, *De Onere in Arabia*, serm. 8: « Arabia, ait, vespera interpretatur, quæ diei finis est, noctisque principium: horam mortis non incongrue, ut puto, signans, quæ cunctis fere mortalibus timoris non leve pondus imponit. Quis enim hominum hoc onus evitet, cui se Salvator exempli causa spontanea voluntate submitit? Imminente enim morte cœpit, ut ait Evangelista, pavere et tædere. Sub hoc timore totum vivit genus hominum: nisi forte aliquis talis sit, cui certa sit beata vita post mortem; cujus desiderio etiam amaritudinem mortis non sentiat. Præterea vespera (quæ, ut diximus, diei finis est, noctisque principium) ejus exprimit casum, qui post opera lucis, ea inchoat quæ sunt tenebrarum, cujus fiunt novissima pejora prioribus: qui profecto eo pondere opprimetur, quod in Arabiæ onere continetur. »

IN SALTU AD VESPERAM DORMIETIS. — S. Hieronymus, Haymo, Forerius, Hugo et Sanchez hæc de Judæis intelligunt, qui vastata Jerusalem Chaldæorum manus effugerunt in vicinam Arabiam; proinde moneri Arabes ut eis occurrant, eosque in fame et siti recreent et reficiant, et quia hoc non præstiterunt, hinc *vers. 16*, eis simile intentat excidium.

Verum, quia hoc onus est contra Arabiam, non contra Jerusalem, hinc dico esse metalepsin, qua significat concitam Arabum veniente hoste fugam, ex eo quod sub noctem fugere cogantur, et in sylva dormire, ac in via quæ ducit ad urbem Dedaniam.

-Nota: Omnino verisimile est, non Salmanasar, ut vult Forerius, sed Nabuchodonosorem, cum vicinam Idumæam, Judæam, Ammonitidem cæteraque omnia vastaret, vastasse etiam Arabiam: nam idem Arabiæ excidium prædixit Jeremias *cap. xxv, vers. 23*, et *cap. xlii, vers. 28*, et Ezechiel *cap. xxv, vers. 13*. Hi autem prænuntiant imminens omnibus gentibus Nabuchodonosoris flagellum. Cyrillus tamen id tribuit Dario Medo, quando cum Cyro Babylonem cepit.

Pro ad vesperam hebraice est כַּרְבָּבָא *baaraba*, quod primo verti potest, « in Arabia; » secundo, « ad vesperam; » tertio, « in occasu. » Alludit ad nomen Arabiæ, quod Arabum cladem innuit, *q. d.* O Arabes! in Arabia, id est ad vesperam, ad occasum dormietis, cum scilicet occidet vobis lux et dies, tum solis, tum felicitatis, lætitiæ et gloriæ; cum in occasu regni vestri dicitis:

Fuimus Troes, fuit Hiium, et ingens
Gloria Teucrorum.

Quarto, alludit ad *baaraba* ad קַרְבָּבָא *oreb*, id est corvus, *q. d.* Dormietis in Arabia, id est in regione corvorum, hoc est suspendemini in patibulo, pascetis in cruce corvos; aut descendetis et dor-

mietis in inferno inter atros et tetros dæmones. Hæc enim est Arabia, id est regio corvorum.

DEDANIM. — Dedan et Theman, inquit S. Hieronymus in solitudine sunt, et videntur præcipuæ fuisse Ismaelitarum provinciæ.

Vers. 14. 14. OCCURRENTES SITIENTI (Arabi ex pavore et fagitatione in fuga) FERTE AQUAM (date potum), QUI HABITATIS TERRAM AUSTRI, — qui ad Meridiem (qua fugiebant hostem venientem a parte adversa) habitatis, et vicini estis Arabiæ.

Vers. 16. 16. ADHUC IN UNO ANNO, QUASI IN ANNO, MERCENARIUM, — q. d. Post certum definitumque a Deo, ac breve tempus, et forte post annum ab excisa Jerusalem, gloria Cedar, id est Arabum, ut dixi vers, 13, auferetur, et expirabit, sicut expirat anno finito tempus et lucrum mercenarii: vel « quasi in anno mercenarii, » id est in anno quo dabuntur in prædam, quasi in mercedem, hosti-

bus suis Chaldæis, pro labore quo Chaldæi Dei vindictæ in excindendis aliis gentibus servierunt. Vide dicta cap. XXVI, in fine.

17. RELIQUÆ NUMERI (id est numerabiles, id est paucæ Arabum) (qui alias solent esse innumeri et peritissimi sagittarii) quæ ex clade Chaldæorum supererunt) IMMINENTUR, — id est erunt minuto et exiguo numero. Unde clare Forerius vertit, *et residuus numerus arcus fortium filiorum Cedar paucus erit.*

Verum, quia non facile erat credere hujusmodi gentem debellandam, quæ desertis assueta, sagittandi perita, cursu velocissimorum equorum hostes facile eludere solebat, neque civitates habebat quæ obsideri possent; hinc ad confirmationem addit: « Dominus enim Deus Israel locutus est, » ad cujus iram vitandam nullæ vires aut artes valent. Ita Forerius.

CAPUT VIGESIMUM SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jungitur hic clades Hierosolymæ cladibus aliarum gentium, ut quarum imitata est culpam, earum sortiatur et penam: non enim Dominus propter locum gentem, sed locum propter gentem elegit. Secundo, vers. 15, Sobnæ, præposito templi indigno et superbo, minatur depositionem et captivitatem; eique pium et mitem Eliakim surrogandum prædicit, cui stabilem et gloriosum pontificatum promittit (1).

1. Onus vallis Visionis. Quidnam quoque tibi est, quia ascendisti et tu omnis in tecta? 2. Clamoris plena, urbs frequens, civitas exsultans: interfecti tui, non interfecti gladio, nec mortui in bello. 3. Cuncti principes tui fugerunt simul, dureque ligati sunt: omnes qui inventi sunt, vincti sunt pariter, procul fugerunt. 4. Propterea dixi: Recedite a me, amare flebo: nolite incumbere ut consolemini me super vastitate filiæ populi mei. 5. Dies enim interfectionis, et conculcationis, et fletuum, Domino Deo exercituum in vallē visionis, scrutans murum, et magnificus super montem. 6. Et Ælam sumpsit pharetram, currum hominis equitis, et parietem nudavit clypeus. 7. Et erunt electæ valles tuæ plenæ quadrigarum, et equites ponent sedes suas in porta. 8. Et revelabitur operimentum Judæ, et videbis in die illa armamentarium domus saltus. 9. Et scissuras civitatis David videbitis, quia multiplicatæ sunt: et congregastis aquas piscinæ inferioris, 10. et domos Jerusalem numerastis, et destruxistis domos ad muniendum murum. 11. Et lacum fecistis inter duos muros ad aquam

(1) Prior hujus capituli pars a reliqua capituli parte discernenda est. In priori, ubi de Hierosolyma agitur, Prophetam aggreditur:

Primo, per interrogationem qua inquirat causam anxii tumultus, luctus, et partim fugæ, partim captivitatis incolarum, 1-3.

Secundo, per responsionem qua ipse describit copias hostiles e gentibus barbaris et ferocibus collectas, quæ adversus Hierosolymam castra movent, et vastitatem terræ, eversionem urbis; direptionemque ab hostibus factam deplorat, 4-7.

Tertio, per expositionem, qua frustranea obsessorum ad suis defensionem molimina describit, 8-11.

Quarto, per exprobrationem, qua idem usurpatam a populo his rebus freto, penitentiam loco, licentiam vitæ

epicuream reprehendit, cui Deus valde offensus non parcat, 12-14.

In secunda parte, quantum ad templi præpositos, de quibus Propheta oraculum divinum accipit, præagitur:

Primo, de Sobnæ quidem: hunc inter malos aule proceres illius temporis forsan primarium, ob prædidentiorum desua securitate opinionem et hujus splendidum monumentum deportandum in exilium, ibique misere moriturum, 16-19.

Secundo, de Eliakim autem, hunc in locum prioris cum suprema et stabili potestate successurum, et genti suæ magno præsidio esse futurum, 20-24.

Oraculum concludit epilogo quo sententiam in Sobnæ confirmat, 2-5.

piscinæ veteris : et non suspexistis ad eum, qui fecerat eam, et operatorem ejus de longe non vidistis. 12. Et vocabit Dominus Deus exercituum in die illa ad fletum, et ad planctum, ad calvitium, et ad cingulum sacci : 13. et ecce gaudium et lætitia, occidere vitulos, et jugulare arietes, comedere carnes, et bibere vinum : Comedamus, et bibamus : cras enim moriemur. 14. Et revelata est in auribus meis vox Domini exercituum : Si dimittetur iniquitas hæc vobis donec moriamini, dicit Dominus Deus exercituum. 15. Hæc dicit Dominus Deus exercituum : Vade, ingredi ad eum qui habitat in tabernaculo, ad Sobnam præpositum templi, et dices ad eum : 16. Quid tu hic, aut quasi quis hic? quia excidisti tibi hic sepulcrum, excidisti in excelso memoriale diligenter, in petra tabernaculum tibi. 17. Ecce Dominus asportari te faciet, sicut asportatur gallus gallinaceus, et quasi amictum sic sublevabit te. 18. Coronans coronabit te tribulatione, quasi pilam mittet te in terram latam et spatiosam : ibi morieris, et ibi erit currus gloriæ tuæ, ignominia domus Domini tui. 19. Et expellam te de statione tua, et de ministerio tuo deponam te. 20. Et erit in die illa : Vocabo servum meum Eliacim filium Helciæ, 21. et induam illum tunica tua, et cingulo tuo confortabo eum, et potestatem tuam dabo in manu ejus : et erit quasi pater habitantibus Jerusalem, et domui Juda. 22. Et dabo clavem domus David super humerum ejus : et aperiet, et non erit qui claudat : et claudet, et non erit qui aperiat. 23. Et figam illum paxillum in loco fideli, et erit in solium gloriæ domui patris ejus. 24. Et suspendent super eum omnem gloriam domus patris ejus, vasorum diversa genera, omne vas parvulum, a vasis craterarum usque ad omne vas musicorum. 25. In die illa dicit Dominus exercituum : Auferetur paxillus, qui fixus fuerat in loco fideli : et frangetur, et cadet, et peribit quod pependerit in eo, quia Dominus locutus est.

Vers. i.
Vallis
visionis
est Jeru-
salem.

1. ONUS VALLIS VISIONIS, — id est onus Jerusalem. Ita S. Hieronymus, Septuaginta et alii, ut patet vers. 4. Dicitur Jerusalem *vallis*, primo, quia subjecta erat monti Sion; secundo, quia sicut vallis e caelo imbrem accipit, ita Jerusalem Prophetas et visiones, id est oracula, a Deo hauriebat; tertio, quia urbs olim pietate et sapientia, æque ac opibus et gloria incluta, ita ut mons altissimus dici posset, essetque in Sion; nunc ob scelera, æque ac clades, puta ob onus hoc excidii, facta est humillima atque abjectissima, ut a Chaldæis, et postea a Romanis excisa, vallis et vorago dici posset. Ita S. Hieronymus, Procopius et alii. Unde Septuaginta vertunt, *verbum vallis Sion*, q. d. O Sion, quæ olim fuisti mons templo, arce, gloria inclutus! nunc in vallis in gloriæ vilitatem et profunditatem es depressa. Talem jam videmus Jerusalem, ob cæsum ab ea Christum, adeo ut vix in ea domus sit ulla alienus momenti; sed incolæ, qui in ea pauci sunt, in casis et antris potius, quam domibus habitare videantur, uti oculati testes referunt (1).

(1) De tempore ad quod prophetia hæc referenda sit, dissentiant interpretes. Alii ultimam urbis destructionem illatam describi arbitrantur, quod nobis non satis certum videtur, nam ingentem calamitatem, sed non eversionem ultimam Hierosolymæ prædicit Isaias. Alii contendunt, Prophetam loqui de oppugnatione urbis a Sennacheribo tentata; cui sententiæ eo lubentius accederemus quod, vers. 8-11, describitur apparatus ad urbis defensionem instructus, qui est idem ille quem Ezechiam legimus esse molitum, II Paralip. xxxii, 2 et seqq. (licet etiam tempo-

visionis, — id est prophetiæ, quia Jerusalem parens fuit aut nutrix omnium fere Prophetarum. Alludit ad montem Moria, id est Visionis, inquit Forerius, ubi Abraham volens immolare filium vidit Deum, id est Angelum Dei vicarium, Genes. xxii, 2. Moria enim erat in Jerusalem, eratque Sion, in quo ædificatum est templum, ut patet II Paral. iii, 1, quasi dicat : O Sion! fuisti Moria, nunc es Mara; fuisti mons visionis, nunc es vallis lacrymarum et tenebrarum; fuisti Dei templum, nunc es spelunca latronum.

Mystice S. Bernardus, tract. *De Undecim oneribus Isaie*, serm. 9, sic ait : « Subditur onus vallis Visionis : visio refertur ad contemplationem, vallis ad humilitatem vel dejectionem. Est enim quorundam contemplatio humilis, quorundam dejecta. Humilis sanctorum, abjecta peccatorum. Sancti autem quo magis proficiunt, eo majori

ribus Manasses adaptari possit, ut infra notabimus), nisi obstarent versus septem priores in quibus mala graviora depinguntur quam illa fuerunt quibus Hierosolyma oppressa fuit a Sennacheribo, qui obsidionem mox solvere divinitus coactus fuit. Alii tandem, quibus assentiri libet, hic agi de oppugnatione Hierosolymæ et Manassis captivitate sub Assarhadone existimant, quod factum clare in II Paralip. xxxiii, 2, consignatum optime cum isto vaticinio, vers. 2 et 3, concordat : « Superinduxit eis principes exercitus regis Assyriorum, ceperuntque Manassen, et vinctum catenis atque compedibus duxerunt in Babylonem. » Ad hanc prophetiam referri potest quod Deus, IV Reg. xxi, 10, contra Manassen loquitur. Paulo ante Sennacheribi expeditionem edita esse videtur.

onere vanitatis fatigantur; et sic ad altiora se erigunt, ut quandoque inviti ad inferiora trahantur: si enim virtus proficit, servatur humilitas; si onera, vanitas est. Scitis, fratres, qualem necesse est ut sustineat pugnam mens proficientis, ne favor humanus subrepat, ne dissolvat adlatio, ne cor ambitu intumescat. At illi, qui quod notum est Dei, notum est illis, qui invisibilia Dei per ea quæ facta sunt conspiciunt, evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipientis cor eorum, et a monte contemplationis ceciderunt in vallem erroris. Ideo mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, quadrupedum et serpentum. Et si scire volueritis quo isti digni sunt onere, audi quod sequitur: Propter quod tradidit eos Deus in desideria cordis eorum, et passionem ignominiae: et tradidit eos Deus in reprobum sensum. » Alii deinde hoc onus applicat, dicens: « Sed et illi qui scientia Scripturarum, vel doctrina cœlesti, intentione non recta, puta ad laudes hominum, vel ad temporale lucrum retorquentur, ad vallem visionis pertinere noscuntur, ut scientia visionem, vallis intentionem significet. Quos omnes quale pœnæ pondus exspectet, propheticus sermo declarat. »

QUIDNAM QUOQUE TIBI EST (o Jerusalem!), QUIA ASCENDISTI ET TU OMNIS (omnes tui cives, filii et filiae) IN TECTA? — ut ibi spectetis, et communi eulatu comploretis commune urbis incendium, gentisque excidium: erant enim tecta in Judæa plana instar tabulatorum, ut in iis ambulare, et spectare plateas urbemque possent (1).

VERS. 2. 2. CLAMORIS PLENA, URBS FREQUENS, CIVITAS EXULTANS. — Olim eras frequens populo, atque exultabas choreis, tubis, tympanis; nunc dum vastaris, clamoris es plena.

INTERFECTI TUI, NON INTERFECTI GLADIO, NEC MORTUI IN BELLO, — q. d. Solatium est militi ejusque cognatis, si pugnant fortiter cadat in bello: hæc enim est gloriosa mors. At tui cives, o Jerusalem! non gladio, sed fame tempore obsidionis, inquit Theodoretus, ceciderunt: superstites, non pugnantes, sed fugientes, quasi imbelles feminae, capti et ligati aut occisi sunt. Rursum, non gladio Chaldæorum, sed Dei vindictæ tuum excidium, o Jerusalem! attribue. Deus enim tibi animos et vires ademit, ipse tibi pavorem iniecit, ut fugeres, et in fuga hostium furori te

(1) Tecta conscendebant incolæ Hierosolymorum, partim ut inde prospectarent exercitum hostilem, ejusque motum; partim ut securitati et incolumitati suæ consulere, aut vero etiam se ex iis, si copia daretur, defenderent. Moris fuisse apud Orientales, quorum plana et cancellis monita sunt tecta (ut supra jam dictum est), tempore irruptionis hostilis in ea securitatis et defensionis causa ascendere, apparet ex II Machab. v, 12, ubi de Antiocho, inopinato invadente Hierosolymam, dicitur: *Jussit milites obvios quosque impune cadere, et qui domus conscenderunt, interficere.* (Rosenmüller.)

objiceres. Sic ait Virgilius de excidio Trojæ:

Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacæna,
Culpatusve Paris, verum inclementia Divum
Has evertit opes.

Sic Titus Imperator ad quem hæc ad litteram refert Eusebius, et ex eo Leo Castrius, Hierosolymam captam ingressus, ejusque et turrium munitiones admirans: « Deus, ait, Judæos ab istis munitionibus detraxit; nam quæ manus hominum, aut quæ machinæ ad ista valent? » Testis est Josephus, lib. VII *Belli*, cap. xvi.

Malim tamen cum S. Hieronymo et aliis hæc ad litteram accipere de excidio Hierosolymæ per Chaldæos, idque satis innuit vers. 13 et seq.; typice, de excidio ejusdem per Titum et Romanos.

Quod enim aliqui hæc referunt ad vastationem Sennacherib, id plane rejicit S. Hieronymus, nec habet probabilitatem, ut patet verba Prophetæ expendenti.

5. DIES ENIM INTERFECTIONIS. — Vatablus vertit, *VERS. 5. dies perturbationis*, vel contritionis, conculcationis ac perplexitatis, a *Domino*, q. d. Adest dies quo Deus conturbabit, conteret et conculcabit omnia, tam sacra quam profana; in Jerusalem quoque omnes qui in ea erunt faciet perplexos, ut nesciant quo se vertant.

SCRUTANS MURUM, ET MAGNIFICUS SUPER MONTEM. — Subaudi qui, scilicet Deus vindex, et dux belli Chaldæorum scrutatur murum Jerusalem, ut videat qua parte eum commode evertere et diruere possit. Pro *scrutans* hebraice est מקרקר *mekarker*, quod verti potest cum Vatablo, *Domini* exparietavit, vel suffodit et disjecit, *murum*; ipse enim est *magnificus super montem*, q. d. Ipse est qui montem Sion ejusque gloriam suis pedibus subjectum habet, ut eum dejiciat, et in imam quasi vallem deprimat.

6. ET ÆLAM. — Ælam hæc, civitas fuit Assyriorum, inquit S. Hieronymus.

Secundo, Forerius: Ælam, ait, hic metaphoricè sumitur pro quovis peritissimo sagittario: tales enim erant Ælamitæ sive Persæ, sicut Arabs sumitur pro quovis latrone.

Tertio et proprie, Ælam, est urbs Persidis, ex qua tunc equites sunt missi Babylonii adhuc monarchis in auxilium contra Jerusalem. Ita Cyrillus.

SUMPSIT PHARETRAM. — Pulchra hypotyposi describitur hic exercitus Chaldæorum, ex Persis aliisque gentibus conflatus, instructus pharetris et clypeis; ita ut paries, ubi clypei suspenduntur, jam sit nudus: exercitus, inquam, Jerusalem intrans, montem Sion occupans, et quadrigis per plateas, valles et portas superbe incedens, inquit S. Hieronymus (2).

(2) Hæc verba: « Et parietem nudavit clypeus, » in *Comment.* hoc modo exponit: « Quodque auratos postes, et marmorum crustis vestitos parietes clypeus, qui alia solet tegere, nudaverit, eleganter in Hebræo resonat, sen-

Vers. 8.

8. ET REVELABITUR OPERIMENTUM JUDE, — *q. d.* Chaldæi pendent velum quod est ante Sanctum sanctorum, illaque ingredientur et profanabunt. Unde *Thren.* I, 10, dicitur: «Vidit Gentes ingresses sanctuarium suum,» etc. Ita S. Hieronymus (1).

Secundo, Forerius explicat, *q. d.* Judæi obsessi, ut suæ urbisque necessitati consulant, ac solvant militi suo, revelabunt thesauros opertos et absconditos: hi enim erant operimentum Judæ.

Tertio, alii per *operimentum* accipiunt antemurale, aliasque munitiones urbs, *q. d.* Hæc a Chaldæis revelabuntur et capientur. Unde Septuaginta pro *operimentum* vertunt; *portæ*. Hic sensus præ cæteris planus est et appositus.

Quarto, Vatablus sic explicat, *q. d.* Juda videbatur antea sperare in Deo, et esse sub ejus protectione, cui Deus erat vice tegminis: tunc autem hostis manifestabit Judam esse destitutum Dei auxilio, quia peccavit, nec respuit.

ET VIDEBIS IN DIE ILLA ARMAMENTARIUM DOMUS SALTUS. — Hebraice est, *respicies ad armamentarium domus saltus*. Ita Vatablus, Forerius et alii, *q. d.* Ut resistas Chaldæis, non recurras ad Deum, ut dicitur vers. 11, sed ad arma quæ Salomon reposuit in palatio, quod appellavit domus saltus Libani, eo quod columnarum multitudine, arboribus et viridariis saltum vel sylvam Libani referret, III *Reg.* VII, 2. Ita Procopius et alii (2).

Aliter S. Hieronymus, *q. d.* Videbitis, o Judæi! armamentarium ab hoste dissipatum, et scissis ac dissipatis muris hostes in urbem ingressos.

Unde Septuaginta referunt hæc ad Chaldæos, qui visuri sunt et occupaturi hoc armamentarium, æque ac scissuras murorum urbis.

Verum prior sensus conformior est Hebræo et iis quæ sequuntur.

susque pulcherrimus est, quod scutum non protexerit quempiam, sed nudaverit, eo quod per robur militum omnes opes erutæ sunt. »

« Tempore pacis, ait Jahn, *Archæolog. Bibl.*, part. II, cap. IV, clypei in armamentariis asservabantur, atque etiam ad ornatum parietibus turrium affigebantur, I *Reg.* X, 16, 17, ut probant hæc *Cantici* IV, 4, verba: «Turris David, mille clypei pendent ex ea.»

(1) Juxta Calmetum operimentum istud, hebraice *מִשְׁכַּח מִשְׁכַּח*, erat quidam porticus ad urbis introitum, desuper opertus, ubi populus conveniebat, ut ab ardoribus meridiani solis protegeretur. Porro ne porticus ille hostibus urbem obsidentibus prodesse posset, istis adventantibus discoopertum atque destructum fuit. In simili occasione Achaz rex Juda et Manassis atavus, timens ne Teglatphalasar Hierosolymam obsideret destruxit: «*Musach* sabbati quod ædificaverat in templo, et ingressum regis externus convertit in templum Domini propter Assyriorum,» IV *Reg.* XVI, 9. Quod quidem *musach* erat porticus desuper tectus et portæ templi conjunctus.

(2) Potest etiam dici cum Rosenmuller, nomen «domus saltus Libani illi inditum fuisse,» ideo quod *ex lignis cedrinis* de Libani saltu advectis exstructa erat tota, et quidem supra quatuor ordines quindenarum crassarum columnarum cedrinarum. Hoc armamentarium respiciebant Hierosolymitani ad famam irruentis exercitus Assyriaci, ut ex eo arma ad urbem defendendam depremerent.

Vers. 9.

9. ET SCISSURAS CIVITATIS DAVID VIDEBITIS. — *Pri-*mo, Adamus explicat, *q. d.* Arx Sion, quæ videbatur esse inexpugnabilis, scindetur a Chaldæis et evertetur.

Secundo, Septuaginta pro *scissuras* vertunt *κρηττά* id est speluncas, quasi dicant: Intrante hoste, respicietis ad speluncas et latibula, in quæ vos abdatis; id enim fecisse eos in obsidione Chaldæorum, patet cap. II, vers. 10, et Romanorum, patet ex Josepho, lib. III *Belli*, cap. XIV.

Tertio, et aptius ad sequentia, *q. d.* Inspicietis scissuras murorum Sionis, ut eas instauretis ac sarciatis.

ET CONGREGASTIS AQUAS PISCINÆ INFERIORIS, — ad temperandam scilicet et diluendam terram, qua reficeretis muros scissos et ruptos, inquit Vatablus, vel potius ad levandam civium sitim in obsidione: Jerusalem enim laborabat penuria aquarum; unde Ezechias, IV *Regum*, XX, 20, fecit piscinam aquarum, ex eaque aquas in urbem per canales induxit. Judæi ergo obsessi puteos et lacunas fecerunt in urbe, ut patet vers. 11, in easque aquas ex Siloe ejusque piscina derivarunt, ut haberent aquam quam biberent, quaque ad coquendum cibos, lavandum, etc., uterentur (3).

10. ET DOMOS JERUSALEM NUMERASTIS, — vel ad excubandum vicissim, vel ad dimetiendum aquam et annonam.

11. AD AQUAM PISCINÆ VETERIS, — scilicet hisce lacunis, ex piscina veteri excipiendam (4).

(3) Intra muros vel prope Hierosolymam duæ erant piscinæ, una superior, altera inferior. In superiori quidem aquarum fontis Siloe ad Orientem, in inferiori vero aquarum fontis Gihon ad Occidentem rivi deducebantur, juxta Calmetum, licet juxta Rosenmuller ex uno eodemque fonte Gihon, qui et Siloe appellabatur, duæ istæ piscinæ alebantur.

Obturabant igitur cives Hierosolymitani omnes meatus et aqueductus, per quos piscina inferior ad varios usus extra urbem late se effundebat.

Tempore quo Christiani milites, bello pro Terræ sanctæ liberatione suscepto, Hierosolymam expugnarunt; Mahometani ad defensionem urbis, iisdem mediis usi sunt quæ contra regem Assyriorum Judæi moliti erant. (Guénée, IV, *Mémoire sur la Judée.*)

(4) «Et lacum fecistis inter duos muros ad aquam piscinæ veteris.» Sensus est, recte observante Vitringa, Hiskiam regem (a) fontem Gihonis sive Siloami (Rosenmuller unum eundemque putat), qui erat extra urbem proxime occidentum tractum montis Sion, ex cujus radicibus scaturiebat, circumdeditis muro, qui utrinque muro Sionis jungeretur, et inter duos muros fecisse magnam scrobem, in quam derivaret aquas *piscinæ veteris*, hoc est, regis, ne hostibus Assyriis in usum prodesset, et, ut haberet fons quo se exoneraret, obturatis ejus profluvii versus *veterem* illam *piscinam*; vel regem per canales subterraneos aquas fontis Siloe duxisse in ipsam urbem *superiorem*, excisa ibi piscina in usum harum aquarum, quæ tegeatur a duobus muris, exteriora et interiore. Dubitatur num *piscina vetus* sit eadem quæ antea *piscina inferior* vocatur, an potius *regia*, Salomonis in plaga australi quæ supra, VII, 3, superior vocatur. Posterius om-

(a) De expeditione Sennacherib in hoc capite agi existimat Rosenmuller.

ET NON SUSPEXISTIS AD EUM, QUI FECERAT EAM, — scilicet piscinam, q. d. Toti intenti fuistis ad conquirenda humana præsidia, unde potissimum neglexistis: nam ad Deum non suscepistis, qui piscinam, aquam aliaque vitæ subsidia vobis per pios reges David et Ezechiam contulit, et sine quo illa sunt evanida. Ita homines mundani, quasi talpæ terræ et obviis vitæ commodis inhiant, non suspiciunt ad divina et cœlestia, quæ potiora sunt; ideoque evanida et frustranea sunt eorum consilia et conatus.

Vers. 12. 12. ET VOCABIT, — q. d. Deus, imminente Chaldæo per Jeremiam et alios Prophetas, excitabit ad lamenta, et ad pœnitentiam in sacco et cinere agendam; sed illi non tam desperantes de liberatione, quam eorum oraculis increduli eos contemnent, ac gulæ et luxui se dedent, occidendo et comedendo vitulos, ac bibendo vinum, dicentes: « Comedamus et bibamus, cras enim moriemur. » Similis vesania est voluptariorum et Epicureorum, qui putant animam cum corpore interire, unde præsentes tantum captant voluptates, quas graphice describit Sapiens, cap. II, vers. 6, nimirum:

Sic vivunt homines tanquam mors nulla sequatur,
Et velut infernus fabula vana foret.

Citat hunc locum Apostolus, I Cor. xv, 32, indeque probat resurrectionem mortuorum, ut ibi dixi. Vide hic quo gula hominem deducat: ut enim libere voluptatibus indulgeat, tollatque metum futuræ vindictæ et gehennæ, persuadet ei ipsum habere animam mortalem, instar bruti et porci. Inde persuadet ei Deum hominis non habere curam, aut certe non magis quam porci, nec magis gulosum puniendum quam porcum. Tollit ergo homini numen numinisque metum; tollit Dei providentiam, iudicium et vindictam; tollit denique Deum et divinitatem e mundo. Nam, ut ait Cicero, si tollis e mundo numen et providentiam, tollis et Deum. Quis enim sit Deus homini metuendus aut colendus, qui res ejus non curat, qui nullam ejus habet providentiam? Ita gula ducit in atheismum omniaque scelera.

Idem fuit sensus, eadem vox Sardanapali, qui moriens hoc condidit epitaphium: « Ede, bibe, lude: post mortem nulla voluptas. » De quo Cicero, *Tusculan.* V: « Quomodo, inquit, jucunda vita potest esse, a qua absit prudentia, absit moderatio? ex quo Sardanapali opulentissimi Syriæ

nino est probabilis, non tantum ideo, quia si Propheta hic de eadem loqueretur piscina, non credibile est, nomine diverso eam appellasse, verum et quod ratio illud manifeste postulat. Cum enim extra urbem duæ fuerunt piscine majores, quæ hostibus usui esse possent, quasque prudentiæ erat interciperi, ne in eorum venirent potestatem, ordo narrationis exiebat ut postquam dixisset Propheta, quomodo cives interverterint usum piscine inferioris, moneret etiam quomodo curarent superiorem sive regiam. Cæterum hic locus multum lacis capit e narratione, II *Chron.* xxxiii et seq. (Rosenmüller). Vide etiam quæ fecit Manasses, II *Chron.* xxxiii, 14.

regis error agnoscitur, qui incidi jussit in busto:

Hæc habeo quæ edi, quæque exsaturata libido
Hausit: at illa jacent multa et præclara relicta. »

« Quid aliud (inquit Aristoteles) in vobis, non in regis sepulcro inscriberes? Hæc habere se mortuum dicit, quæ ne vivus quidem diutius habebat quam fruebatur. »

14. ET REVELATA EST IN AURIBUS MEIS VOX DOMINI. Vers. 14. — Chaldæus, Haymo et Forerius censent aures esse Prophetæ; vocem, Domini: illudque exigit nostra Versio. Septuaginta tamen, Hugo, Vatablus et Sanchez putant, aures esse Dei, vocem populi peccantis, q. d. Vox Judæorum plena impudentiæ pervenit ad aures meas, qui sum Dominus exercituum.

SI DIMITTETUR. — Id est, juro quod non dimittetur vobis hæc iniquitas; nam, ut ait S. Hieronymus, « Nihil sic offendit Deum, quam post peccatum erecta cervix, et ex desperatione contemptus. »

Vide hic quam Deus odiat et puniat Epicureos, gulæ et vino deditos. Ita epulantes Philistæos et lætantes capto Samsone, per eum elisis columnis, ruina domus obruit, *Judic.* XVI.

Ita Benadad regem Syriæ temulentum maximo licet exercitu stipatum, per pueros principum oppressit, III *Reg.* xx.

Ita Holofernem ebrium per Judith capite truncavit, *Judith* XIII.

Ita diviti Epuloni in flammis sitiendi, ne guttulam aquæ concessit, *Lucæ* XVI.

Cum Michael III, Imperator, se vino ingurgitare consuevisset, quo tempore ebrius erat absurda multa fieri imperabat; aliis enim aures amputari, aliis nares, aliis caput, quæ fieri Basilius vetabat, non tam aliis quam sibi ipsi metuens. Ut igitur sibi ipsum obstare Michael vidit, contra ipsum tales molitur insidias: cuidam præcepit, ut hastam jaciatur verbo contra feram, sed re contra Basilium, idque plane factum est: nam moriturus qui jussus fuerat id facere, rem confessus fuit. Jecit igitur hic hastam, sed aberravit, atque Basilius servatus est: qui de inferenda nece Michaeli consilio cum aliis communicato, cum denuo Michael vino in cœna obrutus torperet, manuque ductus in cubiculum regis, quæ est ad Divi Mamantis, somno profundissimo oppressus in eo jaceret; egressus primum claustra cubiculi Imperatorii confregit, ne fores a cubiculariis claudi possent, deinde cum conjuratis advenit. Iis autem qui ante cubiculum excubabant (qui pauci erant) percussores aditu prohibere conantibus, orto tumultu Imperator expectatus, quidam stricto gladio ambas illi manus resecurit, eoque facto ad cæteros rediit. At Michael cum ex vino titubans, ebrietate impediende fugere non posset, miserabiliter ejulans jacebat: in quem alius quidam ex Basilianis adhuc eum vivere conspicatus insiliit, enseque in ejus pectus adegit, ut ventre etiam trajecto intestina

Moral.
quam
Deus puniat
gulam et
comessationes.

elaberentur. Ita Curopalates et Zonaras, ac Baronius tom. X, anno 867.

Zeno, Imperator Orientis, gulæ et ebrietati deditus, errore mentis sic affici solebat, ut prolapsus a mortuo nihil differret. Cum vero ipse conjugii Ariadnæ invisus esset, sic inebriatus, pro mortuo in monumentum Imperatorium ab illa conjectus est lapide maximo, qui pro operculo esset, imposito: factusque sobrius inter lamentationes et ejulatus, misera et horrenda morte ibi exstinctus est, cum Ariadnæ prohiberet ne quis monumentum aperiret, aut illum extraheret. Ita Zonaras, tom. III *Annal.*

Phocas Imperator cum, eo die quo ludi equestres peragebantur, in edendo et bibendo modum excessisset, a plebe per ignominiam verbis hujusmodi notatus est: « Rursus e caneo (poculi genus est, a sono quem edit effluente vino simul et aere) bibisti, rursus mentem amisisti. » Ob id convitium complures morte mulctavit. Itaque cum viderent proceres ac magistratus reipublicæ magnam hominum multitudinem multis malis affici, bona per publicationem adimi, capita præcidi, ad Africæ prætorem Heraclium litteras mittunt: qui precibus eorum motus continuo classem parat, et contra Phocam proficiscitur, adferens secum illam imaginem Christi quæ manibus facta non erat. Hoc modo Phoca superato Photinus quidam unus ex magnatum numero, cujus uxoris pudicitia Phocas antea struxerat insidias; subito in palatium irrupit, et Phocam Imperatorem nulla veste indutum, mox ad Heraclium deducit, qui cum Phocam verbis hisce compelleret: « Itane, miser, rempublicam administrasti? » respondit Phocas: « Tibi vero per me licet, ut rectius eam geras. » Hinc ei recta manus et pedes amputati, cutis dorso detracta, exsecta verenda et hastæ affixa, caput denique gladio præcisum: reliquus vero corporis truncus in foro quod boarium nuncupant, per contumeliam hinc inde tractus, tandem igni traditur. Ita Michael Glycas, IV part. *Anal. Byzant.*

Anno Domini 912, Alexander Imperator 6 die mensis junii moritur infami exitu; de eo enim ita Joannes Curopalates: Alexander autem sexta mensis lotus, et pransus vinoque ebrius, post meridiem pila lusurus descendit, exortoque labore quodam in ipsius intestinis, præ cibis quibus se ingurgitaverat atque ebrietate, reversus in palatium, multo e naribus ac pudendis effuso sanguine, postridie mortuus est. Ita Baronius, tom. X, anno 912.

Audi aliud memorabile narrante S. Hieronymum, epist. 3 ad *Vitalem*: « Quædam, inquit, muliercula, cum expositum nutriret infantem, et instillaret cibos, ac nutricis officio fungeretur, cubaretque cum ea parvulus, qui usque ad decimum jam pervenerat annum; accidit ut, plusquam pudicitia patitur, se mero ingurgitaret, accensaque libidine, obscenæ motibus ad coitum duceret in-

fantem. Prima ebrietas alterius noctis et cæterarum deinceps fecit consuetudinem. Necdum menses duo fuerant evoluti, et ecce feminæ uterus intumuit. Quid plura? dispensatione Dei factum est, ut quæ contra naturam simplicitate parvuli in contemptum Dei abutebatur, a naturæ Domino proderetur, impleto sermone quo dicitur: Nihil occultum quod non reveletur. »

Vis recentia nostri ævi? Horribile est quod refert noster Delrio, tom. II *Disquis. Magic.* lib. III, part. I, *Quæst.* VII, de Monacho quodam in Flandria crapulæ dedito, qui cum finito symposio cæteri Deo gratias agere vellent, dicens dæmoni potius agendas esse gratias, a dæmone arreptus, vivus assatus, et in cinere redactus est.

Simile est quod refert Gabriel Prateolus in *Chron.* anno Domini 1530, de quodam bibone Nekerkovii in Germania, qui murmurans contra Deum, illique præbibens, dicensque: « Tibi, Deus, si melius hoc anno fecisses vinum, melius bibisses, » obrigit, ac immobilis permansit: nec funibus aut equis a magistratu adhibitis extrahi aut loco moveri potuit.

Tertium recenset Michael ab Isselt anno Domini 1595, quod contigit in Baccharach, inter Confluentiam et Moguntiam. Ebriosus quidam uxori gravidæ dæmonem in ventre imprecatus est: peperit illa subito monstrum. Ebriosus domum redit: mox monstrum instar falconis in eum insiliens et sibilans, caudæ suæ implicatum hominem venenosus ictibus pupugit, et occidit.

15. INGREDERE AD EUM QUI HABITAT IN TABERNA- Vers. 15.
CULO. — Hebraice est, *ingredere ad* כָּכֶן *sochen*, quod alii, *apothecarium*; alii, *thesaurarium* vertunt. Noster optime vertit: « Habitantem in tabernaculo; » nam inde urbes מִשְׁכְּנֹת *mishkenoth*, vocantur urbes tabernaculorum, *Exodi* 1, 11; et Septuaginta vertunt, *vade in pastophorium*, id est in exedram sive cubiculum prope templum in quo morabantur sacerdotes, qui inde pastophori sunt dicti: πύργο; enim vel thalamum, vel pallium sacerdotale significat, ut ex S. Hieronymo et aliis dixi III *Reg.* VI, in fine; erat enim hic Sobna præpositus templi; habitabat ergo in tabernaculo, id est in pastophorio templi.

Quare nimis licenter et audacter Adamus hic, uti et alibi carpit interpretem nostrum S. Hieronymum, dicens: « S. Hieronymus non consulit litteram, sed sensum adduxit quem præsumpsit. » Expresse enim S. Hieronymus in *Comment.* ait: « Sochen vel tabernaculum interpretantur, vel pastophorion, hoc est thalamus in quo habitat præpositus templi. » Ipse autem, æque ut Septuaginta, Hebrææ linguæ fuit peritissimus.

AD SOBNAM. — Tradunt Hebræi, inquit S. Hieronymus, hunc Sobnam fuisse Pontificem, qui Assyriis et Sennacherib prodiderit Hierosolymam. Sed quia hoc traditionis est Judaicæ, nec ejus Scriptura meminit, imo potius contrarium insinuat, cum dicit Sennacherib adeo Jerusalem non occu-

passe, ut nec sagittam in eam miserit, cap. xxxvii, vers. 33; hinc potius videtur hic Sobna peccasse arrogantia, et fuisse homo superbus ac tumidus, suisque commodis consulens, populumque calcans, ut patet ex magnifico sepulcro quod sibi construxerat, quodque illi hic objicit Isaias. Unde ei opponit, et successorem designat Eliakim mansuetum et populi amantem, qui, inquit, erit quasi pater populi. Ita S. Hieronymus.

PRÆPOSITUM TEMPLI. — Hebraice, *præpositum domus*, id est templi; hoc enim antonomastice vocatur *domus*, quia est domus Dei. Ita Forerius et alii; unde et habitabat juxta templum in pastophorio. Quare non recte R. Abraham et Vatablus pro *præpositum templi* vertunt, *præpositum domus regiae*, sive aulae Ezechiae.

Hunc Sobnam fuisse Pontificem patet ex hoc loco, et ex vers. 18 et seq., vel summum, ut volunt S. Hieronymus et Sanchez, quibus favet vers. 21, ubi dicitur: « Induam illum tunica tua, etc., et erit quasi pater habitantibus Jerusalem, » vel certe unum ex dignioribus sacerdotibus, cui cura templi et ærarii sacri erat commissa. Unde Septuaginta et S. Cyrillus hunc Sobnam vocant quæstorem, et alii thesaurarium; nam non fuisse eum summum Pontificem suaderi videtur ex eo quod vocetur non Pontifex, sed *præpositus templi*, et quia Josephus, X *Antiq.* cap. xi, ubi recenset catalogum summorum Pontificum, non nominat hunc Sobnam. Rursum, quod sub hoc tempus alius fuerit Pontifex, scilicet Azarias, ut patet II *Paral.* xxxi, 13. Adde quod pontificatus a tempore Aaron et Sadoc non sit translatus ad aliam familiam, usque ad tempora Machabæorum. Hic autem officium Sobna dicitur translatum ad Eliakim.

An sit hic idem Sobna eum Sobna scriba, qui fuit præfectus aulae et œconomus Ezechiae regis, de quo IV *Reg.* cap. xviii, vers. 18, ut idem fuerit præfectus templi et aulae, incertum est. Asserit Arias Montanus; nam Eliakim idem videtur hic esse qui et ibi; utrobique enim dicitur filius Helciae. Negant alii ex eo quod inconueniens fuisset, æque ac difficile unum eundemque hominem præesse templo et aulae: nisi dicas cum Sanchez Sobnam hunc, ab Ezechia audiente hoc oraculum Dei, privatum fuisse præpositura templi, quæ ei ab impio Achaz fuerat tradita. Ezechiam vero, ne eum omnino abjicerè videretur, eum a templo transtulisse ad aulam, suumque scribam constituisse. Porro Josephus, lib. X *Antiq.* cap. i, Abulensis in lib. IV *Regum*, cap. xviii, *Quæst.* XXXIII, et ex his Tornielius anno mundi 3322, consent tam Eliakim, quam Sobnam Isaiæ, diversos esse ab Eliakim et Sobna, de quibus IV *Reg.* xviii, 18, et xix, 1, quia, inquit, hi Isaiæ erant sacerdotes; illi in libris Regum, laici. Sobna enim erat scriba; Eliakim erat præpositus domus, nimirum regiae, puta procurator regius, ut ait Josephus (1).

(1) Nil serio obstare videtur quin Sobna in quem hoc

16. QUID TU HIC? — quid facis in templo Dei? o Vers. 16. Sobna, o homo profane! q. d. Ineptus et indignus es hoc loco (2).

AUT QUASI QUIS HIC? — q. d. Qui se putat esse aliquem et magnum, cum nullus sit, putat se esse pastorem et præpositum, ideoque sibi magnificentum excidit sepulcrum quasi æternum sui monumentum, cum sit tantum larva et umbra pastoris, juxta illud *Zachar.* xi, 17: « O pastor et idolum! » ubi est hendyadis, q. d. O pastor! non pastor, sed idolum et simulacrum pastoris, es fictus et piectus pastor (3)!

17. ECCE DOMINUS ASPORTARI TE FACIET. — Tra- Vers. 17. dunt Hebræi Sobnam, cum videret Sennacherib, expugnata Judæa, imminere Hierosolymæ, transfugisse ad eum cum aliis Judæis; Sennacherib vero, accepta clade ab Angelo, indignatum sæviisse in Judæos, et maxime in eorum principem Sobnam, tuncque eum asportatum esse in Niniven, eaque passum quæ hic prædicit Isaias. Ita ipsi.

SICUT ASPORTATUR GALLUS GALLINACEUS, — præsertim castratus, puta capo, ligatis alis et pedibus, ut vendatur in foro; hic enim satis representat miseram sortem Sobnæ et captivorum, qui abducenti erant in Assyriam. Hebraice est גָּבֵר *gaber*, id est *vir*; Vatablus vertit, *heros*, quasi ita vocetur Sobna gloriosus, qui se in magnificentia sepulcri et aliarum rerum heroibus et principibus æquabat. Verum metaphorice *gaber*, id est *vir*, vocatur

oraculum directum est, idem fuerit cum eo qui infra, xxxvi, 3, una cum Eliakimo in Assyriorum castra missus dicitur. Nam in hac hypothesi scriba fuit usque ad expeditionem Sennacherib, ut ex IV *Reg.* xviii, 18; xix, 2, et ex Isaiâ constat; exinde in locum Eliacim suffectus est regiae domus præpositus vel templi, juxta S. Hieronymum et alios. Post aliquod vero tempus omnibus dignitatibus spoliatus, in Babylonem ductus est, occisusque jussu Assarhaddonis, ut in vers. seqq. legimus, et Eliacim in pristinam dignitatem restitutus. Eliacim ille videtur esse qui summi Pontificis partes implebat tempore Judith.

(2) Probabile est, Sobnam, cum Propheta eum adiret, fuisse in ipso illo loco ubi sepulcrum sibi condere statuerat, idque splendidum et magnificentum, in vicinia, uti videtur, sepulcrorum regionum: quare vates eum his verbis alloquitur: *Quid tibi hic, et quis tibi hic?* Quid tibi negotii est in hoc loco, regis sepulcris honestato, monumentum condere, aut quem tuorum hic repositum demonstras, ut tibi id juris esse evincas?... Tradunt enim Hebræi Sobnam non fuisse ortu Hierosolymitanum, sed exterum, humili loco natum, cui sors vivendi favorit in re dignitateque sua longe supra natalium merita amplificanda.

(Rosenmüller.)

(3) Insigni cura efformari sibi curabat sepulcrum in rupe, quod absque magna opera et sumptu fieri non potuit.... Nam Hebræorum sepulcra, saltem honestiora, quæque familiis principibus patria erant et gentilitia, spelunca erant amplæ ex nativa rupe, arte manique excavata, laqueari testudinato, quædam tam spatiosæ, ut columnis suffluerentur. Multa hujusmodi conditoria etiamnum in Judæa visuntur, duo præ cæteris magnifica, quæ regum habentur sepulcra, alterum in ipsis Hierosolymis cellas habens viginti quatuor; alterum bis totidem continens, in urbis pomerio. Cf. Maundrell *Itiner.*, pag. 76; Arvieux, *Mémoires*, tom. II *passim*. (Rosenmüller.)

gallus gallinaceus, quia talis est inter gallinas. Sic dicitur « vir gregis ipse caper, » præsertim quia gallus est pugnax, vigil, acer, imperiosus ut vir. Vide Viegas in *Apocal.* II, Com. 1, sect. IX, et Delrio, *adagio* 750, qui contra Forerium exacte idipsum probant.

Apte Sobnam superbam comparat gallo, qui in suo fimeto inter gallinas superbit et cristas attollit; at victus et captus cristas et alas demittit, præsertim cum ligatus in forum vendendus dicitur. Talis enim fuit Sobna; forte etiam notat luxuriam Sobnæ, quod inter pellices quasi gallus inter gallinas versaretur.

ET QUASI AMICTUM SIC SUBLEVABIT TE. — *Amictus*, primo, potest capi adjective, ut idem sit quod vestitus, coopertus, velatus, *q. d.* Et, velato capite, de terra tua levabit te, et abducat te, sicut abduci solent fontes, qui ad mortem damnati velatam habent frontem et oculos: sic enim et captivis facies velalabantur, ut patet de Sedecia, *Ezech.* cap. XII, vers. 6 et 12.

Secundo, *amictus* potest capi substantive, ut sit idem quod vestis aut pallium. Unde S. Hieronymus, Haymo, Adamus, Lyranus et alii sic explicant, *q. d.* Tam facile, o Sobna! Deus e patria expellet et exportabit te, quam facile quis pallium involutum e terra sublevat et exportat.

Tertio, Sanchez vertit, *vagando vagari te faciet*; *quarto*, Syrus vertit, *obliviscens obliviscetur tui*; et Arabicus, *delendo delebitur nomen tuum, et memoria tui, qui voluisti eam æternare.*

Vers. 18. 18. CORONANS CORONABIT TE TRIBULATIONE. — Chaldaeus, *auferet a te tiaram, et circumdabunt te inimici quasi murum*; Septuaginta, *auferet stolam et coronam tuam gloriosam, q. d.* Pro corona et tiara pontificali coronabit, id est undique te cinget, tribulatione et ignominia.

Secundo, Vatablus et Forerius vertunt, *circumligando circumligabit te fascia, velut trochum in terram spatiosam projiciet te, q. d.* O Sobna! qui vestiebaris diademate, id est fascia byssina, nunc te quasi fasciam gyrabit, ut quasi globus aut pila facile ab Assyrîis gyrari, et in quamvis partem aut regionem versari et rotari possit, nec ullo loco certus fixusque consistas; unde sequitur:

QUASI PILAM MITTET TE IN TERRAM LATAM, — *q. d.* Dabit tibi formam pilæ, quæ facile volvitur per agrum latum, et longius jacitur; instar enim pilæ te conjiciam in longinquam Assyriam in exilium. Pro *pila* Vatablus, *trochum*; alii, *globum* vertunt. Hebræum enim דור *dur* significat omne rotundum et revolubile.

Notat Lyranus pilam a ludentibus de manu in manum mitti; alii, solere etiam longissime et facillime projici. Addit Arias pilam non retineri, sed reperi, et id maxime conari ludentes ne uspiam conquiescat: sic indicatur Sobnæ magna peregrinatio, facilis expulsio, longinquum exsilium, jugis vagatio, et perpetua quædam instabilitas atque vexatio.

Moraliter, pila significat vitam hominum volubilem, et jugibus mutationibus obnoxiam. Rursum hominem quasi pilam a Deo huc illucque jactari. Vere Satyricus: « Etenim dii nos quasi pilas habent, » imo totus mundus est quasi pila in manu Dei, qua « ludit in humanis divina potentia rebus. » Nonne pila ludit, quando coronas, sceptras, tiaras, imperia modo in hanc; modo in illam partem jactat? quando tyrannos potentissimos de solio deturbat, et agasones ac subulcos de pulvere suscitans evehit ad monarchias? Quid pilam dico? transire facit Deus regna « quasi spumam super faciem terræ, » *Osee*, cap. x, 7; et, ut ait Philo, lib. *De Immutabilitate Dei*, res humanæ, adeoque florentissima imperia tantum sunt umbra, auraque levissima, et ultro citroque tanquam maris æstuaria commeant. Ita Zeno Imperator, imperio dejectus, dixit: « Ludibrium Dei est homo. » Vide Delrio, *adagio* 732.

IBI (in terra lata, puta in Assyria, non in tuo sepulcro, quod tibi splendidum excidisti) MORIETUR; ET IBI ERIT CURRUS GLORIÆ TUÆ, IGNOMINIA DOMUS DOMINI TUI, — subaudi *ibi erit*, et omnibus patebit; vel repete *moriatur, q. d.* Ignominia templi, ei per te inducta, te abducto morietur, et gloria ejus pristina resurget. Pontifices enim probi sunt decus, improbi sunt dedecus templi. Quocirca Episcopus sibi dictum existimet illud Pii I, Pontificis, qui martyr occubuit anno Christi 167, epist. *ad Justum Episcopum Viennensem*: « Plebs universa tua sanctitate protegatur. » Vatablus et alii vertunt, *ibi erit currus gloriæ tuæ, o* (Sobna, qui es), *ignominia, dedecus et probum domus Domini tui.*

20. ET ERIT IN DIE ILLA: VOCABO SERVUM MEUM Vers. 20. ELIAKIM, — *q. d.* In præpositura templi arroganti Sobnæ substituam humilem et pium Eliakim. Quando id factum, incertum est. Probabile est quod ait Sanchez, hoc factum esse ante adventum Sennacherib; nam, eo adveniente, misit ad eum Ezechias Eliakim præpositum domus (templi) et Sobnam scribam. Erat ergo jam tunc Eliakim præpositus templi loco Sobnæ. Probabiliter quoque Bellarminus, lib. I *De Verbo Dei*, cap. XII, censet hunc Eliakim esse illum qui tempore Judith obiit Judæam, omnesque excitavit ad pugnandum contra Holofernem; ipse enim ab omnibus, etiam a Manasse rege jam e captivitate reduce, ideoque poenitente et pio, colebatur quasi pater. Favet ratio temporis; nam Manasses successit in regno patris Ezechias, sub quo gesta sunt ea quæ hic de Eliakim habet Isaias. Unde sequitur victoriam Judith de Holoferne contigisse sub Manasse, post ejus captivitatem et poenitentiam. Sic et Serarius in *Judith*, cap. IV, Quæst. I. Hinc rursum aliqui censent hoc capite agi de clade et captivitate Judææ tempore Manassis, quando ipse cum aliis victus ductus est in Babylonem. Tunc enim pariter cum eo abductus est Sobna pontifex, et suffectus ei Eliakim.

Allegorice, veteri sacerdotio et pontificatu labente successit novum per Christum, qui est Eliakim, id est Deus resurgens. Ita S. Hieronymus et S. Cyrillus.

VERS. 22. ET DABO CLAVEM DOMUS DAVID SUPER HUMERUM EJUS. — *Primo*, Arias et Pradus in *Ezech. xvii, 23*, sic exponunt, *q. d.* Preficiam eum domui regiae. Verum domus David aequae ac Salomonis vocatur templum, quia aedificatum erat sumptibus a Davide praeparatis in Sion, quae erat civitas et domus David. Rursum, fieri potest ut Ezechias rex pius, videns sanctitatem Eliakim pontificis, eum coluerit ut patrem, domuique regiae pariter praefecerit. Sensus est ergo, *q. d.* Dabo Eliakim pontificatum et summam potestatem in templo. Hujus enim symbolum est clavis; qui enim habet clavem domus, potest pro libito eam aperire et claudere, egredi et ingredi, admittere et excludere quos vult. Hinc regibus, dum possessionem urbium capiunt, dantur claves earum, hocque symbolo earum fiunt domini. Ita S. Hieronymus. Rursum, clavis notat industriam, dexteritatem et sapientiam regendi, quae debet esse in Pontifice et Principe; nam clavis dextere serae imponi, aptari et circumagi debet, ut ostium aperiatur. Sic ars artium est regimen animarum, ait S. Gregorius.

Clavis
symbo-
lum pra-
laturae,
cur?

Allegorice, Eliakim est Christus, cui hisce Isaiae verbis pontificiam simul et regalem dignitatem a Patre dari censent Cyrillus et Theodoretus. Imo Castrius dicit ad litteram haec accipi de Christo, sed non recte. Quocirca huc allegorice alludens S. Joannes, *Apocalypsis iii, 7*, de Christo ait: « Qui habet clavem David... aperit, et nemo claudit. » Has Pontificis claves Christus Petro se resignaturum promisit, *Matth. xvi, 19*: « Tibi dabo claves regni caelorum. » Origo ergo clavium Ecclesiae, Christi Domini et S. Petri est in hisce clavibus Synagoga et Eliakim: sic passim alia novi Testamenti alludunt et petita sunt ex veteri.

Origo
clavium
S. Petri.

SUPER HUMERUM EJUS. — Transit de more Scriptura a metaphora clavis ad metaphoram sceptri seu virgae; clavis enim non humeris, sed manu gestatur; sceptrum vero humeris, *q. d.* Eliakim dabo sceptrum et virgam sive pedum pastorale, quod humero gestat pastor, dum oves pabulum educit. Ita aliqui. Verum huic expositioni obstant praecedentia et sequentia. Sic enim dicitur: « Dabo clavem (non sceptrum) domus David super humerum ejus; et aperiet, et non erit qui claudit, » etc.

Secundo ergo aptius, Forerius: Claves, inquit, magnas, quales sunt urbium, solent clavicularii super humerum ferre, perinde ac virgas lictores in humero praeferrunt iudicibus, et sceptrum regibus.

Allegorice Procopius: Clavis, inquit, haec Christi est crux, quam ipse humero gestavit. Unde de eo dictum est, cap. ix, vers. 6: « Et factus est principatus super humerum ejus. » Christus enim sua cruce et passione promeruit, ut haec univer-

salis imperii Ecclesiae potestas ei daretur; unde crux fuit ei quasi clavis, qua ille caelum aperuit, et velut instrumentum omnipotentiae Christi, quod est clavis ejus regia, qua omnes res ab eo claudi et aperiri possunt: qua in re alluditur ad claves optimas ferreas, quae in crucis figuram ferratae conspiciuntur, inquit Alcazar in *Apocal. iii, 7*.

ET APERIET, — *q. d.* Quidquid faciet, statuet et sanciet Eliakim, et allegorice Christus; hoc ratum erit, et nemo erit qui infringat. Notat hanc clavem, id est summam potestatem unam esse; ubi enim plures sunt, jam clavis esse desinit; siquidem non certus est is qui clausit ostium, neminem id mox reseraturum: ut ergo de eo certus et securus sit, solus habeat clavem necesse est. Hic ergo est origo pontificatus et monarchiae Ecclesiasticae.

23. ET FIGAM ILLEM PAXILLUM IN LOCO FIDELI. — *Vers. 23.* Potestatem pontificiam significavit per claves; nunc eam significat per paxillum, hebraice *קַיִלָּה* *ka-tilah*, id est clavum, sive ferreum, sive ligneum, ex quo crateres et vasa quaelibet, et instrumenta musica ac culinaria, omnisque supellex suspenditur, *Ezechiel. xv, 3, q. d.* Ita ego efficiam, ut ex Eliakim pendeant summi, medii, infimi, ac praesertim cantores et musici templi, totaque Ecclesia et Respublica (1).

Quare non recte aliqui putant comparari hic Pontificem paxillo, id est ligno praesto ac firmo, quod totum papilionis pondus per vela et funes, quasi columen et statumen sustinet.

IN LOCO FIDELI, — id est in pariete forti et firmo, ex quo excidere aut evelli nequeat. Hebraice enim *בְּסֵפֶד* *neeman* significat fidelem, stabilem, firmum. Notat Eliakim non excisurum pontificatu sicut excidit Sobna, sed sortem et gradum ejus fore stabilem.

ET ERIT IN SOLIUM GLORIAE DOMUI PATRIS EJUS. — *q. d.* Eliakim paternam familiam reddet nobilissimam et splendidissimam suo solio et dignitate pontificali.

24. VASORUM DIVERSA GENERA. — *Persistit Inter-* *Vers. 24.*

(1) Cum clavorum sive paxillorum geminis sit usus, vel, ut supellectilia, quae ad ornatum aut usum domus pertinent ab iis suspendantur, vel ut tabulis, asseribus trabibus compingendis inserviant, utrique metaphoricè transferuntur ad principes et primariae dignitatis viros, qui certo loco positi alios inferiores sustinent, aut rempublicam sua prudentia muniunt firmantque. (Rosenmüller.)

Cum antiquiori aevō, et praesertim in Oriente supellex domestica erat curta, nec domus his arcibus instructa erat quibus nunc res majoris pretii includimus; in parietibus ingentes clavi vel ferrei vel lignei figebantur quibus appendebant arma, utensilia, variaque instrumenta et ornamenta quae quisque possidebat. Cum pleraque domus ex lateribus vel ex terra humefacta seu humo constructaerant, hi clavi immittantur simul atque muri extruebantur. Deinde in crassitudine muri cum calce et arena solidabantur, ut maxima pondera quae his affigebantur sustollere possint. Sic hodie adhuc in castellorum turriculis videre est antiqua arma ad paxillum in muro defixo suspensa. (Lowht et Sámuel Burder.)

pres in metaphora paxilli : hebraice est \square NYNY *tseetsaim*, quod Symmachus, inquit S. Hieronymus, vertit, *nepotes*; Vatablus, *stirpes et posterii*, vel *fili et filia*; alii, *progeniem et propagines*. Radix enim NY' *iatsa* significat egredi, et propagari ab aliquo. Unde Vatablus hunc versum ita vertit, *et pendebunt ab eo (Eliakim) omnis gloria patris ipsius, stirpes et posterii*.

Mystice, Hieronymus Prado in *Ezechielem*, p. 227: A paxillo, inquit, id est ab Eliakim, id est a Deo sustentante pendent omnia vasa musicorum, id est omnes iusti, qui laudibus assiduis Deo ipsi solatio sunt : et crateres, id est ii qui temporalibus ministeriis et curis impenduntur. Vel vasa musica sunt Angeli, quorum proprium munus est laudes Deo canere, crateres sunt homines sancti, qui corporis necessitatibus inviti serviunt.

Vers. 25. 25. AUFERETUR PAXILLUS (Sobna), QUI FIXUS FUERAT IN LOCO FIDELI, — scilicet in loco qui fidelis et firmus Sobnæ videbatur, revera autem erat infidelis et infirmus; nam eo excidit. Ita Vatablus. Unde, eo cadente, ceciderunt et vasa, id est filii, amici, et quotquot ex eo pendebant.

Aliter S. Hieronymus, S. Thomas, et Haymo : Auferetur, inquit, paxillus, id est pontificatus Judæorum in captivitate Babylonica. Verum *paxillum* hic passim vocat non pontificatum, sed Sobnam, qui eo excidit; vel Eliakim, qui in Babylonem non est ductus, sed ante eam cladem mortuus; unde firmus fuit ad mortem usque pontifex.

Morale, malis Clericis boni surrogandi. Moraliter, discant hic Pontifices exemplo Dei, Sobnæ indigno surrogantis dignum Eliakim, scandalosis Clericis et Pastoribus substituere pios et probos, qui plebem verbo et exemplo ædificent.

Ita fecit S. Dunstanus : audi auctorem Vitæ ejus : Tempore Ottonis Imperatoris hoc nomine secundi sub annum regni ejus octavum, circa annum Redemptoris 970, ordo clericalis plurimum erat corruptus, et carnis voluptatibus plus æquo deditus. Quod malum S. Dunstanus Cantuariensis Episcopus corrigere cupiens, auctoritate Joannis Apostolicæ Sedis Antistitis apud regem obtinuit, quatenus Canonici qui caste vivere nollent, Ecclesiis quas tenebant depellerentur; et monachi loco eorum intromitterentur. Cum vero Clerici adversus S. Dunstanum reclamarent, Calnæ Synodus constituitur : ubi cum in cœnaculo, absente rege, propter imbecillam ætatem, consentientibus totius

regni senatoribus, magno conflictu hinc inde elegantium res ageretur, et Dunstanum quasi Ecclesiæ murum multorum jacula conviciorum impeterent, nec vincerent; solarium subito totum quo considebant, cum axibus dissolvitur et trabibus, omnibusque interim truculenter elisis, solus Dunstanus stans super unam, quæ superstes erât, trabem absque læsione evasit. Cæterum omnes partis adversæ, vel exanimati sunt, vel langore perpetuo sunt detenti. Hoc miraculum contulit pacem beato Dunstano, et monachis ab impetu Clericorum et aliorum, gratia hæc et similia operante divina. Ita habet *Vita S. Dunstani*, ex qua accipe aliud verbis auctoris.

Eadem tempestate præsidebat Wentanæ Ecclesiæ Ethelwoldus, vir eximie sanctitatis, et educatione Patris Dunstani insignis. Hic, re cognita de Canonicis Ecclesiæ suæ, quod nimium sæculares existebant, voluntate Dunstani monuit eos semel et sæpius mores et actus mutare, correctoris vitæ semitas, relictis feminis, arripere. Hi ipsi in præsentiarum quidem id sibi possibile esse negantes, voce corvina, semper in crastinum correctionem sui pollicebantur. Quod ipse gnarus non diu sustinuit. Paratis itaque quam plurimis monachorum cucullis, die quo Communio : « Servite Domino in timore, » cantabatur; chorum intravit, vestes quas paraverat secum deferri faciens; et projectis illis in medium, Canonicis ait : « Animadvertistis quid modo cantaveritis? » Animadvertimus, inquit : « Igitur, inquit, si servire Domino in timore, et ei vultis exsultare cum tremore, apprehendite disciplinam, vestem scilicet monachalem, ne pereatis (sicut cantastis) de via justa. » Ad quod illi obstupefacti, more solito, inducias petunt, id se facturos in futuro promittunt. Tunc ille : « Mibi credite, amplius non credam huic vestræ responsioni corvinæ; sed aut disciplinam in præsentia apprehendetis, aut locistius beneficiis et conversationi hinc eliminati jamjam cedetis. » Itaque nonnulli ex istis statim abjecto clericali habitu, monachi facti sunt, cæteris in verbo Pontificis de Ecclesia eliminatis. Cæterum, quia isti qui noviter fuere conversi, regularis disciplinæ normam sine aliorum magisterio docente servare nequibant; monachi de Aberdonia illuc ab eodem Pontifice adducti sunt, qui monasticæ institutionis tramitem ibi docerent.

CAPUT VIGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prædicit excidium Tyri per Nabuchodonosorem, eo quod Tyri hostes Judæorum in expugnatione Hierosolymæ gavis sint : Tyri ergo cladem ex pristina ejus gloria et opibus describit. Secundo, vers. 15, Tyrum post 70 annos restaurandam, et ad pristinas merces et opes redituram prædicit. Porro Alcazar, Apocal. xx, vers. 1, notat. 4, per Tyrum accipit, Romam Ethnicam, quasi hic ejus et gentilismi excidium, per conversionem ad Christum, describatur. Verum hoc mysticum est, non litterale, nec genuinum (1).

1. Onus Tyri. Ululate, naves maris : quia vastata est domus, unde venire consueverant : de terra Cethim revelatum est eis. 2. Tacete qui habitatis in insula : negotiatores Sidonis transfretantes mare, repleverunt te. 3. In aquis multis semen Nili, messis fluminis fruges ejus : et facta est negotiatio gentium. 4. Erubescite, Sidon : ait enim mare, fortitudo maris, dicens : Non parturivi, et non peperivi, et non enutrivivi juvenes, nec ad incrementum perduxivi virgines. 5. Cum auditum fuerit in Ægypto, dolebunt cum audierint de Tyro : 6. Transite maria, ululate qui habitatis in insula : 7. Numquid non vestra hæc est, quæ gloriabatur a diebus pristinis in antiquitate sua? ducent eam pedes sui longe ad peregrinandum. 8. Quis cogitavit hoc super Tyrum quondam coronatam, cujus negotiatores principes, institores ejus inclity terræ? 9. Dominus exercituum cogitavit hoc, ut detraheret superbiam omnis gloriæ, et ad ignominiam deduceret universos inclytos terræ. 10. Transi terram tuam quasi flumen, filia maris; non est cingulum ultra tibi. 11. Manum suam extendit super mare, conturbavit regna : Dominus mandavit adversus Chanaan, ut contereret fortes ejus, 12. et dixit : Non adjicies ultra ut glorieris, calumniam sustinens virgo filia Sidonis : in Cethim consurgens transfreta, ibi quoque non erit requies tibi. 13. Ecce terra Chaldæorum talis populus non fuit, Assur fundavit eam : in captivitatem traduxerunt robustos ejus, suffoderunt domos ejus, posuerunt eam in ruinam. 14. Ululate, naves maris, quia devastata est fortitudo vestra. 15. Et erit in die illa : In oblivione eris, o Tyre! septuaginta annis, sicut dies regis unius : post septuaginta autem annos erit Tyro quasi canticum meretricis. 16. Sume citharam, circui civitatem, meretrix oblivioni tradita : bene cane, frequenta canticum, ut memoria tui sit. 17. Et erit post septuaginta annos : Visitabit Dominus Tyrum, et reducet eam ad mercedes suas; et rursus fornicabitur cum universis regnis terræ super faciem terræ. 18. Et erunt negotiationes ejus, et mercedes ejus sanctificatæ Domino : non condentur, neque reponentur : quia his, qui habitaverint coram Domino, erit negotiatio ejus, ut manducent in saturitatem, et vestiantur usque ad vetustatem.

1. ONUS TYRI.—Nota : Tyrus hebraice et syriace dicitur *צור* *isor* (unde *Tor*, unde *Tyrus*), quasi dicas munita, vel arcta, aut rupea, quia in rupe

est sita. Gellio et aliis *Sarra*, hodie *Suri* vocatur. Phœnicæ est metropolis, domina maris, totiusque orbis ob loci opportunitatem emporium; na-

(1) Vaticinium istud de Tyro ab Isaia editum est, 130 circiter annis antequam adimpleretur per eversionem Tyri a Nabuchodonosore, 18 vel 19 annis post initium captivitatis Judæorum. Nam in Ezechiele legimus, Deum ideo contra Tyrum iratum fuisse, quia de Jerusalem eversione lætata est dicens : « Euge, confractæ sunt portæ populorum, » cap. xxvi, 2. Porro per tredecim annos Nabuchodonosor hanc urbem expugnavit, juxta plerosque interpretes. Ergo finis captivitatis et calamitatis Tyriorum non nisi triginta annis post Judæorum liberationem evenit,

non sub Cyro, qui decem tantum annis in Babylone regnavit, sed sub Dario Hystaspis filio.

Primo, describit Isaïas et ad vivum depingit, *primo*, vastitatem urbis, et cessationem navalis commercii cum Sidoniis et Ægyptiis, 1-3; *secundo*, horum sive pudorem sive dolorem de Tyri conditione, 4, 5; *tertio*, Tyriorum migrationem ad sedes peregrinas, 6, 7.

Secundo, tantæ calamitatis causas, executionem, instrumenta et durationem declarat, scilicet Dei judicium ipsiusque voluntas, *primo*, superbiam urbis ad inexcus-

vigatione, et consequenter opibus, luxu et vitiiis in sacris æque ac profanis historiis celeberrima. Ad quod iuvat non parum, quod Tyrii ex rubro marinarum incisorum muricum sive conchilliorum succo, qui et *ostrum* dicitur, purpurant pannos. Unde hic color purpura Tyria et Sarrana dicitur, quæ regum et principum est vestis; hinc Virgilius: « Tyrioque ardebat murice lana. » Idem: « Ut gemma bibat et Sarrano dormiat ostro. » Hinc flandrice pannus hic *escharlaken*, quasi *æarlaken* dicitur.

Tyrii opes
et luxus.

Secundo, Tyrus olim quatuor stadiis distabat a continenti, juxta Q. Curtium, libro IV in *Vita Alexandri*; juxta S. Hieronymum autem et Plinium, libro V, cap. XIX, 700 passibus. Unde Ezechiel ait eam sitam in corde, id est in medio maris. Sed audi Plinium: « Tyrus quondam insula præalto mari septingentis passibus divisa; nunc vero Alexandri oppugnantis operibus continens. Olim partu clara urbibus genitis, Lepti, Utica, et illa Romani imperii æmula, terrarum orbis avida, Carthagine, etiam Gadibus extra orbem conditis. Nunc omnis ejus nobilitas conchilio atque purpura constat. Circuitus novemdecim millium passuum est, intra Palætyro inclusa. Oppidum ipsum viginti duo stadia obtinet. Inde Euhadra, Sarepta et Ornithon oppida; et Sidon artifex vitri, Thebarumque Bœotiarum parens. »

Hinc *tertio*, ita Tyrus florebat, ut ei Venetiæ, Parisii, Antuerpia comparari non possint, adeo ut, si Tyri negotiationem spectes, mundi totius forum fuerit; si munitionem, arx magis dicenda sit quam urbs; si magnificentiam et gloriam, regina fuerit urbium. Unde hic, vers. 8, dicitur coronata; et *Ezechiel*, cap. XXVIII, vers. 14, regem ejus Angeli Cherubini comparat gloriæ et superbie, consequenter et cladi ac pœnæ. Si opes, fastum et luxum spectes, orbis potius quam urbs videbatur. Adeo ut S. Hieronymus, vers. 8, de Tyro dici aiat, quod legatus Pyrrhi de Roma dixit: « Vidi civitatem regum, » quot vidi Romæ in curia senatores, tot vidi reges. Denique, si antiquitatem quæras, docent Annales et Berosus Tyrum, paulo post diluvium, initium et nomen sumpsisse a Tyras, qui septimus fuit filiorum Japhet; unde hic, vers. 7, dicitur gloriata in sua antiquitate. Ita Guillelmus Tyrius, lib. XIII *Belli sacri*, cap. I.

Quarto, ob hanc superbiam et luxum *primo*

tatam ignominiam detrahentis, 8, 9; *secundo*, Tyro divitiis, viribus et honoribus exutæ, nec per colonias suas quietem assequi permittentis, 10-12; *tertio*, Chaldæis ad servitutem incolis et ruinam ædibus ejus inferendam utentis, 13; *quarto*, in oblivione Tyrum per septuaginta annos relinquentis, 15, 16.

Tertio, sortis vicissitudinem definit erga Tyrum, cujus *primo*, sequente tamen hos annos tempore, commercium reflorescere videbit, 17; et quæ *secundo*, posterioribus tandem annis, Dei veri cultum amplectendo, nobiliorem per Christum fortunam adipiscetur, 18.

eam obsedit mari Salmanasar; sed frustra, teste Josepho, IX *Antiq.* xv; *secundo*, Nabuchodonosor, post excidium Jerusalem, tredecim annis eam obsedit et vastavit, adeo ut piscatores ibi retia et sagenas suas sicarent, ait Ezechiel; quia enim in mari erat longius a terra sita, hinc jussit infinitam exercitus multitudinem saxa et aggeres comportare, et fretum hoc implere, ut ex continenti oppugnari posset, et sic ex insula fecit peninsulam: qui tantus fuit labor, ut Ezechiel omne gestantium lapides et cophinos terræ caput decalvatum, et omnes humeros militum depilatos dicat; ideoque Deum, cujus vindictæ servierunt, eis pro quali mercede, id est pro liberali dono, dedisse Ægypti spolia et opes. Simili modo rursus post 250 annos vastata est ab Alexandro Magno, teste Curtio, lib. IV. Vide Guillelmum Tyrium et Adrichomium in *Tyro*.

Mystice, S. Hieronymus in *Ezech.* cap. XXVIII: Nabuchodonosor est diabolus; Tyrus est anima superba et luxu diffuens, quam arctat, angustat, interficit dæmon. Rursus, S. Bernardus, serm. 10, *De Onere Tyri*: « Tyri, ait, nomen angustia interpretatur: cujus onus est in amaritudine pœnitentiæ, in labore continentie, in corporali ægritudine. Quid enim? Nihilne oneris est in hac corporali exercitatione, vel disciplinæ regularis observatione? Quidni labor et continentia? quid laboriosius, quid difficilius, quid periculosius servatur? quid facilius amittitur? Et est alia quædam cordis angustia, quam facit amor sui; cui contraria est cordis latitudo, quam facit amor Dei et proximi. Amor autem sui ex propria voluntate procedit. Qui igitur amat propriam voluntatem, oneri illi est voluntas aliena: et ideo quæ sua sunt quærit, non quæ aliorum. Ad omnia quæ sibi voluntas propria suggerit, promptus; ad ea quæ sibi injunguntur, piger et tardus. De talibus dicit Apostolus: Erunt homines seipsos amantes. Qui profecto pondus pœnæ quod in onere Tyri scribitur, non evadent. »

NAVES MARIS. — Hebraice *naves Tharsis*, id est maris, vide dicta cap. XXII. Septuaginta vertunt, *naves Carthagini*, quia Carthago fuit colonia Tyriorum, et navibus in mari abundabat, quibus cum Tyro aliisque magna exercebat mercimonia (1). Hinc Virgilius, I *Æneid.*:

Urbs antiqua fuit, Tyrii tenere coloni,
Carthago.

VASTATA EST DOMUS, — urbs Tyri cum suis do-

(1) Noster vates Tyri vastationem non directe, sed oblique et figurate describit, et quidem per apostrophas conversas ad illos quos Tyri calamitas proxime feriret. Prima apostrophe dirigitur ad nautas Tyrios et Gaditanos, quorum a Tyro maxime pendebat salus et prosperitas. Hi jubentur amare lugere et deplorare luctuosum urbis casum, quem Propheta ait illos, dum in portibus Bœtiæ hærent, ex insulis vicinis accepturos. (Rosenmüller.)

Quid vero per *naves Tharsis* (nam sic Hebræum verti

mibus, vel vastatae sunt domus urbis Tyri. Hebraice ad verbum est, *vastata est* (Tyrus) *a domo*, id est funditus, ita ut ne una quidem domus su-

debet) intelligendum sit? Alii intelligunt naves Tyrias, quae negotiationis causa Tartessus in Hispania Bœtica, a Tyriis mittebantur, ille enim Hispaniæ tractus frequens colebatur, navigatione inter eum et Tyrum navibus majoribus commercii causa ultra citroque instituta, ubi Tyrii templum habebant Herculis sui, eodem cultu quo apud se honestati, et juxta illos Tartessus urbs in ipsa fuit, in insula interamnica quam duo Bœtis (hodie *Guadalquivir*, id est *fluvius magnus*) alvei in mare se exonerantes efficiunt; sed nomen latius est sumptum, et non Bœtica tantum, verum et Hispaniæ toti impositum. (Bochartus in *Geograph. sacr.* lib. III, cap. VII; Michaelis in *Spicileg. Geograph. Hebræor.* tom. I, pag. 82.) Alii vero asserunt *Tharsim* esse regionem quamdam *Æthiopia* seu *Abyssiniae*, fortasse insulam aliquam in sinu Arabico ad littus *Æthiopiae* sitam (Henslerus in *Animadvers. ad Isaiam*.) Alii esse Tarsum Ciliciæ urbem dicunt (Hartmann; Volney, *Recherches nouvelles sur l'Histoire ancienne*, tom. I, pag. 271 et seqq.). Alii tandem naves Tharsis non proprie naves Tartessenses significari putant, sed exemplo pro toto genere posito, naves quasvis longinquam exercentes mercaturam, ut supra, II, 16; *Psal.* XLVIII, 8, quemadmodum Horatio *Od.* lib. I, 4, *trabs Cyprica*, I, 35, *trabs Bithyna*, quin et ipsa *Hispana navis* Hebraica fere ratione ab eodem, III, 6, jam pro quavis nave mercatoria ponitur. Unde verba Prophetæ vertunt, *ululate, naves quaecumque mercatorie*. Qua versione omnem phrasos poeticæ elegantiam perire quis non sentiat? inquit Rosenmüller. Dicit naves Tharsis naves Tyrias, et quidem majores navigationi in Tartessum destinatas, patet ex I *Reg.* x, 22, ubi Salomon in mari habuisse dicitur *naves Tharsis*, id est Tharsim navigare solitas. Cæterum, ad intelligentiam sententiæ pertinet observasse, naves has Tyrias a Propheta spectari tanquam quæ hoc tempore hærerent in portu Gaditano aut Tartessio, ut ex his quæ mox sequuntur patebit. (*Abbreviat.* ex Rosenmüller.)

Vaticinium de eversione Tyri per Chaldaeos, *Isai.* XXIII, ætatem suam, vers. 13, innuit, ubi dicitur Chaldaeos esse populum recentem, qui ab Assyriis (itaque id temporis prævalentibus) assignatas ad Euphratem sedes obtinuerit; nam cum Habacuc, qui sub Manasse vixit, Chaldaeos quoque novum esse populum, asserat, qui sedes alienas sibi vindicare studeat, liquet vaticinium *Isai.* XXIII, ab ætate Habacuc non posse valde distare. Incertum quidem est, an Isaias usque in ætatem Manassis vixerit: ast cum Chaldaei longiori profecto temporis spatio ex suis, ad orientales et septentrionales Armeniæ partes situs sedibus, sæpius in meridionales plagas irruerint, dubio procul jam ultimis Ezechiae annis has incursiones inchoarunt, cum regnum Assyriorum clade Sancheribi et internis tumultibus, qui subsecuti sunt, debilitatum esset, quo ad hujusmodi expeditiones alliciebantur.

Sine sufficiente ratione quoque asseritur, commemoratos *Isaiæ* XXIII, 10, annos 70 esse numerum propheticum, ex *Jerem.* XLV, 11, 12; XXXI, 10, depromptum, adeoque vaticinium Jeremia recentius esse; nam si alteruter ab altero hunc annorum numerum mutuatus fuisset, potius dicendum esset Jeremiam, quem constat quæpiam ex antiquioribus prophetis delibasse, ex hoc vaticinio *Isaiæ*, quam auctorem hujus vaticinii, qui sibi solus constat, ex Jeremia hausisse. Accedit, temporis definitiones *Isaiæ* peculiari esse. Nec difficultatem creat longinquitas eventus prædicti; nam et Amos, ante *Isaiam*, Tyro excidium denuntiavit. Chaldaismi, *Isai.* XXIII, 11, disparent, si diverso punctandi modo ille sensus adducatur: *Ad perdendos debilitatos vel expulsos ejus.* (Jahn.)

persit, et a veniente, ut scilicet nullus mercator deinceps ad eam veniat, quod Noster vertit, « unde venire consueverant, » scilicet mercator et naves, quibus proinde dixit, « ululate. » Ita Forerius, Vatablus, Pagninus et alii.

DE TERRA CETHIM REVELATUM EST EIS. — *Primo*, aliqui hæc accipiunt de excidio Tyri per Alexandrum Magnum peracto, *q. d.* Tyri primum belli rumorem acceperunt ex Cethim, id est ex Græcia: ibi enim bellum contra eos comparavit Alexander.

Secundo et melius, alii accipiunt hæc de excidio Tyri per Nabuchodonosorem: hoc enim prius fuit excidio Alexandri, et propinquius temporibus *Isaiæ*. Ita S. Thomas, Procopius, Cyrillus et alii. Itaque *Cethim*, inquit S. Hieronymus, sunt insulae Cyprî (ubi etiamnum est *Citium* urbs, Zenonis Stoici patria), Italiæ etiam et Macedoniæ: unde ex *Cethim* egressus dicitur Alexander Macedo, I *Machab.* cap. I, vers. 1. Sensus ergo est, *q. d.* Ex Cethim, id est ex insulis maris Mediterranei, « eis, » scilicet navibus maris, id est negotiatoribus marinis (est enim metonymia), revelatum est vastatam esse Tyrum, cum qua negotiabantur, ideoque ulularunt (1).

REVELATUM EST EIS. — Septuaginta vertunt, *Tyrus de terra Cethiorum ducta est captiva*, id est de terra sua translata est. Nam ipsa inter Cethim computabatur; Hebræum enim גליל *gala*, et revelare, ut vertit Noster, et migrare, ut vertunt Septuaginta, significat.

2. TACTE QUI HABITATIS IN INSULA, — *q. d.* Tace, o Tyrii! ex dolore, pudore et metu, quia subegit et vastavit vos Nabuchodonosor. Silentium enim signum est servitutis, æque ac pavoris et stuporis.

Insulam vocat Tyrum, quia olim erat insula: sed a Nabuchodonosore et Alexandro facta est peninsula accessibilis, et a pedibus expugnabilis. Septuaginta vertunt, *cui similes facti sunt habitantes in insula*. Hebraice enim דמה *dama* et tacere et similem esse significat, *q. d.* Tyri jam obsessi et vastati facti sunt similes gentibus aliis:

(1) Nil difficultatis est in verbis hebraicis מֵאֵרֶץ כֵּתִים נְגַלְתָּ לָנוּ a terra Cethim revelatum nuntiatum est iis scilicet Tyriis in Tartesso commorantibus, quas *per naves Tartessias* innui vidimus vel, ut æque commode illa reddi possint, subaudita אֶתֶר, his qui sunt de terra Cithim, Græcis Italiæ revelatum est, id est annuntiata est clades Tyriorum, inde facile perferenda in Bœticam. Vocaverat Propheta naves Tyrios in portibus Hispanicis hærentes ad ejulatam ob Tyrum vastatam. Id vero mirum videri potuit, cum illi sat longe a Tyro remoti supponi deberent hujus eventus notitiam non nisi sero consecuturi esse, qui tamen veluti in re presente ad lamenta excitantur. Quare addit vates, cladis vastationisque Tyriæ eam esse magnitudinem, ut non tantum fama ejus mox pervolaret mare, et primo quidem in terram Cethæorum Græciæ vel Italiæ insulas, et inde in Bœticam; verum et ipsi Tyrii, qui cladem evaserant, fuga se proripientes in terram Cethæorum, hujus cladis velocissimi sint nuntii. (Rosenmüller.)

sicut enim olim omnes gentes cum suis mercibus confluebant Tyrum, ita nunc cum suis opibus profugiunt ad alias gentes.

NEGOTIATORES SIDONIS, etc., REPLEVERUNT TE, — suis opibus et mercibus : erat enim Tyrus vicina Sidoni, et Sidonis colonia. Aliter hæc dispungit S. Hieronymus; connectit enim hæc cum præcedentibus hoc modo : « Tacete qui habitatis in insula, negotiatores Sidonis, » *q. d.* O Sidonii! plangite æque ac Tyri, tum quia vastata Tyro mercimoniam cessabunt, tum quia a Tyro ad vos perget, vosque pariter vastabit Chaldaeus.

Vers. 3.

3. IN AQUIS MULTIS SEMEN NILI, MESSIS FLUMINIS FRUGES EJUS (TYRI); ET FACTA EST NEGOTIATIO GENTIUM. — « Semen Nili » vocat fruges et opes Ægypti. Has enim ei affert, et quasi serit Nilus sua exundatione oblimans et fecundans agros, unde easdem vocat *messem fluminis*, scilicet Nili : copiosam enim messem affert copiosa exundatio Nili, *q. d.* Semen et messis frumenti, quæ in Ægypto non ex pluvia, sed ex multis aquis Nili exundantis provenit, fuerunt fruges Tyri, et merces in Tyrum delatæ, ut inde per negotiationem in reliquis insulas et provincias distraherentur. Erat enim Tyrus emporium celeberrimum omnium gentium. Unde Arabicus vertit, *mercaturæ tuæ quas afferebat in aqua multa* (per aquam) *semen mercaturæ mercatoris, quo sibi proderat questu ad messem frumenti, et fruges factæ sunt mercatura gentis.* Sic Veneti aiunt in mari annonam sibi esse, quod nihil nascatur domi, sed omnia ad victum necessaria ex mercatura conficiant, et ex mari navibus invehant.

Addit Sanchez vocari *semen Nili*, quia Nilus æque ac Indus, teste Cicerone, semina secum volvit, quæ aut ventus excutit, aut maturitas auferit ab his plantis quæ ad ripas nascuntur, eaque cum exundat in agros, dispergit et disseminat : et hac ratione Nilus dat semen æque ac messem Ægypto. Verum illud semen exiguum est et incertum : constat enim Ægyptios æque ac alias gentes suos agros serere.

Ægypto ergo messem et fertilitatem dat, non pluvia, uti alibi fit, sed Nilus exundans et oblimans agros : atque inde dictum putant Nilum, a novo inferendo luto, quo feracem reddit Ægyptum. Unde Servius censet Nilum dici quasi *νέον ἕλμα*, hoc est, novum trahentem limum quo opplet campos. Hinc Claudianus, *epigram.* 6, de eo sic canit :

Ægyptus sine nube ferax, imbresque serenos
Sola tenet, secunda poli, non indiga venti,
Gaudet aquis quas ipsa vehit, Niloque redundat.

Sunt tamen, qui a Nileo rege appellatum putant Nilum. Hebræis dicitur *Sichor*, Græcis *μῆλας*, id est niger; quia turbidus est, ob limum quem vehit. Censent aliqui a *μῆλας* vocatum esse Melo, vel Milo : Melo enim vocatur ab Eunio, Servio et aliis. Porro a Melo dictum esse Nilum contendit

vir doctus, littera M in N mutata. Nam hæc litteræ alternant, uti in Noph et Moph, id est Memphis.

4. ERUBESCE, SIDON : AIT ENIM MARE. — *Primo*, Vers. 4.

S. Hieronymus sic exponit : Mare, id est mercatores maris aiunt Sidoni : Erubescere, quia Tyrus filia tua, in quam tot opes congesisti, vastata et in solitudinem redacta est. Rursum erubescere, inquit S. Thomas, quia non defendisti ab hoste filiam tuam Tyrum. Dic ergo : Non parturivi, nec peperivi filios, qui meam Tyrum propugnarent (1).

Secundo et genuine : Erubescere, Sidon, quia tua colonia Tyrus a suis filiis deserta, tam foede et misere vastata est; ait enim mare, imo ipsa fortitudo, arx et columnen maris, puta Tyrus filia tua, teque non in mari, sed in continente sitam, per marina commercia ditans, dicens : « Non parturivi, » etc., *q. d.* Videbar mihi olim genuisse fortissimos juvenes et pulcherrimas virgines; at jam vastata nihil horum agnosco : omnibus enim ab hoste occisis aut captis nudata, orbata, et viduata sum : erubescere ergo, o Sidon mater! de hac Tyri filia tua nuditate, similemque propediem ab eodem hoste exspecta. Ita Cyrillus, Procopius, Lyranus et Vatablus.

Moraliter S. Ambrosius, *De Elia et Jejuni*, cap. xxix, docet hic mare accusare avaritiam mercatorum : « Fatigati, inquit, elementis (maris scilicet), hæc vox est : Erubescere, Sidon, hoc est, meos fluctus negotiator arguis, cum sis ipse inquietior, et erubescere velut pudore, quoniam periculo non moveris; verecundiores venti sunt quam vestra cupiditates : illi habent otia sua, numquid vestra quærendi studium feriantur? et cum otiosa tempestas est, nusquam otiosa sunt vestra navigia : Non parturivi, inquit, nec peperivi, nec nutrivi juvenes; quid me inquietant quos nescio, quos non cognosco? » Et inferius : « Horum igitur mercatorum semen in aqua, merces in fluctibus est : in aqua enim labores suos seminant, ut pericula metant; ipse in aqua est, nunquam tutus et solidus. » Et, ut ille ait : « Qui navigat, tantum quatuor digitis distat a mari, a submersione, a morte. »

Mystice S. Gregorius, III part. *Pastor.*, cap. xxix : « Quasi, ait, per vocem maris ad verecundiam Sidon adducitur, quando per comparisonem vitæ sæcularium atque in hoc mundo fluctuantium, ejus qui Deo dedicatus et quasi munitus et stabilis cernitur, vita reprobat; » et, ut pie æque ac vere ait Thomas a Kempis, lib. III, cap. III :

(1) « Erubescere. » Tam frequens mutatio formæ orationis ingentem ac stupendam rerum vicissitudinem solet in Prophetis comitari. Descripserat ex parte felicitatem Tyri : subito ad Sidonios convertit se, et Tyrum ipsam (quam et *mare* et *maritimam munitorem* vocat, quod locus esset arte et natura munitissimus et undequaque mari allueretur) loquentem inducit, ut similia quoque ipsi sperent neque amplius gloriantur, imo tales se exhibeant quales sunt qui pudent, tacent, absconduntur et dolent. (Forerius.)

Morale.
de avaritia
mercatorum.

« Erubescere, Sidon, ait mare : et ; si causam quaeris, audi quare : pro modica praebenda longa via curritur, et pro aeterna vita vix a multis pes semel a terra levatur. »

NON PARTURIVI. — S. Hieronymus putat esse verba Sidonis deplorantis suam cladem, quod suis juvenibus et virginibus ab hoste orbata sit.

Verum alii passim melius censent esse verba Tyri. Unde primo, Pintus et Forerius haec per interrogationem accipiunt, non, id est nonne parturivi et peperivi juvenes validissimos, qui pro me fortissime depugnarent? q. d. Peperi, sed frustra; nec enim hosti tam valido resistere potuerunt, sed una mecum occubuerunt.

Secundo, Emmanuel Sa sic explicat : « Non parturivi, etc., id est utinam nunquam parturissem eos, scilicet filios, qui nec me, nec se salvare potuerunt! »

Tertio, Sanchez per juvenes et virgines intelligit filias, id est colonias Tyri, qualis fuere Carthago, Utica, Gades et Tartessus, Hispaniae urbes, quae Tyro contra Chaldaeos suppetias miserunt, ideoque ad quartum annum eis restitit, inquit Megasthenes apud Josephum, lib. X *Antiq.* cap. xi; sed ejus incerta est fides. Sensus ergo est, q. d. Erubescere, Sidon, quia neque tu cum esses mater Tyri, neque nepotes et neptes tuas, puta urbes quae erant filiae et coloniae Tyri, matri suae, scilicet Tyro, opem tulerunt, eamque ab hoste liberarunt; quare perinde fuit Tyro, ac si nullos peperisset filios et filias.

Quarto et simplicissime, q. d. Ita civibus filiis et filiabus destituta sum, utpote ab hoste captis vel caesis, ac si nunquam eos peperissem vel aluissem.

5. CUM AUDITUM FUERIT IN AEGYPTO, DOLEBUNT. — Tum quia Aegyptii magna habebant commercia cum Tyro; dolebunt ergo ejus excidium, quia peribit eorum quaestus; tum quia timebunt ne post Tyrum Chaldaeus Aegyptum invadat, uti re ipsa contigit: nam Deus Chaldaeis quasi ministris suis, pro longa et molesta obsidione Tyri in mercedem dedit Aegyptum ejusque spolia, ut patet *Ezech. xxix, 19*; idque ex ejus prophetia, uti et ex hac *Isaiae*, et simili *Jerem.* cap. *xlvi*, vers. 4, cognoscere potuerunt Aegyptii, ideoque doluerunt.

6. TRANSITE MARIA, etc., QUI HABITATIS IN INSULA, — in Tyro. Sermo est ad Tyrios negotiantes, ut imminente excidio alias sedes, et alia emporia quaerant. Id fecisse Tyros, et consensu navibus fugisse Carthaginem, et ad alias insulas, ex praeis historiis docet hic S. Hieronymus.

7. NUMQUID NON VESTRA HEC (civitas Tyrus) EST QUAE GLORIABATUR IN ANTIQUITATE SUA? — quasi antiquissima urbs in aeternum duratura. Tyrus antiquior fuit Roma et Carthagine: nam Carthago colonia fuit Tyri, in qua Dido hospitio excepit Aeneam, a quo descendunt Latini et Romani. Josephus, lib. VIII *Antiq.* III, asserit Tyrum con-

ditam esse 240 annis ante templum Salomonis. Berosus longe antiquiorem facit Tyrum, nam a Tyras paulo post diluvium eam conditam esse tradit, ut dixi initio capituli. Eleganter Carpentius hunc versum ita carmine reddidit:

Urbs fuit illa Tyros, praeis quae condita saeculis,
Innumerosque suo repetens ab Agenore soles,
Eternos demens spe praesumebat honores.

DUCENT EAM PEDES SUI LONGE, — q. d. Tyrii captivi abducentur, pedibusque ibunt in Babylonem.

8. SUPER TYRUM QUONDAM CORONATAM. — Sicut enim rex caeteris eminet corona regia; sic Tyrus auro, gemmis, purpura, opibus et mercibus omnibus praee aliis urbibus eminebat quasi regina, ait S. Hieronymus; corona enim symbolum est, non tantum regni, sed et rerum copiae.

Secundo, quia Tyrus in rupe et scopulo erat sita; unde et hebraice dicitur *צור* *tsor*, id est rupes, inquit Masius in *Josue xix*; quocirca moenia et turres Tyri, montis et rupis ejus caput cingentia, coronae castrensium imaginem praese ferebant.

Tertio, quia inter fluctus eminebat quasi domina et regina maris.

Quarto, hebraice *מַאֲתִירָה* *maatira* non tantum coronatam, sed et proprie coronantem significat. Tyrus vocatur *coronans*; quia multos adeo ditabat, ut videretur eos reges vel regulos facere. Unde subdit: « Cujus negotiatores principes. » Sic hodie mercatores Veneti putant se dignitate principes exceptis regibus, superare. Quin et Antuerpiae mercatores vidimus adeo potentes, ut sumptus facerent, quos principes non sustinuissem; ut non nemo ex ipsis a civibus Regulus vocaretur.

Quinto, Arabicus Antiochenus vertit, quis cogitavit quod Tyrus regnum conturbatum (commotum) in suis habitatoribus perveniret in hanc jacturam, vel calumniam? Et Arabicus Alexandrinus, quis est qui hoc dedit consilium super Tyrum bene cultam et aedificatam?

INCLYTI TERRAE, — Tyri scilicet: de ea enim loquitur. Tyrii enim potentes erant, et quasi domini maris ac terrae. Vide S. Hieronymum, et ea quae dixi initio capituli.

10. TRANSI TERRAM TUAM QUASI FLUMEN, FILIA MARIS, — q. d. O Tyte! olim eras filia maris, et quasi vastum mare (ut dixi vers. 4), tum aquarum, tum opum et gentium: nunc facta es flumen, hebraice *יָרֵךְ* *ieor*, id est rivulus exiguus, qui sensim ad loca declivia dilabitur et minuitur, donec deficiat et a terra absorbeat: ita enim et tu decides a tuo splendore et gloria; transibisque per terram tuam, ut eas in Babylonem, ibique spargaris, miscearis et absorbearis ab aliis gentibus.

Aliter S. Hieronymus: « Sicut fluvius, inquit, sive rivulus facile transitur pede, ita tu terram tuam in captivitatem ducta transibis. »

Aliter et Vatablus, *q. d.* Transi et fuge, o Tyre! celerrime instar fluvii, antequam te occupet hostis (1).

FILIA MARIS. — Quia Tyrus fuit accola et incola maris, ut a mari quasi a matre nasci, educari et foveri quasi filia videretur. Sic Delon insulam Athenæus vocavit *filiam maris*, quod subito e mari emergerit. Simili modo Venetiæ possent dici *filia maris*: unde de iis eleganter ita ludit Poeta:

Aut Venus a Venetis sibi fecit amabile nomen,
Aut Veneti Veneris nomen et omen habent.
Orta maris spuma fertur Venus, et Venetorum
Si videas urbem, creditur orta mari.
Jupiter est illi genitor, sed Mars pater huic est:
Muciberi conjunx illa, sed iste maris.

Simili ænigmate adagio, *filia maris et aquæ vocatur glacies*. Unde illud:

Mater me genuit, eadem mox gignitur ex me.

Glacies enim in aquam ex qua nata est, resolvitur. Rursum « *filia maris* » est sal, de quo illud ænigma:

Filia maris, sive mare concretum in creta,
Ligneo in campo, ubi caro humana ossibus ludit.

Nam, ut explicat Diomedes, *mare concretum* est sal, qui ex maris aqua conficitur: *in creta*, id est in fictili salino, ex argilla et creta facta: *in campo ligneo*, id est in mensa: *ubi caro humana*, id est hominis manus, *ludit ossibus*, tesseriis scilicet et astragalis.

Hebraice est *filia Tharsis*; quia Tyrus pertinet ad illam regionem maris Mediterranei, quæ habitata est a Tharsis filio Javan, *Genes. capite x, vers. 4.*

Rursum *filia Tharsis*, id est maris Rubri; quia Tyrus fuit colonia eorum qui juxta mare Rubrum sive Erythræum, puta juxta sinum Arabicum, habitabant, uti docent Plinius, lib. IV, cap. xxii; Strabo, lib. I; Dionysius Afer, vers. 906. Hinc et in Bœtica Tartessus juxta Gades, urbs et colonia Tyriorum, dicta quoque fuit Erythria; eo quod Tyrii eorum aborigines ab Erythreo mari orti ferantur, inquit Plinius ibidem.

(1) Sunt qui hæc verba referri dicunt ad aggerem a Nabuchodonosore constructum, ut e veteri Tyri urbe in continente sita, in novam in insula conditam transiret. Antequam agger ille factus fuisset, mari quasi cingulo Tyrus circumdabatur, ita ut incolæ pedibus in continentem transire nequibant. Aggere autem facta, tam facile ac si trajicerent amnem inter duas moles effluentem, in continentem transgrediebantur.

Hanc aliam explanationem nec improbabilem dat Rosenmüller: Ut fluvius seu rivus placide fluens, *aqua* et plana est *superficie*, quem si nave transeas, nihil quod te in æqua et plana superficie moretur, offendas; sic terra, tibi subjecta, ab hoste direpta, vastata, desolata, munitis solo æquatis, æquam tibi præstabit *superficiem* planamque, ut instar *fluvii* eam *transire* possis.

Putant aliqui Tharsis fuisse urbem juxta mare Rubrum, quæ coloniam duxerit, condideritque Tyrum, ideoque Tyrios filiæ suæ, puta Carthagini, nomen viæ indidisse, vocasseque eam Tharsis: unde Septuaginta hic et alibi sæpe, et noster Interpres, *Ezech. xxvii, 12*, pro *Tharsis* vertit *Carthaginem*.

NON EST CINGULUM ULTRA TIBI. — *Primo*, Sanchez sic exponit, *q. d.* Nobile illud Tyri emporium ita spoliabitur, ut ne reliquum quidem futurum sit cingulum unum, quod in scrutatorum circuitorumque mercibus tenuissimum est.

Secundo, Chaldæus et Symmachus, *non est cingulum*, id est non est fortitudo militum tibi: hi enim cingulo gladium sibi accingunt, *q. d.* Non poteris ultra resistere Chaldæo.

Tertio et aptius, « cingulum, » scilicet maris, « non est tibi, » *q. d.* Ante circumquaque mari cingebaris, quasi cingulo, erasque fortissima et inexpugnabilis; nunc hoc cingulum tibi ademit Chaldæus opplens mare, et ex mari faciens continentem: itaque jam cingulo destituta, infirma, et hosti exposita, ab eo capieris, quasi jam terre, non maris filia. Pari modo Tyrii condiderunt Gades, easque Punica lingua (quæ Syriacæ et Hebraicæ affinis est) vocarunt *Gadir*, id est septum, eo quod undique mari et monte, quasi septo et cingulo valletur et cingatur, ac vicissim ipsum mare septiat, stringat et muniat: sunt enim Gades in stricto freto Gibraltar. Ita docet Plinius, lib. IV, cap. xxii, ubi perperam pro *septum* irrepsit *septem*. *Gadir* enim hebraice, syriacæ et punice non septem, sed septum significat. Porro ex *Gadir* factum est Gades: Pœni enim, uti et Galli aliæque gentes, facile R in S commutant. Id ita esse patet ex hisce versibus Avieni:

Barbara quin etiam Gades hanc lingua frequentat:
Pœnus quippe locum *Gadir* vocat undique septum.

Et ex Solino, cap. xxvi: « Pœni sua lingua *Gadir*, id est sepem, nominarunt. » Ita enim legendum docet Delrio, *adagio* 219. Perperam ergo Eustathius *Γαδαιρα* interpretatur, quasi *γῆς διαρα*, id est *terre cervix*. *Gadir* enim et *Gadira*, non Græcum, sed Punicum est nomen. Sic ab Hebræo *mammon*, descendit Punicum *mammona*, id est divitiæ, ait S. Augustinus, serm. 35 *De Verbis Domini*. Sic *Dido* descendit ab Hebræo *Dod*; et *David*, id est dilectus: *Hanno* a *חנן Chanan*, est *Eucharius*, et pene Joannes: *Carthago* idem est quod *Carthada*, id est nova civitas, ait Solinus. Plura vide apud Serarium in cap. II *Josue*, Quæst. XXV.

11. MANUM SUAM EXTENDIT SUPER MARE, CONTURBavit REGNA: DOMINUS MANDAVIT ADVERSUS CHANAAN. — Alludit *primo*, ad priscos Hebræos, qui expulerunt Chananæos ex Chanaan, *q. d.* Ne spernas, o Tyre! Deum Israel: ipse enim olim manu et potentia sua siccavit mare Rubrum, et omnia regna vicina, præsertim Chananæorum, turbavit et magno timore percussit ad egressum Hebræorum

ex Egypto; ipse etiam mandavit deleri Chanaanæos (1).

Secundo, magis proprie et genuine, per mare et Chanaan intelligit Tyrum: Tyrus enim a Chanaanæis condita et habitata fuit; unde et tribui Aser a Josue, cap. XIX, vers. 29, fuit attributa: licet Aseritæ nunquam eam expugnare et occupare potuerint. Sic mulier Chanaanæa in Evangelio dicitur egressa de finibus Tyri et Sidonis. In voce Chanaan alludit ad mercimonia Tyri: Chanaan enim hebraice vocatur mercator. Unde *Prov.*, cap. ult., dicitur: «Cingulum tradidit Chanaanæo,» id est cingulum vendidit mercatori; et *Osee XII, 7*: «Chanaan, in manu ejus statera dolosa.»

Recte notat Sanchez *mandare* esse verbum militare, idemque esse quod mittere exercitum: duces enim belli mandant chiliarchis et capitaneis, ut talem locum vel urbem invadant, cum illos eo ad id peragendum mittunt. Sic dicitur *Psal. LXVII, 29*: «Manda, Deus, virtuti tuæ;» et *Isaia X, 6*: «Contra populum furoris mei mandabo illi;» et cap. XIII, vers. 3: «Ego mandavi sanctificatis meis;» et cap. XLV, 12: «Omni militiæ eorum mandavi;» et *Amos IX, 4*: «Ibi mandabo gladio.» Similia sunt, I *Machab. VI, 62*, et cap. VII, vers. 9 et 26, et cap. XV, vers. 39.

12. NON ADJICES ULTRA UT GLORIERIS (Vatablus vertit, *non ultra luru exsultabis*), CALUMNIAM SUSTINENS. — Vatablus, *vim passa et oppressa*, scilicet ab hostibus Chaldæis. Hebræum פִּוּי אַסַּח significat fraudare aliquem suo ære, jure aut debito, ut faciunt mercatores iniqui, præsertim dum cedunt foro, *q. d.* Vos, o Tyrii mercatores! fraudastis et spoliastis vestros creditores; nunc vicissim a Chaldæis spoliabimini.

VIRGO FILIA SIDONIS, — o Tyre, quæ pulchra es instar virginis, et filia es, id est colonia, Sidonis. Rursum «virgo,» quia hactenus non es expugnata, sed jam defloranda et corrupenda es per Chaldæos.

IN CETHIM (in Cyprum aliasque insulas, in Græciam et Italiam) TRANSFRETA. — Ita fecisse Tyrios dixi vers. 6.

IBI QUOQUE NON ERIT REQUIES TIBI. — Quia Deus ibi te quoque persequetur, et peste, fame vel bello affliget.

(1) «Super mare,» etc. Hæc omnia de Tyro intelligo, quam supra quoque vocavit *mare*, cujus habitatores erant *Chanaanæi*, id est mercatores; cujus quoque *munitiones Dominus decreverat devastare*. Possunt et de tota Phœnicia intelligi, et de tota *Chananitide*, cujus regna commovit potentia Chaldæorum, etc. Sed priori interpretationi subscribo, et *conturbationem seu commotionem regnorum* intelligo provocandam: excitavit enim Dominus et quasi ad iram provocavit externos reges, ut adversus Tyrum consurgerent. «Mandavit adversus» sensum expressit; ego ad verbum reddidi. Estque phrasis castrensis: Id est exercitum conscripsit et misit ut Tyrum opprimerent, quasi *regnis commotis mandatum dederit Jehova contra Chanaanæum*; ut sic vertere possis: *Manum suam extendit Jehova versus mare, commovit regna, mandavit adversus Chanaanæum, etc.* (Forerius.)

13. ECCE TERRA CHALDÆORUM. — Scilicet, *ever-* Vers. 13.
tet te, o Tyre! quibus non est populus similis robore, potentia et antiquitate; quia Assyrii *fundarunt eam*, scilicet terram et ditionem Chaldæorum, puta Babyloniam: prius enim Assyrii omnesque gentes condiderunt turrim et urbem Babel, indeque egressus Assur in Assyriam condidit Niniven, *Genes. X, 11*.

IN CAPTIVITATEM TRADUXERUNT ROBUSTOS EJUS, — scilicet Tyri. Ita Lyranus, *q. d.* Populus Chaldæorum, id est Chaldæi, ceperunt robustos Tyri. Prophetæ enim saliant a persona una ad aliam. Ita Isaias allocutus Tyrum, vers. præced., in secunda persona, hic ad audientes et legentes sermonem convertens, loquitur ad eandem in tertia persona.

Secundo, alii *in ejus* referunt ad Assur, ejusque regiam, puta Niniven, *q. d.* Chaldæi ceperunt robustos Assyriorum et Nîvives. Nam Isaias Tyriis, ne mirentur urbis suæ tam potentis, magnificæ et opulentæ excidium, proponit excidium Assyriorum et Ninives, quæ Tyro erat major et potentior. Ita Vatablus. Ninive enim capta et excisa fuit ante Tyrum, tempore Sardanapali ab Arbace Medo et Beloso Babylonio, teste Diodoro, lib. III, cap. VII. Eadem rursum cum Tyro eversa fuit a Nabuchodonosore, uti ostendi *Nahum II*.

Tertio, plane etsimpliciter, «*ejus*,» scilicet terræ Chaldæorum. Totum ergo hunc versum sic expone, *q. d.* Non mirum quod vastanda sis, o Tyre! licet urbs inelyta, quia pariter vastanda est terra Chaldæorum, puta Babylon, cui similis non fuit urbs aut populus, fundata ab Assyriis, te longe angustior et robustior. Ita Forerius, qui censet hic notari excidium Babylonis factum ab Alexandro Magno: hic enim primo Tyrum, deinde Babylonem cepit: pari, imo potiori jure, ad Nabuchodonosorem idipsum referas, qui cepit Tyrum, et post eam capta est similiter Babylon a Cyro, Ita Cyrillus.

Aliqui moderni Chronologi, ut ostendant excidium Babylonis fuisse prius excidio Tyri, quod hic innuere videtur Isaias, dum Tyriis idipsum in exemplum et speculum proponit, censent Babylonem captam esse tempore Judith, a Nabuchodonosore devincente Arphaxad. Hunc enim Nabuchodonosorem aiunt fuisse filium Asarhaddon, quem ipsi cum Genebrardo et aliis nonnullis volunt fuisse Sardanapalum, victum et occisum ab Arphaxad, id est Arbace Medo, et Beloso Babylonio, teste Diodoro, lib. III, cap. VII; ideoque Nabuchodonosorem, ut patris Asarhaddon necem ulcisceretur, regnumque avitum reciperet, expugnasse Babylonem cæso Beloso, et mox debellasse Arphaxad, ac deinde crescentibus ei animis cæteras omnes gentes (ideoque et Tyrum ac Tyros) subjugasse, ut narratur *Judith*, cap. I et II. Quod Belarminus, lib. I *De Verbo Dei*, Serarius, Præfat. in *Judith*, et alii censent contigisse sub Manasse rege Juda: inde ergo arcessendos esse hos 70 annos desolationis Tyri. Prophetæ enim acie mentis ele-

vata tempora semota combinant, et de futuris loquuntur quasi de præteritis, ob eorum certitudinem. Quæ sententia nova quidem est, sed probabilibus nixa conjecturis. Favent Septuaginta hic; vertunt enim, *ecce terra Chaldæorum desolata est ab Assyriis*. Nabuchodonosor enim hic eam capiens, fuit filius Asarhaddon regis Assyriorum; sed de hoc alibi (1).

Pro *in captivitate* hebraice est *לְצִיִּים* *letsim*, quod Forerius vertit, *navibus*, scilicet « traduxerunt robustos ejus, » puta in captivitate; Tigurina vertit, *qui vasta loca inhabitabant*; quod Vatablus explicat, *q. d.* Assyrii construxerunt in Chaldæa urbes iis qui prius in deserto sub tentoriis habitabant. *צִיִּים* *tsia* enim significat locum aridum, desertum, squalidum: hinc *tsim* vocantur naves, quod in mari quasi siccum quid emineant, ait Forerius. Unde aptius sic veritas, *in locis squalidis statuerunt robustos ejus*, quod Noster clare vertit: « In captivitate traduxerunt robustos ejus. » Theodotion et alii veteres apud S. Hieronymum, retinent nomen Hebræum, vertuntque, *fundavit eam sim*; additque S. Hieronymus: « Citi interpretantur plaga consummata, Chaldæi quasi ubera, Assyrii arguentes; *sim* etymologiam nec nos potuimus invenire. » Sed tropologice explicans subdit: « Chaldæorum autem *sim* fundamenta jecerunt, quos intelligo dæmones pessimos, qui et propugnacula et turres superbissimas urbis Chaldææ contra scientiam Domini suscitaverunt; sed omnis eorum ædificatio in ruinas con-

(1) Cum Cornelio a Lapide existimat Rosenmuller certum esse extremam hujus versus partem de Tyro vastanda agere, atque nexum cum superioribus sibi constare, hac ratione, quod cum vates indicasset auctorem calamitatis Tyro immittendæ Deum, jam ostendat per quos executurus sit pœnas Tyriis decretas.

Hæc sententia sane admitti potest; attamen recentioris ævi interpretes haud pauci Prophetam hoc dicere arbitrati sunt, non esse, quod civitatis tam vetustæ et tam opulentæ ruina alicui valde mira et supra fidem videatur, quippe exemplum capi posse e terra Chaldæorum, quæ cum ab Assyriis occupata, instructa, munita sit, simile tamen fatum effugere non possit. Ita ut alios taceamus. (Forerius, Calmetus, Bochartus, *Geog. Sacr.* part. I, lib. III, cap. v; Berthierus, Alloli). Quid mirum, inquit Isaias, si Tyrus devastetur? Chaldæi ferocissimi ac ditissimi populi, qui suas quoque *munitiones* habebant et *turres*, perierunt, et Dominus Babylonem subvertit cum *turribus* et *palatiis* ejus, quidni Tyriam gentem mercatricem non ita bellicosam delebit?

Ad hæc objicit Rosenmuller, non esse credibile Prophetam ostendere voluisse nemini, mirum videri debere, Tyrum tam gravia pati, cum terra Chaldæorum ab hoste sit occupanda et vastanda. Nam si id ageret vates, ut lapsum Tyri ex alia simili calamitate illustraret, exemplum petere debuisset a casu superioris et præteriti temporis. Quæ sane objectio supponit auctorem aliunde doctissimum, nullam aut valde imperfectam de spiritu prophético habere sententiam, ut in multis probat. Nam quis inter vere christianos non sentiat Isaiam a Spiritu Dei transferri potuisse in remotiora etiam futuri tempora, ubi rerum eventus ita disposita intuitus est, ut æterna Dei decreta adimplerentur.

cidit; sequitur enim: Paries ejus cecidit. Nisi enim Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. Sæpe videmus in sæculo, quosdam de alio proposito transire ad aliud, v. g. ut qui militiam male experti sunt, transeant ad negotiationem; rursusque caudicos bellatorum arma corripere. Mutant industriam, ut mutant infelicitatem; et nihilominus dispensatione Dei his quos salvare dignatur, omnia nitentibus evenire contraria; ut per inopiam ac miseras cogantur non in se, sed in Creatore suo habere fiduciam. »

15. IN OBLIVIONE ERIS, O TYRE! SEPTUAGINTA AN-
NIS. — Septuaginta annos manebis vastata et desolata; deinde reædificaberis, uti factum esse patet II *Esdrae* XIII, 16, et ex eo quod postea Alexander Magnus rursus Tyrum expugnavit. Per quem et quomodo Tyrus restaurata sit, nec sacra; nec profana narrat historia: nam diu post excidium Hierosolymæ excisam esse Tyrum, ac proinde Tyrios cum Judæis non rediisse Babylone, sed diu post, ostendam *Ezechiel*. XXXIX, 17.

Dices: *Ezech.* XXVI, 14, dicitur Tyro: « Non ædificaberis ultra. » Respondet Leo a Castro id verum esse, quia post 70 annos non eadem, sed alia alio loco ædificata est Tyrus: unde prior Palætyrus, id est antiqua Tyrus, est dicta. Verum tam Tyrum quam Palætyrum ante Nabuchodonosorem sub Salmanasare extitisse, docet Josephus, lib. IX *Antiq.* cap. xv.

Secundo, alii respondent: « Non ædificaberis ultra, » scilicet in tali et tanta gloria, qualem et quantam ante habuisti, ut scilicet imperes, quia subjicieris et parebis Chaldæis, Græcis, Romanis. Ita S. Hieronymus in *Ezech.* XXVI, Emmanuel Sa et alii.

Tertio, et facillime « ultra, » id est ad longum tempus, scilicet 70 annis, non ædificaberis. Sic *ultra* capitur I *Reg.* VII, 13; III *Reg.* X, 5; *Joel*. II, 19.

SICUT DIES REGIS UNUS, — quantum solet vivere homo, præsertim qui læte et liberaliter vivit, qualis est rex, id est 70 annis; hæc est enim ætas et vita hominis, *Psalms*. LXXXIX, 10. Alludit ad regem famosissimum David, qui vixit 70 annis.

POST SEPTUAGINTA AUTEM ANNOS ERIT TYRO QUASI CANTICUM MERETRICIS, — *q. d.* Rursus post 70 annos Tyrus specie, ostentatione et proclamatione mercium suarum alliciet ad se mercatores, sicut meretrix cantu illecebroso alliciet amasios.

Nota: Isaias mercaturam Tyri vocat meretricium: e contrario S. Joannes *Apoc.* XVIII, 3, meretricium, id est idololatriam Babylonis, id est Romæ in fine mundi paganæ futuræ, vocat mercaturam. Sic enim ait: « Et reges terræ cum illa fornicati sunt; et mercatores terræ de virtute » (id est, de copia: hanc enim significat Hebraice *כֶּלֶת* *chel*, cui respondet Græcum *δυναμις*, et Latinum *virtus* vel *potentia*) deliciarum ejus divites facti sunt. » Ubi Romam vocat *primo*, fornicatricem, sive meretricem; *secundo*, mercatricem, quæ suos mercatores ditat;

Meretrix
vocatur
merca-
trix.

tertio, cauponam, quæ suis deliciis et vino omnes inebriat. Ratio est, quia Hebræum זונה *zona* significat feminam cauponam, quæ scilicet tam domum et esculenta, quam se aut suas prostituit, sive quæ mercimonia tractat, cauponatur, convivatur, lascivit; sive quæ meretur vel paratis obsoniis ut caupona, vel mercibus expositis ut mercatrix, vel corporis prostitutione ut scortum, quæ antonomastice dicitur meretrix; licet nomen commune sit omnibus prædictis: meretrix enim idem est quod quæstuarium, venditrix, mercatrix; sic et Græcum πόρνη et meretricem et venditricem significat: descendit enim a πρὸς πᾶσι, id est vendo. Sic ergo Babylon, *Apocal.* xvii et xviii, inducitur ut caupona, meretrix et mercatrix. Hac etiam de causa mercatura Tyri ab Isaia hic vocatur meretricium, scilicet ob Hebræum *zona*: quod generale et commune est, et ob communem utriusque analogiam: tam enim meretrix quam mercatrix meretur, suasque merces exponit et dividit. Rursum, quia non raro tunc, uti et jam subinde fit, eadem erant cauponæ, meretrices et mercatrices: unde et Jura præsumunt eam, quæ in diversorio seu caupona servit, honestam non esse. Hinc et Plato, lib. IV *De Legibus*, docet civitates maritimas et mercatorias, qualis erat Tyrus, male esse moratas; quia ex opibus et colluvie hominum in luxum et vitia abeunt. Sicut ergo Cicero, lib. I *Offic.*, ait: « Hostis olim vocabatur peregrinus, vel hospes; sed peregrinorum et hospitem mores id effecerunt, ut jam hostis pro inimico sumatur: ita et in nomine cauponæ et meretricis accedisse videtur. Tyrus ergo vocatur *zona*, quia tota erat in lucrum intenta, et ut commune totius orbis emporium, sic et diversorium erat. Quare « orbis hospita, caupona » seu *tabernaria* dici potuit, cui hospites æque ac mercatores magnum quæstum afferunt. Ita Sanchez. Addit Leo Castrius blandas illas mercatorum allectationes et laudes quibus merces suas commendant et extrudunt, posse vocari canticum meretricis. Et Forerius: « Vides, ait, mercaturam rei meretriciæ comparari; habent enim maximam inter se similitudinem concupiscentia carnis ac divitiarum. » Et Isidorus Clarius: Ostentatio, inquit, opum et mercium vocatur carmen et cithara; negotiatio vero vocatur fornicatio (1).

(1) Vers. 13, exemplo rei magis incredibilis ostendit posse Tyrum destrui. Ex quo quanta sit cæcitas quam res prosperæ invehunt discere possumus, qui videamus necesse fuisse exemplo ostendere ruinam contingere posse Tyro. Hinc quoque quis sit usus casuum et fortuitorum eventuum, quos alia regna et provinciæ experiuntur, habemus. Ex vastatione enim Babylonie posset Tyrus et Sidon et aliæ urbes sibi consulere. Alexander autem, qui Tyrum cepit, Babylonie provinciam quoque subjugavit. Quod si de vastatione per Chaldaeos est sermo, exemplum quoque ad rem facit. Nam et Babylon a Persis capta est atque diruta, cum eam tamen florentissimam possedissent per multos annos Assyrii ab uxore Nini ædificatam. Vide Strabonem; apud quem etiam videbis navium usum in Babylone, et quo modo Alexander navibus partim ibi

16. SUME CITHARAM, — *q. d.* Uti meretrix citharas, cantus omnesque illecebras adhibet ad illiendum juvenes: ita Tyrus omnia adhibebit lenocinia et invitamenta, ut merces et mercatores ad se suasque nundinas revocet (2).

17. FORNICABITUR CUM UNIVERSIS REGNIS. — Id est Vers. 17. commercia contrahet et negotiabitur cum omnibus gentibus, easque hospitio excipiet: hoc enim est Hebræum זון *zun* et *zona*, de quo jam dixi.

18. ET ERUNT NEGOTIATIONES EJUS, ET MERCEDES Vers. 18. EJUS SANCTIFICATÆ DOMINO. — *Primo*, Sanchez: *Sanctificatæ*, inquit, id est pollutæ et execrabiles Domino; sunt enim merces meretricis, de qua sancitur *Deut.* xxiii, 18: « Non offeres mercedem prostibuli, etc., quia abominatio est. » Unde sequitur, *non condentur*, id est non acceptabuntur hæ meretricis oblationes, ut condantur in templo. Sic *sanctificare* per antiphrasim pro *polluere* sumitur, *Deut.* xxii, 9, et alibi.

Secundo, idem Sanchez proprie hæc accipit, putatque esse sermonem de Machabæis, a quibus superatos fuisse Tyrios, et prædam captam, Deoque dicatam tradit Josephus, lib. XII *Antiq.* cap. xii; et I *Machab.* xi, 59, dicitur Jonathas imperasse a finibus Tyri usque ad terminum Ægypti. Unde Septuaginta vertunt: *Erit negotiatio ejus et merces sancta Domino: non ipsis congregabitur, sed habitantibus coram Domino omnis negotiatio ejus, comedere et bibere, et impleri in symbolum, memoria coram Domino, q. d.* Id spectant Tyrii suis mercimoniis, ut habere possint quo vescantur et inebriantur; sed Deus aliud cogitat, scilicet ut ipsis spoliatis, alii fruantur eorum opibus et deliciis.

Tertio, S. Hieronymus putat post restaurationem Jerusalem et templi Tyrios iniisse fœdus cum Judæis, et ad templi sumptus sæpe dona misisse, idque colligitur ex I *Paral.* xii, 4, et *Zachar.* xiv, 16.

Quarto et perfectissime, hæc facta sunt tempore Christi, inquit S. Hieronymus; ad illum enim quasi liberatorem et consolatorem, a tristi clade de more avqlat Propheta, *q. d.* Tyrii convertentur a

confectis, partim ex Syriaco mari plicatilibus per terram ad Euphratem advectis, et in Babylone compactis, Arabas invasit. Ex quo auctore discet, Tyrum terræ motibus licet fere totam collapsam, et ab Alexandro obsidione captam, calamitates omnes evicisse, et seipsam navigando instaurasse. Navalis enim ejus potentia et apparatus signum est multitudo et magnitudo coloniarum, quas Iberiam usque emisit. Sed nescio an de hac restauratione hic sit sermo. Quid si cum populo Dei capti, et eodem redempti sunt? Certe Propheta a restauratione visibili ad invisibilem per Christum statim transit, ut mox videbis. (Forerius.)

(2) Est et quoddam musicæ genus quo alienatum a nobis Deum revocamus, dum pectus, sceleris conscii, pulsamus, gemitus et lacrymas fundimus. Ille vero nostri memor, cor contritum non despicit, et auribus percipit lacrymas nostras; et rursus in amplexus meretricum et peccatorum ruit amabilis illa puritas, qui et convivium facit et symphoniam adesse jubet, redeunte ad se filio prodigo. (Forerius.)

Christo et Christianis, tumque consecrabunt suas opes Domino, neque avare eas recondent, sed negotiatio, id est lucrum, ejus cedit templo Dei et ministris, ac pauperibus, « ut inde manducant in (id est usque ad) saturitatem, et vestiantur usque ad vetustatem, » id est vestibus bonis et firmis, ad multos annos et usque ad vetustatem duraturis. Vatablus vertit, *ad operimentum senum*, id est ut vestiantur veste honesta et decora, qualis decet senes et presbyteros. Hoc est quod prædixit Psaltes, *Psalm. XLIV*: « Filia Tyri in muneribus vultum tuum deprecabantur, » etc. Christus enim in finibus Tyri versatus est prædicando et miracula faciendo, ibique filiam Chananæ curavit, *Matth. xv, 21*; et trecentis post Christum annis in Tyro valde floruit Christianismus per sexcentos annos: inde a Saracenis occupata fuit Tyrus, ac rursus a Christianis, scilicet a Venetis ac Hierosolymorum, duce Guareundo Patriarcha Hierosolymorum in bello sacro, anno Domini 1124, expugnata et recepta per 163 annos in fide claruit: donec anno 1289, a Saracenis et Ægyptiis capta, demum in Turcarum potestatem venit. Ita ex Guilhelmo Tyrio, Adrichomius, et aliis (1).

Tyri
floruit
christianismus.

(1) *His qui coram Jova sedent*, Vitringa intelligit tam doctores religionis, qui discipulos instituerent in cognitione Jovæ, quam eorum discipulos, phrasimque desumptam esse putat a more prisco, qui maxime obtinuerit stante adhuc templo primo, cum nullus adhuc esset usus synagogarum publicus, ut vel populus sabbatis aut festis diebus conveniret ad ædes prophetarum, ut per eos eru-

Dices: Hæc sunt lucra meretricis; ergo abominanda Deo.

Respondeo, sunt lucra meretricis, id est meretricis, ut dixi. *Secundo*, sunt lucra meretricis, id est quæ olim fuit meretrix, id est idololatra: jam vero per Christum facta est casta, et virgo, in fide et cultu Dei veri, de qua ait Apostolus: « Respondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo, » unde ejus oblatio olim ingrata, nunc grata est Deo.

diretur et instrueretur ad religionis cognitionem; vel viri docti, qui prophetis, ut præceptoribus, adhærere solebant, statis temporibus adessent ad ædes prophetarum, et iis cum de divinis rebus sermones sererent, aut eos de iisdem disserentes audirent. Conferre jubet Vitringa *Ezec. xxxiii, 30, 31*; *viii, 1*; *II Reg. vi, 32*, et librum a se editum *De Synag. vet.*, lib. I, part. II, cap. vi. Mibi tamen præferenda videtur veterum interpretatio, quam et plures recentiores sequuntur: *iis qui habitant coram Jova*, id est qui templum Jovæ frequentant, per quos non solum sacerdotes et Levitæ, sed omnes omnino Jovæ cultores intelliguntur (Cf. *Psalm. xxvii, 4, lxxxiv, 5*). Hic tamen noster præcipue sacerdotes videtur respexisse.

(Rosenmüller.)

Ad pleniorum hujus capituli explanationem, conf. *Jerem. xxvii, 3*; *xlvi, 4*; *Ezech. xxi, xxvii, xxviii*, cum viatorum recentiorum relationibus, v. g. Volney, *Voyage en Syrie et en Egypte*, tom. II, p. 405; Maundrell, *Voyage d'Alep à Jérusalem*; J. Bruce, *Voyage aux sources du Nil, en Nubie, en Abyssinie*. Quorum ultimi hæc sunt verba: « Sola curiositate ducto mihi in mentem venit Tyrum visitare, et ibi veritatis Prophetarum tristis testis factus sum. Duo pauperes piscatores, pisciculis aliquot captis, super rupes ubi fuit Tyrus, retia sua extendebant. »

CAPUT VIGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Theodoretus, Eusebius, et ex eis Leo Castrius et Vatablus, putant hoc capite agi de vastitate invecna Judæis post et propter Christum crucifixum. *Secundo*, Cyrillus et Procopius putant hic recapitulari ea quæ dicta sunt de excidio Babylonis, Moab, Damasci, Ægypti, Idumææ, et Jerusalem. *Tertio* et genuine, S. Hieronymus, et pulchre S. Ambrosius-De Elia et Jejunio, cap. xxi, et alii passim censent Isaiam hic post onera et excidia aliarum gentium, de quibus egit a cap. xiii, hucusque per undecim capita, ac nominatim post onus Tyri, quæ erat quasi microcosmus, uti dicit cap. præced., transire de more ad onus totius mundi ac diem judicii, ut sciamus per exempla variarum gentium hæc passurum esse totum orbem, quæ passa est Tyrus, Babylon, Jerusalem et alia regna, quarum excidium et conflagratio fuit typus et umbra tantum conflagrationis mundi, et ignis æterni: sic Christus ab excidio urbis Jerusalem transit ad excidium orbis, *Matth. xxiv, vers. 29*. Vide hic quam oppositè novum Testamentum veteri, et Christus Isaiæ respondeat, quamque exacte Isaias Christo præuserit. Hoc ergo cap. pathèticè illud ipsum describit Propheta, scilicet primo, horribilem ejus speciem. *Secundo*, vers. 5, ejus causam: nimirum impietatem et scelera hominum, quibus terram conspurcarunt. *Tertio*, vers. 13, paucos inde salvandos et beandos, eorumque exultationem prædicat. *Quarto*, vers. 17, angustias et terrores illius excidii, ac denique, vers. 22, æterna gehennæ supplicia describit. Hoc ergo cap. usque ad cap. xxviii, est quarta sectio Isaiæ, qua prædicat onus totius orbis, gehennam reproborum ac diaboli, et gloriam Beatorum.

1. Ecce Dominus dissipabit terram, et nudabit eam, et affliget faciem ejus, et disperget habitatores ejus. 2. Et erit sicut populus, sic sacerdos: et sicut servus, sic dominus ejus:

sicut ancilla, sic domina ejus: sicut emens, sic ille qui vendit: sicut fœnerator, sic is qui mutuuum accipit: sicut qui repetit, sic qui debet. 3. Dissipatione dissipabitur terra, et direptione prædabitur. Dominus enim locutus est verbum hoc. 4. Luxit, et defluxit terra, et infirmata est: defluxit orbis, infirmata est altitudo populi terræ. 5. Et terra infecta est ab habitatoribus suis: quia transgressi sunt leges, mutaverunt jus, dissipaverunt fœdus sempiternum. 6. Propter hoc maledictio vorabit terram, et peccabunt habitatores ejus: ideoque insanient cultores ejus, et relinquentur homines pauci. 7. Luxit vindemia, infirmata est vitis, ingemuerunt omnes qui lætabantur corde. 8. Cessavit gaudium tympanorum, quievit sonitus lætantium, conticuit dulcedo citharæ. 9. Cum cantico non bibent vinum: amara erit potio bibentibus illam. 10. Attrita est civitas vanitatis, clausa est omnis domus nullo introeunte. 11. Clamor erit super vino in plateis: deserta est omnis lætitia: translatum est gaudium terræ. 12. Relicta est in urbe solitudo, et calamitas opprimet portas. 13. Quia hæc erunt in medio terræ, in medio populorum: quomodo si paucæ olivæ, quæ remanserunt, excutiantur ex olea; et racemi, cum fuerit finita vindemia. 14. Hi levabunt vocem suam, atque laudabunt: cum glorificatus fuerit Dominus, hinnient de mari. 15. Propter hoc in doctrinis glorificate Dominum; in insulis maris nomen Domini Dei Israel. 16. A finibus terræ laudes audivimus, gloriam justi. Et dixi: Secretum meum mihi, secretum meum mihi, vae mihi! prævaricantes prævaricati sunt, et prævaricatione transgressorum prævaricati sunt. 17. Formido, et fovea, et laqueus super te, qui habitator est terræ. 18. Et erit: Qui fugerit a voce formidinis, cadet in foveam: et qui se explicaverit de fovea, tenebitur laqueo: quia cataractæ de excelsis apertæ sunt, et concutientur fundamenta terræ. 19. Confractione confringetur terra, contritione conteretur terra, commotione commovebitur terra, 20. agitatione agitabitur terra sicut ebrius, et auferetur quasi tabernaculum unius noctis: et gravabit eam iniquitas sua, et corruet, et non adjiciet ut resurgat. 21. Et erit: In die illa visitabit Dominus super militiam cœli in excelso; et super reges terræ, qui sunt super terram. 22. Et congregabuntur in congregatione unius fascis in lacum, et claudentur ibi in carcere: et post multos dies visitabuntur. 23. Et erubescet luna, et confundetur sol, cum regnaverit Dominus exercituum in monte Sion, et in Jerusalem, et in conspectu senum suorum fuerit glorificatus (1).

Vers. 1. 1. ECCE DOMINUS DISSIPABIT (Hebraice בִּקֵּץ *bo-kee*, id est inanem et vacuum reddet) TERRAM (unde Ambrosius loco citato: « Faciet, inquit, terram quasi stadium vacuum athletis quiescentibus »):

(1) Hic incipit primæ partis vaticiniorum Isaia veluti quarta sectio, cujus argumentum per cap. xxiv, xxv, xxvi, xxvii decurrit, scilicet ingens quædam orbis terrarum excidium et conversio describitur. Non ad solam terram Judaicam, inquit ipse Rosenmuller, pertinere eam, de qua agitur, conversionem, colligitur e versu 21 cap. xxiv, ubi *reges terræ* et iis oppositæ copiæ locorum celsissimorum, in quos universos Deus graviter sit animadversurus, commemorantur. Sunt præterea pleraque quæ hoc carmen præannuntiat, multo graviora et majora, quam ut soli terræ Judaicæ applicari, et de Judæa per Chaldaeos Romanosve vastata intelligi possint.

Propter hanc ultimam rationem, duos sensus hic admittendos censemus, non solum unum litteralem et alterum allegoricum, vel typicum, sed duos sensus æque litterales, quorum unum ad Jerusalem excidium Judææque devastationem, sub Nabuchodonosore vel sub Romanis, alterum ad extremam orbis catastrophem, ultimique judicii tempora referendum existimamus. Hanc autem prophetiam ita prosequitur Isaias, ut gravissimarum calamitatum descriptionibus alternis vicibus subiceret hymnos a piis canendos, quibus divina potentia et

ET NUDABIT EAM, — tum hominibus, tum animalibus, tum aliis suis ornamentis.

ET AFFLIGET FACIEM EJUS. — Exuret superficiem terræ igne conflagrationis, II Petri III, 10.

benignitas celebratur. Vid. xxiv, 16; xxv, 1 et seqq.; xxvi, 1 et seqq.; xxvii, 2 et seqq.

In hac autem analytica expositione quæ, ut cap. I diximus, meditationi, vel prædicationi præsertim inservienda subjicitur, secundo sensui litterali utpote digniori et utiliori adhæremus; varias igitur finis mundi et judicii extremi circumstantias describens Isaias refert:

Primo, excidium universi orbis, *primo*, quoad terram habitabilem et habitatores omnis conditionis, sexus et ætatis, quorum in magna illa terræ catastrophe æqualis erit conditio, 1, 2; *secundo*, quoad regna mundi et principes eorum, 3, 4; *tertio*, quoad incolas plerosque peccatores, 5, 6; *quarto*, quoad fruges, palati delicias, cantica, sonusque instrumentorum quæ ab hilaribus pulsari solebant, 7-9, 11; *quinto*, quoad urbes et oppida, eorumque colonos, 10, 12, 13.

Secundo, discrimen justos inter et injustos, quorum illi recreati a Domino, gaudebunt, 14-16; hi in afflictionibus, nullatenus declinandis, et in serie malorum se invicem excipientium peribunt, 17-20.

Tertio, sententiæ judicialis, *primo* contra dæmones et impios pronuntiationem, 21; *secundo*, perpetuitatem cum

ET DISPERGET HABITATORES EJUS. — Sicuti in urbis excidio incolæ dispersi solent dum conantur fugere, sed sæpe non effugiunt; nam in mortem aut captivitatem incidunt: ita in fine mundi, plagas prævias excidio multi evadent, ipsum vero ignem et excidium nemo effugiet.

Vers. 2. 2. ET ERIT SICUT POPULUS, SIC SACERDOS. — Eadem communi orbis clade involventur omnes, tam sacerdotes quam laici, tam nobiles quam plebeii, tam servi quam domini, tam creditores quam debitores: nullum tum erit gradus et dignitatis discrimen: nulla patrocinabitur infula, opes aut sceptrum: hæc enim respiciunt homines, non Deus.

Moraliter, S. Bernardus in *Declamat.*, hæc pathetice adaptat sacerdotibus, qui vitam laicorum agunt.

Vers. 3. 3. DIREPTIONE PRÆDABITUR. — Geminatio hæc habet auxesim, q. d. Omnino diripietur et vastabitur terra ab igne jam dicto.

Vers. 4. 4. LUXIT ET DEFLUXIT TERRA. — Hebraice est paronomasia: חַבֵּלָה נַבֵּלָה *habela nabela*, quam Interpretes apte imitatus est vertens, *luxit et defluxit*, id est lugebit et defluet, sive corruet terra, id est terræ domus, arces, oppida, item columnæ, pyramides, mausolea, quin et arbores ac sylvæ.

INFIRMATA EST ALTITUDO (id est fortitudo vel excellentia, puta principes et nobiles), POPULI TERRÆ.

Vers. 5. 5. TERRA INFECTA EST — peccatis (unde Chaldæus et Septuaginta vertunt, *peccavit*), æque ac fucis et hypocrisi; hoc enim est Hebræum חֲנֵפֶה *chanepha*; hoc est quod orat Ecclesia: «Sunt multa fucis illita, quæ luce purgantur tua.» Vere enim in hac vita homines pleni sunt fucis, multi personati sunt, multi externam et simulatam habent sanctioniam, castitatem, amicitiam; intus pleni sunt superbia, ira, libidine, odio, invidia, atque aguntur suis passionibus et cupiditatibus: hos fucos in judicio aperiet, totique mundo ostendet Deus, imo igne comburet.

Fucos plenus est mundus.

DISSIPAVERUNT FOEDUS SEMPITERNUM. — *Fædus* vocat Dei *leges et jus*: leges enim Dei sunt conditio

pœnarum continuatione, 22; tertio, solemnitatem ab astorum mutatione judicis gloria, et comitatus frequentia, 23.

Licet integritas libri Prophetiarum Isaïæ non subjaceat istis regulis analogiæ styli locutionumve, quam rationalistæ sæpe pro libitu asserere vel negare solent, hæc tamen pro vindicanda hujus sectionis integritate a teste non suspecto accipias. «Cum huic carmini nihil insit, inquit Rosenmuller, quod Jesajæ ætati non conveniat, nulla est causa, cur ei vati illud abjudicemus. Nam quæ Eichorn (*Einleit. in das A. Test.*, part. III, § 524) adducit exempla tanquam styli artificiosi adeoque ludibundi, plane diversi a nervoso illo et vivido Jesajano (vers. 17, similesque paronomasias, vers. 18, 19, 21), Hebræi pro totidem elegantissimis habuerunt. Simili plane paronomasia exstat supra vii, 9 in oraculo, quod pro Jesajano omnes habent. Et Micha, Jesajæ æqualis, i, 11 et seqq., urbibus Judæ prænuntiat calamitatem imminentem ad urbium illarum nomina per paronomasiam ubique fere alludendo.»

fœderis cum hominibus initi: vocatur *sempiternum*, quia lex Dei, præsertim naturalis, æterna est, et in æternum duratura, q. d. Deus excindet orbem, quia homines ejus incolæ violarunt fœdus, puta leges et jura Dei.

Alii hæc tria distinguunt. *Primo*, Forerius per *leges* accipit præcepta judicialia, per *jus* cæremonialia, per *fædus* decalogum. Verum priora duo non omnes homines, sed solos Judæos obligabant. *Secundo*, S. Thomas per *leges* accipit jus scriptum, per *jus* consuetudines, per *fædus* pacta. *Tertio*, Hugo per *jus* legem naturalem, per *leges* positivas, per *fædus* amicitiam accipit (1).

6. PROPTER HOC MALEDICTIO VORABIT TERRAM. — Vers. 6. Pro *maledictio* hebraice est מְלִיכָה *ala*: quod *primo*, cum Chaldæo et Vatablo verti potest, *perjurium*, q. d. Perjurium, quo homines violarunt fœdus et leges Dei, quas se servaturos juraverant; id est sancte promiserant, erit causa et culpa, cur hæc clades devoret orbem: sic juramentum capitur pro promissione, *Psalm.* CXVIII, 106: «Juravi, et statui (id est firmiter statui, perinde ac si jurassem) custodire judicia justitiæ tuæ.» Est catachresis.

Secundo et melius, *ala* verti potest execratio, *maledictio*, id est extrema calamitas tantis sceleribus debita, vorabit terram, id est omnes terræ delicias, opes et sordes, quas luxur et peccata hominum in eam invexerunt.

ET PECCABUNT HABITATORES EJUS. — «Et» est causale, significans *quia*; unde Septuaginta vertunt, *quia peccaverunt homines*.

IDEOQUE INSANIENT CULTORES EJUS, — q. d. Quia insanierunt homines in peccatis, quasi furentes libidine et cupidinibus, adeo ut videntes et sentientes pestem, famem, aliasque Dei et septem Angelorum plagas horribiles, quæ describuntur *Apocal.* cap. viii, et quasi nolint tamen pœnitere, ut

(1) Per «leges» intelligi etiam possunt officia erga Deum, per «jus» sive justitiam, officia erga proximum, et per «fædus» promissiones sive Judæis, sive toti generi humano factas. (Berthierus.)

Recte autem observat Vitringa, inquit Rosenmuller, vatem hic non loqui de violatione legis Mosaicæ aut præceptorum ritualium, neque enim scripsisse illum: *Transgressi sunt legem*, sive יִרְתוּ יְרֵתָהּ *transiverunt* חֻקֵי *statuta*, ut vulgo solent veteris Testamenti scriptores, ubi de legibus Mosaicis loquuntur, sed simpliciter, *leges, statutum* fœdus æternum, quibus dictionibus describat *jus naturæ et gentium*, quod Judæi cum aliis gentibus commune habebant, adversus quod illa crimina committerentur, quæ hic recensentur. *Leges* hic sunt *leges naturæ*, conscientiæ, et communis juris utilitatisque, sive ut Aben-Esra hanc dictionem hoc loco declarat, *libramen rectæ rationis* commune toti generi mortalium. *Statutum* hic idem est, quod exteri scriptores, Nepos (in *Themistocle*, cap. vii), et Sallustius (*De Bello Jugurth.* xxii), vocant *jus gentium*, et Græci, τὰ κοινὰ τῶν ἀνθρώπων νόμοι, quæ phrasus est Polybii (*Hist.* lib. I, pag. 100, edit. Amskel.). Juxta Aben-Ezram, idem est sensus dictionis כְּרִית אֵרֶץ *fædus æternum*, id est *leges æterni juris*, qua humani generis societas ab antiquissimis usque temporibus inter se devincta est.

dicitur *Apocal. ix, 20*; ideo pariter insanient dolore et horrore tantæ cladis: ita enim percidentur, ita cruciabantur, ut in furorem et rabiem agi videantur, juxta illud quod minatus est Deus *Deuter. xxviii, 28*: « Percutiat te Dominus amentia, et cæcitate, et furore mentis, » hoc est quod ait Christus *Lucæ xxi, 26*: « Arescentibus hominibus præ timore, et expectatione, quæ supervenient universo orbi. »

ET RELINQUENTUR HOMINES PAUCI, — *q. d.* Ab hac trepidatione atque insaniam dolorum eximentur pauci, qui scilicet vivent non ut bruta, sed ut homines creati ad Dei imaginem, quique proinde hanc cladem videntes eam non sentient: anheliabunt enim ad meliorem vitam per et post mortem in cælo ineundam: hoc est quod ait Christus *Lucæ xxi, 28*: « Levate capita vestra: quoniam appropinquat redemptio vestra. » Ita S. Hieronymus et Haymo. Innuitur hic paucos sanctorum et salvandorum numerus fore in fine mundi.

7. LEXIT VINDEMA, INFIRMATA EST VITIS. — « Luxit, » id est lugere fecit: « infirmata est, » id est, infirmari fecit vitis eos qui se vino et gulæ dederunt, quia deducet eos ad horribile Dei judicium, et ad æterna gehennæ tormenta. *Secundo* et genuine, sicut metaphoricè dicuntur ridere prata et vineæ, cum fronde et fructu luxuriant: ita ex adverso dicuntur lugere et infirmari, cum præ ariditate squalent, nec uvæ proferunt et vinum, quo deliciari et exultare solent homines voluptuarii. Deus ergo in fine mundi vinetis et agris sterilitatem inducet, tum per ignem conflagrationis, tum per plagas prævias.

9. CUM CANTICO NON BIBENT VINUM. — Conviviis et vino solere tam Judæos et Gentiles quam Christianos adhibere cantiones et musicam, ostendi *Ephes. v, 19*.

10. ATTRITA EST CIVITAS VANITATIS. — *Primo*, S. Hieronymus, S. Thomas et Haymo: Civitas vanitatis, inquit, est Babylon, id est Roma, quæ in fine mundi tota vanitati, luxui et ambitioni dedita scelestissima erit, ideoque vastabitur cum suis filiabus, id est aliis urbibus ei subjectis, *Apoc. xviii, 2*. Audi et B. Petrum Damianum, *epist. 9 ad Nicolaum II Romanum Pontificem*, qua ab eo petit licentiam, ut, abdicato episcopatu Ostiensi et cardinalatu, liceat sibi ad quietem et silentium monasterii redire: « Cur, inquit, ego non deseram pro cavendis tot animæ vulneribus Romam? Quanquam et ipsi corpori non sit prorsus innoxia, utpote ferax febrium, nec vagarum. Unde et *Tetrastichon* hoc olim protulisse me memini:

Roma vorax hominum, domat ardua colla virorum:
Roma ferax febrium, necis est uberrima frugum.
Romana febres stabili sunt jure fideles:
Quem semel invadunt, vix a vivente recedunt. »

Secundo, Sanchez: Urbs, ait, vanitatis, id est lucro et vanitati dedita, fuit Tyrus, de qua *cap. preced.* Porro Tyrus, luxus et vanitatis totius

mundi fuit typus et imago, *q. d.* Totus mundus instar Tyri civitatis vanissimæ atteretur, et igne comburetur, fietque ipsissima vanitas, et vacuitas tam civium quam rerum omnium (1).

Tertio, idem Sanchez: Civitas, inquit, id est civitates omnes mundi, quæ videbantur esse munitissimæ et futuræ æternæ, in fine mundi atterentur et excidentur, tumque apparebit quod fuerint civitates vanitatis, omnesque earum opes, arces, munitiones, etc., fuisse meram vanitatem. Ita Solon legislator Atheniensium, teste Beroaldo, *lib. De Terræ motu*, dicere solebat, « civitates non esse aliud quam habitacula miserorum, imo miseriarum et infortuniorum, » in quibus absconderentur infinitæ ærumnæ, dolores, fastidia, gemitus et planctus.

Quarto, plane et genuine, civitas vanitatis est ipse mundus, in quo, ut ait *Ecclesiastes, cap. i, vers. 2*, est « vanitas vanitatum, et omnia vanitas. » Nihil enim in eo est stabile, nihil solidum, sed omnia fugacia sunt, flunt et pertranseunt. Unde Arabicus vertit, *direpta est creatura*, vel terra. Vide S. Augustinum, *lib. De Civit. Dei*, initio, ubi duas constituit civitates invicem oppositas, unam Dei, alteram diaboli; unam veritatis, alteram vanitatis.

Nota: Sicut Deus et cælum, in quo est vita æterna, et veritas, est civitas veritatis: ita terra et omnia quæ in ea sunt, sunt vanitas. Porro sicut veritas multiplex est, ita et vanitas. *Primo*, veritas est veracitas: ita vanitas est fallacia et falsitas. Verax est Deus, veraces Angeli et Beati, vera bona quæ in cælis sunt: vani et fallaces sunt homines, falsa bona quæ in terris sunt. Sic dicitur *Exodi xx, 7*: « Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum, » id est ad mendacium. Unde alii vertunt, *non pejerabis*. Sic Sinon, *Æneid. II*:

Non, si miserum fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemque improba finget.

Vere Philosophus mundum definivit dicens: « Quid est mundus? Est schola vanitatis, forum impostorum, scrinium dolorum. » Vis illustre exemplum? Q. Cæcilius L. Luculli studio et liberalitate amplam dignitatem et patrimonium consecutus, cum præ se semper tulisset unum illum sibi fore hæredem, moriens etiam annulos ei suos tradidisset, Pomponium Atticum testamento adoptavit, omniumque bonorum reliquit hæredem: sed fallacis et insidiosi cadaver populus Romanus cervicibus reste circumdatum per viam traxit. Itaque nefarius homo filium quidem et hæredem habuit quem voluit: funus autem et exsequias quales meruit, aiunt Valerius Maximus, *lib. VII, cap. viii*, et Cornelius Nepos in *Attici Vita*.

Secundo, veritas est in Deo, cælis et Beatissimis, quia

(1) Non certa quædam urbs hic intelligenda est, sed est urbis nomen collective capiendum, ut mox vers. 12. (Rosenmuller.)

Quali-
bet.

Mundus.

ri. 10.
Civitas
vanitatis
quæ?

na.

Tyrus.

habent esse plenum et solidum : vanitas est in terra ejusque bonis, quia essentiam habent tenuem et umbraticam. Deliciae tantum titillant gulam ad momentum, non penetrant, non satiant. Honor non est res solida, sed tantum aestimatio et opinio hominum : aurum et argentum quid sunt, nisi terra rubra et alba? uniones quid sunt, nisi excrementa concharum? nobilitas unde, nisi ex factis alienis avorum et proavorum. Quid est terra tota, nisi centrum et punctum respectu cœli? Audi Nazianzenum in carmine *De Vitæ itineribus* : « Pulchritudo, ait, brevis; gratia fulgetro similis; juvenus nihil est aliud quam temporis fervor; canities, tristis vitæ occasus; gloria, aer; nobilitas, vetus sanguis; robur cum apris commune; satiety, petulans; matrimonium, vinculum; liberorum copia, curæ necessariæ mater; orbitas, morbus; forum, vitiatorum schola; artes, abjectorum hominum angustus et alienus panis: omnia denique humana metus sunt, risus sunt, lanugo, umbra, ros, flatus, volatus, vapor, insomnium, fluctus, navis vestigium, aura. »

Caninius Rebilus unico tantum die fuit Romæ Consul; quo enim die consulatum inivit, eodem et depositus est: ut postea quæsitum fuerit quibus Consulibus Consul fuerit. Quare lusit in eum Cicero, lib. VII, *epist.* 30: « Vigilantem, inquit, habemus consulem, qui in toto consulatu somnum non vidit. »

Tertio, in Deo et vita æterna est veritas, id est constantia; hoc enim est Hebræum *emuna*, et *amen*; in terris est vanitas, id est mutabilitas, et rerum omnium constans inconstantia.

Sesostris, Ægyptiorum rex, illustris admodum et felix, plurimas et maximas sibi subiecit nationes. Atque ex eo successu in protervam arrogantiam sublatus, curram sibi auream, pellucidis pretiosisque lapillis interstinctam, faciendum curavit. In quo considens, quatuor ex devictis regibus currui, qui eum traherent, iugo illis imposito, junxit. Hoc vero, cum sæpius fieret, et celebri quodam festoque die ex quatuor istis regibus unus, oculis conversis, continuo retrospiceret, et rotæ volubilitatem intueretur, Sesostrisque eum, cujus rei gratia tam frequenter oculos in rotam conjiceret, percunctaretur; respondisse is fertur: « Cum stupore admiror rotam, cum eam instabili modo ferri, atque aliter et aliter volvi, et nunc quidem sublimia demittentem, rursus autem demissa sublimantem conspicio. » Sesostris porro ubi dictum id intellexit, statuit ne illi posthac curram traherent. Quam rei gestæ historiam cum Theodorus Mauricius Imperatoris legatus Chagano Persarum regi olim narrasset, Barbari fastum sic contudit, ut vicissitudinis rerum humanarum memor, cum populo Romano pacem fecerit. Ita Nicephorus, lib. XVIII *Eccles. Histor.*, cap. xxxix Audi Boetium, *De Consolatione*:

Rara si constat sua forma mundo,
Si tantas variat vices,

Crede fortunis hominum caducis,
Bonis crede fugacibus.
Constat æterna positumque lege est,
Ut constet genitum nihil.

Quarto, in Deo et cœlis est veritas, id est æternitas; in terris omnia sunt varia, id est caduca et momentanea. Ubi jam Ninive illa inclyta? ubi Tyrus? ubi Babylon? ubi Roma orbis domina? nimirum « Romæ Roma sepulta jacet. » Miratus sum Romæ me nullum invenire vestigium palatii Cæsaris, Augusti, Tiberii, nullam domum, nullum monumentum Scipionum, Fabiorum, Camillorum, imo nullam ex hisce aliisque Gentilium familiis ne nomine tenus quidem superesse. Periiit omnis eorum memoria: « Nunc Roma Romam quærimus in media. » Verum in memoria æterna erit justus: hinc Romæ exstant gloriosa sepulcra SS. Petri et Pauli in Vaticano; domus S. Cæcilie, S. Agnetis; martyrium S. Laurentii, S. Sebastiani, S. Susannæ; ecclesie Sanctorum plurimæ et antiquissimæ. Porro id non tantum olim priscis familiis accidit, sed et in dies novis presentibusque Romæ contigit. Vulgare est proverbium: « Nihil tam mutabile quam aura et aula Romana. » Hoc oculis cernimus, hoc manibus palpamus. De aura Galenus medicorum princeps testis est, dum asserit sæpe se quotidie Romæ quatuor anni tempestates sensisse, scilicet mane auram vernam, meridie æstivam, vesperi autumnalem, noctu hiemalem. Hinc Roma habenti caput est rheuma et catarrhus. Qualis est aura, talis est aula. Ergo Roma est rota fortunæ, in qua nunc hi, nunc illi, vicissim ascendunt et descendunt. Jam quod in capite fit (nam « Roma caput mundi »), hoc et in reliquis corporis hujus politici membris, puta totius mundi provinciis et urbibus, usvenire non est dubitandum. Annon ergo orbis hic totus est « civitas vanitatis? » Annon est globulus et sphaera volubilis in qua alia oriuntur, alia occidunt, volvuntur omnia; summi descendunt, imi ascendunt, et ascendunt mox descensuri? Porro omnis hæc mundi vanitas maxime apparebit in ejus fine, et in die judicii, quo omnia quæ in eo sunt igne conflagrabit. Quocirca S. Macarius cum socio Nilum transiturus, totus pannosus et squalidus, cum a Tribuno regionis audiret: « Beati vos qui mundum illudistis! » respondit: « Nos mundum illudimus, sed vos mundus illudit. » Testis est Palladius in *Lausiaca*, cap. xx.

Quinto, in Deo Dei que fruitione est veritas, id est plenitudo entis, et possessio bonorum omnium. Ipsius enim nomen est: « Ego sum qui sum, » *Exodi* III, 14. Vide ibi dicta. Ac proinde terræ, hominum, et creatorum omnium nomen est: « Non sum, » ut interrogati cum S. Joanne Baptista: « Tu quis es? » cum eo respondere debeant: « Ego non sum; » hæc est vanitas. S. Tiburtius Martyr a Valeriano fratre, ejusque conjugis S. Cæcilie, ad Christum conversus, cum ab Almachio Prefecto insanie argueretur, res-

pondit : « Utinam dignetur nos referre in numerum servorum suorum, qui respuerunt id quod videtur esse et non est, et invenerunt illud quod videtur non esse et est ! » Ecquid, infert Almachius, videtur esse quod non est ? « Omnia, ait, illa quæ in mundo sunt, quæ et cultores suos ad æternum exitium per brevis temporis lætitiã ducunt. » Quid vero, ait, est quod non videtur ? « Vita justis, respondit, et supplicium injustis. » Ita habet *Vita S. Cæciliæ*.

Quocirca prudenter B. Thomas Morus carceri inique inclusus ab Henrico VIII, Angliæ rege, ita eos qui ad se consolandum venerant, alloquebatur : « Mundus hic carcer est, ex quo omnes ad causam dicendam suis singulis diebus evocantur. Quod autem meus carcer aliorum principum carcere sit minor, beneficii loco habeo, cum e malis pluribus minimum sit eligendum. » Ita Sanderus, lib. I *De Schismate Anglicano*, et Stapletonus, in *Vita Mori*.

S. Elisabeth, Hungariæ regis filia, audierat a Sophia parente maritum esse defunctum, et vix percussa, dixit : « Si mortem frater meus obiit, et mihi quoque posthac mundo, ejusque vanitatibus defuncta, morietur mundus ipse. » Ita habet ejus *Vita*. Sapienter Poeta :

Esse, fuisse, fore, tria florida sunt sine flore :
Nam simul omne perit quod fuit, est et erit.
Quod fuit, est et erit, perit articulo brevis horæ :
Ergo quid prodest esse, fuisse, fore ?

Expergiscimini ergo, o filii Adæ ! ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium ? Cælum conscendite, hoc terræ punctum despiciite. O æterna veritas ! funda cor nostrum in te, ut nulla nos moveat vanitas.

Vers. 11. 11. CLAMOR ERIT SUPER VINO IN PLATEIS. — « Super vino, » id est super vini penuria. Ita S. Thomas, Lyranus et Vatablus. Patet ex dictis vers. 7.

Vers. 13. 13. IN MEDIO TERRÆ. — in ipsa terra, in tota terra ; sic enim alibi sæpe capitur *medium* non geometrice, sed vulgariter ; ita enim vulgo dicimus : In medio mari, id est in ipso vasto mari ; *secundo*, « in medio terra, » id est in Jerusalem, inquit Sanchez ; hæc enim est in medio terræ promissionis, vel in medio terræ tunc habitatæ. Nam juxta Jerusalem, scilicet in valle Josaphat, quæ urbem a monte Olivarum dividit, fiet judicium universale, ut dicitur Joel III, 2. *Tertio*, S. Thomas, Forerius et Vatablus hæc connectunt cum sequentibus. Unde Vatablus ita vertit, *quoniam sic erit in medio terræ, in medio populorum, ac si quis oleas residuas decutiat, aut faciat consummata vindemia racemationem*.

QUOMODO SI PAUCÆ OLIVÆ, — *q. d.* In fine mundi, præsertim tempore Antichristi, tam pauci erunt fideles constantes in fide, quam paucæ olive remanent in olea post ejus excussionem, et quam pauci racemi remanent in vinea post vindemiam. Hi, Antichristo dejecto, cum Christus gloriosus

venerit ad judicandum, laudabunt Deum, eique exsultantes quasi adhinnient de mari hujus mundi, cum videbunt se jam illud, ejusque jactationes, procellas et pericula evasisse, atque ad portum salutis appulisse. Ita S. Hieronymus. Amant hoc mare voluptuarii, in eoque quasi pisces mergunt se, et tandem submerguntur ; Sancti vero hoc mare horrent, et ad portum eluctantur et anhelant (1).

13. PROPTER HOC IN DOCTRINIS GLORIFICATE DOMINUM. — Pro in doctrinis, Septuaginta, Vatablus et Pagninus vertunt, in vallibus ; alii, in speluncis, *q. d.* Qui habitatis in vallibus et in insulis maris, glorificate Deum : quo moraliter significat eos qui hic depressi sunt, et humiliant se, exaltandos esse, et in sua exaltatione exsultaturos.

Secundo, S. Hieronymus sic explicat : « Propterea qui nunc in S. Scripturis eruditi estis, et scitis vobis tantum gaudium, tantaque præmia reservari in doctrinis, » id est ob doctrinam hanc a Deo acceptam, « glorificate Deum. »

Tertio, optime et plenissime S. Thomas, Lyranus et Sanchez : Monentur hic, inquit, viri Apostolici ut glorificent Deum percurrendo or-

(1) « Quomodo si paucæ. » Vulgata paraphrasten egit hoc loco, « Ego verbum verbo reddidi, » quod non obscura esset oratio. *Excussionem* enim olive vocat Hebraismus baccas olivarum quæ, post excussionem quæ in orbem et circumquaque fit, remanent in extremitatibus ramorum ; quemadmodum et *racemationem* vocant racemos qui oculis manusque vindemiantium effugerunt. Fiet, inquit, *excussio* generalis ac *vindemia* universalis in Judæa ; et immensa hominum multitudo interibit ; pauci autem nonnulli, qui remanserint, isti excutientur et deracemabuntur : de quibus reliquiis mox seqq. versu loquitur. Certe in vastatione Judææ sic prorsus sese res habuit, præsertim in ea quæ per Romanos facta est. Memineris autem hic, lector, non tantum corporalis vastationis, sed illius etiam spiritualis quam fecit infidelitas ac peccatum. Ex immensa enim illa strage pauci et reliquæ quædam salvæ factæ sunt : de quibus jam dixi esse apud hunc Prophetam frequentem sermonem, imò esse totius libri præcipuum argumentum et veluti scopum. Ut autem intelligeremus de vastatione ultima Prophetam loqui, ait :

Vers. 14. « Hi levabunt, etc., hinnient de mari, » id est ab occidente ; ita enim sæpe occidentalem plagam vocat Scriptura, quod mare Mediterraneum ad occidentem esset Palæstinæ. At quando, quæso, reliquæ Judæorum ab occidente laudarunt Deum ? Non de Assyria, non de Chaldæa dici potest quod *ad occidentem* essent. Certe vastata Judæa, reliquæ eorum trans mare Mediterraneum in Græciam, Italiam, Germaniam, Galliam atque Hispaniam translatae sunt. « Cum glorificatus, » etc. Ad verbum reddidi, in *magnificentia Jehova*. Hanc autem *magnificentiam* seu *glorificationem* dicere possumus fuisse quando imperium Romanum jugo Christi collum submisit : Tunc certe reliquæ Israelitici populi, Apostoli, apostolicique viri, et quos ipsi primos converterant, lætabundi *glorificabant Deum*, et *congratulabantur gloriæ Christi* ; et gentes, quas ad veritatis agnitionem adduxerant, ut *plauderent manu* invitabant, et *jubilarent Deo in voce exsultationis*, quod *subjecisset populos ipsis, et gentes sub pedibus ipsorum*. Quod enim gaudium fuisse putamus servorum Dei, cum Romanos rerum dominos servos Christi effici vidissent ?

(Forerius.)

bem, docendoque omnes gentes (etiam Indos in antris et speluncis habitantes) mysteria fidei, ac praesertim extrema honorum gaudia et malorum supplicia, quae hic a Deo per Isaiam audierunt et didicerunt. Apostoli enim et praecones Dei debent esse satores aeternitatis, et novissimorum spe ac terrore homines impellere ad caelestem vitam, instar Christi et S. Joannis Baptistae, quorum conciones fuerunt de ventura ira, de ventilabro iudicii et examinis divini, de igne inexstinguibili, de regno caelorum, ut patet *Matthaei* cap. iii.

Pro in doctrinis hebraice est כְּאוֹרֵי בְּעִירִים *beurim*, id est in lumine vel in igne, q. d. Igne zeli vestri, et lumine praedicationis vestrae illuminate totum orbem.

Vers. 16.

16. A FINIBUS TERRAE LAUDES AUDIVIMUS. — Exultat Propheta, videturque sibi Indorum, Sinarum, et exterrorum orbis populorum per Apostolos conversorum, voces audire laudantium Christum Dominum. Unde Septuaginta pro *laudes* vertunt, *miracula*, scilicet facta in India et aliis gentibus, quibus ipsae conversae sunt. Rursum ingentia miracula fuerunt et sunt, tot tamque barbararum gentium conversiones, et mutationes morum.

GLORIA JUSTI. — Explicat quoniam sint haec laudes; dicitque eas esse quibus celebratur gloria justi, puta Christi redemptoris et justificatoris. Unde Vatablus haec technice accipit, quasi harum laudum canticum sit hoc: *Gloria sit ipsi justo, q. d. Glorificetur Christus justus noster.*

SECRETUM MEUM MIHI. — Primo, Vatablus et Pagninus vertunt, *macies mihi est*; alii, *tabes mihi est, q. d. Macresco et contabesco ex intimo dolore dum video extrema mala peccatori imminere, et tamen totum orbem in peccata proruere. Ita contigit Davidi, cum diceret Psal. cxviii: « Vidi praevaticantes, et tabescebam. »*

Secundo, hebraeum מִיָּדִי *razi* ex idiotismo et significatione Chaldaica significat *secretum meum mihi, q. d. Cum in fine mundi tantam electorum in fide et sanctitate perseverantium gloriam, eos tamen fore tam paucos, atque ex adverso tanta damnandorum tormenta, eos tamen esse tam multos prospicio, ut ea et illos eloqui non possim, nec si eloquerer audientes crederent: haec de causa illa secreto mecum rumino et meditor. Unde Chaldaeus vertit: Secretum praemium justorum monstratum est mihi, secreta vindicta impiorum revelata est mihi: vae iis qui vim faciunt, quia vim patientur; et direptoribus, quia ecce diripientur! Et S. Hieronymus: Non possum, ait, cuncta narrare quae cerno, haeret lingua faucibus meis, vox dolore concluditur: vae mihi, quantus ordo poenarum ante oculos versatur meos! Ita et Hebraei. Hic sensus est genuinus.*

Tertio, S. Augustinus in *Psal. vii*, et ex eo Leo Castrius, hoc secretum accipiunt mysterium vocationis Gentium et reprobationis Judaeorum, cuius altitudinem et silentium non tam expositione quam admiratione commendat Apostolus, *Rom.*

cap. xi, cum ait: « O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei, » etc.

Unde Theodotion, teste S. Hieronymo, vertit, *mysterium meum mihi*. Addunt aliqui, *et meis*.

Tropologice S. Bernardus, serm. 22 in *Cantic.*, haec adaptat sponsae quae in secreto conscientiae sponsum quaerit et invenit: « Thomas, ait, in latere, Joannes in pectore, Petrus in sinu Patris, Paulus in tertio caelo, secreti hujus gratiam sunt assecuti. Thomas in solido fidei, Joannes in lato charitatis, Paulus in intimo sapientiae, Petrus in luce veritatis, Magdalena in luto humilitatis. »

VAE MIHI. — Heu mihi, quia in fine mundi inundabit omnis praevicatio, omne scelus; et ego eloqui non valeo horrenda supplicia eis a Deo decreta: hinc intime crucior.

17. FORMIDO ET FOVEA, ET LAQUEUS. — Haec symbola sunt, significantque extrema mala peccatoribus in fine mundi imminente, et extremas eorum angustias. Alludit ad venationes in quibus avibus et feris proponitur *formido*, ut eam fugientes in foveam, et ex fovea emergere volentes in laqueum sibi tensum incidant; *formido* enim hic est *μερολόγιον*, sive terriculamentum, quod avibus et feris objicitur, ut in adversam partem impellantur, et in casses paratos agantur. Sic Horatius de simulacro Priapi ait:

Vers. 17.

Formido pro terri-culo.

Deus inde ego furum, aviumque
Maxima formido.

Et *Baruch*, cap. vi, 69: « Sicut, inquit, in cucumerario formido (id est terriculamentum, v. g. puer stramineus) nihil custodit. »

Quocirca recte notat Sanchez *formidinem* hic vocari lineam, vel funem versicoloribus pennis intextum, qui certo loco a venatoribus positus terreat cervos pennarum agitatione, ut pavidi in adversam partem fugerent, ibique in venabula, vel foveas et retia sibi parata inciderent; hoc est enim quod ait Seneca, lib. II *De Ira*, cap. ii: « Cum maximos ferarum greges linea pennis distincta conterreat, et in insidias agat, ab ipso affectu dicta est formido; » et S. Augustinus, lib. I *De Nuptiis et Concup.*: « Et cum verentur infamiam falsam, veram incurrunt, instar ferarum quae circumdantur pennis, ut cogantur in retia; » et Arianus, lib. II *De Vita Epicteti*, cap. i, ait idem nobis evenire quod cervis, qui, cum pennas fugiunt, convertunt et recipiunt se in retia, permutatis his quae timenda erant, et forti animo toleranda. Utitur et Seneca, lib. II *De Clementia*, ut doceat sic plerumque homines, dum non fortiter se opponunt minoribus, sed terga vertunt, in deteriora vitia atque incommoda majora incidere. Ita Delrio, *adagio* 742. Sensus est, q. d. Sicut cervi et ferre omnimode obsidentur et arctantur ut capiantur: ita in extrema illa mundi clade Deus tot parabit fossas et laqueos, ut impii evadere non possint, sed, si unum evadant, in alium incidant. In Hebraeo pulchra est paronomasia: nam pro

« formidine, fovea, et laqueo, » est פֶּחַח פָּחַח
פָּחַח *pachad, vapachath vapach.* Unde Græcum πύρις.

ers. 18. 18. QUIA CATARACTÆ DE EXCELSIS APERTÆ SUNT. — Strabo, lib. V, cap. 17 : « Cataractes, inquit, est ad medium fere flumen petrosus quoddam supercilium, in superiori parte planum, ut fluvium recipere possit; desinens vero in præcipitio, ex quo aqua præcipitur. » Sic in molendinis et fluminibus retinacula aquarum, quibus solutis aqua in præceps cum impetu et fragore ruit, vocantur græcæ cataractæ. Alludit ad diluvium Noe, in quo « rupti omnes fontes abyssi magnæ, et cataractæ cæli apertæ sunt, » *Genes. vii, q. d.* Ea copia et fremitu inundabunt plagæ in orbe terrarum sub finem mundi, qua tempore Noe aquæ inundaverunt, et quasi solutis cæli cataractis proruerunt in terram; Deus enim tunc iræ et vindictæ suæ laxabit habenas, ut pluat plagas, quas nunc clementia sua et Sanctorum precibus quas cataractis conclusas inhibet et continet, juxta illud *Psal. x, 7* : « Pluet super peccatores laqueos : ignis, et sulphur, et spiritus procellarum, pars calicis eorum. »

Septuaginta pro *cataractis* vertunt, *fenestras*, *q. d.* Apertis quasi cæli fenestris Deus aspexit orbis peccata, ut ea vindicaret, quæ prius, quia non puniebat, videbatur velut clausis cæli fenestris non videre, sed ignorare, inquit S. Hieronymus. Aspexit, inquam, et iratus misit ignem aliasque plagas per Angelos, *Apocal. vii et ix*, quibus terram ita percussit, ut hominibus terrenis pavore et angore quasi ebriis, illa verti et tremere videatur. Vide *Can. XXXIII.* Forte etiam, et verius, tunc tota terra tremet, et e centro convellatur, uti id ipsum in terræ motu, qui fuit in passione Christi, contigisse docet Didymus, ut dixi *Job. ix, 6.* Tunc enim erit summa rerum omnium perturbatio, tumque Deus extremam iram et horrorem infliget improbis; hocque significant sequentia, cum ait : « Confractioe confringetur terra, contritione conteretur, etc., agitatione agitabitur terra sicut ebrius. »

ers. 20. 20. ET AUFERETUR QUASI TABERNACULUM ENIUS NOCTIS. — *q. d.* Sicut proficiscentes per avia vel deserta loca, tabernacula quæ secum deferunt, noctu figunt, ut iis pernoctent; mane ea auferunt : ita et terra auferetur, non quoad substantiam, sed quoad incolas, et quoad speciem et figuram, et, ut ait S. Hieronymus, non terra, sed omnia terrena, puta omnis terrena mansio, conversatio, omnes terreni homines, et pristina vita, moresque et actus transibunt (1).

(1) « Auferetur, » *amovebitur.* De habitatoribus et de ornatu Judææ intellige. Comparatio autem *pernoctatorii* continet non solum facilitatem seu celeritatem in re, veram etiam nullum doloris sensum in auferente et diripiente seu in captivitatem ducente, quasi rem consuetam, et quæ ut sic fieret expectare videbatur, peragat. « Gravabit eam. » Hic, quæso, lector, vide venustam antithesim. Tanquam res levis et parvi momenti aut ponderis auferetur;

21. VISITABIT DOMINUS SUPER MILITIAM CÆLI IN EX- Vers. 21.
CELSE. — *Primo, militia cæli* in Scriptura significat solem, lunam et stellas, quæ agmine composito et ordine pulchro, quasi instructa acie incedunt, ac Deo quasi milites deserviunt. Ita accepit S. Hieronymus hic : « Has, ait, stellas quasi ægrotautes Deus visitabit, et ferro ac cauteriis inuret, ut fiat cælum novum et terra nova; » « stellæ » enim, ut ait *Job cap. xiv, 5*, « non sunt mundæ in conspectu ejus, » maxime, cum jam idololatria, aliisque sceleribus, cultæ aut pollutæ sunt; has ergo stellas Deus visitabit, id est obscurabit, imo cælo deturbabit, *Matth. xxiv, 29.*

Forte etiam S. Hieronymus loquitur ex sententia Origenis, uti solet, qui putabat stellas esse animatas, animasque omnes simul esse creatas ante corpus, et ob peccata quæ tum admiserunt; quasdam astris alligatas esse, quasdam in corpora humana detrusas, et quotidie detrudi : qui exploratus est error.

Secundo et genuine, hic *militia cæli* vocatur exercitus Angelorum, id est dæmonum, qui olim cælo dejecti, jam in aere hoc versantur, et homines divexant, ac in fine mundi a Deo visitabuntur, id est punientur et condemnabuntur; licet enim etiam nunc damnati sint, tamen tunc publica sententia coram toto orbe damnabuntur, atque omni libertate, qua in aere hoc versantur, ac dominio, quod in peccatores hic usurpant, spoliabuntur, atque in carcerem gehennæ, in æternum concludendi et comburendi relegabuntur; quæ ingens eis erit pœna. Hac de causa Scriptura ita loquitur, quasi tum primum damnandi sint dæmones, scilicet eo sensu quem jam dixi.

Tertio, Forerius : *Milites cæli*, ait, sunt ministri templi, id est sacerdotes, quia, sicut Angeli in cælo, ita ipsi in templo Deo semper assistunt et ministrant; quique quasi cælum terræ, et quasi Angeli hominibus, laicis dignitate præstant, pariterque sanctitate præstare debent : quod si non faciant, graviter præ laicis a Deo visitabuntur et cruciabuntur. Nam ingredi in militiam phrasi Scripturæ significat fungi ministerio Ecclesiastico, ut dixi *Num. iv, 3 et 30.* Sed hoc licet Forerius videatur maxime litterale, mihi tamen videtur hoc loco mysticum.

ET SUPER REGES. — Reges non eximet a judicio et ira Dei potentia aut majestas : « Quia potentes potenter tormenta patientur. »

22. ET CONGREGABUNTUR, — *q. d.* Reges æque ac Vers. 22.

gravatur autem transgressione seu defectione; gravitas enim et pondus peccati eam levem et transportationi aptam reddiderat. In his quoque verbis « gravabitur et cadet, » altera similitudo latet; tacite enim comparatur jumentis plus æquo onustis, quæ sub onere labuntur. Tanta, inquit, fuit terræ iniquitas et noxa, ut non valens pondus sustinere, collapsa sit. « Non adjiciet ut resurgat. » *Non iterum surget, stabil, consistet.* De civitate Jerusalem non iterum ædificanda, et Judæa ad suum splendorem et dignitatem non ultra restauranda sub Judæis principibus, intelligere oportet, velint nolint Rabbini. (Forerius.)

dæmones, cum aliis impiis et plebeiis colligati quasi in fasciculos, projicientur in ignem gehennæ, sicut in ignem projecimus fascem lignorum majorum et minorum. Haymo putat fasciculos hosce faciendos varios, juxta varia scelera: « Congregabuntur, inquit, congregatione unius fascis, ut qui pares sunt in culpis, damnentur pariter et in pœnis: avari cum avaris, luxuriosi cum luxuriosis. » Vide S. Gregorium, lib. IX *Moral.* cap. XXXIX.

ET POST MULTOS DIES VISITABUNTUR (1). — Origenes sic exponit: Dammati claudentur quidem carcere gehennæ; sed non erit perpetuus carcer, quia, cum ibi fuerint per multos dies, id est, per centum annorum curriculum a Deo definitum, visitabuntur ut liberentur. Ita voluit Satan per eum tollere fidem et memoriam æternitatis pœnarum, quæ maxime cohibet homines a peccato. Unde S. Gregorius, lib. XXXIV *Moral.* XVI, explicans illud *Job.* XLII: « Æstimabit abyssum quasi senescentem, id est, inquit, æstimari faciet ab hominibus. » Verum hic est error; nam ignis in Scriptura vocatur æternus et inexstinguibilis. Vide S. Augustinum, lib. XXI *De Civitate*, cap. XXIII, et *Can.* XIII, initio libri.

Secundo, Haymo: Post multos, inquit, dies, id est annos, visitabuntur, ut scilicet resurgant, et in corpore ac anima crucientur.

Tertio, Lyranus vertit, a multis diebus visitabuntur; sicque explicat, q. d. In judicio et gehenna peccata a multis diebus et olim admissa punientur.

Quarto, et genuine, « post multos dies, » id est post multa sæcula visitabuntur, id est punientur, q. d. Quamvis multis diebus et annis sint in gehenna, tamen nunquam pœnæ eorum finientur; sed

(1) Desumpta est metaphora a captivis bello factis, aut aliis criminis gravioris consortibus, qui gregatim vincti, manus pedesque ligati, traduntur in carcerem et arctæ mandantur custodia:... De verborum פקדו וברב ימים, « post multos dies visitabuntur, » sensu, interpretes in diversas partes abeunt. Cum enim verbum פקדו ambiguum sit, atque tam in bonam (ut supra XXX, 17), quam in malam partem usurpetur; sunt qui his verbis hoc dici existimant, dæmones istos et reges terrestres in carcerem detrudendos post longi temporis spatium exsolvendos esse pœnis, conferuntque tanquam locum huic parallelum, *Apocal.* XI, 1 et seqq., de Satana ligando et conjiciendo in carcerem, et post mille annos per breve tempus rursus solvendo, ut deinceps pœnam referret sibi destinatam. Quod tamen potius haustum est ex *Ezech.* XXXVIII, 8, ubi Gogus dicitur post longum tempus visitandum, et cum ingenti exercitu terram Judaicam invisurum esse. Hoc vero loco, cum proxime (vers. 23) Jova regnaturus dicatur, verbum פקדו haud dubie de pœna est intelligendum, ut infra XXX, 6. Sensus est sceleratos illos, quos divina justitia in carcerem conjecerit, post multos etiam dies fore torquendos, id est nunquam futurum esse pœnarum terminum. Ita Aben-Ezra: *Sensus est malum hoc protrahendum esse, dum ipsi inclusi carceri ibi pœnæ loco essent detinendi.* Alii hoc indicari volunt, postquam per longum tempus in carcere subterraneo inclusi fuerint, ultimo supplicio afficiendos esse. (Rosenmuller.)

post quantoslibet dies et annos erit jugis inchoatio pœnarum; et enim visitabuntur, significat actum continuatum et perpetuum. Significatur ergo hic æternitas pœnarum. Ita S. Hieronymus, Adamus et Suarez loco mox citando. Unde Septuaginta vertunt: *Per multas generationes visitatio erit eorum*, et ita verti potest ex Hebræo. Sic ex adverso salus æterna justorum significatur, cum dicitur cap. XXV, 9: « Ecce Deus noster iste, etc., et salvabit nos. »

Quinto, noster Turrianus, libro *De Eucharistia*, cap. XXXI, et Alcazar in *Apoc.* XX, 1, notat. 4, per hanc visitationem futuram post multos annos, intelligunt solutionem Satanæ ligati a Christo, futuram post mille annos; per militiam enim cæli et per reges terræ intelliguntur dæmones, quos Paulus vocat mundi rectores. Censet enim Alcazar, cap. XXXIII, XXXIV, XXXV, XXXVI et XXXVII, Isaiæ plane respondere cap. XVII, XVIII, XIX et XX *Apocal.*, nimirum excidium Tyri, quod describit Isaias, cap. XXXIII, esse Romæ ethnicæ, sive Gentilismi excidium, quod Joannes, *Apoc.* XVII et XVIII, sub nomine Babylonis enarrat. Cap. XXIV, Isaiam describere reprobationem Judæorum, et excidium Hierosolymæ per Titum, de quo egit Joannes in *Apocalypsi*, a capite sexto usque ad duodecimum, in septem sigillis libri signati. Tunc ergo a Christo ligatus est Satan per mille annos, usque ad tempora Antichristi, quando solvetur ad modicum tempus, uti ait Joannes, *Apoc.* XX. Hinc tria sequentia Isaiæ capita, scilicet XXXV, XXXVI et XXXVII, impenduntur in gratias Deo agendas, quod Romanam ethnicam devastarit, eamque in novam Sionem, id est Ecclesiam Christianam converterit; ejusque obedientiam Leviathan, sive bestiam maris, hoc est Romanum imperium Ethnicum, subjecerit, perinde ac *Apoc.* XIX, cœlites quod eandem causam ingeminant: Alleluia. Atque hoc esse arcanum, de quo Isaias ait cap. XXIV, 16: « Secretum meum mihi, secretum meum mihi. » Hinc cap. XXVI, de ea canit Isaias: « Urbs fortitudinis nostræ Sion, etc. Aperite portas, et ingrediatur gens justa. Vetus error abiit, quia incurvabit habitantes in excelso, » hebraice מרום marom, q. d. in Roma. Roma enim hebraice ארור, id est a celsitudine, dicitur. Verum hæc mystica sunt et ingeniosæ potius applicationes, quam genuinæ explicationes sacræ Scripturæ, uti patet ex dictis, et patebit ex dicendis in *Apocalypsi*.

Huc referri potest expositio S. Thomæ, III part., *Quæst.* LII, art. 6, ad 1, quæ talis est: « Christo, inquit, descendente ad inferos, omnes qui erant in quacumque parte inferni sunt aequaliter visitati; sed quidam ad suam consolationem et liberationem; quidam autem ad suam confutationem et confusionem, sicut damnati. Unde ibidem subditur: Et erubescet luna, et confundetur sol. » Sic etiam explicat S. Hieronymus. Pergit S. Thomas: « Potest etiam hoc referri ad visitationem qua visitabuntur in die judicii, non ut liberentur, sed

ut amplius condemnentur, secundum *Sophon.* 1 : Visitabo super viros defixos in fœcibus suis. » Ubi addit Suarez : « Quia, inquit, in die iudicii Christus quasi de novo damnatos condemnabit. »

Mystice, S. Cyrillus hanc visitationem explicat de eversione idololatriæ, et potestate dæmonibus ablata per Christum; ipse enim eos sua vi represit, et quasi in custodia conclusit.

Vers. 23.
Erubescet luna,
quomodo?

23. ET ERUBESCET LUNA. — *Primo*, Chaldæus vertit, *cultores solis et lunæ erubescunt* in die iudicii coram Deo, et iudice Christo.

Secundo, luna et sol significant idolum solis et lunæ; idolum vero significat dæmonem idolum inhabitantem, inquit Adamus, *q. d.* Cum viderint dæmones, qui jam pro diis coluntur in terra, Christum, devicta morte, simpliciter et absolute regnare, tunc confundentur.

Tertio, alii, *q. d.* Sol et luna erubescunt, cum videbunt tantam gloriam et lumen Beatorum, quia ejus respectu suum lumen exile videbitur (1).

Quarto, et genuine, *q. d.* Ipsa luna et sol stupescunt et erubescunt, cum viderint tantam reprobatorum damnationem et pœnam, atque tantam Christi iudicii et Beatorum majestatem in

(1) « Et erubescet luna. » Hanc *lunæ erubescitiam* et *solis confusionem* intellige ob excellentiorem gloriam, splendorem et majestatem regnantis Christi; quasi significat occultandum luminarium cœlestium splendorem propter splendorem Christi, quemadmodum splendente sole lumen stellarum delitescit. Hunc itaque defectum metaphoricè *erubescitiam* et *aversionem oculorum* vocavit. Hic habes gloriam Evangelii, gloriam regni Dei, quam Apostelus sæpe commemorat, quod magis splendeat quam facies Moysis, quodque tanta sit Domini Jesu gloria ut apostoli ejus *gloriam veluti specula excipientes, ob ingentem virtutem et efficaciam gloriæ illius in claritatem et ipsi transformarentur*, essentque lucidissimi, veluti soles, in orbe. Disparet profecto omnis alia claritas, omnis alia majestas, si cum majestate et gloria illius conferatur; quia « Deus cum esset, manifestatus est in carne, justificatus est in Spiritu, apparuit angelis, prædicatus est gentibus, creditus est mundo, assumptus est in gloria. » Voleus ergo Propheta nullam alterius rei gloriam huic esse comparandam significare, elegantissime id *confusione lunæ et solis* significavit, quod majus luminare esset Christus Dominus luminaribus illis magnis. (Forerius.)

His verbis, et *pudore suffundetur luna, ac pudefiet sol*, inquit Rosenmuller, qui et ipse hunc sensum proponit, interpretum plures idem indicari volunt, quod Joel, III, 4 (al. n. 31) dicit, fore ut Deo iudice orbis terrarum adventante, « sol in tenebras, et luna in sanguinem convertatur, » quod Joannes, *Apocal.* VI, 13, imitatus est (Cf. *Matth.* XXIV, 29). Sed cum ratio cur cœlestia illa lumina pudore sint suffundenda, statim addatur hæc, quod *regnum capessiverit Jova*, in monte Sione et Hierosolymis; mens vatis potius videtur hæc esse, instauratam Hierosolymam eo splendore collustratam iri qui solis et lunæ lumen longe superet. Pertinet huc quod infra LX, 19, de nova Hierosolyma dicitur : *Non erit tibi amplius sol in lucem diel, et ad splendorem luna non lucebit tibi, sed Jova tibi erit in lucem perpetuam, et Deus tuus tibi erit ornamento.*

consessu senum, id est Patriarcharum et Apostolorum, *q. d.* Hæc omnem hominum et creaturarum captum et analogiam excedent.

Erubescet ergo luna, id est, ut ait Joel, et ex eo S. Petrus, *Actor.* cap. II : « Luna convertetur in sanguinem, » id est erubescet instar sanguinis, et, ut ait Christus : « Sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum. » Causam ruboris et confusionis dat S. Hieronymus : « Erubescet, ait, luna, et confundetur sol, cernens homines qui suo fruebantur lumine, nihil dignum Dei bonitate fecisse, quia solem suum oriri facit super bonos et malos. »

Erubescunt ergo astra, quod luxerint homini impio, qui hac luce abusus est ad multa et nefanda scelera perpetranda, quibus terram, aerem et cœlum infecit et contaminavit. Si sol, quomodo ergo erubescet et confundetur ipse impius? Ita S. Cæsarius frater S. Gregorii Nazianzeni, *Dialog.* III, causam cur luna nunc rubescat, nunc pallescat, dat cædes, veneficia, aliaque scelera, quæ noctu ad ejus lucem fiunt. « Idcirco, inquit, luna præ dolore æstuat, exhorret; abdit sese nubem induens, fratris exemplo (fratrem lunæ vocat solem, qui in passione Christi Judæis Christicidæ indignans, radios suos subtraxit), splendorem suum indignis largiri dedignatur, cœlitus velut ex aliqua specula per ipsam immutationem sui clamans, et caligine puniens; atque coercens homicidas ab impio facinore. » Hæc si literaliter ut sonant accipias, Platonis errorem olent, qui censuit solem, lunam et sidera esse animata; sin mystice et symbolice, uti Isaias hic, vera sunt.

Porro Septuaginta vertunt, *liquefiet later, et cadet murus*; Hebræa enim *laben*, vel *lebana*, et laterem et lunam significant : *חמה* *chamma* vero, id est *sol*, si alio puncto legas *חמה* *choma*, significat murum. Rursum pro *חפירה* *chaphera*, id est *erubescet*, legerunt *חפרה* *haphera*, id est *frangetur, dilabatur, cadet*. Sensus est, *q. d.* In excidio urbis Hierosolymæ, vel potius totius orbis, per ignem conflagrationis liquefient omnes lateres, et corruent omnes muri. In editione vero Septuaginta, Complutensi aliisque nonnullis, additur pariter id quod Noster vertit : « Et erubescet luna, et confundetur sol. » Verum hæc non leguntur in editione Septuaginta, Romana, nec apud S. Cyrillum, et apud Procopium sunt addita margini, tanquam ex alia editione; et S. Hieronymus testatur pro his Septuaginta vertisse, *liquefiet later, et cadet murus*. Non enim videtur credibile Septuaginta eodem loco eandem vocem dupliciter, aliter scilicet et aliter vertisse.

CUM REGNAVERIT DOMINUS, — cum regnare incipiet in valle Josaphat juxta montem Sion, iudicando et damnando improbos, Sanctos vero glorificando.

CAPUT VIGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sicuti cap. XII, primi adventus Christi beneficia cantico clausit, ita hic secundi adventus munera hymno eucharistico concludit. Est ergo hic laus Dei glorificatoris, quam assumit Isaias in persona salvandorum per Christi passionem, qui pauci in tanto damnandorum numero mire exsultabunt, Deoque et sibi gratulabuntur. Has laudes et jubilos Beatorum sæpe imitatur S. Joannes in Apocal. Ita S. Hieronymus, et patet ex connectione cum cap. præcedenti. Primo ergo Beati hic gratias agunt Deo, quod hostibus eorum impiis et superbis depressis mundoque vastato, ipsi ad portum salutis pervenerint. Secundo, vers. 6, per convivium medullatorum et vindemiæ, atque per vinculi colligati dissolutionem, Sanctorum libertatem et delicias describit. Tertio, vers. 10, Moab, id est, reprobos, plaustro iræ Dei trituros atque calcandos præannuntiat (1).

1. Domine, Deus meus es tu, exaltabo te, et confitebor nomini tuo : quoniam fecisti mirabilia, cogitationes antiquas fideles, amen. 2. Quia posuisti civitatem in tumulum, urbem fortem in ruinam, domum alienorum : ut non sit civitas, et in sempiternum non ædificetur. 3. Super hoc laudabit te populus fortis, civitas gentium robustarum timebit te. 4. Quia factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione sua : spes a turbine, umbraculum ab æstu, spiritus enim robustorum quasi turbo impellens parietem. 5. Sicut æstus in siti, tumultum alienorum humiliabis : et quasi calore sub nube torrente, propaginem fortium marcescere facies. 6. Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc convivium pinguium, convivium vindemiæ, pinguium medullatorum, vindemiæ defæcatæ. 7. Et præcipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, et telam quam orditus est super omnes nationes. 8. Præcipitabit mortem in sempiternum : et auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universa terra : quia Dominus locutus est. 9. Et dicet in die illa : Ecce Deus noster iste, exspectavimus eum, et salvabit nos : iste Dominus, sustinimus eum, exsultabimus, et lætabimur in salutari ejus. 10. Quia requiescet manus Domini in monte isto : et triturbabitur Moab sub eo, sicuti teruntur paleæ in plaustro. 11. Et extendet manus suas sub eo, sicut extendit natans ad natandum : et humiliabit gloriam ejus cum allisione manuum ejus. 12. Et munimenta sublimium murorum tuorum concident, et humiliabuntur, et detrahentur in terram usque ad pulverem.

Vers. 1. 1. FECISTI (id est certo facies, ac in tua præscientia et decreto jam fecisti) COGITATIONES ANTIQUAS FIDELES (q. d. Quæ ab æterno cogitasti et

decrevistis, quæque per sanctos Patriarchas et Prophetas olim minatus es, et promisisti de orbis et impiorum excidio, deque piorum gloria, illa fide-

(1) Capita XXIV, XXV, XXVI, XXVII, arctissime inter se conjungi, unamque et continuam prophetiam complecti supra (in prima annotatione ad caput præcedens) observavimus. Incepit istud vaticinium urbis dirutæ descriptione, cujus cladi paucissimi incolæ evadunt, Deumque in Sion regnantem glorificant (cap. XXIV). Propter istam liberationem Propheta abruptit filium propheticæ narrationis, et Dei laudationem aggreditur; nam ex tunc temporis Jerusalem erit locus ubi omnes nationes, hostibus Dei destructis, congregabuntur (cap. XXV). Ipse populi populus liberatus Deo gratias persolvit (XXVI); nam iis diebus, cadet magna bestia, et Israeli, longissimis pœnis afflicto vita restituetur (XXVII). Porro hæc prophetia in sensu litterali proximiori (referri potest ad destructionem Jerusalem (XXIV, 10, 13); ad exilium incolarum ejus, totiusque regionis (XXIV, 1, 3); ad devastationem Babylonis ejusque imperii a Persis (XXIV, 16, 21); ad Ju-

dæorum reditum post Babylonis casum (XXV, 2, 8; XXVII, 1, 12, 13); rerumque Judaicarum plane reforescentem statum (XXVI, 12-16). Sed cum isti eventus Messianicæ, adeoque ultimæ ætatis typi erant, recte interpretes hæc remotiora tempora in interiori litteræ cortice inclusa viderunt. Hic autem observandum est Prophetam, quæ pertinent ad fata Jerusalem terrestres, quam præsertim intendere videbatur, aliquando relinquere, ut ad ultima tempora avolet; ita ut de his non solum typicæ, sed ad litteram loquatur, et tunc terrestres Jerusalem eventus postponantur, dum res Jerusalem spiritualis, id est Ecclesiæ, primum locum obtineant; v. g. talia sunt quæ de religione quam omnino omnes homines per totam terram amplectentur (XXV, 6, 7); de fine mundi (XXIV, 4, 19); de resurrectione (XXVI, 14, 19); de judicio ultimo (XXIV, 21, 22); de Ecclesiæ transformatione in cœlesti Jerusalem (XXIV, 23). Sic et ipse Christus prophetiæ de

liter adimplesti, id est adimplebis. Unde optans id fieri subdit), AMEN, — id est fiat, uti vertunt Septuaginta.

Secundo, Vatablus et Sanchez hebræum אָמֵן אֱמוּנָה *emuna amen*, vertunt, *fecisti cogitationes antiquas, quæ sunt fidelitas fidelitas*, id est fidelissimæ et firmissimæ. Mirum est quod S. Thomas hic in fine capitis exponat *amen*, quasi sit vox Græca conflata ex α privativo, et $\mu\epsilon\nu$, id est luna, q. d. Sine luna, hoc est sine defectu, puta solidum et stabile. Constat enim *amen* Hebræum esse, et Hebræum, non Græcum habere etymon.

Vers. 2. 2. QUIA POSUITI CIVITATEM IN TUMULUM. — *Civitatem* vocat orbem terrarum, qui majori sui parte est civitas impiorum; hinc gratias agit Deo de illa excisa, et « in tumulum, » id est in acervum lapidum, redacta. Eandem vocat *domum* (Hebraice אֶרְמוֹן *armon*, id est palatium, notat superbas domos potentum et divitum in orbe) « alienorum, » id est impiorum, ut vertunt Septuaginta; impii enim, cum naturaliter per regenerationem in baptismo, aut per Sacramentum poenitentiae facti fuerint filii Dei, ipsi tamen sua prava voluntate ad idola aut vitia, quasi ad deos suos degenerarunt et alienarunt se (1).

Vers. 3. 3. SUPER HOC LAUDABIT TE POPULUS FORTIS, — sanctorum scilicet et electorum, qui fortiter se suasque cupiditates, mundi illecebras et dæmonis tentationes superarunt. Ita Lyranus. Unde Septuaginta pro *populus fortis*, vertunt *mendicos et iniquitatem sustinentes*: hi enim fortes mendicita-

Jerusalem per Romanos excidio, ultimi exitus mundi descriptionem annexuit (*Matth. xxiv*). (Ex Allioli.)

Hoc adhuc notandum, ait Berthierus: Cum aliqua prophetia duos præbeat sensus litterales, secundus et sublimior sensus ex amplitudine et vi verborum quæ in plerisque versibus disseminantur, agnoscitur, dum e contra in aliis versibus sunt quædam imagines ipsis terminis circumscriptæ, quæ ad primum et minus dignum sensum pertinent, et amplificatione opus habent ut sublimiori congruant, sicut et priores descriptiones contrahendæ sunt ut proximiori sensui convenient. Vide quæ diximus de duobus sensibus, litteralibus non ubique, sed in quibusdam Prophetarum locis, agnoscendis, *Annotat ad Can. XXXV*.

In hoc igitur capite, habitudo ultimi iudicii describitur; relata

Primo, ad gloriam iudicis, *primo*, mirabilia ab æterno jam decreta edentis, 1; *secundo*, vindictam contra impios, cum omnium approbatione, exsequentis, 2, 3; *tertio*, tutelam piis et liberationem afferentis, 4, 5.

Secundo, ad solatium proborum, *primo*, admittendorum ad cæleste convivium, 6; *secundo*, liberandorum a malis omnibus hactenus toleratis, 7, 8; *tertio*, cumulandorum omnibus bonis interea expectatis, 9.

Tertio, ad terrorem improborum, *primo*, severe plecendorum, 10; *secundo*, ignominiose humiliandorum, 11; *tertio*, funditus perdendorum, 12.

(1) Nomine עֵינַר non certa quædam urbs, ut Samaria, Ninive, Babylon indicatur, sed intelligit vates urbem unamquamque munitam, Hebræis (nos addemus et Christianis) adversariam, ut supra xxiv, 10-12. Recte Græcus Alexandrinus, ὅτι ἐθίκας πάλαις γῶμα, Chaldæus *redigisse urbes munitas in acervos*. (Rosenmuller.)

tem, injurias et calumnias generose tolerant. Vertunt ergo ipsi, *propter hoc benedicet tibi populus mendicus, et civitas hominum iniquitatem sustinentium benedicet tibi*; quia, ut sequitur, *factus es fortitudo pauperum, q. d. Pauperes hi hanc suam fortitudinem non suis, sed tuis, tuæque gratiæ viribus acceptam ferent*: agnoscent enim naturæ suæ infirmitatem, seque ex se esse imbecilles, sed fortes ex Deo. Hæc ergo est fortitudo Christiana, quæ adversis non succumbit, sed instar palmæ magis se erigit. Sicut calx aqua, ignis flabello, ferrum cote magis acuitur et accenditur: ita fortitudo et patientia Sanctorum afflictionibus et persecutionibus increscit, magisque inflammatur, nimirum « virescit vulnere virtus, » et, ut aiebat Cato:

Serpens, sitis, ardor, arena
Dulcia virtuti: gaudet patientia duris.

CIVITAS GENTIUM ROBUSTARUM (hoc est Ecclesia ex validis gentibus congregata) TIMEBIT TE, — reveberit te, uti filii observant et reverentur parentes. Ita Septuaginta. Cælum ergo et cælestis Jerusalem est civitas fortium, quorum typus fuerunt fortes athletæ Davidis, II *Reg. xxiii*, 8. Audi hac de re illustrem visionem quam narrat Joannes Moschus in *Prato spirituali*, cap. x: « Narravit nobis Abbas Athanasius de se: Venit, inquit, mihi aliquando cogitatio dicens: Quid putas erit certantibus, et non certantibus? Et cum factus essem in exstasi, venit ad me quidam dicens mihi: Sequere me. Adduxit me in quemdam locum plenum luminis et gloriæ, statuitque me juxta unam januam, cujus species enarrari non potest. Audiebamus autem interius quasi multitudinem innumerablem laudantium Deum. Cumque pulsaremus, audivit quispiam intus, et dixit: Quid vultis? Ait ductor meus: Ingredi volumus. Respondit ille: Non huc ingreditur quispiam in negligentia degens. Sed si intrare vultis, abite, certate, nihil æstimantes vanitates sæculi. »

Secundo, Vatablus vertit, *civitas gentium violentarum et tyrannicarum* (hæ enim hebraice vocantur אֲרִיסִים *aritsim*, vers. 4 et 5, ubi pariter Noster robustos vel fortes vertit, ut ibi patebit) *timebit te, q. d. Civitas impiorum qui pios oppresserunt, de qua jam dixi, videns tantam sui cladem, serviliter timebit carnificem*: hic sensus magis congruit Hebræo *aritsim* (2).

(2) Quis sit populus ille fortis? Forerius putat de civitate fidelium esse sermonem tam ex Judæis quam ex gentibus collecta, qui ad fidem Abrahæ pertinent, quia amplexati sunt semen Abrahæ Christum, inserti in bonam radicem ex misericordia, qui cum essent « non populus, non gens, gens stulta, » ut vocat Moses, cum essent « pauperes, debiles, claudi, » ad nuptias Filii Dei vocati sunt, et civitate donati, ut essent jam « non hospites et advenæ, sed cives sanctorum » et domestici Dei. Isti ergo cum illos qui non ceciderunt neque scandalizati sunt Judæis, quibus non fuit Christus « in ruinam, » sed « in resurrectionem, » qui non fuerunt « rebelles lumini, laudabant, ho-

Vers. 4. 4. SPES A TURBINE, UMBRACULUM AB ÆSTU, — *q. d.* Deus Sanctis in omni turbine, id est persecutione et æstu, id est tentatione, fuit protector instar umbraculi, in quo sperarunt, et ad quod confugerunt.

SPIRITUS ENIM ROBUSTORUM (hebraice *aritsim*, id est violentorum tyrannorum) QUASI TURBO. — Est hic triplex sensus: *primus*, ut explicet hic Propheta quantus fuerit impiorum turbo et æstus in pios, *q. d.* Vis et furor, quem violenti homines et demones fragilibus fidelibus et sanctis intulerunt, et tempore Antichristi (de eo enim agit) inferent, fuit eritque validus et impetuus quasi turbo, qui etiam parietem impellit et dejicit, *q. d.* Ergo merito dixi, quod tu solus fueris eis fortitudo, quia inter medios hostium assultus, quasi inter turbines et fluctus steterunt immobiles quasi rupes et saxa. Idem eorum furor fuit sicut « æstus in siti, » id est sicut æstus qui mire affligit sitibundos. Quare tu, o Domine! merito « tumultum » horum « alienorum humiliabis? » Ita hæc connectunt et dispungunt Lyranus, Vatablus et Forerius.

Secundus sensus est, ut hæc non ad impios, sed ad Christum pertineat, quasi explicet Propheta quantus sit futurus turbo et æstus, id est furor, Christi in impios: repetendum enim est per Zeugma verbum *humiliabis*, quod sequitur, *q. d.* Tu, Domine, altos et superbos spiritus arrogantium et tyrannorum humiliabis, sicut turbo vehemens qui parietem impellit et dejicit; et rursus « tumultum, » id est vim et potentiam, eorum humiliabis, sicut æstus nimis conficere solet homines in arena ardente et sitiente.

Tertio, aptissime versio nostra juxta editionem Romanam, et Chaldaeus hæc ita dispungunt, ut prior pars pertineat ad impios, juxta sensum primo loco datum; posterior vero pars pertineat ad Christum eorum judicem et vindicem, scilicet quæ ait: « Sicut æstus in siti tumultum alienorum humiliabis. » Ibi enim est disjunctio, ibique incipit vers. 5, *q. d.* Quia spiritus robustorum, id est violentorum et impiorum, quasi turbo grassati sunt in pios, hinc tu, o Christe iudex! sicut æstus in siti, id est sicut æstus maximus, qualis est in loco arido et siticuloso (ubi nulla est umbra quæ æstum temperet, aut aqua quæ æstuantem refrigeret), mire viatores sudantes et sitibundos affligit: ita et tu in die iudicii valde affliges alienos, id est impios, qui se a te alienarunt, ob eorum tumultus quibus fideles tuos vexarunt, eosque calore et igne æterno exures, ibique ariditate et siti intolerabili conficies, ut cum divite Epulone petant aquam

norabunt et perpetuo colent Dominum. » Alii autem, inter quos Calmetus, Berthierus, Allioli et Rosenmuller, existimant liberationem et salutem quam Deus populo suo ad extremas angustias redacto præstiterat, ei conciliare reverentiam et honorem gentium potentium et ferocium; quin imo ipsarum quoque illarum gentium, quæ Hebræis et postea Christianis adversatæ fuerant et in eos affectaverant imperium, et tyrannidem exercuerant.

qua linguam refrigerent, et ne vel guttam impe-trabunt (1).

5. ET QUASI CALORE SUB NUBE TORRENTE PROPAGI-
NEM FORTIUM (hebraice *aritsim*, id est violentorum, ut supra) MARCESCERE FACIES. — Pagninus vertit, sicut æstus sub umbra nubis propago fortium humiliabitur, *q. d.* Sicut frangitur æstus superveniente nube: ita propago impiorum frangetur et debilitabitur a Deo vindice. Verum melius vertit Noster. Pro cujus expositione, nota æstum qui ex densis nubibus provenit esse vehementissimum: solares enim radii angustiis nubium constricti et condensati validius agunt, feriuntque homines, agros et vineas. Symbolice, hic æstus nubis notat sententiam Christi iudicis in nube residentis, qua impios cruciabit uretque dicens: « Ite, maledicti, in ignem æternum. » Rursus pro « propaginem » hebraice est זמיר *zamir*, id est putatio, proventus vitium, puta uvæ quæ putantur, et vina quæ ex uvis putatis proveniunt, per quæ synechocice omnes impiorum deliciae et voluptates significantur: voluptuarii enim maxime gaudent vino et symposiis. Sensus ergo est, *q. d.* Sicut nubes æstuant torret terram et vineas, ita Christus in die iudicii perdet et exuret omnes impiorum delicias, quibus se oblectabant.

Quocirca apte et pie notat Sanchez illustre æstus, id est tribulationis, justorum et injustorum, discrimen. Æstuant, inquit, justi argentibus et urentibus impiis: sed æstus ille brevis est, et temperatus a Deo, qui eis est umbraculum ab æstu, id est nubes opposita a tyrannorum ardore. Æstuant impii, sed æstu ad dolorem atque ardorem gravi, et ad durationem æterno: imminet eis Deus quasi nubes ardens et torrens, quæ eos æternis flammis cruciet; et marcescere faciat propaginem, id est, omnes superioris vitæ voluptates.

6. ET FACIET DOMINUS, etc., IN MONTE HOC CONVIVIUM PINGUIUM, CONVIVIUM VINDEMIÆ. — Opponit convivium hoc vindemiæ sanctorum, propagini, id est vino et deliciis, impiorum marcescentibus et exurendis, de quo vers. præced. Nota, quod ait, « in monte hoc, » erat tum Hierosolymis Isaias, et digito demonstrabat montem Sion, aut ei vicinum montem Olivarum. Nam juxta hunc montem Christus sedens in aere quasi super Sion, et super vallem ipsam Josaphat, ac super montem Olivarum, peraget iudicium, ibique suos electos glorificare, et æternis deliciis pascere incipiet, idque facere perget in Sion cœlesti per omnem æternitatem (2).

(1) Juxta Hebræum, melius vertas primam hujus versus partem, *sicut æstum in ardente vel in sicco solo* (scilicet umbra nubis minuere sive reprimere solet, prout heremistichio altero explicatur, ita) *tumultum alienorum humiliabis*. Simili modo hæc Kimchi exponit: « Quemadmodum ab æstu et calore in loco torrido non est hominibus effugium, sic tu deprimis turbas exterorum illorum, adeo ut nullus iis sit evadendi locus. »

(2) Grotius in hoc secutus nonnullos ex interpretibus

Jam primo, Ensebius, lib. I *De Demonstr.* cap. ult., Cyrillus, Procopius, Cyprianus, vel potius Rufinus in *Expositione Symboli*, et ex iis Leo Castrius, hæc accipiunt de convivio Eucharistico corporis et sanguinis Christi, quæ summæ Sanctorum sunt deliciae: utriusque enim speciei meminit, scilicet panis et carnis, cum vocat convivium medullatorum; et vini ac sanguinis Christi, cum vocat convivium vindemiæ, id est vini ex vindemia expressi. Eucharistia enim præ omnibus epulis mentem saginat, impingat et inebriat; adeo ut sancta quædam virgo solita sit dicere: « Mihi certum est vel unicam Eucharistiæ sumptionem, si fiat cum vero spiritu et sensu devotionis, aptam natamque esse efficere, ut anima perveniat ad magnam vitæ virtutisque perfectionem. » Unde et S. Monica, sumpta Eucharistia, quasi mente ebria exclamabat: « Cor meum et caro mea exultaverunt in Deum vivum. » Unde Septuaginta hic vertunt, *bibent in lætitia, bibent vinum, ungentur unguento*. Uctionem hanc ad sacramentum Confirmationis, in quo chrismate unguimur exterius, et interius robore Spiritus Sancti, ut quasi athlete Christi, ejus fidem profiteamur sicut, et

Hebræis, qui hac comma acceperunt in deteriorem sensum, pro convivio funesto et lethali, quod convivis afferret exitium: permoti præcipue dictione שמרים, quæ cum fæces notet, de convivio læto et lauto hic nullo modo posse sermonem esse putarunt. Præterea contulerunt locum, *Ezech. xxxix, 17* et seqq., ubi memoratur epulum, quod Deus ex mactatis a se pararet. Cujus loci tamen ratio est plane alia ac nostri. Neque enim in monte Sionis, nec in usum populorum, ut hic, sed in montibus Israelis, et in usum avium rapacium, quæ solemniter invitantur ad edendum carnem et bibendum sanguinem principum terræ, heroum, militum, Ezechiel Deum epulum parare dicit. Nec magis cum hoc loco convenit, *Obed.*, vers. 16, ubi dicitur *propinandum esse populis poculum vini lethiferi, poculum iræ Dei*; aut *Zachar. xii, 2*, ubi vates *Hierosolymam* reddidit iri dicit *pelvim vertiginis omnibus populis circumquaque*. Hoc vero loco Jesajano convivium pinguium non nisi in partem meliorem pro convivio læto, jucundo, sumi potest. Sic infra, *Lxv, 2*, in *Psalm. xxxvi, 9*, *Lxiii, 6*. Accedit quod quæ versu proximo sequuntur de *velo removendo a facie omnium populorum*, et de *lacrymis detergendis de omnibus faciebus*, nec non de *morte absorbenda* in perpetuum, non nisi in meliorem partem accipi queant.... Recte Vogel ad Grotium: « Vers. 6 et 7, amicitiam describit, quam omnes exteri populi, qui ante hostes Judæorum fuerant, cum iis jam colerent. Conviviij imago qua usus est Propheta, non ad vindictam Dei indicandam hic adhibita esse videtur, sed quod gentes quæ Hierosolymam venirent, admodum honorifice a Deo exciperentur, eorumque causa lautissimæ epulæ celebrarentur. » Similiter Dœderlein: « Inter victoriæ pacisque festivitates non ultimæ erant epulæ. Hic ob victoriæ magnitudinem lautissimas promittit.... Alludit vates ad merem regum et imperatorum, qui in solemnitatibus et imprimis post reportatam victoriam de hoste populo epulam præbere solebant. Sic Davides, I *Chronic. xvi, 1-3*. Receptissima erat hæc consuetudo Græcis, de quibus plura exempla profert Athenæus, lib. I, cap. iii; ac maxime Romanis, ut exemplum est luculentum in famoso illo epulo liberalitate Pauli Emilij Græciæ populis dato post Persæum victum. Vide Stuchii, *Antiquit. Convival.*, libro I, cap. xxi, pag. 94, edit. Amstel. 1695. (Ex Rosenmüller.)

et propugnemus usque ad mortem et martyrium, referunt S. Cyrillus Hierosolymitanus et Alexandrinus, et post eos Theophanes Episcopus Nicææ, in *Concordia novi et veteris Testamenti*.

Verum dico ad litteram hic agi de deliciis Beatorum in cælo: quare per convivium hoc medullatorum non intelliguntur carnales, sed spirituales et summæ deliciae, per catachresin: deliciae, inquam, Sanctorum in cælo, quas hic prælibamus in Eucharistia. Unde ad Eucharistiam hic alludit, præsertim quia caro Christi in Eucharistia propter unionem hypostaticam cum Verbo, habet vim, vel physicam, ut aliqui Doctores volunt, vel potius moralem vivificandi; ita ut ejus virtute ad gloriam et immortalitatem, atque ad delicias cælestes resurrectura sint corpora Sanctorum, ut patet *Joan. vi, 50* et *57*, uti explicant S. Cyrillus et Leontius. Quocirca huc videtur alluisse Christus in ultima cæna, *Lucæ cap. xxii, 16*, et *Matth. cap. xxvi, 29*, dicens: « Non bibam amodo de hoc genimine vitis, usque in diem illum, cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei, » scilicet in cæna magna nuptiarum Agni, de qua *Matth. xxii*, et *Apocal. xix*: « Beati, qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt. »

Nota: Conviviij hujus cælestis deliciae denotantur per duo: primo, per pinguia (id est bene saginata) medullata; medulla enim ossium est delicatissima, et arguit carnes esse delicatissimas.

Secundo, per vindemiam, id est, vinum defæcatum, hoc est purissimum, limpidissimum et suavissimum. Pro vindemia hebraice est שמרים *semarim*, id est, fæces quæ sunt in fundo vasis, quæque vina ipsa conservant, a radice שמר *semar*, id est, servavit, conservavit: optimum enim vinum est, quod in suis fæcibus quasi residet, ibique nativum saporem et vigorem retinet et conservat (1). Rursum in dolio vinum optimum, id est quod non longe a fæcibus distat. Aiunt enim phy-

(1) Verbum שקק in libris hebraicis proprie usurpatur de metallis, auro et argento, quæ purificantur in fornace, *Job. xxxviii, 1*; I *Chronic. xxviii, 18*; *xxxix, 4*; unde translatum ad liquida, quæ purgantur ope coli et sacci colatorij. Maneat igitur convivium fæcum saccatarum, sive percolatarum. Saccari Latinis veteribus dicitur liquor, qui per saccum transmittitur; quod quidem proprie non convenit fæcibus, quæ in sacco resident, sed vino purgando a fæcibus. שמרים igitur hic ponitur pro vinum fæcum.... Fiebat illa vini defæcatio, uti diximus, colo aut sacco; unde σακκία; σίνος ἢ διωλιωμένος, apud Pollucem, *Onomast.*, lib. VI, cap. ii, et σίνος σακκίζομενος, nec non σακκίος, Theophraste, *De Caus. Plantar.*, lib. VI, cap. ix, xxiv. Per vinum autem hoc modo percolatum et defæcatum idem erit intelligendum, quod Herodotus, lib. I, cap. ccvii, σίνον ἀερίον appellat, quod vinum merum sive meracum quale primum bibebatur..., et opponitur vino aqua misceri solito; qui mos, ut satis notum, ex Hesiodi etiam præcepto, veteribus passim fuit receptus.... Imo fere in epulis, quæ ad perfectam lætitiæ instrumentum, merum bibitur, et ponitur in parte felicitatis, mero uti posse, ut liquet ex Ode Mosaica, *Deut. xxxiii, 14*: Et sanguinem vvarum potas meram. (Rosenmüller.)

Convivium medullatorum, quod?

Meloptimum in imo, oleum in summo, vinum in medio, car?

sici et inter eos nostri Conimbricenses, tractat. 7 in *Meteor.*, cap. ix, in dolio mellis optimum esse mel; quod est in imo sive fundo: in dolio olei optimum oleum esse, quod est in summo: in dolio vini optimum esse vinum, quod est in medio, horumque hanc dant causam: quia optimum id mel habetur, quod minus fluit, et quasi saccharum concrevit: tale vero suo pondere ad ima labitur. At oleum id excellit, quod nitidius est et defæcatius, magisque aereum: hoc autem quia levius, innatat. Denique, vis vini in calore consistit, qui ut noxam fugiat, maxime colligitur circa medium: summa enim pars ab aere proximo læditur, et vappescit. Sensus ergo est, q. d. In cœlis erunt deliciae suavissimæ et plenissimæ, quales in hac vita æstimantur esse in convivio, ubi non nisi altitia medullata, et vinum *scemarinum*, hoc est optimum et delicatissimum, gustanda proponuntur. Innuvit Propheta vinum, id est consolationem, etiam spiritualem, a Deo immisam in hac vita non esse omnino defæcatam, sed semper cum aliqua fæce et acore crucis et tribulationis permixtam esse: consolatio enim liquida et limpidæ cœlo reservatur. Pari modo in hac vita Sancti læti in Domino comedunt quasi carnem et ossa; sed in cœlo comedent medullam.

Cyristratema.

Refert Xenophon Cyrum hoc stratagemate suos Persas ad bellum, ejusque labores incitasse: jussit eos in sylvam ire, ibique toto die ingenti labore ligna cædere; postero die omnes opiparo et splendido convivio exceperit. Deinde quasivit ex eis, uter dies eis videretur melior, pridianus an hodiernus, utrum mallent? Responderunt omnes extemplo, hodiernum, utpote gaudii et deliciarum, cum pridianus fuisset laboris et afflictionis. Tum Cyrus: Si talem diem perennem habere vultis, modico tempore vobis laborandum est, ac certandum cum hostibus; ita enim eos vincetis, eorumque opibus ac deliciis, immensis jugiter fruemini. Idem dicit Christus athleticis suis: « Vos estis, inquit, qui permansistis mecum in tentationibus meis: et ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super thronos meam in regno meo: et sedetis super thronos judicantes duodecim tribus Israel, » *Luc. xxii, 30*. Et alibi dicitur, quod « faciet illos discumbere in regno Patris, et transiens ministrabit illis. » Age ergo, o miles Christiane! certa viriliter, vince teipsum, et omnia vicisti? sustine parumper, alge, abstine, humiliare, ægrota, suda, fer verba dura et verbera; brevi coronaberis, brevi epulaberis in mensa Christi, omnibusque bonis afflues: « Momentaneum enim et leve tribulationis nostræ æternum gloriæ pondus operatur in nobis. »

Vers. 7.

7. ET PRÆCIPITABIT IN MONTE ISTO FACIEM VINCULI COLLIGATI (1), — id est, oppressionem diaboli,

(1) Melius sic vertas hebræum, et *abolebit in monte hoc faciem operimentis expansi super omnes populos; et vela-*

inquit Haymo; unde Symmachus vertit, *præcipitabit faciem Dominatoris*. Secundo, S. Hieronymus: *Absorberi, inquit, faciet faciem mortis, et vincula quibus universi populi ligabantur; de quo dicitur Ecclesiast. xl, 1: « Jugum grave super filios Adam, a die exitus de ventre matris eorum, usque in diem sepulture, in matrem omnium. » Tertio et plenius, præcipitabit faciem vinculi, id est ipsum vinculum, hoc est peccatum originale, ejusque effectus et vincula: unde Hebraice est חַלְלוֹת חַלְלוֹת *hallot, hallot*, id est *vinculum, vinculum*, id est plurima omniaque vincula. Noster vertit *colligatum*, id est replicatum et involutum, ut multas spiris quasi vinculis hominem constringat, et arctius vinciat: omnia enim hæc mala et vincula dependent, et quasi colligata sunt tum inter se, tum cum primo Adæ peccato. Vincula ergo hæc sunt ærumnæ hujus vitæ, et mortalitatis post lapsum Adæ, q. d. Deus dirumpet omnia*

men expansum super omnes gentes. Imago petita a luctu Hebræorum, qui tum faciem obvelare solebant (vide *II Reg. xv, 30, xix, 5; Esther vi, 12*). Alii *operimento faciei* indicari existimant ignorantiam et superstitionem quæ gentium mentes obvelabat quasi velamen istud cordi obductum, de quo Paulus, *II Cor. iii, 13, 14*, a gentibus æque ac Judæis per Messiam amovendum.

Quam interpretationem sic probat et explanat Forerius: Nos *tegumentum expansum* apte vertimus; nam obscurum erat quis esset orditus telam. Sed hactenus de grammaticis significationibus, quas omnino prius tenere oportebat; nam earum ignorantia in obscuris locis S. Scripturæ viros alioqui doctos præcipites dedit. Et ne ab eadem similitudine longius recedamus, ut mea est sententia, cum nihil sic faciat homines ruere aut præcipitari quam implicatio, obscuritas, operimenta, et ipsa denique cæcitas; cum de ablatione harum rerum per Dominum montis Sionis Propheta loqueretur, aptissime eodem verbo usus est. Dicit enim, « Dominum præcipitaturum » ea quæ ad præcipitium gentes adducebant, nempe ignorantiam seu cæcitatem, qua, veluti quodam *velo* seu amplissimo *tegumento* per omnium nationum animos *diffuso*, non erat qui qua eundem esse posset intelligere, neque erant qui « Deum aut agnoscerent, aut sicut Deum glorificarent? » *In monte autem isto*, dato per Dominum discipulis Spiritu Sancto a quo edocti possent docere omnes gentes, discissum est *velamen*. « Notam enim fecit Dominus salutem suam, et in conspectu gentium revelavit justitiam suam. » Frequens autem in Scripturis est « *velamenis*, » ad ignorantiam declarandam similitudo. Nam « et velamen super cor Judæorum adhuc positum, » dicit Paulus, et « auferendum cum conversi fuerint ad Dominum, » *II Cor. iii*. Neque discissio illa veli in templo aliud, credo, notabat, quam per Domini mortem sanctissima et occultissima quæque omnibus patere; neque in cæcitate mansuros nisi qui velamen suis manibus iterum super oculos ponerent; aut sese Deo hujus sæculi, cujus est « mentes excæcare ne fulgeat hominibus splendor Evangelii, » traderent; de quibus Paulus, *Ephes. iv*: « Testificor, ne jam ambuletis sicut et gentes, tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati a vita Dei per ignorantiam quæ est in illis propter cæcitatem cordis ipsorum. » Non erat autem in postremo loco hoc beneficium Christi collocandum. Quod si quis de regno peccati velit intelligere, quod regnavit super omnes (nam et Chaldeus hic *principatus* meminit *qui erat super omnes nationes*), non repugno. (Forerius.)

vincula errorum, morborum, persecutionum, miseriarum, tribulationum et mortis, quæ mox ut Adam peccavit, omnibus hominibus cœpit infligere, quibusque homines astricti et colligati tenebantur.

ET TELAM QUAM ORBITUS EST SUPER OMNES NATIONES. — Quod prius vocavit *vinculum*, hic alia metaphora vocat *telam* : ex tela enim fiunt involucra, funes et vincula. Sic Poetæ fatum, sive decretum Dei de quolibet homine explicant per telam et stamina Parcarum, quæ cuique nent, id est dispensant, bonam vel malam sortem pro meritis, et pro voluntate Dei ; de iis enim dicitur :

Clotho rotat fusum, Lachesis net, et Atropos occat.

Vers. 8. 8. PRÆCIPITABIT MORTEM IN SEMPIETERNUM. — Ecce hic præcipuam vinculi et telæ partem nominat et explicat, scilicet mortem : hunc locum citat S. Paulus, I *Corinth.* xv : « Absorpta est, inquit, mors in victoria : » pro בילה *billa* enim in *piel*, id est præcipitabit, absorbebit, legit בילה *billa* in *pual*, id est præcipitata, absorpta est : deinde Hebræum לַנֶּצֶחַ *lanetsach*, tam verti potest in victoria, quam « in sempiternum. »

ET AUFERET DOMINUS DEUS LACRYMAM. — Ecce alia pars vinculi, scilicet ploratus, gemitus et lacrymæ in tot ærumnis et afflictionibus hujus vitæ. Huc allusit S. Joannes, *Apocal.* xii, 4 : « Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum : et mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra. » Ecce vincula quæ Deus a Beatis auferet.

Vers. 9. 9. ET DICET IN ILLA DIE : ECCE DEUS NOSTER ISTE (scilicet Christus Jesus, id est Salvator noster, quo alludit Hebræum יִשְׁעֵנוּ *ioscenu*, id est salvabit nos salute æterna, q. d. Semper durabit ista Christi salvatio : ita S. Hieronymus), ET LETABIMUR (בִּישְׁעֵנוּ *bisucato*, id est) IN SALUTARI EJUS, — ut vertit Noster, id est in salute ejus, ut vertunt Septuaginta.

Vers. 10. 10. REQUIESCET MANUS DOMINI IN MONTE ISTO. — « Manus, » id est potentia Dei, q. d. Deus suas opes, suas delicias, suam magnificentiam exeret, et potenter ac liberaliter effundet Beatis in Sion, id est in cælo. Ita Adamus. Hic sensus est genuinus.

Secundo, Sanchez, « manus, » scilicet ultrix Dei, requiescet, id est cessabit in cælo, q. d. Deus amplius suos Sanctos non castigabit ut purget et expiet, uti fecit in hoc mundo.

Tertio, alii, q. d. Deus sua manu, id est potentia, immenso gaudio beabit Sanctos, dando eis æternam quietem.

ET TRITURABITUR MOAB SUB EO. — S. Thomas per Moab proprie accipit Moabitas, quasi hic Isaias de iis prædicat, quod subigendi sint a Machabæis. Verum non de Machabæis, sed de Beatis hic agitur, eorumque hostibus, scilicet dæmonibus et damnatis, quos synecdochice vocat *Moab* : quia Moabitæ fuerunt perpetui hostes populi Dei, sive Judæorum, eosque ad libidinem et cultum sui

dei Beelphegor, id est Priapi, illexerunt, *Numer.* xxy, q. d. « Moab, » id est populus impiorum, ideoque damnatorum, « sub eo, » scilicet Christo iudice, ejusque populo sancto et beato, « triturbabitur, » id est calcabitur et affligetur.

SICUTI TERUNTUR PALEÆ IN PLAUSTRO. — Alludit primo ad Orientales, qui ob fœni penuriam paleas dant jumentis : « Habent autem carpenta serrata, rotis per medium in serrarum modum se volventibus, quæ stipulam conterunt et minuunt in paleas, » inquit S. Hieronymus.

Secundo, alludit ad Davidem, patrem et typum Christi, qui Moabitas concidit et conculcavit, II *Regum*, cap. viii, 2.

Pro *plastro* hebraice est מַדְמְנָה *madmena*, quod a radice דמה *dama*, id est, succidere, descendit, significatque plastrum serratum et scindens, uti vertit Noster et Septuaginta. Verum Chaldaus, Symmachus, Vatablus et passim recentiores Hebræi *madmena* vertunt, *sterquilinum*, a radice דומן *domen*, id est sterces, q. d. Deus calcabit Moab, id est impios, sicuti calcantur paleæ in sterquilinio, ut fiant sterces (1).

Vers. 11. 11. ET EXTENDET MANUS SUAS SUB EO, SICUTI EXTENDIT NATANS AD NATANDUM. — Pro *sub eo* hebraice est in medio ejus. Unde Vatablus hoc de Christo exponit, q. d. Sicut peritus natandi solet porrigere et extendere utramque manum secundum aquam : ita porrecta utraque manu hostes suos, scilicet impios, cædet Christus, idque virtute et merito

(1) Forsan S. Hieronymus melius scriberet, sicut *teruntur paleæ plastro*, sed imitari voluit Græcum Alexandrinum, qui habet ἐν ἀλάτῃ. Sensus enim dat verbis : « Ut solent plastro paleæ conteri, » adscribitque ad interpretationem commendandam, « hoc juxta ritum loquitur Palæstinae et multorum Orientis provinciarum, quæ ob pratorum et fœni penuriam paleas præparant esui animalium. »

Principio frumentum baculis excutiebatur, quod deinceps in minoribus duntaxat gravis, aut in minori quantitate frumenti retentum fuit, *Ruth*, ii, 17 ; *Judic.* vi, 11, *Isai.* xxviii, 12-17 ; alias enim subjiciebatur vel unguis boum, *Isai.* xlviii, 28 ; *Deut.* xxv, 4 ; vel machinis, *Job* xii, 22 ; et quidem iisdem quæ hodie in Oriente usitata sunt. Hæc omnis triturationis quidem dicitur דדד, machinarum autem triplex genus commemoratur. Primum, *Judic.* viii, 7, 16, non liquet ; fortasse erat asser inferius acutis lapidibus munitus ; secundum, quatuor trabibus in quadrum compositum, inter quas tres cylindriolvebantur, quorum quilibet tribus rotis ferreis, in modum serræ dentatis instructus erat ; tertium, denique in modum præcedentis compositum, nisi quod cylindri, non rotis ferreis, sed acutis fragmentis ferreis, sex pollices longis, et tres pollices latis, muniti fuerunt. Forte hoc genus idem est cum primo. Hæc machinæ quibus agaso insidebat junctis bobus, super manipulos soltos et in circulo aræ altitudine sex et octo pedum depositos, circumagebantur, et ita grana ex spicis excutiebantur, atque ipsum etiam stramen concidebatur quod ita confractum דדד dicitur. Interim post machinæ cursum vir alius furca lignea ordinem strati restituebat. — Trituratio persæpe venit pro magnis cladibus, et si machina dicitur nova quæ acutior esse solebat, clades designantur eo majores. (Jahn, *Archæolog. Bibl.*, part. I, cap. iv.)

crucis, ubi manus suas inter impios extendit, quasi natans in aqua doloris, æque ac amoris. Crux ergo fuit plastrum, quo Christus serravit et comminuit impios: unde pro *allisione manuum*, quæ sequitur, aliqui vertunt, *in perforationibus manuum* (1).

Verum Noster, Septuaginta et alii hæc referunt ad Moab, *q. d.* Dæmones, et omnes impii ita a Christo iudice calcabuntur, ut dent speciem hominis plane victi, qualis est species natantis, qui explicans et rejectans brachia, gestum præfert hominis omnino desperati et victi. Ita S. Hieronymus, Adamus et alii. Comparat ergo eos naufrago natanti in mari; quia, sicut talis in abyso maris volvitur, ita impii, facto salutis naufragio, volvuntur in abyso gehennæ ignis et tormentorum. *Secundo*, sicut in vasto mari natans manns quaquaversum extendit, ut arborem, vel rupem in quam evadat, comprehendat, sed frustra; nihil enim invenit quod capiat, quo effugiat ita: damnati frustra captant pœnarum effugia: aut levamina; quocumque enim se jactent, flammis cinguntur et obruantur. *Tertio*, sicut natans in mari desperat de vita, ita et improbi desperant de salute.

ET HUMILIABIT (Christus) GLORIAM EJUS,—scilicet, « Moab, » id est reproborum. Hebræi enim sæpe silenter commutant personas, uti hic a Moab ad Christum transitur, vide *Can. XIV* et *XVI*. Sanchez tamen pergit hæc accipere de Moab, *q. d.* Moab « humiliabit, » id est deprimet, fastum et « gloriam, » id est gloriationem, « ejus, » id est suam: Hebræum enim *vau* affixi tam *suam* quam *ejus* significat.

Vers. 12. 12. ET MUNIMENTA, — *q. d.* O Moab! o reprobi! Christus in die iudicii omnia in quibus nunc confiditis evertet. Est enallage personæ: transit enim à tertia ad secundam.

Morale, de gaudiis Beatorum. Moraliter, S. Augustinus vel quisquis est auctor lib. *De Anima et spiritu*, tom. III operum S. Augustini, certe non est indoctus, multaque habet digna lectu. Trithemius putat esse Hugonis Victorini: nam non esse Augustini patet cap. XXXVII, ubi citat Boetium, qui Augustino fuit posterior; hic, inquam, auctor graphice gloriam et gaudia Beatorum in cœlis, quæ hic perstringit Isaias, depingit, ordineque ita recenset. *Primo*, mutuum omnium charitatem, et exinde mutuum gaudium: « Contemplemur, inquit cap. XXXVII, quæ sit ipsa societas beatorum spirituum, quæ majestas visionis Dei, et quomodo Deus æternæ visionis suæ dulcedine Sanctos suos reficiat: nemo enim in

(1) Tota textus series postulat ut hæc figurata locutio referatur ad Deum, qui sistitur ut natator qui manus suas protendit, et dum necesse habet, illas magno nisu quam latissime expandere, obvia quæ sibi impedimento esse possent, vi remouet ac repellit. Sensus, dempta imagine, est Deum, in Moabitas et adeo in omnes populi Dei hostes, quam late terra eorum pateat, severissimas pœnas esse exerciturum. Et sicut unda se dimittit sub motu manuum natatoris, sic humiliabitur gloria Moab.

hac vita digne pensare potest, quanta sit illa felicitas, Deum facie ad faciem videre; quanta suauitas, melos illud angelicum audire; quanta jucunditas, omnium Sanctorum societatem habere: tantum enim unusquisque gaudebit de beatitudine alterius, quantum de suo gaudio ineffabili; et quot socios habebit, tot gaudia habebit. In illa gloria nihil delectabilius ad contemplandum inuenio, quam intimi amoris affectum, quo unusquisque tantum amabit alterum, quantum seipsum, et Deum plusquam se, et Deus plus illos, quam illi semetipsos; et hoc perpetuo gaudio. »

Secundo, omnium bonorum copiam et affluentiam: *Secundo*. « Quidquid, inquit, expedit, et quidquid delectat, ibi est, omnes videlicet diuitiæ, et deliciae, omnis requies, et omne solatium: quid enim ibi deesse potest, ubi Deus est, cui nihil deest? Quotquot ibi sunt, Dii sunt: omnes cognoscunt Deum sine errore, vident sine fine, laudant sine fatigatione, amant sine fastidio. » *Tertio*, delectationem, quam Beati percipiunt ex visione Dei: « Semper vident, inquit, et semper videre desiderant; tam desiderabilis est ad videndum: semper amant, et semper amare desiderant; tam dulcis est ad amandum. In hac delectatione requiescunt pleni Dei; adhærentes semper beatitudini, beati sunt; contemplantes semper æternitatem, æterni sunt; juncti vero lumini, lux facti sunt. O beata visio! videre Regem Angelorum in decore suo, videre Sanctum sanctorum, per quem omnes facti sunt. Gaudete, et exsultate, justi, quia videtis quem amastis; habetis quem desiderastis diu; tenetis quem amittere nunquam timetis: ipse est salus, vita, pax et omnia bona. » *Quarto*, plenissimam

pacem et suauitatem: « Quanta pax ibi est, ubi nulli vestrum quidquam repugnat, vel ab alio, vel a seipso: sed ipse Dominus regit vos, et nihil vobis deerit: gustate ergo et videte quoniam suavis est Dominus, suavis est ad gustandum. Tantæ suauitatis magnitudinem vos qui experti estis, nobis qui nunquam tale quid gustavimus intimare non potestis: tanquam si quis mellis dulcedinem ei, qui nunquam dulce gustavit, verbis indicare velit. » *Quinto*, possessionem boni immensi, quod est ipse Deus: « Excita nunc, inquit cap. LXIV, anima mea, et erige totum intellectum, et cogita quantum potes, quale et quantum sit Dei bonum; si enim singula bona delectabilia sint, cogita attente quam delectabile sit illud bonum, quod continet jucunditatem omnium bonorum, et non qualem in rebus creatis sumus experti; sed tanto differentem, quanto differt Creator a creatura: si enim bona est vita creata, quam bona est vita creatrix! si ita jucunda est salus facta, quam jucunda est salus quæ facit omnem salutem! si amabilis est sapientia in cogitatione rerum creaturarum, quam amabilis est sapientia quæ omnia creavit ex nihilo! Denique si multæ et magnæ delectationes sunt in rebus delectabilibus, qualis et quanta est delectatio in illo qui fecit ipsa delec-

fabilia! o qui hoc bono fruatur, quid erit, et quid illi non erit! certe quidquid volet erit, et quidquid nolet non erit. » *Sexto*, possessionem pulchritudinis, sanitatis, sapientiæ, melodix, honoris, divitiarum, et omnium bonorum, quæ hic vel gustare, vel concipere possumus : « In cælo, inquit, est quidquid amatis, quidquid desideratis : si delectat pulchritudo, fulgebunt iusti sicut sol ; si velocitas, aut fortitudo, aut libertas corporis, cui nihil obsistere possit, erunt similes Angelis Dei : quia seminatur corpus animale, et surget corpus spirituale, potestate utique, non natura ; si delectat longa et salubris vita, ibi est sana æternitas, et æterna sanitas, quia in perpetuum vivent, et salus iustorum a Domino ; si satietas, satiabuntur, cum apparuerit gloria Domini : si ebrietas, inebriabuntur ab ubertate domus Dei ; si melodia, ibi Angeli sine fine concinunt Deo ; si quælibet munda voluptas, torrente voluptatis deitatis suæ potabit eos Dominus ; si sapientia, omnes erunt docibiles Dei ; si concordia, cibus erit illis una voluntas Dei ; si potestas, introibunt in potentias Domini, et omnipotentes erunt suæ voluntatis, ut Deus suæ. Nam sicut poterit Deus quod volent per illum ; si honor et divitiæ, Deus servos suos bonos et fideles super multa constituet, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi ; si vera securitas, certe ita erunt certi nusquam illud bonum sibi defuturum, sicut certi erunt nec se sua sponte illud amissuros, nec dilectorem Deum illud dilectoribus suis invitis ablaturum. » *Septimo*, quod non sua solius, sed et singulorum aliorum beatitudine gaudebit quisque, eritque beatus non semel, sed centies millies : « Præterea in illa perfecta charitate innumerabilium beatorum Angelorum, et hominum, ubi nullus minus diliget alium quam seipsum, erit gaudium innumerable : si ergo cor hominis de tanto suo bono vix capiet gaudium suum, quomodo capax erit tot et tantorum gaudiorum in perfecta illa felicitate? Ubi, sicut unusquisque plus amabit sine comparatione Deum quam seipsum, et omnes alios secum, ita magis gaudebit absque æstimatione de Dei felicitate, quam de sua et omnium aliorum secum. » *Octavo*, fruitionem Dei, indeque gaudium tantum, ut cor humanum naturaliter illud capere non possit, sed hoc gaudio rumpetur, et finderetur, nisi Deus illud supra naturam in tanto gaudio roboraret et conservaret : « Sic Deum diligent toto corde, tota mente, tota anima, ut totum cor non sufficiat dilectioni ; et sic gaudebunt toto corde, ut totum cor non sufficiat plenitudini gaudii : tantum est gaudium. In illa æterna beatitudine et perfecta Deo tripliciter

fruemur, videntes eum in omnibus creaturis, et eum in nobis ipsis, et, quod his omnibus ineffabiliter jucundius erit atque beatius, ipsam quoque cognoscentes in semetipsa Trinitatem, et contemplantes. In hoc enim est vita æterna et perfecta, ut videamus Deum sicuti est in seipso. Pax Dei est in illa beatitudine, quæ exsuperat omnem sensum et intellectum, et multo magis omnem sermonem nostrum : quod ergo nulli donatum est experiri, nullus conetur effari. Mensuram, ait Dominus, bonam dabit in sinus vestros, conferam in interiore homine, coagitatam in exteriori, supereffluentem in Deo ipso : ibi cumulus felicitatis est, ibi supereminens gloria, ibi supereffluens beatitudo. » *Nono*, dotes corporis gloriosi : loquens de dotibus hisce ait : « Habebit terra nostra immortalitatem, ne timeat denuo se in pulverem redigendam : resurgens enim corpus nostrum jam non moritur : habebit etiam impassibilitatem, ne miseris subdatur : tanta enim in eo erit agilitas, ut possint Beati, si velint, absque ulla mora et difficultate ipsam quoque cogitationum nostrarum sequi ad omnia velocitatem. Deest adhuc pulchritudo : hanc pulcherrimam habituri sumus. Salvatorem enim exspectamus, qui reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ, exhibens quod promisit : Quoniam fulgebunt iusti sicut sol in regno Patris eorum ; et sic replebitur majestate Domini omnis terra. Deus erit finis desideriorum nostrorum, quem sine fine videbimus, sine fastidio amabimus, sine fatigatione laudabimus. » Idem antè, cap. xxxvi : « Amor, inquit, sensus est : nam sicut exterior homo circa ista temporalia quinquepartito sensu afficitur, id est visu, auditu, gustu et cæteris : sic interior homo in beata vita circa quinque ineffabilia Dei, ineffabili amore afficietur. Cum enim Deum suum amabit, quamdam lucem, quamdam vocem, quemdam odorem, quemdam cibum, et quemdam amplexum interiorem amabit : ibi enim fulget, quod non capit locus ; ibi sonat, quod non rapit tempus ; ibi olet, quod non spargit ventus ; ibi sapit, quod non minuit edacitas ; ibi hæret, quod non divellit satietas : ibi siquidem videtur Deus sine intermissione, cognoscitur sine errore, amatur sine offensione, laudatur sine fatigatione. »

Ex quibus omnibus recte infert S. Gregorius, hom. 37 in Evangelio : « Ad magna præmia perveniri non potest, nisi per magnos labores : unde et Paulus egregius prædicator dicebat : Non coronabitur, nisi qui legitime certaverit. Delectet igitur mentem magnitudo præmiorum, sed non deterreat certamen laborum. »

CAPUT VIGESIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, est canticum Beatorum, quo gratias agunt Deo de sua felici sorte. Secundo, vers. 10, orat Propheta Deum, ut impios per flagella ad rectam vitam et ad salutem compellat; eo quod prosperitas ad luxum, flagella ad virtutem et ad Deum homines reducant. Tertio, vers. 19, spe resurrectionis hortatur justos, ut alacriter mortem et dura omnia sustineant, quasi ad cælum aspirantes (1).

1. In die illa cantabitur canticum istud in terra Juda : Urbs fortitudinis nostræ Sion salvator, ponetur in ea murus et antemurale. 2. Aperite portas, et ingredietur gens justa, custodiens veritatem. 3. Vetus error abiit : servabis pacem; pacem, quia in te speravimus. 4. Sperastis in Domino in sæculis æternis, in Domino Deo forti in perpetuum. 5. Quia incurvabit habitantes in excelso, civitatem sublimem humiliabit. Humiliabit eam usque ad terram, detrahet eam usque ad pulverem. 6. Conculcabit eam pes, pedes pauperis, gressus egenorum. 7. Semita justi recta est, rectus callis justi ad ambulandum. 8. Et in semita judiciorum tuorum, Domine, sustinimus te : nomen tuum, et memoriale tuum in desiderio animæ. 9. Anima mea desideravit te in nocte : sed et spiritu meo in præcordiis meis de mane vigiabo ad te. Cum feceris judicia tua in terra, justitiam discent habitatores orbis. 10. Misereamur impio, et non discet justitiam : in terra sanctorum iniqua gessit, et non videbit gloriam Domini. 11. Domine, exaltetur manus tua, et non videant : videant, et confundantur zelantes populi : et ignis hostes tuos devoret. 12. Domine, dabis pacem nobis : omnia enim opera nostra operatus es nobis. 13. Domine Deus noster, possederunt nos domini absque te, tantum in te recordemur nominis tui. 14. Morientes non vivant, gigantes non resurgant : propterea visitasti et contrivisti eos, et perdidisti omnem memoriam eorum. 15. Indulsisti genti, Domine, indulsisti genti : numquid glorificatus es? elongasti omnes terminos terræ. 16. Domine, in angustia requisierunt te, in tribulatione murmuris doctrina tua eis. 17. Sicut quæ concipit, cum appropinquaverit ad partum, dolens clamat in doloribus suis : sic facti sumus a facie tua, Domine. 18. Concepimus, et quasi parturivimus et peperimus spiritum : salutes non fecimus in terra, ideo non ceciderunt habitatores terræ. 19. Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent : expergiscimini, et laudate qui habitatis in pulvere : quia ros lucis ros tuus, et terram gigantum detrahes in ruinam. 20. Vade, populus meus, intra in cubicula tua, claude ostia tua super te, abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio. 21. Ecce enim Dominus egredietur de loco suo, ut visitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum : et revelabit terra sanguinem suum, et non operiet ultra interfectos suos.

Vers. 1. 1. CANTABITUR CANTICUM ISTUD (a Beatis) IN TERRA JUDA, — puta in Sion, id est in Ecclesia cœlesti, de qua hactenus egit. Ibi enim erit æterna Dei laus et confessio : hanc enim significat Juda, præ-

sertim cum videbunt tantam suam gloriam, et tantam Moab, id est damnatorum, pœnam se evasisse. Ita S. Hieronymus.

Secundo, S. Cyrillus hæc adaptat quoque Eccle-

(1) Præcipua hujus capituli difficultas venit a mutatione personarum quæ singulis fere versibus, ut Hebræis in canticis mos erat, voces alternant (a). Nam quid in eo intendat Propheta, ex præcedentibus, totaque hujusmodi capituli serie constat. Est enim alter justorum hymnus quo celebrant opem divinæ gratiæ, quam in æstu gravissimæ afflictionis experti fuerant, sui prædicant status

felicitatem, se mutuo exhortantur ad fiduciam in Deo ponendam, et præcipue oratione ad Deum conversa judiciorum ejus æquitatem et justitiam laudibus efferunt. In sensu litterali proximiori de reedificatione Hierosolymæ post e captivitate reditum, et de hostium populi Dei humiliatione agitur; in sensu vero litterali sublimiori, Isaias de Ecclesiæ fundatione, de salute totius generis humani per Christum, de judicio Dei ultimo in impios, futuraque mortuorum resurrectione loquitur et gratias agit.

(a) Vide Lowth, *De Poesi sacra Hebræorum*, III part., lect. xix.

sise militanti, quæ est via et inchoatio Ecclesiæ cœlestis et triumphantis.

URBS FORTITUDINIS NOSTRÆ SION SALVATOR, PONETUR IN EA MURUS ET ANTEMURALE. — Septuaginta, περιτειχος, id est circummurale; Symmachus, firmitamentum : hoc enim est Hebræum חֵיל *chel*. Vox *salvator* referri potest vel ad præcedentia, vel ad sequentia. Ad præcedentia referunt Biblia Romana, et S. Hieronymus et Adamus, tumque sensus est, *q. d.* « Urbs fortitudinis nostræ, » id est

Porro, ut hæc dialogi forma clarius pateat, hanc solito latiore analysim, ex aliqua parte S. Hieronymum secuti, subijcimus.

Primo, cum in fine capitis præcedentis dictum est, munitiones hostium altas atque firmas esse dejiciendas et humiliandas, jam ostendunt justi ab hostibus liberati, sibi longe præstantiora munimenta esse, quibus confidere queant; Deum ipsum enim aiunt defensorem sibi esse loco urbis fortis, ad omnem hostium impetum arcendum optime præmunita, celebrantque beatitudinis suæ securitatem, vers. 1.

Secundo, Deus vel Propheta evocans justos ad adendam hanc possessionem hactenus optatam, alloquitur cives Hierosolymitanos, vel melius cives cœlestes seu Angelos, eosque hortatur ut Judæos, adeoque Christianos et terris, per quas dispersi erant, in patriam reduces, late excipiant, quia inter gentes externas non ad earum religionem defecerunt, sed Dei cultum summa fide servarunt, 2.

Tertio, populus respondet confitendo, se juxta testimonium a Deo datum fidem servasse, veteremque errorem exuisse, et optando pacem ut spei suæ præmium, 3.

Quarto, Propheta sua vice de fiducia in Deum populo congratulatur, et inter cætera quæ commemorat Dei opera, ob quæ sit Deo confidendum, affert vastationem civitatis impiorum, per quam intelligenda est victoria Christi per Evangelium, quo altitudinem superborum depressit, 4-6.

Quinto, jam nunc laudat populus divinorum judiciorum in electis ad metam deducendis rectitudinem: Cum, inquit, sciremus vias tuas erga justum esse rectas, et te omnes rationes tuæ erga eum providentiæ ad libellam exigere, facile intelleximus, te brevi apparituro esse judicem, et expectavimus te « in semita judiciorum, » quibus in hostes adverteres, 7, 8.

Sexto, sequitur votum tum Prophetæ, tum populi, pro accelerando die judicii, *primo*, quia improbi cum judicia Dei videbunt, et malo suo experientur, Deum metuent, atque ad ipsius reverentiam et religionem perducentur, 9; *secundo*, quia dilatio poenæ emendationis fructus est caritura, 10, 11; ob quietem per impiorum oppressionem piis a Deo solùm obventuram, quam certo sperant et postulant eo firmiter et confidentius quo se magis divinis beneficiis cumulatos vident, 12, 13.

Septimo, interitum perpetuum adversus impios imprecantur ob frustratam tolerantiam divinam experimentum, 14, 15.

Octavo, e contra populus Dei, ut omnium piorum proprium est, Deum in tribulatione requisivit; suum statum comparat gravidis et parturientibus atque parientibus, fateturque nihil dignum Deo egisse, propter quod adhuc persistunt in sua infidelitate habitatores terræ, 16-18.

Nono, unde eos consolatur Propheta, in nomine Dei, vel ipse Deus promittens *primo*, mortuos jam resurrecturos, et a Deo recreandos, 19; *secundo*, viventes adhuc, sed morituros, et post brevem quietem ac vindictam interea a Deo de adversariis sumptam, gloriose resuscitandos, 20, 21.

fortitudo nostra, protectio nostra securæ, et habitatio quieta instar urbis Sionis est Christus Dominus: quia ipse erit murus et antemurale nostrum, id est instar muri et antemuralis fortissimi tutabitur et munit Beatos in cœlo. Simili tropo dicitur *Proverb. xviii, 10*: « Turris fortissima, nomen Domini; ad ipsum currit justus, et exaltabitur; » et *Jerem. cap. i, 18*: « Dedi te hodie in civitatem munitam, et in columnam ferream, et in murum æreum, etc., regibus Juda, » etc. Aliter S. Gregorius, hom. 14 in *Ezech.*: « In sancta, inquit, Ecclesia Dominus (Christus) murus nobis, et Propheta ejus antemurale, sunt positi: quia ad nos, quos ipse perfecte protegit, etiam Prophetarum verba in fidei constructionem venerunt. » Aliter quoque S. Hieronymus: « Murus, ait, Ecclesiæ est fides; antemurale, sunt bona opera. » Et S. Bernardus, serm. 5 *De Assumpt. B. Mariæ*: « Murus, inquit, est continentia, antemurale patientia. » Quod eleganter prosequitur, serm. 3 *De Dedicat. Ecclesiæ*. Sic Alcidas dixit Philosophiam esse vallum et septum legum, quasi in ea sita sit summa et robur legum; quod citans Aristoteles, lib. III *Rhetor.*, immerito reprehendit.

Secundo \rightarrow *salvator* ad sequentia cum Hebræis referri potest, idque est aptius et concinnius, *q. d.* Urbs nostræ beatitudinis, puta Sion cœlestis, erit munitissima et fortissima, ita ut nulla vis, nulla ætas eam convellere, nec portæ inferi ei prævalere possint. Causa est: quia Salvator Christus erit ei murus et antemurale, id est fortissimus circumquaque custos et protector. Ita S. Thomas, Hugo, Forerius, Vatablus, Sanchez et alii. Unde significantius Hebræa pro *Salvator* habent יְשׁוּעָה *iescua*, id est *salus*, hancque exhibent sententiam: *Urbs fortitudinis nobis est, salus ponet muros et propugnaculum.* Ita Vatablus; vel, ut alii: *Deus salutem ponet ei in muros et propugnaculum*, quasi dicat: Vis scire quam fortis sit illa Beatorum civitas? Audi: ipsa salus suis muris et propugnaculis eam cinxit, Deus posuit ipsam salutem ei pro muris et propugnaculis: ipsa ergo salus urbem undique cingit et propugnat. Nemo autem est, qui ipsi saluti et incoluntati nocere possit. Rebus quidem quæ salutem non habent, crastina die salus auferri potest: at salutem ipsam quis labefactabit? Simili modo dicitur cap. *lx, 18*: « Occupabit salus muros tuos, » etc., ut qui salvus et incolumis esse velit, ad te confugiat. Ita Forerius. Unde et Arabicus vertit: *Urbs cujus roborata est (vel invaluit) salus posuerunt murum et filium muri*, hoc est antemurale. Jam noster Interpres pro *salus* vertit, *Salvator*; hic enim est salus causalis Sionis cœlestis: quia ei plenam salutem affert. Nec enim salus a Salvatore, aut Salvator a salute divelli potest. Opponit urbem Sionem Moab, id est cœlum inferno, Beatos damnatis; nam de Moab dixit: « Munimenta sublimium murorum tuorum concident, et humiliabuntur, et detrahentur in terram usque ad pulverem. » De Sione vero ex

adverso dicit, quod salus ei erit murus et antemurale, ita ut ruinam, excidium aut cladem timere non debeat. Per antemurale intelligit vel vallum et semilunam, quæ fit ante portam et muros, ut ab iis cives hostem arceant, vel ipsa rotunda valla, quæ instar turrium inter muros excurrunt et prominent, ut ex iis incolæ hostem ad muros accedentem jaculis configere et depellere possint. Ita ad litteram Salvator fuit murus et antemurale Clodoveo regi Francorum adhuc pagano. Cum enim in bello contra Alemannos succumberet, invocavit Jesum Christum quem colebat ejus uxor Clotildis, promittens, si vinceret, se fore Christianum. Quare conversa belli sorte ipse vincere cepit. Alemanni cedere, qui tandem ei se subdiderunt; itaque ipse Christianus effectus est, ut narrat Gregorius Turonensis, *De Gestis Francorum*, lib. II, cap. xxx.

Morale. Moraliter, Jesus, id est Salvator, est fortitudo nostra, murus et antemurale: nam *primo*, nos curat ab omni infirmitate et vitio; itaque ad amorem sui nos incitat et inflammat: quis enim salutem suam et suum non amet Salvatorem? Audi S. Augustinum in *Psalm.* cii: « Ligari se volunt homines et secari, daturi pro incerta sanitate et certum dolorem, et magnam mercedem: Deus te quem fecit, et certus curat, et gratis. »

Secundo. *Secundo*, dirigit rectam intentionem ad Deum et ad salutem. Hinc Paulus docet, I *Corinth.* x, omnia in nomine Jesu facienda. Si enim, ut ait Chrysostomus, homil. 9 in *epist. ad Coloss.*, Consulium nomina securitatem litteris addunt, multo magis Christi nomen. Igitur in nomine Jesu omnia facias, et prospere succedent: omnia ista discamus non solum verbo tenus, sed et ipsis operibus adimplere.

Tertio. *Tertio*, est excitamentum humilitatis et spei: quia dum salutem a Jesu et speramus et petimus, nostras miserias, ac peccata et confitemur, et accusamus, et tanquam medico nos ipsos offerentes, malorum nostrorum ab eo remedium expectamus: quis enim a Salvatore non speret salutem?

Quarto. *Quarto*, est ad devotionem stimulus, ut, sicut ipse in mei beneficium ac salutem seipsum mihi totum tradidit, ita et ego ejus totus sim, qui totus factus est meus, et dulcescat cor meum, et labia in hoc suavissimo Jesu nomine: quemadmodum S. Franciscus tanta cordis dulcedine recreabatur, dum illud proferret, ut etiam labia lingeret; sicuti ii faciunt qui dulcissimum aliquid ore gustaverunt.

Quinto. *Quinto*, gratitudinem docet, quam ei pro tanto salutis beneficio debemus, præsertim si attendamus quanto pretio ei nostra hæc salus constitit: siquidem, ut recte S. Bernardus ait: « Quando me creavit, dixit, et facta sunt; cum me redemit, dixit multa, fecit mira, pertulit dura; et non tantum dura, sed et indigna. »

Sexto. *Sexto*, provocat ad obedientiam; quia hoc sibi

tam magnum nomen ipsum promeruisse ex obedientia, Paulus affirmat, *Philip.* II, quia nempe factus est obediens usque ad mortem, donavit ei Deus Pater nomen quod est super omne nomen.

Septimo, invitat ut in omni necessitate ad hoc sanctissimum nomen invocandum, tanquam ad sacram anchoram confugiamus. Audi S. Bernardum, serm. 15 in *Cantic.*: « Cui, ait, in periculis palpitanti et trepidanti, invocatum virtutis nomen non statim fiduciam præstitit, depulit metum? cui in adversis diffidenti, jam jamque deficienti, si nomen adjutorii sonuit, defuit fortitudo? »

Octavo denique, hoc sacratissimum Jesu nomen omnem plane Christianam edocet perfectionem D. Paulus, I *Cor.* I, ad unionem ac perfectionem hoc titulo urget: « Obsecro, ait, per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut ad ipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata; sitis autem perfecti in eodem sensu, et in eadem sententia, » *q. d.* Per hoc gloriosum nomen vos adjuvo, cui tantum debetis, qui est princeps pacis ac salutis, qui inimicitias in corpore suo interfecit, qui a vobis hoc merito exposcit, ut perfecti sitis, hoc est interius exteriusque uniti. S. Bernardus loco citato: « Cum nomino, inquit, Jesum, hominem mihi propono mitem, et humilem corde, benignum, sobrium, castum, misericordem, omni denique sanctitate ac honestate conspicuum; eundemque ipsum Deum, qui suo me exemplo sanet, ac roboret adjutorio: sumo itaque mihi exempla de homine, et auxilium a potente. »

Denique S. Hieronymus: « Salvator, ait, est murus honorum operum, et antemurale fidei. Non enim sufficit murum habere fidei, nisi fides bonis operibus confirmetur. » Nota hoc, Luthere, nota, Calvine. Jesus ergo Ecclesiæ et fideli est murus et antemurale, est prora et puppis, est fossa et vallum. Sic Scipio Romanis, contra Annibalem et Carthaginenses, dicitur fuisse fossa et vallum, puta omne præsidium, omne tutamentum, omne robur.

2. APERITE PORTAS, ET INGREDIATUR GENS JUSTA. — Vers. 2.

Notat S. Hieronymus hic mutari personas: est enim quasi dialogus. Vide *Can.* XIV. Censet ergo ipse hæc esse verba Christi ad Angelos, *q. d.* O Angeli! reserate cælum, ut Sancti mei assecleæ intrent ad illam visionem pacis, quam per fidem et gratiam meam hic sperarunt.

Secundo, probabiliter Sanchez censet hæc esse verba Beatorum, qui audientes a Judice: « Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum; » exultantes dicunt ad Angelos: « Aperite, o Angeli! portas cæli, ad quod jam ascendimus cum triumphali plausu, ut ingrediatur gens quæ justitiam coluit, et veritatem servavit. »

Tertio, Cyrillus putat hæc esse verba Dei ad Apostolos, *q. d.* Vos, o Apostoli, eorumque imitatores! patefacite Gentibus aditum per prædicationem in Ecclesiam, ut fiant gens justa, et custodiant veritatem. Verum patet ex dictis hæc non dici de Gen-

tilibus in Ecclesiam, sed de Beatis in cœlum ingressuris.

Vers. 3.

3. VETUS ERROR ABII. — Hebraice est יֵצֵר סַמּוּחַ *ietser samuch*: quod primo, Symmachus et Aquila vertunt, *cogitatio nostra firmata est*, q. d. Gaudeamus quia mens nostra in contemplatione primæ veritatis, scilicet in Dei visione, defixa et stabilita est.

Secundo, Pagninus vertit, *desiderium conjunctum est*, q. d. Jam fruimur votis nostris, quidquid desideravimus possidemus. Deo enim jungimur, Deum tenemus, qui implet in bonis omne desiderium nostrum.

Tertio et optime, Noster *ietser* vertit, figmentum, errorem, q. d. Nunc patet vetus voluptuariorum et damnatorum error, quo stulti et insani ab eis judicabamur, quod arctam et asperam Christianæ vitæ semitam ingrederemur: nunc enim patet nos fuisse sapientes, illos vero stulte errasse. Ecce enim adepti sumus « pacem, » id est honorum omnium abundantiam, quam nobis, o Domine! contulisti, et conservabis in æternum, quia eam a te speravimus, ac propter eam dura omnia sustinuimus. Vide hunc reproborum errorem patheticè ab ipsis agnoscere, et plangi, *Sapient. v, 3.*

Vers. 4.

4. SPERASTIS IN DOMINO IN SÆCULIS ÆTERNIS. — Pro *sperastis* hebraice est *sperate*, ut sit Beatorum invicem sibi gratulantium vox et congratulatio, quasi dicant: O beati! qui jam beatam vitam inchoastis, sperate et confidite in Deo per omnia sæcula: ille enim per omnem æternitatem hanc beatitudinem vobis certam præstabit et conservabit.

Alii putant esse verba Isaïæ ad homines, vanis sæculi opibus et pompis deditos, q. d. Nolite, o sæculares, o mundani! hæc vana et caduca sectari, sed instar beatorum ambite æternas opes et honores, Deo serviendo et in illum sperando.

Verum noster Interpres vertit, *sperastis*; quia Hebræi sæpe commutant tempora, et imperativum aut infinitivum sumunt pro præterito. Jam Dionysius exponit: « Sperastis in sæculis æternis, » id est jam inde ab initio mundi conditi. Melius Lyranus, « in sæculis æternis, » inquit, id est ad consequenda sæcula æterna. Sic enim Hebraice *bet*, id est *in*, non tantum dativum vel ablativum, sed et accusativum indicat, valetque idem quod *lamed*, id est *ad*. Sunt verba Prophetæ aut Angelorum Beatis congratulantium, quasi dicant: Sperastis, o viri sapientes et divini! in Domino; expectastis ab eo beatam æternitatem: nunc capite spei vestræ fructum, ipsam scilicet beatam vitam possidete in sempiterna sæcula. Ita Haymo, Lyranus, Sanchez et alii.

IN DOMINO DEO FORTI IN PERPETUUM. — Hebraice, quia in Domino Deo est, יֵצֵר עֲלֵימִים *tsur olamim*, id est *petra sæculorum*, id est constantia, firmitas et robur perpetuum, quod nunquam finem inveniet; ut merito in eum spes vestras defigere possitis, scientes eas nunquam per omnem æternitatem frustratum iri.

5. QUIA INCURVABIT HABITANTES IN EXCELISO. — Vers. 5.

Ostendit Deum esse fortem in perpetuum, ac proinde in ipso esse sperandum, ex eo quod ipse incurvabit et deprimet omnes qui habitant in excelso, id est, omnes principes atque potentes et superbos, qui in sublimi erant dignitate et officiis, habitantes in altis palatiis, qui magnos gerebant spiritus et ad magna aspirabant: et « civitatem sublimem, » scilicet non Romam, ut Judæi volunt; nec Jerusalem, ut S. Hieronymus, sed mundum, « humiliabit, » et in pulverem rediget per ignem conflagrationis, ac ejus habitatores ambitiosos, avaros, etc., disperdet.

6. CONCALCABIT EAM PES, PEXS (INQUAM) PAUPERIS. — Vers. 6.

Pauperes atque *egenos* vocat Apostolos aliosque fideles, qui Christi paupertatem sunt secuti: hi enim mundum, id est, mundi superbos et impios, calcabunt, id est, judicabunt et condemnabunt. Ita S. Hieronymus et Septuaginta. Deus enim elegit infirma et ignobilia mundi, ut confundat fortia, potentes et sapientes sæculi.

Secundo, idem S. Hieronymus, Origenes, S. Chrysostomus, Eusebius, et ex iis Leo Castrius, hæc accipiunt de excidio Jerusalem, ob neglectam prædicationem Christi et Apostolorum. Verum, ut dixi, hæc spectant excidium orbis, non urbis.

Tertio, aliqui cum S. Cyrillo referunt hæc ad Ecclesiam militantem et Romanam. Unde Galatinus, lib. IV, cap. xxvi: Urbem sublimem, inquit, id est Romam et Italiam, Deus humiliabit. Nam cum sublimitas Romani imperii cœlum pene tangeret, jugo Christianæ fidei humiliter collum subjecit. Tunc conculcavit eam pes pauperis, scilicet S. Petri piscatoris, qui jam Vaticanum, urbem et orbem occupat, adeo ut reges et imperatores ejus pedes in ipsius successore Pontifice exosculentur.

7. SEMITA JUSTI RECTA EST. — Ostendit hic viam *Ver.* quæ justos in cœlum ad tantam gloriam deduxit, impiis perditis et conculcatis, fuisse rectam, essequi ipsam rectitudinem, id est, amorem et studium recti et æqui: scilicet fuisse semitam judiciorum, id est, mandatorum, Domini. Hebræa ad verbum habent, *semita justo rectitudines*, scilicet sunt.

Secundo, « semita justi recta est, » id est æqua, plana, directa, sine ullo, non modo casu aut prolapsu, sed ne offensione quidem. Hoc enim significat Hebræum *misor*, et ei affine *mesarim*. Unde Pagninus vertit, *semita justo recta: tu, o Deus recte! callem justi liberabis*; Forerius, *semita justo, æquitates: rectam orbitam justi regulabis*; Vatablus, *via justo erit æquitatum* (id est æquabilis et plana): *tu, o Deus! ad libellam æquabis*, ne scilicet offendat. Hoc est quod Deus justis promittit, *Proverb. iv, 11*: « Ducam te per semitas æquitatis, quas cum ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui, et currens non habebis offendiculum. » Tales semitæ rectæ et planæ, sunt se-

mitæ virtutis : hæ enim sunt semitæ voluntatis et legis divinæ, quæ peccati, ruinæ, offendiculi, et vindictæ non habent scandalum, uti habent semitæ tortuosæ et inæquales vitiorum. Unde orandum quotidie cum Psalte, *Psalm. XXVI, 11* : « Dirige me in semitam rectam; » et *Psalm. XXIV, 4* : « Vias tuas, Domine, demonstra mihi : et semitas tuas edoce me, » quæ me recta ducant ad te in cœlum, ad felicitatem et gloriam æternam (1).

Vers. 8.

8. NOMEN TUUM, ET MEMORIALE TUUM IN DESIDERIO ANIMÆ; *q. d.* Desideravimus et assidue desideramus, ut tuum, o Domine! nomen et memoria tum a nobis, tum ab omnibus gentibus jugiter recolatur et celebretur, ideoque desideravimus vindictam de impiis, ut sequitur, quia ipsi nomen tuum negligunt, imo profanant. Sancti enim desiderant Deum semper habere præsentem, et coram eo ambulare, uti fecit Noe, *Genes. VI, 9*; et Abraham, *Genes. XVII, 1*. Vide ibi dicta. Unde Hebræum ad verbum est : *Ad nomen tuum et ad memoriam tuam est desiderium animæ nostræ.*

Ita desiderabat, ita liquescebat ad nomen Dei et Domini Jesu Christi anima S. Juliani, ut ubicumque illud in libris scriptum reperiret, lacrymis ablueret, earumque copia lituras multas libris induceret, uti refert oculatus testis S. Ephrem in ejus Vita : « Quadam, inquit, die dixi ad ipsum : Quis hosce libros lituris corrumpit? Beatus vero ad me : Nihil, inquit, a te penitus abscondam. Fornicatrix mulier ad Salvatorem accedens, lacrymis pedes illius rigavit, et capillis capitis sui abstersit; et ego, ubicumque Dei nomen scriptum comperio, lacrymis meis rigo, ut et ego ab eo remissionem peccatorum accipiam. At ille dixit : Non irrigatur cor meum, nisi plorem coram Domino Deo meo. » De S. Francisco narrat S. Bonaventura, quod cum psalmos legendo, nomen Domini « in eis occurreret, præ suavitatis dulcedine labia sua lingere videbatur. Nomen autem Jesu cum exprimeret vel audiret, jubilo quodam repletus interius, totus videbatur exterius alterari, ac si mellifluus sapor gustum, vel

(1) Sunt qui hæc verba intelligunt de *rectitudine viarum justit...*; quod tamen iis quæ sequuntur, in quibus justitia divina celebratur parum congruit. Hoc dicit potius vates, sapienter clementerque cum piis Deum agere, etiam cum eos affligit. Viam inter alia notare constat statum et eventus vitæ cujusque, divina providentia circumscriptos. Sic *Psalm. XXXVII, 5*, *deolve ad Jovam viam tuam*, id est statum et eventus vitæ tuæ. Et *ibid.*, vers. 7, *ne succense ei cujus via prospera est*, id est res statusque vitæ. Vide et *Jerem. XII, 1*. Hinc scribitur hoc loco non *via justit*, sed *via justo*, אֲרָץ לְצַדִּיק, scilicet a Deo decreta et definita. Lucem præbet huic loco illa apud *Ezech. XVIII, 25*, Judæorum malignorum querela de rationibus divinæ providentiæ, *non est recte disposita via Jovæ*, id est ratio qua agit Deus cum hominibus non est exacta ad rationes justitiæ. Hemistichio priori, eo quem indicavimus, sensu accepto, bene congruit alterum : *Rectus orbitam justitias libras*, sive *ad libellam dirigit*. (Rosenmuller.) Ista revera interpretatio textui hebraico magis congruere videtur, nec non et sequentibus.

harmonicus sonus ipsius immutasset auditum. » Et S. Bernardus : « Jesus, ait, est mel in ore, melos in aure, jubilus in corde. » Dum enim Jesus cogitas et nominas, salutem et Salvatorem tuum cogitas et nominas. Quocirca Arnobius, libro I, ait hoc nomine « magorum frangi actiones, dæmonum infirmari conatus, non horrore, ut dicitis, o Gentiles! nominis, sed majoris licentia potestatis; » quia scilicet hoc nomen torquet fugatque dæmones, ut patet *Lucæ* capite IX, vers. 49.

9. ANIMA MEA DESIDERAVIT TE IN NOCTE. — Hic videtur finiri canticum Beatorum; nunc eo admonitus et excitatus Isaias, vidensque quem exitum habuisset tum piorum paupertas et afflictio, tum impiorum fucata et fallax prosperitas, atque ad Beatos aspirans, dicit se pariter velle jugiter Deum mente et animo gerere, illum colere, illum desiderare tam nocte quam interdiu, idque serio et studiose, ut etiam lucem prævertat; hoc est enim quod subdit : « Et spiritu meo in præcordiis meis de mane vigilabo ad te. » Sic ait David, *Psalm. LXII* : « Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo. »

Vers. 9.

Aliter Sanchez : *De nocte*, inquit, id est de tribulatione et cruce, per quam nos ducis ad gloriam, suspirabo ad te.

Aliter et Theodoretus : *De nocte*, inquit, id est ante incarnationem Christi; et *mane*, id est in incarnatione et post eam, desideravi te. Verum hoc est mysticum. Uti et istud S. Gregorii lib. XXIII *Moral. XII* : « De nocte, » ait, *q. d.* « In hac obscuritate vitæ præsentis videre te appeto; sed adhuc infirmitatis nubilo circumscribor. » Pulchre et pie Carpentius hunc versum ita reddit :

Interea, seu nox tenebras inducat inertes,
Seu roseum lux alma diem, te pectore toto
Quærimus, o hominum superamque æterna voluptas!
Te mentes sitiunt unum, præcordia anhelant
Nostra, Deus, nostræ custos auctorque salutis.

CUM FECERIS JUDICIA TUA IN TERRA, JUSTITIAM DISCENT HABITATORES ORBIS, — *q. d.* Ex zelo quo desidero ut nomen tuum et memoria, o Domine! ab omnibus etiam impiis sanctificetur, opto ut subinde judicium aliquod et vindictam publicam in impios in hac vita exerceas, per quam illi te tuamque justitiam cognoscant et addiscant; plerique enim ita suis vitiis sunt affixi, ut non nisi per gravia flagella corrigi possint. Ita S. Thomas, Adamus, Sanchez et alii.

Secundo, S. Hieronymus refert hæc ad diem judicii, *q. d.* Cum pro qualitate operis unicuique in die judicii reddideris quod meretur, tunc justitia tua cognoscetur in orbe terrarum, quæ prius apud incredulos videbatur injusta. Sed sera et inutilis erit illa disciplina, nisi eam accipiant ii qui adhuc vivunt, ab exemplis eorum qui jam post judicium particulare in infernum detrusi ibi

torquentur, quomodo Virgilius, lib. VI *Aeneid.*, ait de Phlegya :

Phlegiasque miserrimus omnes
Admonet, et magna testatur voce per umbras :
Discite justitiam moniti, et non temnere Divos.

15. 10. 10. MISEREAMUR IMPIO, ET NON DISCET JUSTITIAM, —
q. d. Juste desidero judicium tuum in vindicta impiorum. Nam si eis miserearis et parcas, non discent justitiam, sed manebunt in sua impietate; at si eos punias, vel ipsi, vel certe alii eorum exemplo et poena territi convertentur, aut certe tuam potentiam et justitiam laudabunt; esto ipsimet impii, quos flagellas, magis flagellis indurentur, ut iis obduruit Pharao; quare hæc in impios clementia et misericordia immisericors videtur. Talis est indoles hominum suis cupediis addictorum, ac durorum et obstinatorum, quales sunt hæretici, barbari et agrestes, qui lenitate exasperantur, asperitate leniuntur et domantur. Unde Poeta :

Unguentem pungit, pungentem rusticus ungit.

Audi S: Bernardum, serm. 42 in *Cant.* : « Tunc magis irascitur Deus, cum non irascitur : Misereamur, inquit, impio, et non discet facere justitiam : misericordiam hanc ego nolo; super omnem iram miseratio ista, sepiens mihi vias justitiæ. Satius profecto mihi juxta Prophetæ consilium apprehendere disciplinam, ne quando irascatur Dominus, et peream de via justa. Volo irascaris mihi, Pater misericordiarum, sed illa ira qua corrigis devium, non qua extrudis de via; illud nobis tuâ benigna animadversio parit, hoc formidolosa nutrit dissimulatio : cum enim sentio te iratum, tunc maxime confido propitium : etenim cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis. » Deinde id probat exemplo : « Deus, inquit, tu propitiu fuisi eis, et ulciscens in omnes adventiones ipsorum, *Psal.* xcviij : Moysen loquitur, Aaronem et Samuelem, quos præmiserat, et hoc vocat propitiationem, quod eorum non pepercit excessibus. I nunc tu ergo, atque hanc tibi excludito in æternum, defendendo errorem, et accusando correptionem. An non istud est, malum dicere bonum, et bonum malum? An non ex hac odiosa impudentia pullulabit mox impoenitentia, mater desperationis? »

IN TERRA SANCTORUM INIQUA GESSIT, ET NON VIDE-
BIT GLORIAM DOMINI. — *Primo*, Forerius : « Terra, inquit, sanctorum, » est Judæa. Judæi enim illi sanctorum dicebantur : et in Judæa tantum erat vera Dei cognitio, jura et leges divinæ, *q. d.* Judæi in terra sancta, quam a sanctis Patribus veluti sanctificatam in hæreditatem acceperunt, injuste agunt : « et non, » id est ne ergo videant, « gloriam Domini, » id est gloriam quam sibi Christus per prædicationem Evangelii peperit. Hic sensus accommodus est, sed arctior.

Secundo, Adamus : Terra tota, ait, vocatur terra.

sanctorum; quia in ea multi sunt sancti, omnesque deberent esse sancti : ad hoc enim a Deo constituta est, ut sit habitaculum sanctorum, non impiorum, *q. d.* Cum impii inter sanctos in terra versati sint, et tamen impie vixerint, hinc non videbunt gloriam Domini. Uti præcedens sensus arctior, ita hic æquo amplior est.

Tertio, Sanchez : Esse, inquit, in sanctorum terra, est dura pati, exerceri incommodis, et nullis mulceri corporis animique deliciis; hæc vero est efficacissima ad morbos animi sanandos medicina, *q. d.* Si ergo hæc medicina ægris impiorum animis nihil affert sanitatis, actum est de iis : si inter sanctos qui dure et austere vivunt aut deliciantur, aut austere cum Sanctis, verbi gratia in monasterio, viventes, impie tamen agunt; quid superest, nisi ut a domo et gloria Dei excludantur?

Quarto, Vatablus pro terra sanctorum, ait, hebraice est terra נְחֹרְחֹת *nechorhot*, id est rectitudinum, id est recta et plana, in qua est via expedita, non aspera, non salebrosa, qualis est illa quam ingrediuntur delicati et molles, *q. d.* Si improbi in via et vita molli ac delicata impie agunt; ergo traducantur ad viam et vitam asperam, ut discant continenter et sancte vivere.

Quinto et aptissime, est hic auxesis : auget enim et exaggerat peccatum impii, quod in terra sanctorum id perpetraverit : terra sanctorum est Ecclesia, cujus epithetum et titulus est *sancta*. In ea enim regnat Spiritus Sanctus, multosque sanctificat : in ea sancta tractantur, ac præsertim sanctum Evangelium Deique verbum prædicatur, *q. d.* Impii in Ecclesia quasi in terra sanctorum, ubi tot habebant sanctas leges, tot sancta sacramenta, tot sancta exempla, tot sanctas exhortationes, tot sanctas inspirationes, sancte cum sanctis vivere debuerant; at ipsi in hac terra sanctorum, vel, ut hebraice est, rectitudinum, iniqua, hebraice est *perversa et distorta*, gesserunt : ergo nisi seriam agant pœnitentiam, planeque vitam mutent, non videbunt gloriam Domini, sed cœlo et salute excludentur. Loquitur de solis fidelibus, qui sunt in Ecclesia : nam infideles jam judicati et damnati sunt. Porro omnis Ecclesia, sed maxime Romana, est terra sanctorum; utpote in qua sedem fidei et sanctitatis fundavit S. Petrus, quamque tot sancti Pontifices, Virgines, Doctores, ac trecenta Martyrum millia sanctificarunt, et etiamnum suis reliquiis sanctificant; ut merito dixerit B. Catharina Senensis Romæ stationes obiens : « Ego caleo sanguinem Martyrum. » Quocirca ipsa Romæ et vivere et mori voluit, sepulta in templo B. Virginis supra Minervam.

Tropologice, hæc sibi adaptent qui in sancta societate, aut Religione dissolute vel irreligiose vivunt. Gravis enim in eos incumbet divini judicii censura, quod in terra sanctorum inter sanctos Religiosos, ubi omnis peccatis aditus videbatur exclusus, planaue et facilis ad omnem vir-

Terra
sancto-
rum
quæ?

Secundo.

tutem et sanctitatem patebat via, laxè et remisse vixerint, atque iniqua gesserint. Unde S. Bernardus in *Declamatione*, post initium : « In terra sanctorum, inquit, id est in clero, existens, tanquam in cœlo iniqua gessit; ideo inventa est iniquitas ejus ad odium, nec remittetur. » Hoc enim peccatum est quasi sacrilegium : est enim violatio et infamatio rei sacræ, puta status Ecclesiastici aut Religiosi.

Idem, serm. 23 in *Cant.* : « Timeant, ait, Cleri, timeant ministri Ecclesiæ, qui in terris sanctorum, quas possident, tam iniqua gerunt, ut stipendiis, quæ sufficere debeant, minime contenti sint; superflua quibus egeni sustentandi forent, impie sacrilegeque sibi retineant, atque in usus suæ superbæ et luxuriæ, victum pauperum consumere non vereantur; duplici profecto iniquitate peccantes, quod et aliena diripiunt, et sacris in suis vanitatibus ac turpitudinibus abutuntur. »

Vers. 11. 11. DOMINE, EXALTETUR MANUS TUA, ET NON VIDEANT : ET CONFUNDANTUR. — S. Hieronymus putat hic esse dialogum inter Deum et Isaiam, *q. d.* Isaias : O Domine! exalta Christum Dominum, qui est manus, id est potentia tua, ut eum non videant infideles et impii, quia indigni sunt. Cui respondet Deus : Imo vero videant eum judicem, et confundantur ac damnentur ab eo.

Secundo, Sanchez censet esse ironiam subamaram, ut cum dicimus : « Ale luporum catulos, et canes qui te lanient, » *q. d.* Exalta, Domine, manum tuam, eamque cohibe ab inferenda impiis plaga; et impii nunquam aperient oculos, nunquam non errabunt in tenebris cæci, *q. d.* Si cohibueris tuas plagas, impii permanebunt in sua cæcitate.

Tertio, alii, *q. d.* Manu tua percute impios, eosque puni cæcitate, ut non videant justitiam tuam in hac vita, ut eam amplectantur et salventur; sed videant eam sero in die judicii, ad suam damnationem et confusionem.

Quarto et genuine, Forerius : Dixit Propheta : « In terra sanctorum iniqua gessit, et non videbit gloriam Domini; » nunc idipsum confirmat, dicens et orans : « Domine, exaltetur, » etc., *q. d.* Domine, potenti tua manu effice, ut tam impii et indigni non videant gloriam tuam; deinde per correctionem subdit : Imo vero videant eam eminens, et quasi per umbram in die judicii, sed ad suam confusionem, *zelantes populi*, scilicet impii, qui zelo et invidia tabescent, videntes Sanctos ad illam gloriam vocari, se vero ab ea excludi, cum tæque facile ac ipsi eam adipisci potuissent. Sic Judæi zelo et indignatione movebantur, et movebuntur tunc videntes Gentes sibi præferri in gratia et gloria. Vide parabolam Christi hac de re, *Matth. xx, 1, et xxi, 33.*

ET IGNIS HOSTES TUOS DEVORET. — *Primo*, S. Hieronymus : « Ignis, » inquit, seræ pœnitudinis corda eorum excruciet, quod tantam gloriam perdiderint.

Secundo, « ignis, » scilicet tribulationis, hostes tuos devoret, usque ad consumptionem et favillam, ut scilicet eos erudiat, consumat, et ex hostibus in amicos convertat. Vide hic quæ sit tribulationis utilitas.

Tertio et planissime, Theodoretus per ignem accipit ignem gehennæ.

12. DOMINE, DABIS PACEM NOBIS : OMNIA ENIM OPERA NOSTRA OPERATUS ES NOBIS. — Ab impiorum scelere et pœna convertit se hic ad pios et sanctos, iisque jugem pacem optat et apprecatur.

Primo, Sanchez hæc explicat, *q. d.* Tribula, o Domine! impios qui nos vexant et turbant, ut vitam muteant, fiantque sancti et quieti, itaque pacem habeamus : a tua enim liberalitate pacem et omnia bona expectamus, tuumque est corda impiorum convertere, et omnia bona opera in eis et in nobis operari.

Secundo, S. Hieronymus, *q. d.* Da pacem nobis in cœlo : quæcumque enim per Prophetas promissisti, explesti et operatus es in hac vita.

Tertio, Septuaginta vertunt, *da nobis pacem, omnia enim reddidisti nobis*, quasi dicant, ut explicat S. Hieronymus : Da nobis pacem, quia operibus nostris malis justas reddidisti pœnas, itaque ea juste punivisti et expiavisti. Da ergo veniam et pacem : quia sat pœnarum dedimus.

Quarto et genuine, est hic vox Ecclesiæ et Sanctorum, quorum opera duplicia sunt, scilicet *primo*, passiva, quæ operante Deo patimur; *secundo*, activa, quæ cum eo operamur. Hebræum enim מַאֲסֵי *maase* non tantum opus et actionem, sed et omne factum, omnem eventum significat. Unde *primo*, hic est sensus : Da, vel, ut hebraice תַּשְׁפֹּת *tispat*, id est constitue, et firmiter colloca intra limites nostros (ut a nobis nunquam abeat) pacem : nam tu alia omnia operatus es nobis, *q. d.* Omnia quæcumque nobis facta sunt, quæcumque nobis evenerunt, hæc a te evenerunt : ergo et da pacem, tu enim omnium es dator et operator ; in manibus tuis est omnis sors nostra. Unde apte Forerius sic explicat : Tu, Domine, qui opera redemptionis nostræ per Christum operatus es nobis (*nobis enim ait, non in nobis*), qui per Apostolos eorumque successores tot miracula fecisti, tot gentes convertisti, Ecclesiam ita dilatasti et exaltasti, ejusque hostes ita sæpe vel prostravisti, vel subjugasti : da etiam eidem plenam pacem et quietem a persecutoribus, eamque in hac vita inchoa, ut eandem perficias in cœlo, cum, ut præcessit, ignis devorabit impios, hostes tuos æque ac nostros. Sic et S. Cyrillus, qui per opera accipit beneficia et miracula divina, *q. d.* Dabis nobis pacem, quandoquidem omnia mirabilia nostra, id est quæ facta sunt in nobis, munera tua sunt; et tamen possederunt nos domini absque te.

Sumendo vero « opera nostra » active, hic est sensus : Cum, ut ait Apostolus, fructus justitiæ et honorum operum sit pax; da, Domine, nobis te nocte et die desiderantibus, ut ait vers. 9, pacem

conscientiæ tecum : da, inquam, id est da et dare perge (*da* enim hic significat actum continuatum, non inchoatum); dedisti enim nobis bona opera, quasi pacis radicem et arborem. Ubi nota Deum ita hæc opera nobis operari, ut tamen et nos libere Deo cooperantes eadem operemur. Unde Chaldæus vertit : *Domine, ordinabis nobis pacem; quia omni tempore quo separati sumus a peccatis nostris, operatus es nobiscum.* Deus ergo operatur hæc opera in nobis, *primo*, per gratiam operantem et prævenientem ad ea nos excitando; *secundo*, per gratiam comitantem sive cooperantem : quia nostra voluntate per gratiam Dei excitata, libere bonum opus volente et faciente, Deus eidem cooperatur. Dicit ergo : Dedisti arborem, da fructus; dedisti opera, da pacem : dedisti meritum, da præmium.

vers. 13. 13. POSSEDERUNT NOS DOMINI ABSQUE TE, TANTUM IN TE RECORDEMUR NOMINIS TUI. — Hi domini *primo*, sunt idola; *secundo*, reges et tyranni. Ergo *primo*, sensus est, *q. d.* Tuum erat, o Domine! possidere nos; tu enim omnia opera nostrâ operatus es. At proh dolor! dii alieni, sive idola quæ coluimus, possederunt nos, « absque te, » id est tuo injussu, te reluctante, imo te possessione tua dejecto; sed nostra amentia nobis eos accivit, et præfecit dominos, imo tyrannos : quare oramus ut eos auferas, nosque ad te convertas et compellas, ut te unum verumque Deum et Dominum colamus et invocemus. Id re ipsa factum est sub hoc tempus quo Ezechias templum purgavit, arasque idolorum evertit.

Secundo, Sanchez, *q. d.* Dum ab iniquis vexamur, non tu solus, o Domine! possides nos : nam « absque te, » id est præter te, qui solus in animis nostris dominari debueras, alieni etiam domini, scilicet reges Syriæ, Samariæ, etc., dominantur nobis; dum ab hostibus pressi, eorum opem imploramus, aut ipsi sponte sua nos inter nos disidentes, et a te derelictos invadunt. Dabis itaque pacem; ut non sit necesse externos hos dominos et reges advocare, aut timere : ita ut de te uno cogitemus, te unum intueamur, in tuo nomine nostra consilia, studia et conatus conquiescant.

Nota pleonasmum, *in te, et nominis tui*; alterum enim redundat. Sensus est, *q. d.* « In te, » id est apud te, versetur jugiter acies mentis, et memoria nostra, ut semper te habeamus præsentem, ac recordemur nominis tui. Vatablus vertit, *tantum tui, nominisque tui recordemur.* Hebræum enim כָּךְ *becha*, id est *in te*, sæpe capitur pro regimine genitivi, idemque est quod *tui*.

Mystice, *q. d.* Alieni domini, scilicet mundus, caro, dæmon et peccatum, « absque te, » id est contra te (sunt enim hostes tui), possederunt nos; sed obsecramus ut ab iis nos liberes, ut tui tantum recordemur, tibi uni simus addicti in perpetuum. Da ergo nobis gratiam tuam, et donum perseverantiæ. Ita S. Hieronymus, Cyrillus et Septuaginta, qui vertunt : *Posside nos, Domine.*

14. MORIENTES NON VIVANT, GIGANTES NON RESURGANT. — Explicat qui domini possederint eos, scilicet « gigantes, » id est tyranni potentes, et præditi giganteo robore et animis : iidem vocantur *morientes*, sive mortui, tum hic, tum alibi : quia gigantes omnes ante diluvium, de quibus Gen. vii, diluvio submersi et mortui sunt, juxta illud Job xxvi, 5 : « Ecce gigantes gemunt sub aquis. » Unde Scriptura passim gigantes, quasi damnatos ob insignem superbiam et impietatem, in inferno ponit, et infernum vocat locum gigantum, Proverb. cap. ix, vers. 18, et cap. xxi, vers. 17; Sapient. cap. xiv, vers. 6. Imo Gentiles, teste Macrobio, lib. I Saturn. cap. xi, gigantes poetarum aiebant significare impiam gentem, deos contemnentem et negantem; ideoque draconum pedes eis affixerunt, ut significarent nihil eos rectum cogitasse, totius vitæ eorum gressu atque processu in inferna vergente, *q. d.* Hi domini et tyranni nostri, qui gigantibus sunt similes, æque ut illi moriantur, atque dejiciantur de suo robore, insolentia et tyrannide, neque ad eam, aut ad vitam resurgant; sed eorum nomen et memoria pereat, ut tu sis Dominus noster, tuique semper recordemur. Ita Forerius.

Secundo, alii generatim explicant : « Morientes, » scilicet impii, in peccatis « non vivant, » sed moriantur morte et cruciatu æterno; et « gigantes, » id est oppressores aliorum, « non resurgant » ad vitam beatam. Ita Adamus. Unde Septuaginta vertunt, *mortui vitam non videbunt, neque medici suscitabunt.* Hebræum enim רפאים *rephaim* et medicos et gigantes significat (1).

Tertio, Symmachus vertit, *mortui non vivificabunt, gigantes non suscitabunt, q. d.* Oravi, ut alieni domini non possiderent nos, sed tu, Domine, utque tui jugiter recordemur : quia domini illi, puta idola, cum sint mortua, non possunt vivificare; et reges illi ac tyranni instar gigantum, cum æque ut illi sint morituri, non possunt nos suscitare, et in pristinum statum restituere. Ita Sanchez.

PROPTEREA (ut scilicet morientes non viverent, et gigantes non resurgerent) VISITASTI ET CONTRIVISTI EOS, ET PERDIDISTI OMNEM MEMORIAM EORUM. — Ex jam dictis planus hujus loci est sensus, scilicet, *primo*, de idolis, *q. d.* Dum Judæos per Sennacherib et per reges Syriæ et Samariæ afflixisti, sustulisti ex eorum mentibus omnem idolorum memoriam, eosque hac afflictione ad te tuique cultum et invocationem per Ezechiam compulisti : similiter ergo gentes impias afflige, itaque eas ad te compelle. *Secundo*, de regibus et tyrannis, *q. d.* Perdidisti, et perdes reges et tyrannos, qui nos affligunt, coguntque de se cogitare; itaque eorum memoriam ex animis nostris eximes, ut te solum cogitemus, tui jugiter recordemur.

(1) Nomine a sanitate derivato appellabantur olim gigantes propter sanitatem et rectam corporis habitudinem qua pollebant. (Forerius.)

Vers. 15. 15. INDULSISTI GENTI. — Probat ab eventu quod dixit vers. 10 et deinceps, scilicet impiis utilem esse afflictionem, et noxiam esse clementiam sive indulgentiam, *q. d.* Pepercisti diu impiis, v. g. Judæis, non tamen ad te redierunt, nec te glorificarunt; sed potius hac ratione magis eos a te elongasti et alienasti, juxta illud *Deuter. xxxii, 13*: « Incrassatus est dilectus, et recalcitravit; » et *Osee x, 1*: « Juxta ubertatem terræ suæ exuberavit simulacris. » Patet enim ex libris Judicum et Regum Judæos in prosperitate deflexisse ad idola, in tribulatione et afflictione Philistinorum aliorumque hostium ad Deum rediisse, eumque supplices invocasse.

ELONGASTI OMNES TERMINOS TERRÆ, — *q. d.* inquit S. Hieronymus: Ex hac tua indulgentia ingrati populi recesserunt a te, usque ad ultimos terræ terminos.

Secundo, et melius, *q. d.* Permisisti Judæos in pace agere, et sine metu pervagari omnes terminos terræ suæ, scilicet promissionis, repete, « numquid inde glorificatus es? » *q. d.* Non: imo tunc populus idola maxime coluit; contra vero, angustiatum requisierunt te, ut sequitur.

Tertio, Vatablus et Leo Castrius: «Elongasti terminos, » id est prorogasti eorum fines et latifundia: numquid ideo glorificaverunt te? *q. d.* Minime: Hic sensus planissimus est.

Vers. 16. 16. IN TRIBULATIONE MURMURIS DOCTRINA TUA EIS, — *q. d.* Impii, dum tribulantur, acceptant et faciunt doctrinam et disciplinam tuam, licet cum murmure. Ita S. Hieronymus. Sicut enim boum doctrina est stimulus, sic insipientes non aliter discunt nisi stimulis compuncti: unde hebraice eadem vox מלמד *malmad* stimulum et doctrinam significat, inquit Sanchez. Alii, ut Vatablus et Forerius, per *murmur* accipiunt orationem, ad quam excitat tribulatio.

Alii contritionem et indignationem, qua peccator tribulatione edoctus seipsum redarguit. Unde Chaldæus pro *murmur* vertit *silentium*, quo scilicet peccator silens intra se compungitur. Septuaginta vertunt, *in tribulatione parva doctrina tua nobis*, quasi dicant: Tribulatio, licet in se magna sit, parva tamen poenitentibus videtur: quia affert eis disciplinam, et mutationem vitæ.

Vers. 17. 17. SIC FACTI SUMUS A FACIE TUA. — Est vox populi flagellis attriti et poenitentis, *q. d.* Sicut mulier a dolore partus, ita nos a facie tua, id est, a te nos exterius affligente, et interius compungente, concepimus, et magno molimine et nisu parturivimus, et tandem peperimus spiritum salutis, scilicet quasi novam prolem, et novum foetum: unde Septuaginta hæc sequentibus necentes ita vertunt, *peperimus spiritum salutis quem fecimus* (Regii codices legunt, *fecisti*) *in terra*. Discant præcones verbi Dei hunc spiritum suis auditoribus ingenerare cum S. Paulo dicente: « Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis. » Vatablus per *spiritum* accipit

ventum, *q. d.* Puerpera post dolores parit foetum; at nos impii post dolores longi partus peperimus ventum, id est rem evanidam. Unde sequitur: «Salutes non fecimus.» Hic sensus subtilis est, sed non accommodus (1).

Porro hisce verbis describit Isaias, quid in animæ nostræ utero efficiat Dei timor, scilicet conceptum et partum gratiæ, quem spiritum salutis appellat. Unde Theodoretus ex Eusebio: «Timor Domini, inquit, fecundam reddit animam, et motum concupiscentiæ, qui ex carne consurgit, compescit. Mulieris utero enim similis est humana mens, quæ quidem si recipit a Deo pietatis semina, parit omnino bonos fructus.» S. Cyrillus autem sic vertit: «Propter timorem tuum, Domine, nos uterum gessimus et parturivimus et peperimus spiritum salutis, quo gravidi fuimus super terram.» Timor ergo Domini animam sanctis cogitationibus et propositis ingravidat, et ad partum boni spiritus, id est charitatis, perducit.

Vers. 18. 18. SALUTES NON FECIMUS IN TERRA, IDEO NON CECIDERUNT HABITATORES TERRÆ. — Est vox Isaïæ, Prophetarum et Prædicatorum, quasi dicant: Quia non fecimus opera sancta, opera præclara et heroica salutis, tum nostræ, tum proximorum; quia lenti sumus ad opera pietatis; ideo non ceciderunt a sua superbia et malitia incolæ terræ. Dicant hoc etiamnum Sancti, præsertim præcones verbi Dei: Ideo pauci deserunt vitia, quia nos prædicatores flaccide munus nostrum obimus, quia parvo spiritu concionamur, quia quæ docemus verbo, non prius docemus exemplo.

Secundo, apposite S. Hieronymus, S. Thomas, Hugo et Sanchez, quasi dicant Judæi: Ideo habitatores terræ, scilicet nostræ nobisque vicinæ, puta Jebusæi, Philistini et alii non ceciderunt, non sunt deleti, sed adhuc nos vexant et impugnant; quia non fecimus salutes, id est opera sancta, quæ salutem pariunt; illi ergo relinquuntur nobis ad stimulum et ad lixivium, ut sua impugnatione eluant et expurgent quidquid in nobis vitii est reliquum.

Tertio, aliter vertit et explicat Vatablus, *q. d.* Salus non est facta in terra, id est tribulatio non cessavit, neque tamen incolæ terræ corruerunt sub manum Dei, id est, Deo non paruerunt qui nos affligebant, victi nostra patientia.

Vers. 19. 19. VIVENT MORTUI TUI (O Domine! est hic mira enallage; hic enim est vox Isaïæ ad Deum: « Vi-

(1) Hebræi solebant post calamitates lætiorem rerum commutationem expectare; quare ærumnas laboribus et tremoribus parturientis, et meliorem tandem sortem læto demum partui comparabant, *Isai. xiii, 8*; *xxvi, 17*; *II Reg. xix, 8*; *Jerem. iv, 31*; *xiii, 21, 22, 23*; *xxx, 6*; *Mich. iv, 9, 10*; *Joan. xvi, 21, 22*. Huic longius progressi, res adversas, quas aliæ rursus adversitates sequebantur, comparant morbo, quo mulieres correptæ, gravide esse videntur, et omnia graviditatis incommoda sentiunt, demum vero non pariunt nisi molam ventosum. *Isai. xxvi, 18*; *Psal. vii, 15*. (Jahn, *Archæolog. Bibl.*, part. I, cap. xii.)

vent mortui, » *q. d.* Resurgent, eruntque beati mortui qui in Domino moriuntur. Sequitur vox Dei: INTERFECTI MEI RESURGENT (*q. d.* Omnino ita fiet ut dicis, o Isaia! Interfectos suos vocat Deus Martyres, qui æque ut Isaïas, pro Deo serra lignea secti, aut alio modo occisi sunt. Denique sequitur vox Isaïæ ad defunctos, ut resurgant ad immortalitatem, et laudent Deum, dicens): EXPERGISCIMINI, ET LAUDATE QUI HABITATIS IN PULVERE. — Pro *laudate* Septuaginta vertunt, ἐὐφρανθήσονται, id est *lætabuntur*; Aquila, ἀνέσονται, id est *laudabunt*; Theodotion, ἀλαλήσουσι, id est *jubilabunt*; alii ἀγαλλιάσονται, id est *exsultabunt*. Ex Hebræo aliter vertunt Vatablus et Pagninus, scilicet: *Mortui tui, o Domine, resurgent cum cadavere meo in fine sæculorum*. Aliter hæc explicat noster Hieronymus Prado in *Ezech.* cap. *xx*, 4, notat. 5, ubi mortuos et interfectos resurgentes intelligit Martyres, quorum constantia et virtus vivit in Ecclesia præsentis, eamque stabilivit et auxit, prostratis gigantibus, id est, Decius, Diocletianis, et aliis tyrannis eam impugnantibus. Verum hæc resurrectio symbolica est et mystica, non litteralis. Est ergo hic plausus Isaïæ et Sanctorum ob futuram resurrectionem, cui applaudit Deus. Ita legimus in *Vita S. Leocadiæ*, 9 decembris, quæ nobilis fuit virgo et martyr Toleti in Hispania, sub Diocletiano Imperatore et Daciano præside, quod post ejus mortem S. Ildefonsus Archiepiscopus Toletanus et Recesuintus, rex Hispaniæ, in festo S. Leocadiæ ejus sepulcrum adiverint venerationis et orationis causa; et ecce immane saxum sepulcri ejus sponte revolutum est, surrexit S. Leocadia, manumque apprehendens manum S. Ildefonsi, dixit: « O Ildefonse! per te vivit gloria Domine meæ; » ipse enim virginitatem B. Virginis contra hæreticos propugnavit. Respondit ei Ildefonsus: « O gloriosa virgo! merito regnas cum Deo in cælo, quia pro ejus amore vitam tuam prodestisti. Respice hanc tuam civitatem, quæ tuum festum concelebrat, eamque tuere et consolare. » Redeunte Sancta ad sepulcrum, S. Ildefonsus, cultro a rege accepto, particulam veli ipsius abscidit ad miraculi memoriam; quæ in Ecclesia Toletana instar thesauri asservatur.

QUIA ROS LUCIS ROS TUUS. — Noster Hieronymus Prado in *Ezech.* cap. *xxvi*, 20, putat hanc esse laudem et canticum resurgentium, *q. d.* Isaïas: Expergiscimini a pulvere et sepulcro, o mortui! et laudate Deum, ac cantate id quod sequitur, scilicet: « Quia ros lucis ros tuus, et terram gigantum detrahes in ruinam. » Pro *lucis* hebraice est *אור* *oroth*, quod *primo*, lumina; *secundo*, herbas et olera virentia et lucentia significat. Unde aliqui sic vertunt et explicant: Sicut ros cadens super herbas eas crescere et exurgere facit: sic ros gratiæ tuæ cadens super ossa mortua, ea resuscitabit. Sic dicitur *Isaïæ* *lxvi*, 14: « Ossa vestra quasi herba germinabunt; » et *Ecclesiastici* *xliv*, 12: « Ossa pullulent de loco. » Ita Vatablus.

Noster vertit « ros lucis, » id est antelucanus et prænuntius lucis: hic enim fecundat herbas. Rursum « ros lucis, » id est vitæ. Est vox Isaïæ, vel resurgentium ad Deum, *q. d.* Sicut ros noster lucem et vitam affert plantis, sic ros tuus divinus, id est tua gratia vivifica, tua benignitas et halitus vitalis, tuum verbum, tua jussio, tua vox per Archangelum, *surgite, mortui*, lucem et vitam, eamque priori terrestri illustriorem, utpote beatam et gloriosam, afferet defunctis, ut resurgant. Ita Irenæus, lib. III, cap. *xi*; Tertullianus, lib. *De Resurrectione carnis*, *xxxii*; S. Hieronymus et Cyrillus hic. Unde et S. Augustinus, lib. *XX. De Civit.* cap. *xxi*, et serm. 3 *De Consolatione mortuorum*, hæc accipit de corporum gloriosorum splendore, quo sicut stellæ fulgebunt in perpetuas æternitates. Unde Arabicus Antiochensis vertit: *Ros tuus splenduit vel fulsit eis.*

Tropologice Procopius: Lux, inquit, sive vita est remissio peccatorum, quam Christus, qui est ros Patris, stillat in animas peccato mortuas. Unde Arabicus Alexandrinus habet: *Ros qui est ex te (abs te) sanavit eos.*

Symbolice, ros ac manna lucis, id est veritatis Evangelii, est Eucharistia; Judæorum enim manna et ros erat noctis; quia typicum erat et umbraticum. Rursum, dicitur *lucis*, propter gloriam resurrectionis, et immortalitatis claritatem, quæ per illud datur; assignans enim rationem cur mortui et interfecti resurrecturi sint, ait: « Quid ros lucis ros tuus, » *q. d.* Noster ros, nostrum manna, scilicet Eucharistia, mortuos revocabit ad vitam et lucem, ejusque vi et efficacia mortui resurgent ad immortalem gloriam, juxta illud *Joannis* *vi*, 52: « Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum. » Ita noster Vincentius Rêgius, lib. *IV Disquisit. Evangel.* cap. *xxi*.

Porro Arias Montanus hæc refert ad plasticam sive figulinam, in qua argilla sicca a figulo irrotatur, et aqua aspergitur, ut ex ea formet sua vasa. Verum hoc frigidius, exilius, et alienius est; Deus enim hic rori, non figulo comparatur.

ET TERRAM GIGANTUM DETRAHES IN RUINAM, — id est terram istam, quæ est sedes superbiorum et violentorum, omniumque impiorum, succendes, et in pulverem rediges. S. Hieronymus per *terram gigantum* accipit corpora impiorum (1).

20. VADE, POPULUS MEUS, INTRA IN CUBICULA TUA. — Vers. 20. Est vox Dei ad Sanctos qui in Domino moriuntur, *q. d.* Ite ad modicum, o Sancti! ad cubi-

(1) Verba *וארץ רפאים תפיל*, ad verbum sonant, *et terra manes cadere faciet* (Vatablus, et *terra mortuos projiciet*); sed verbum *תפיל* significat hoc loco quid quod amplius tenere nequeas, vi quadam *ejicere*, ut te eo liberet, perinde ac gravida, ubi tempus partus adest, se omni modo fœtu suo nititur exonerare et liberare, et dum id agit, fœtum illum *emittit ac ejicit*. Terra, quæ mortuos in visceribus suis occultat suo tempore resuscitandos, comparatur matri, fœtum quem per certum tempus in utero foverat, emittenti. (Rosenmüller.)

cula, id est sepulcra vestra, ibi dormite et quiescite; quia brevi, scilicet in die iudicii, vos resuscitabo. Mors enim Sanctis non molesta est, sed suavis instar somni unius noctis respectu resurrectionis et aeternitatis: cubile est sepulcrum; unde cœmeteria græce vocantur quasi dormitoria. Ita S. Augustinus, epist. 36 ad Casulanum; et Tertullianus, lib. *De Resurrectione carnis*, cap. XXVII, ubi pro *cubicula* legit *cellas promas*, id est cellaria sive penuaria. Sic enim habet: « Populus meus, introite in cellas promas aliquantulum, donec ira mea prætereat. Sepulcra erunt cellæ promæ, in quibus paulisper requiescere habebunt, qui in finibus sæculi sub ultima ira per Antichristi vim excesserint. » Quærit deinde cur cellas promas vocet potius quam receptorium? ac respondet: « Quia in cellis promis caro salita et usui reposita servatur, depromenda illinc suo tempore. Proinde enim et corpora medicata condimentis sepulturæ, mausolæis et monumentis sequestrantur, processura inde, cum iusserit Dominus. » Ita noster Hieronymus Prado de facto Commentarium suum in *Ezech.* cap. XXVI, cum vita conclusit hæc Isaïæ sententia: « Vade ergo, populus meus, intra in cubicula tua, claude ostia super te, abscondere modicum ad momentum; » hæc enim scribens ipsemet intravit in cubiculum suum, et, clauso ostio, corporalium sensuum, absconditus modicum ab oculis nostris quiescit ad momentum præsentis sæculi, resurrecturus brevi, ut speramus, ad beatam aeternitatem. Pari modo animæ Martyrum jubentur ad tempus quiescere sub altari, *Apocal.* VI, 11. Similiter, uti narrat Helinandus in *Vita S. Gereonis et Thebæorum Martyrum*, S. Evergistus Archiepiscopus Coloniensis, cum dolore capitis correptus ecclesiam Thebæorum Martyrum oraturus adiret, inchoaretque hunc versum: « Exsultabunt sancti in gloria; » Martyres responderunt: « Lætabuntur in cubilibus suis. » Itaque Evergistus, sacros eorum pulveres tangens, a dolore liberatus est.

Idipsum dicit Deus tot centenis millibus Martyrum; qui Romæ ab Ethnicis Imperatoribus varie necati ibique sepulti sunt. Sane mire me affectit hæc Isaïæ sententia, cum vidi in Vaticano sepulcra SS. Petri et Pauli; in Pane Perna ipsissimum locum in quo S. Laurentius sub Decio in craticula assatus et tostus fuit: in templo S. Cæciliæ domum ejus et balneum, in quo ipsa gladio fuit percussa; et cryptam, in qua cum SS. Valeriano, Tiburtio aliisque sepulta, et nuper sub Clemente VIII integra reperta, octoginta lampadibus semper ardentibus circumdata, quasi in rore et expectatione lucis aeternæ requiescit; in S. Agnetæ ejus domum et ecclesiam, in qua ipsa nuper pariter reperta, cum SS. Emerentiana et Constantia Constantini Magni filia recondita est. Cor vero mihi pene exsiliit, cum in S. Pauli sacello vidi ipsissimum locum et columnam, in qua Doctor

Gentium Neroniano gladio capite truncatus fuit, atque tres limpidissimos fontes, qui ex trino eoque ingenti capitis ejus saltu, stapendo et sæculis omnibus inaudito miraculo exsilierunt, et per 1600 annos continuo exsiliunt. Rursum, cum vidi in Montorio collem et sacellum, in quo S. Petrus instar Christi, sed capite deorsum verso, crucifixus fuit; in S. Potentiana puteum, in quo ipsa suis manibus tria Martyrum millia sepelivit. Denique, cum vidi præter alia multa Martyrum et Virginum sepulcra, cœmeteria S. Lucinæ, S. Callisti, S. Priscillæ et aliorum, olim sanguine Martyrum rubricata, imo natantia, in quibus innumeri Martyres conditi sunt. Vere, Domine, Roma est terra sancta, in qua te laudaverunt Patres nostri magis factis quam verbis, magis sanguine quam voce, magis moriendo quam loquendo. Merito ergo eis dicitis: « Vade, populus meus, intra in cubicula tua, claude ostia tua, abscondere modicum ad momentum, » donec ros lucis et resurrectionis illucescens resplendeat, ut tunc in gloriam resuscitati, fulgeatis quasi stellæ, imo soles, in perpetuas aeternitates; atque pedibus prematis Neronem, Domitianum, Decium, Diocletianum, etc., vestros olim tortores et tyrannos, nunc supplices et reos. Hoc est quod ipsi suis cryptis inscribi curarunt; hoc est quod muta, non tam voce, quam inscriptione quasi sub altari clamant: « Expectamus hic requiem et resurrectionem. »

CLAUDE OSTIA TUA SUPER TE, — claude oculos; claude sensus; cura et ocludi sepulcrum tuum, ut ibi silenter sine interpellatione quiescas. Alludit ad rationem agendi eorum qui, imminente aut urgente tempestate, intrant sua cubicula, iisque clausis, domi se continent. Ita Vatablus.

Moraliter S. Gregorius, *IV Moral.* XXIV: « Cubicula, ait, ingredimur, cum secreta mentis nostræ intramus. Ostia autem claudimus, cum desideria illicita coercemus. »

DONEC PERTRANSEAT INDIGNATIO, — tum illa, qua Adæ peccatum vestraque singula communi omnium morte et putrefactione punire statui; tum potius qua impios puniam, præsertim sub finem mundi, per tot plagas iudicio et resurrectioni prævias; jubet enim dormire Sanctos, ut hasce plagas non sentiant.

21. ECCE ENIM DOMINUS EGREDIETUR— e cœlo, descendet cum omnibus Angelis ad iudicandum orbem, et tunc terra reddet sanguinem justorum ac Martyrum, quem sorbuit et imbibit, nec amplius eum sorbebit. Unde ait: « Et non operiet ultra interfectos suos, » id est, terra reddet et refundet omnes Martyres, omnes mortuos et sepultos quasi ex gremio, quo jam eos concludit, ne amplius eos in se suscipiat, q. d. In die iudicii revelabuntur omnia homicidia, martyria et peccata, ipsique tyranni et peccatores punientur a Deo; Sancti vero resurgent ad beatam immortalitatem, et glorificabuntur a Deo.

CAPUT VIGESIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

A cap. XXIV hucusque egit de orbis vindicta et excidio; hic agit de clade et excidio diaboli, qui princeps est mundi; quod inchoavit Christus in hac vita, sed perficiet in die iudicii, de quo hic proprie agit Propheta. Simili modo, cap. XIII, cum egisset de excidio Babylonis, mox cap. XIV, agit de excidio regis Babylonis. Secundo, vers. 2, inducit canticum vineæ, id est, Ecclesiæ Beatorum a Deo mire benedictæ. Tertio, vers. 6, prædicit Apostolos impleturos orbem semine verbi Dei eo tempore, quo urbs Jerusalem vastabitur, tumque reliquias Judæorum convertendas esse. Denique, vers. 12, docet Judæos exsules et profugos venturos ad Ecclesiam Christi (1).

1. In die illa visitabit Dominus in gladio suo duro, et grandi, et forti, super Leviathan serpentem vectem, et super Leviathan serpentem tortuosum, et occidet cetum, qui in mari est. 2. In die illa vinea meri cantabit ei. 3. Ego Dominus, qui servo eam, repente propinabo ei: ne forte visitetur contra eam, nocte et die servo eam. 4. Indignatio non est mihi: quis dabit me spinam et veprem in prælio: gradiar super eam, succendam eam pariter? 5. An potius tenebit fortitudinem meam, faciet pacem mihi, pacem faciet mihi? 6. Qui ingrediuntur impetu ad Jacob, florebit et germinabit Israel, et implebunt faciem orbis semine. 7. Numquid juxta plagam percipientis se percussit eum? aut sicut occidit interfectos ejus, sic occisus est. 8. In mensura contra mensuram, cum abjecta fuerit, judicabis eam: meditatus est in spiritu suo duro per diem æstus. 9. Idcirco super hoc dimittetur iniquitas domui Jacob: et iste omnis fructus ut auferatur peccatum ejus, cum posuerit omnes lapides altaris sicut lapides cineris allisos, non stabunt luci et delubra. 10. Civitas enim munita desolata erit, speciosa relinquetur, et dimittetur quasi desertum: ibi pascetur vitulus, et ibi accubabit, et consumet summitates ejus. 11. In siccitate messes illius conterentur, mulieres venientes, et docentes eam: non est enim populus sapiens, propterea non miserebitur ejus, qui fecit eum; et qui formavit eum, non parcat ei. 12. Et erit: In die illa percutiet Dominus ab alveo fluminis usque ad torrentem Ægypti, et vos congregabimini unus et unus filii Israel. 13. Et erit: In die illa clangent in tuba magna, et venient qui perditii fuerant de terra Assyriorum, et qui ejecti erant in terra Ægypti, et adorabunt Dominum in monte sancto in Jerusalem.

VERS. 1. 1. VISITABIT (punit et quasi trucidabit) IN GLADIO SUO, — suo robore, suis viribus et armis; arma enim Dei sunt ipsa ejus potentia, quæ ex se omnipotens est et efficax, nec externis armis eget.

(1) Hujusce capituli interpretatio quare pluribus impedita sit difficultatibus, præcipua ratio est, tum ut in capite præcedenti frequens personarum mutatio, tum in pluribus versibus subjecti et attributi propositionis præmissio, et consequenter, summa difficultas intelligendi, qua ratione partes hujus colloquii inter se cohæreant.

Omnes fere antiquiores interpretes hic agi de excidio diaboli, Deique cura et suavi custodia Ecclesiæ impensa, existimant. Recentiores vero ad eventus Isaia viciniores hoc vaticinium pertinere asserunt. Nam supra prænuntiato regressu Juda in patriam, et ultione a Domino expectanda sanguinis inique fusi in Judæa, historiam ultionis ipsius hic enarrare Isaia ut verisimillimum ducunt. Itaque alii Nabuchodonosorem, alii Baltasarem, alii Cambysem, alii tandem Ægyptium hic designari putant. Forsan probabilius cum Berthiero, primum versum de Baltasare ultimo regis Babylonii intelligendum esse diceremus,

Theodoretus, Nazianzenus, Basilus, Tertullianus, et ex iis Leo Castrus, per gladium accipiunt Christum, qui resecat in nobis animi cupiditates, et dæmonem occidet, id est omnem vim nocendi

nam summa erat ejus potentia, ut vectis Judæorum in patriam reditui se opponeret, tortuosus propter impietatem et fallaciam, recte dicitur et cetus maris, quia Babyloniorum imperium in Scripturis sæpe mari assimilatur. Attamen cum Rosenmüller et aliis sentire libet sub imagine belluarum triplicis generis, quorum prima in fluvii et paludibus; secunda in terra, maxime in desertis, tertia in mari degit, totidem genera tyrannorum immanium et truculentorum significari.

In hoc igitur vaticinio, Isaia, primo, prædicit regis Babylonis, adeoque diaboli et Antichristi ruinam et interitum, ut justam pro populo Dei letandi materiam, 1, 2.

Secundo, Deum ipse inducit summam erga vineam suam, id est populum suum curam, valentissimum auxilium, ingentemque per orbem diffusionem promittentem, 3-6.

Tertio, negat Deum ea severitate usurum esse erga populum suum, qua erga hostes, quos ad internecionem

hominibus ei adimet. Arabica versio habet: *In die illa mandabit Dominus hasta sua districta, magna, potenti super vipera, et rege serpentum, et super delphino: et occidet draconem qui est in mari* (1).

Leviathan est balæna, cur?

LEVIATHAN — est cetus sive balæna, ita dicta ob vastitatem corporis; Leviathan enim hebraice significat *copulatio eorum*; balæna autem partes corporis vastas habet invicem sibi coherentes et copulatas; aut quia omnia ad se copulat et trahit, ut gulam suam impleat, uti faciunt potentes et tyranni (2). Inde « Leviathan » significat hic dæ-

deleverat, nihilque intendere, illum corripiendo, quam auferre peccatum ejus, 7-9.

Quarto, prænantiat e contra hostium populi Dei debitam et durissimam pœnam, Gentilium idololatriæ eversionem, inimicorum fidei dispulsionem, et synagogæ dispersæ collectionem ad Christi Ecclesiam, 9-13.

(1) « In die illa, » id est tempore illo quo cap. præced. vers. 21, Israel dixit Dominum proditurum e loco suo ad puniendos impios.

(2) Jam qualis belluæ species hic designatur per Leviathanem priorem, inquit Rosenmuller (nam tres distinctas belluas hic spectari vult), unice definiri potest ex epitheto adjecto בריה נחש. Et vocem נחש quidem vix dubium est sumi hic latiore significatione pro bestia cuius est mobile, volubile et oblongum corpus quale serpentis, ut adeo δράκων; hujus belluæ sola cadat in vocem בריה ambiguae notationis. Verbum ברה notare constat *fugere*, unde בריה significare posse *fugacem, celerem*, unde Græcus Alexandrinus ἐφιν φεύγεται vertit. Notat præterea בריה (schevate supposito primæ radicali) *tectem*, quare Aquila vertit ἐφιν μύκλον, quod secutus est Hieronymus. Parum distat illud Symmachi συναλείοντα, *concludentem*; Theodotio, ἐφιν σαρπενεον, *serpentem robustum*. *Serpentem tectem* phrasin *nacasch bariach*, quæ ipsa et Job xxi, 13, de asterismo quodam legitur, interpretatur Bochartus, ea vero designari existimat ingentem quemdam piscem, Græcis ζυγαίων dictum ἀπὸ τοῦ ζυγῆς, a jugo, quippe hæc bellua caput neque rotundum neque rostratum, neque fastigiatum, quale in piscibus reliquis esse solet, sed in latera extensum atque transversum habet. Cui sententiæ tamen obstat primo quod vox בריה *tectis* a Massorethis schevate sub prima littera est instructa, deinde quod hæc piscis species vulgo fuerit ignotior, quam ut probabile sit, Prophetam ejus fecisse mentionem, esse autem minus notam, hinc etiam liquet, quod Romani scriptores nulli hujus piscis meminerent, quod Bochartus ipse docet.

Idem Bochartus, *Hieroicoicon*, lib. IV, cap. XII, XIII, XVI, hanc belluam aliunde, Job cap. XI, descriptam; William Carpenter, *Script. Histor. natur.* part. III, sect. v; D. Wansittard, *Observat.* in cap. IV lib. Job; D. Harris, voce Leviathan crocodilum designari et ipsi docent. Attamen ista sententia non satis clare textu tum Job, tum *Isaia* nititur. Nam in lib. Job legitur, cap. XI, 20, 21: « An extrahere poteris Leviathan hamo, et fune ligabis linguam ejus? Numquid pones circulum in naribus ejus, aut armilla perforabis maxillam ejus? » Atqui hæc magis balæna quam crocodilo conveniunt, præsertim si illa verba conferas cum hujus bestię descriptione, cap. XI. Aliunde *Isaia* hocce capite dicit Leviathan in mare commorari (si tamen de una bellua quæstionem esse admittitur), quod crocodilo non congruit, quippe qui flumina incolit, ex iisque sæpe egreditur. Rabbinii recentiores per Leviathan aliquod cetacei vel balænae genus intelligunt, quod et ipse sentit Virey, *Nouveau Dictionnaire d'histoire naturelle*, tom. XVII, pag. 516, edit. Deterville. Hæc sententia confirmatur permittis belluarum marinarum fossilibus

monem potentissimum et superbissimum, puta Luciferum, qui in hoc mundo, quasi cete in mari, discurrit ut omnia voret, quique est caput dæmonum et impiorum, eosque sibi quasi concorporavit; superbi enim capiti draconis hujus quasi coalescunt, luxuriosi ventri, rapaces manibus, pedibus, qui vagi sunt ad vana et prava. Ita Leo Castrius. Sensus est, q. d. Agite, certate, electi mei, cum diabolo; licet enim lucta cum eo sit difficilis, tamen ego vobis adero, et brevi, scilicet in fine mundi, omnem ei vim et potentiam adimam, eumque evertam. Quidam e Neotericis per *Leviathan* accipit Turcam. Hic enim multa regna et gentes sibi copulavit; estque *serpens oblongus*, ob longe propagatum imperium; isque *tortuosus*, si spectes situm regionum quas occupat. Tuber enim quasi caput apparet in Græcia, Thracia, Macedonia, et reliqua Europa; protensum aliquantum corpus in Asia minori, quæ nunc Anatolia dicitur, cernitur; venter se gyrans videtur per Syriam et Phœniciam; cauda longo syrmate sequitur per Egyptum et Libycam oram, ubi tanquam in spiram se colligit. Sedem habet in mari, puta in ipsius faucibus Ponti et Propontidis, scilicet Constantinopoli. Hunc Deus, definito a se tempore, visitabit et disperdet. Hæc ingeniosa est accommodatio. Nam ad litteram agitur hic de excidio mundi et diaboli, ut dixi.

SERPENTEM VECTEM. — Diabolus dicitur *serpens*, ob astutiam et venenum peccati, quod hominibus callide suffundit. Dicitur *tectis*, primo, ob robur; unde Theodotio vertit, *serpentem robustum*; secundo, quia multos sua potestate et carcere gehennali claudet; unde Symmachus vertit, *serpentem concludentem*. Diabolus enim, inquit Sanchez, quasi vectis plusquam ferreus obstruxit fores inferni et peccati (ne quis inde emergat) consequenter et cæli, ne quis eo penetret, idque adeo fortiter et anguste, ut non nisi gladio Dei duro et grandi vectis ille, ad liberum hominibus et expeditum ingressum, diffringi aut revelli potuerit; *tertio*, quia transit ab extremo ad extremum mundi; unde alii vertunt, *serpentem longum*; alii, *penetrantem*, vel ob virulentos morsus, vel ob violentiam; Septuaginta, *serpentem fugientem*, id est cito transeuntem a loco in locum; licet mystice S. Hieronymus ita explicet: Quia diabolus, inquit, in die iudicii fugiet, qui nunquam fugere consueverat. Denique pro *tectem* Forerius vertit, *teretem*, sive lubricum, qui facile fugit et elabitur (hoc enim significat radix ברה *barach*); talis enim est serpens, et ejus antitypus diabolus; Syrus vertit, *serpentem subsilientem*.

Audi qualis vectis, quamque longus et terribilis sit diabolus. Theodosius Abbas apud Sophron in terræ stratis inventis, quæ ad speciem vere giganteam pertinere videntur, et tam ab hodiernis differunt ut Cuvierus de istis belluis marinis quoddam genus singulare statuerit sub nomine *Ziphins*. Vide *Annales de Philos. Chrét.*, tom. III, pag. 306 et seqq.

Serpens
vectis
est dæ-
mon,
cni?

nium, in *Prato spirit.* cap. LXVI, hæc de seipso narrat: Priusquam ad vilam solitariam transissem, factus in exstasi aspexi virum quemdam cujus species claritatem solis vinceret; hic tenens manum meam: « Veni, ait, quia pugnare et luctari te convenit; » et induxit me in theatrum plenum viris ex una parte candido amictu, ex alia vero nigro vestitis. Cum ergo iniecisset me in theatrum, aspicio virum miræ magnitudinis Æthiopem, cujus caput turpissimum penetrabat nubes. Tunc ait juvenis ille, qui mihi apparuerat: « Cum hoc luctari te oportet. » Ego qui aspectu viri illius proceri territus eram, tremere ac pavere cœpi, dicens: « Quis hominum mortali conditione et infirmitate circumdatus, cum hoc luctari posset? non ipsum universum genus hominum, si in unum confluat, huic resistere prævalet. » Ait autem ad me juvenis: « Prorsus cum illo te luctari opus est. Ingredere igitur cum omni alacritate et fiducia; mox enim ut tu illum adorsus fueris, ego adjutor ero, tibi que victoriæ coronam repenam. » Ut ergo ad certamen sum ingressus, luctari que invicem cœpimus, continuo præclarus ille judex nostri certaminis adfuit, mihi que coronam dedit; atque plebs illa obscura, Æthiopumque multitudo ingens, ejulantes evanuerunt; pars vero reliqua candidatorum, gratias illi et laudes referebant, qui me juverat, ac præclara victoria donaverat.

« S. Hilarion, ait S. Hieronymus in ejus Vita, quadam nocte cœpit infantum audire vagitus, balatus pecorum, mugitus boum, planctum quasi mulierum, leonum rugitus, murmur exercitus, et rursus variarum portentâ vocum, ut ante sonitu quam aspectu, territus cederet. Intellexit dæmonum ludibria; et provolutus genibus, Christi crucem signavit in fronte; talique armatus casside, et lorica fidei circumdatus, jacens fortius præliabatur, amodo videre desiderans, quos horrebat audire, et sollicitis oculis huc illucque circumspiciens; cum interim ex improvise, splendente luna, cernit rhedam, ferventibus equis, super se irruere; cumque in clamasset Jesum, ante oculos ejus repentino terræ hiatus pompa omnis absorpta est. Tunc ille ait: Equum et ascensorem projecit in mare. Et: Hi in curribus, et hi in equis; nos autem in nomine Dei nostri magnificabimur. » Alia vice cameli specie dæmon ferociens, accolasque omnes percellens grassabatur, processit ei obviam S. Hilarion: « Non me, ait, terres, diabole, tanta mole corporis; et in vulpecula et in camelo unus atque idem es. » Alia die per philtram dæmon ab amasio immissus in puellam, irrisus a Sancto audivit: « Grandis fortitudo tua, qui licio et lamina strictus teneris. Dic quare ausus es ingredi puellam Dei? Ut servarem, ait, eam virginem. Tu servares, proditor castitatis? cur non potius in eum qui te mittebat es ingressus? Ut quid, respondit, intrarem in eum, qui habet collegam meum amoris dæmonem? » Alio

tempore Orionum virum primarium a legione dæmonum obsessum, ac furibunde irruentem in Sanctum, arridens compescuit: « Sinite, ait, et mihi meum palæstritam dimittite; atque plantas utroque calcans pede: Torquere, ait, dæmonum turba, torquere. Cum ille ejularet: Domine, inquit, Jesu, solve miserum, solve captivum: ut unum, ita et plures vincere, tuum est. Curatus itaque et hic est. » Hoc est quod ait Jacobus cap. IV, 7: « Resistite diabolo, et fugiet a vobis, » q. d. Resistite, et negate consensum diabolo tentanti, et vicistis; fugiet enim a vobis confusus, quasi canis cauda truncatus. Hinc dæmon a S. Job, cap. IV, vers. 11, juxta Septuaginta vocatur *Myrmicoleon*, id est formicaleo, quod se ostendet timidus terribilem ut leo; fortibus vero et resistantibus sit imbellis et imbecillus ut formica. Quocirca S. Bernardus: « Videte, inquit, fratres, quam debilis est hostis noster, qui non vincit nisi volentes; » et S. Hieronymus in *Matth.* IV, 6, explicans tentationem diaboli dicentis Christo: *Mitte te deorsum*: « Vox, ait, diaboli est qui semper omnes cadere deorsum desiderat. Persuadere enim potest, præcipitare non potest. » Ita S. Antonius diabolum apparentem in forma gigantum, leonum, ursorum, etc., irridebat, dicens: « Si habes potestatem a Deo in me, exere: ecce ego; si non, quid frustra conaris me hisce monstrosis phantasmatibus territare, qui nihil potes? »

SERPENTEM TORTUOSUM. — Syrus, *serpentem ebullientem, incitatum, commotum*; Arabicus, *serpentem tortuosum, insidiosum, callidum*. Tortuosus est diabolus, primo, ob pravitatem animi; nihil enim in se rectum habet, ait S. Hieronymus, imo nullum opus, etiamsi moraliter tantum bonum et honestum, amare aut velle potest. Cujus rei causa est extremum odium quo prosequitur Deum, qui ei summos et æternos cruciatus infligit; quia enim summe odit Deum, hinc et odit omnia quæ Deo grata sunt, qualia sunt omnes actus boni et honesti. Huc eum agunt desperatio et rabies. Secundo, ob fraudes; unde et in oraculis suis est implexus, fallax et mendax; qua de causa Apollo vocatus est *ἄλιος*, id est obliquus et tortuosus. Tertio, quia, ut ait S. Basilius in *Psal.* XXXII, varios habet flexus, quibus hominem invadit, et impellit ad varia et contraria vitiorum genera.

Et OCCIDET, — morte æterna, relegando et relegando eum in inferno, ubi semper cruciabitur igne et doloribus mortis immortalis; qui enim in eo sunt, semper moriuntur, at nunquam sunt mortui.

2. IN DIE ILLA VINEA MERI CANTABIT EI (1). — PRO Vers. 2.

(1) Hanc Forerii explicationem qua diversas hujus capituli partes inter se connectere conatus est, subijcere illam abbreviando, utile judicavimus, licet ex aliqua parte ab isto ordine discedere vera textus intelligentia suadeat.

« Vineam meri. » Puto in hac voce consistere bonam partem intelligentiæ totius hujus capituli, quam assequi non ita facile est. Verbum *samar*, turbidum esse seu

cantabit Septuaginta vertunt, *עָזְרוּ*, quod significat, *primo*, incipere; *secundo*, dominari et esse principem. Unde, *primo*, ex iis verti potest hoc modo: *In die illa vinea bona desiderium incipere*

tutulentum esse significat; unde *hemer* nomen, quo *vinum rubrum* vocant Hebræi; quod olim in pretio erat, ut apparet ex *Deut. xxxii*. Idem quoque vinum ex tropo Hebræis familiari symbolum erat calamitatis, afflictionis et vindictæ divinæ, ut apparet ex *Ps. lxxv*, ubi dicitur quod *Dominus propinaret peccatoribus calicem, in quo vinum esset rubrum, seu turbidum, etc.* Cum ergo de vastatione populi Dei superius verba fecisset, jam nunc quamnam ob causam hæc mala immisurus esset Deus in populum suum explicare decrevit Propheta cantico, prout Prophetis mos erat, quod *alternis* jubet *decantari vineæ* populi Dei, quam vocat *vineam turbidi*: quo nomine quodammodo ludit. Nam quæ vini pretiosi ferax fuerat, quod *turbidum* seu *rubrum* dicebatur, vinum turbidum de calice divinæ iræ esset ebibitura. Pro *cantare* dixi *alternis canere*; quia hæc est acceptio verbi interdum cum dandi casu constructi, ut *Num. xxi*: *Ascende Beer, responde illi*, id est *alternis canite*; et *I Sam. xxi*: *Nonne huic respondebant in choris?* etc.

Vers. 3. « Ego Dominus, qui, » etc. Negare non possunt vel ipsi Rabbinii Vulgatum interpretem hoc in loco Hebræa reddidisse: nam juxta eorum distinctiones et ab eis assignatas interpretationes singula reddidit. Dicunt autem esse veluti dialogum quemdam Dei secum colloquentis, qui nunc propensum se ad misericordiam, nunc ad iram ostendit. Sed cum (ut ingenue fatear) non intelligerem qua ratione partes hujus colloqui cohererent, et varietatem interpretationum (quæ difficultatis mihi est sæpe signum) conspicerem atque conferrem, hæsi plane, quousque abrais punctis ac distinctionibus, rem mecum ac cum Deo tacitus cœpi expendere. Tandem altera mihi interpretatio affulsit, quam hic apponere volui, non ut eam Vulgato aut aliorum commentariis præferam, sed in gratiam pii ac diligentis lectoris. Existimo autem esse dialogum, cujus veluti titulus, in quo argumentum continetur, est: *Alternis canite vineam turbidi*. Hoc autem tertio versu, qui est primus cantici, Deus loquitur ad hunc modum: *Ego Jehovah servo vineam hanc, vel conservator ejus sum*; qui rego, qui protego, qui curam ejus gero; *ad singula quoque momenta irrigo eam*: hic mihi mos semper fuit, semper ad populum meum misi prophetas atque doctores, qui eum, tanquam vineam, celestis doctrinæ imbribus rigarent. *Regah momentum* est: numero multitudinis cum *lamed*, ut hoc loco, est *ad momenta*, id est, singulis momentis, seu frequentissime. « Ne forte visitetur, » etc. Neque his, inquit Deus, beneficiis contentus, ne animalia aut fures eam devastent, *eam die noctuque cingo*, circumeo, non minus intentus, ne quis irruat ut noceat, quam qui obidet civitatem, ne quis elabatur, aut in auxilium veniat. Potest enim esse hoc futurum a multis verbis, præsertim si puncta deleas.

Vers. 4. Hoc secundo cantici versu inducitur ipsa vinea loquens in hunc modum: *Murus non est mihi: quis daret me sentes et spinas in bello?* Quæ certe verba sunt et ingrati et infidelis animi, qui spreto Dei favore et Dei protectioni diffidens humana auxilia anxius quærit: qui morbus adeo Judæorum peculiaris fuit, ut vix sit in Scripturis pagina quæ eorum ingratitude atque diffidentiam non coarguat. Loquitur autem populus sub nomine vineæ, ideoque in eadem similitudine perseverans, ubi sibi deesse murum dixit, *senticetum* seu *repticetum* optat, quo circummuniri solet vineæ. Vide supra, v, 5, et vii, 25. Populus ergo Israel non satis muris et munitionibus civitatum suarum fidens, auxiliares

(scilicet cantare, sive canticum dicere) ei; *secundo*, sic: *Desiderium ejus princeps illius sit* (quidam enim legunt *עָזְרוּ*), quod Ecclesia pulcherrima et dilecta sit princeps Synagogæ genitricis suæ. Verum

copias hastatorum et sagittariorum sibi adesse optat, quibus possit belli tempore hostibus resistere, et Romanos aut quosvis alios propulsare. Supra, x, 17, videbis his ipsis nominibus *spinarum* et *veprum* significatas militum acies. At quis ignorat *comah*, aliis atque aliis punctis, *solem*, *socerum*, *iram*, atque *murum* significare? Non dicit autem: *Quis dabit mihi, sed me*; nempe quod totus optaret in armatos milites converti. Quæ sequuntur autem in eodem versu verba sunt Domini: *Transgrediar contra eam; succendam eam pariter*. Hæc est diffidentia et ingratitude Judæorum pena. *Transgrediar*, inquit, *contra eam*, id est, transferam me ad hostes; hostium posthac jam partes agam, et adversus eam pugnabo. Hæc est vis verbi *phaschah* cum *beth* constructi. Quod si in *vepres* sit et *spinæ* tota versa sit, *succendam eam pariter*, veluti ignis qui senticetum depascit.

Vers. 5. Etiam, hoc versu et sequenti, verba sunt Domini: *Utinam, o si apprehenderet munitionem meam!* o si *pacem mihi* (vel *mecum*) *faceret*; *pacem*, inquam, *mecum* *faceret*! Quantum, inquit, præstitisset populum hunc firmiter ac tenaciter meam munitionem apprehendere! O quam bene sibi consulisset! o si non alium murum, non alios milites, quam me voluisset! o si mecum pacem voluisset facere! o utinam pacem mecum stabilem servare voluisset! Sequenti versu sequitur quid inde lucri consequeretur. Similis locus est *Psal. lxxxi*: *Utinam populus meus audisset me, et Israel in viis meis ambulasset!* ubi repetenda est particula optantis, et futurum eodem modo accipiendum ut hoc loco. *Mahon* hic accipi sicut supra, *xxxiii*, ubi dicitur de Tyro quod esset *munio maris*, et *xxv*, quod Dominus fuisset *munio inopi*, et mille aliis locis. Supra autem, vers. 3, Dominus dixerat quod *eam servasset* et *cinxisset*, etc.; de hac munitione hic ergo sermo est. Non dubium quin, cum de vastatione populi Israelitici hic sit sermo; Filius Dei Dominus Jesus sit illa *munio* quam *apprehendere*, et *pax*, seu *pacis* auctor, per quem reconciliari velle debuissent.

Vers. 6. « Qui egredientur. » Quia juxta interpretationem nostram hic versus a superiori pendet, quo explicatur quæ bona consequerentur Israelitæ, si cum Deo pacem facerent, etc.; futura per subjunctivum, quo carent Hebræi, vertenda duxi; quod quia plerique interpretes non animadverterunt, secuti Rabbinos, participium *baim*, id est *venientes*, temporis esse dixerunt, et nomen *dies*, de suo supplet, nescio qua auctoritate. At Vulgatus interpres *iascheresch* in secunda conjugatione accepit, in qua *eradicare* significat, et pro *egredientes*, *eradicabitur Jacob* dixit: *Qui impetu egredientur a Jacob*, id est qui ab eo resiliunt, et infidelitatem aliorum sequi nolant, *facient scilicet pacem mecum*. Ego eam quam cœpi interpretationem sécutus, participium *venientes* cum nomine *Jacob*, proinde etiam cum verbo singulari *radices* *aget* construendum putavi. Abutuntur autem verbo *veniendi* sapissime pro continuationis aut pro temporis particula, *tandem, paulo post*: *Venientes venient cum exsultatione*, id est, paulo post venient, tandem venient; sicut supra cap. ii, pro *agite* seu *adeste* dixit: *Venite et ambulemus*. Ita accipere possemus hoc loco: *Tandem radices ageret Jacob*. Nam *scharasch* in tertia est *radicare*, *radices agere*; ut *Psal. lxxxi*: *Radicavit radices suas, et implevit terram. Radices*, inquit, *agerent filii Jacob*, non irent in captivitatem, sed stabiles essent in patria; *florerent* etiam, seu prospere agerent, ut fuit in diebus Davidis et Salomonis: *germinarent* quoque, et fructus suavissimos producerent; *was*, non *labruscas*;

melius Noster vertit, *cantabit*. Est enim prophetia de futuro. Jam primo, S. Hieronymus, Haymo et Hugo putant hic describi luctum Judæorum, vel Synagogæ in fine sæculi; ipsi enim omnia a cap. xxiv usque ad finem hujus, referunt ad consumptionem sæculi. Synagogam ergo plangere suam eladem ei a Deo inflictam, eo quod illa a Deo vitore ita exculata et custodita, ut sequitur, non dederit uvas, sed labruscas; unde *cantabit* exponunt, id est *planget*.

Alii et melius censent has non esse minas, sed laudem et gratulationem Ecclesiæ, quod illa non fecerit labruscas, ut Synagoga (contra quam proinde, cap. v, expostulavit, eamque ad spinas, et ad conculcationem condemnavit), sed uvas et vinum merum. Ita Sanchez, Dionysius et Adamus.

Quæres, quis canat hoc canticum, et cui? Nota est ei hebraice esse femininum, *לה* la; quare non Deum, sed vineam, id est Ecclesiam, respicit; licet enim *כרם* *kerem*, id est vinea, sit masculinum,

justitiam, non clamorem, fidem et misericordiam, non perfidiam et immanitatem, insuper ut totum orbem provenitu seu fructu implerent, supra modum multiplicarentur, et per totum orbem colonias possent educere.

Vers. 7. « Numquid juxta, » etc. Chorus loquitur. Dixit iratus: *Transgrediar contra eam, succendam eam pariter. Interrogatur ergo Propheta: Numquid ita offenderent ut caderent, numquid repelleret Dominus populum suum? num funditus delere decrevisset? Numquid percussit eum juxta plagam percutientium Israel? id est num Dominus percussit Israel, ut eum percutere solent percussores ejus? vel sic: Numquid ita interficiendus est totus Israel quemadmodum occisi jam sunt plurimi ex eis? Hunc sensum videtur secutus Vulgatus; alii aliter aliquantulum. Juxta variationem enim punctorum varie quoque reddere potes, sed eodem fere sensu, an scilicet *plaga inimici*, ut alibi ait, *percussit Israel? Ego certe phrasim quarndam Hebræis peculiarem hic esse existimo, qua interdum et nos utimur: An percussit eum quasi percuteret eum? id est percussit eum, quemadmodum percutit is qui ex animo percutit, et nihil aliud vult quam percutere? aut ita interfecit et eo animo quo hostes eum hactenus interfecerunt: qui nihil aliud volebant quam delere et impotenti animo satisfacere?**

Vers. 8. « In mensura contra mensuram, » id est, ut mensuravit, sic remetietur ei. Hunc sensum putavit Vulgatus latere in duplicato nomine *saseah*, quod duplicatum sit *seah*, q. d.: *In mensura mensuræ*. Sed dicere possumus esse verbum secundæ conjugationis a nomine *seah* deductum, quod mensuram aridorum notat quam existimo in Evangelio voce consona *satum* dici. Hinc verbum duplicatum pro *mensurare sato*. Respondet ergo Propheta: *Non repulit populum suum; non plaga inimici percussit; non quasi ex animo, ac delere volens; non simul effundet omnem iram suam; sed tu, Domine, castigabis eum atque corripies in mensurando, in dimittendo; id est implendo mensuram, atque effundendo eam. Similis in castigando eris mensuranti sato triticum. Quo significat, neque omnino delendos, neque omnino a castigatione supersedendum; sed adhibito modo et regula quadam, ut post flagella alia flagella congeminet quasi qui non punire ex animo velit, sed justum judicium exercendo ad penitentiam adducere. « Meditata est. » De populo Israelitico intelligenda sunt hæc, estque rursus vox chori: *Ingemuit Israel in spiritu suo illo duro ac pertinaci, quem ad penitentiam flectere vix quisquam potest. Jam dolet, jam**

tamen *קהל* *kehala*, id est Synagoga, quæ hic in vinea intelligitur, est femininum. Jam primo, aliqui putant ipsam vineam, id est Ecclesiam, canere, q. d. Ecclesia, in qua est vinum purum gratiæ et honorum operum, lætificans cor, « cantabit ei, » id est sibimet; quia scilicet sibi gratulabitur de Leviathan cæso.

Secundo, alii putant esse canticum Angelorum ad Beatos, sive ad Ecclesiam triumphantem: nam hebraice pro *cantabit, est cantate*; unde Vatablus sic vertit, *in die illa alternis canite vineæ chemer*, quasi Deus dicat Angelis: Canite, Angeli, ei (scilicet vineæ, ut patet ex Hebræo): O vinea, præstans meri vini ferax! Verum noster Interpres pro *לה* *anu la*, id est *cantate ei*, legit *ענה לה* *ana la*, id est *cantabit ei*.

Tertio ergo et aptissime, Sanchez censet esse canticum Dei; sequitur enim:

3. EGO DOMINUS, QUI SERVO EAM, etc. — Ex hoc Vers. ergo vers. 3, usque ad vers. 6, est canticum Dei,

pœnitet; vel jam præ vi doloris gemens spiritum difficulter trahit, cum spiritu difficili gemit; sicut accidere solet dum flat ventus *subsolanus* seu *orientalis*, qui in æstate est calidissimus: sic Israel, dum affligitur, dum uritur, ingemiscit. Et de iis dicitur qui ad cognitionem erroris et infidelitatis suæ pervenerunt ex consideratione divinæ vindictæ.

Vers. 9. « Idcirco, » Respondet Propheta: *Igitur propter hoc ipsum, quod si ingemiscit et dolet, expiabitur ejus iniquitas; imo hic omnis fructus est, nihil aliud Deus illa correptione volebat quam auferre erratum ejus. Non percutiebat ut percuteret, sicut hostes faciunt; sed ad hoc percutiebat, ut auferret peccatum, addacendo videlicet Israel ad penitentiam, quam veram esse hac una re comprobabit, si redigat lapides altarium, quæ in honorem falsorum deorum erexerat, in pulverem, quemadmodum lapides calcis; nec posthac luci aut simulacra erigantur, aut consistent. Et hanc puto germanam expositionem hujus loci. « Super hoc, » *beroth*, in hoc, id est hac una re, et hac una lege seu contentione, nempe si doleat; vel in hoc, id est propter hoc, quod sic doluit. « Dimittetur iniquitas; » *caphar*, ut jam dixi, proprie est *oblinit*, vel *rem quampiam pice, bitumine, calce, etc., tegere*.*

Vers. 10. « Civitas enim, » Ego hic conjunctionem, ut sæpe alias, vim adversativam habere existimo, q. d. At non ita futurum est: non aget penitentiam; non auferretur ejus peccatum; non destruet aras, non igitur florebit, non germinabil, etc.; sed civitas munita desolata erit, etc. Civitas autem collective pro civitatibus accipitur, estque sermo de vastatione Judææ tam temporalis quam spiritali; simul enim utraque contigit. *Civitates*, inquit, ad quas solent ex pagis confugere propter muros, etc., erunt solitariae. « Speciosa, » Nomen *naveh* passim in Scriptura pro loco amæno, *graminoso* et *pascuo* accipi videas: deinde et pro *rure*, adeoque et pro *ipsis qui ruri habitant*, accipitur, *Psalm. lxxviii*. Cum ergo *civitates* dixisset in *solitudinem redigendas, loca amæna et pascua* dicit quoque *derelinquenda*; ut tam civitates quam villulæ sint desertis similes. « Ibi pascetur vitulus. » Hic jam figurale Titum designari puto Vespasiani filium, qui *summitates seu prominentias* omnes, et quidquid excelsum, quidquid eminens, quidquid veluti a corrosione et consumptione tutum videbatur in populo illo, imo quidquid fructiferum, cujusmodi sunt vineæ prominentes palmites, corrosit, decerpit atque absumpsit, sicut *si vituli vineam depascere*. Ad metaphoram itaque vineæ redit.

qui hæc cantabit Ecclesie suæ, ei applaudens et congratulans, quod vinum sibi reddiderit tale, quale sitiebat, scilicet merum, et, ut Septuaginta, *ἀπαρον*, id est impermixtum, purum et generosum, quod vulgo meracum vocamus. Vatablus vertit, *vinum ruboris sive rubrum*; hoc enim significat *chemer*; et vinum rubrum, imo atrum (quale est Creticum, quod Homerus vocat *αἰθρα*), tantum fert Judea, non album; uti viri graves e Societate nostra, qui recenter Hierosolymæ et Damasci fuerunt, mihi Romæ asseverarunt. Hocque symbolice apte significat afflictiones et martyria Christi et Sanctorum in Ecclesia.

Sensus ergo est: In die illa, iudicii scilicet, cum Leviathan et impii ibunt in mortem æternam, « cantabit, » id est publica lætaque voce et sententia proclamabit, scilicet Deus, « ei, » scilicet vineæ, id est Ecclesie suæ, laudans eam dicensque: O vinea (est enim hic metathesis, sive trajectio verborum) mea! quæ mihi protulisti merum, beata et felix es. Ego enim deinceps te servabo, beabo et inebriabo, ut sequitur. *Repente* (hebraice *לִרְגַעִים* *lirga'im*), quod verti potest *primo*, « repente; » quia brevi accidit Beatis hæc voluptas; *secundo*, « assidue, » jugiter, per singula momenta; quia æterna erit. « Propinabo ei » vinum dulce et generosum, quale ipsa protulit, *q. d.* Quia hæc Beatorum vinea protulit egregios fructus bonorum operum, hinc egregia felicitate et voluptate eam decorabo et potabo; hoc est quod ait Psalmes: « Torrente (non scypho, non poculo, sed integro torrente) voluptatis tuæ potabis eos, » *Psalm. xxxv, 9.*

Vatablus vertit, *tempestive irrigo eam*; et sic accipi potest nostrum *propinabo*, pro *irrigabo*; quod enim homini est propinatio, hoc terræ est irrigatio; et sicut homo vinum, sic terra pluviam bibit dum ea rigatur. Vineæ enim proprie convenit irrigatio, non propinatio.

NE FORTE VISITETUR CONTRA EAM, — ne quid agatur contra eam, ne quid mali ei accidat: hæc de causa ego nocte et die servo et tutor eam. Vatablus vertit, *ne forte visitet eam hostis*.

Vers. 4. 4. INDIGNATIO NON EST MIHI, — non possum irasci et indignari vineæ tam bonæ, tam fertili, uti indignatus fui vineæ sterili, scilicet Synagogæ, cap. v.

QUIS DABIT ME SPINAM ET VEPREM? — *q. d.* Quis faciet ut tam electæ vineæ sim in spinas? quis me faciet illi aculeatum ob leviam ejus peccata, ut eam conculcem et succendam? *q. d.* Nemo.

Nota Deum quasi vim sibi facere, dum punit. Unde S. Hieronymus sic explicat: « Quis me faciet durum atque crudelem, ut vincam naturam meam (1)? » Abit ergo Deus quasi a natura sua, dum

(1) Hæc fusius in *Commentar. S. Hieronymi*: « Juxta hebraicum hic sensus est: Ego qui diebus et noctibus semper vineam meam conservavi, ne exterminaret eam aper de sylva, ne bestia devoraret, numquid indignationem non habeo, et nescio ferire peccantem, et redere unicuique quod meretur? Unde dicit: Quis me docebit ut durus sim, et meam vincam clementiam, et in

a clementia ita ad vindictam. Hoc est quod canit Ecclesia: « Deus, cui proprium est misereri semper et parcere. » Unde principum et animi generosi propria virtus est clementia. Alii vertunt, *quis me committit cum vepre et spina?* id est cum improbis, qui in mundo sunt id quod spinæ et vepres in vinea selecta, et optimi vini feraci. Alii, *quis mihi veprem opponat, ut cum eo congregiar velut spina?* Verum nostra Versio melior est et verior; Hebræum enim *תן* *itten* significat *dabit*, non *committit*, vel *opponit*. Unde et Vatablus vertit, *quis me reddat ut sim vepres et pina?* idque exigunt sequentia.

IN PRÆLIO GRADIAE SUPER EAM, SUCCENDAM EAM PARITER? — *q. d.* Minime gentium. Est enim vinea mihi dilecta et electa; non ergo prælio eam impugnabo, aut succendam, uti succendi Jerusalem et Synagogam: interrogative enim omnia hæc legenda sunt.

5. AN POTIUS TENEBIT FORTITUDINEM MEAM? — *q. d.* Vers. 5. Omnino tenebit, scilicet vinea hæc mea sua gratia et decore tenebit fortitudinem, id est fortem meam vindictam, ne eam contra illam exeram; quia ipsa, esto venialiter subinde peccet, mecum jugem faciet pacem, semper mihi serviet, amica erit, fructusque proferet gratissimos.

Secundo, Sanchez per *fortitudinem* accipit clementiam: sic enim accipitur *fortitudo*, *Num. xiv, 17, q. d.* Non tenebit hæc vinea fortitudinem, id est clementiam meam, id est non efficiet ut ego ei clemens non sim.

Tertio, alii hæc referunt ad Leviathan, et contrarium subaudiunt, scilicet, *minime tenebit, q. d.* Certus sit Leviathan et ejus ministri, quod fortitudinem meam, quam contra ipsum pro Ecclesia ostendam, evertere non poterunt, sed eam contra ipsum exeram, nec tum ulla spes pacis erit.

6. QUI INGREDIUNTUR IMPETU AD JACOB. — Ita Romana, non a Jacob, uti vertit Syrus; habet enim sic, *qui sunt de radice Jacob lucrabitur; et germinabit Israel, et replebunt faciem terræ fructibus*; et Arabicus Alexandrinus, *qui sunt de radice Jacob duplicabuntur, et germinabunt domus Israelis, et replebunt orbem fructibus*. Quin et S. Hieronymus in *Comment.* (ubi non raro a textu Scripturæ quam ipsemet vertit, quemque probavit Ecclesia, dissentit), vertit: *Qui egredientur de radice Jacob*, id est Apostoli nati ex Judæis, etc.; *hi implebunt orbem semine Evangelii*. In textu ergo paraphrastice, non verba, sed sensum reddidit; ad verbum enim est in Hebræo: *Venientibus vel ingredientibus Apostolis, radices aget Jacob, pullulabit et florebit Israel, ita ut proventus faciem orbis impleat*. Hæc enim omnia tam subito facta, significant magnum fuisse eorum in prædicando fervorem et impetum: alioqui *impetu* non est in Hebræo. Hic finitur canti-

prælio atque certamine truculentus incedam ut gradiar super vineam quam antea servavi, et succendam eam, quam meo sepseram muro? An potius id aget fortitudo mea, ut iram differam et salvem eos?»

cum, transitque Propheta ad Apostolos, eorumque prædicationem et fructum. Sensus est, *q. d.* Apostoli, qui impetu spiritus ad Judæos convertendos ingrediuntur, facient ut reflorescat Israel per novam hanc Christi gratiam: hi etiam implebunt orbem universum « semine » verbi Dei: vel « semine, » id est posteritate fidelium. Unde Chaldaeus vertit, *filii filiorum*. Nota: Ab initio fere capituli sensim Isaias a die iudicii, et ab Ecclesia triumphante redit ad militantem, et ad Israel ab Apostolis conversum eo tempore quo reliquos Israel et Judæa ob infidelitatem, et Christi necem est eversa. Vide *Can. IV et VII*. Unde sequitur, « numquid, » etc.

Aliter Sanchez; pergit enim ipse hæc accipere de Beatis: Ostendit, ait, hic Propheta quinam futuri sint illi quibus amplius non irascetur, sed in æternum eos amplexabitur; scilicet non fore carnalem, sed spirituales Israel, puta fore Gentes ad Christum et Ecclesiam conversas. Hæc ergo sic ordinat: « Ex numero eorum qui venient magna frequentia ad Jacob, implebuntque terram (hi vero sunt qui Christi religionem amplectentur), florebit et germinabit ille qui vere dici potest Israelita. »

Rursum Forerius vertit per subjunctivum hoc modo: « Si pacem facerent mecum venientes, radices agerent Jacobitæ, florent et germinarent Israelitæ, et replerent superficiem orbis proventu. »

Vers. 7. 7. NUMQUID JUXTA PLAGAM PERCUTIENTIS SE PERCUSSIT EUM? — scilicet Israel et populum Judæorum. Transit a reliquiis Judæorum fidelibus ad reliquos Judæos infideles, juxta *Can. VII, q. d.* Numquid Deus Judæos punivit æqualiter ex lege talionis, ut sicut ipsi Christum et Sanctos ejus dire vexarunt, flagellarunt et necarunt; ita et flagellavit ac necavit eos? *q. d.* Minime: necdum hoc fecit, sed erit tempus, cum

Vers. 8. 8. IN MENSURA CONTRA MENSURAM (hebraice, *in mensura mensura*, id est pari et contrapositione mensura (vel duplici mensura, sive semel et iterum mensurando), ut significet acre et exactum Dei examen in judicando et puniendo. Ita Prado in *Ezech. cap. v, in fine*) JUDICABIS (o Domine!) EAM (scilicet Judæorum vineam, id est Synagogam; cum ipsa a te prorsus erit abjecta: meditatus est enim Deus contra eam dura) IN SPIRITU SUO DURO PER DIEM ÆSTUS, — id est tempore vindictæ a se faciendæ, ut scilicet ejus cives per Titum et Romanos excindat, ac disperdat per totum orbem exsules. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Procopius. Hebraice est, *juxta mensuram in dimittendo eam* (potest etiam verti, *in propagine ejus contendes cum ea*: auferet eam vento suo gravi in die Euri, *q. d.* Deus instar Euri auferet propagines Judæorum, sicut illi conati sunt auferre propagines Christianorum, itaque par pari eis reddet.

Aliter Sanchez: *eum*, inquit, scilicet Leviathan, ut redeat ad vers. 4, quasi dicas: Deus percutiet Leviathan non ea plaga, qua aliquis solet seipsum

percutere; quæ quia percutienti dolorem adfert, gravis et hostilis esse non solet: tali vero plaga Deus amicos percutit; neque Deus occidet Leviathan eo modo quo amicos et qui moriuntur in ipso, interficit: hi enim aliquando resurgent; ille vero nunquam non morietur, juxta illud *Jerem. xxx, 14*: « Plaga inimici percussus te castigatione crudeli (1). »

9. IDCIRCO SUPER HOC DIMITTETUR INIQUITAS DOMUI JACOB. — Redit ad vers. 6, et ad Judæorum reliquias credentes in Christum, præsertim eas, quæ ex clade et terrore excidii eorum, de quo vers. præcedent. egit, convertuntur. Causam enim dat, ait S. Hieronymus, cur, postquam Judæi Christum occiderint, veniam consequantur si pœnitere voluerint. Causa est: quia per Apostolos, qui erunt de stirpe Israel, in toto orbe Evangelium seminabitur, destruetur idololatria, luci et aræ, ac delubra eo tempore quo pariter Jerusalem, ejusque templum et altare destruetur, atque Dei unius et trini notitia prædicabitur, hoc uno fine et fructu, ut auferatur peccatum infidelitatis, aliaque Judæorum. Cum enim viderint Judæi passim inter Gentes aras et idola destrui eo tempore quo suum templum et altare a Tito in cineres convertetur, atque a Gentibus templa erigi, ibique unum Deum coli pie et sancte; tunc incitabuntur, uti et ipsi in Christum credant, itaque peccatorum remissionem et gratiam consequantur: hæc ergo aræ et delubra Gentium sunt, non Judæorum: nam tempore Christi Judæos habuisse aras et idola nusquam legimus. Unde Forerius, qui concedit has aras esse Judæorum, per eas symbolice intelligit avaritiam, invidiam, superbiam, aliaque vitia Judæorum.

Nota hebraismum: « Cum posuerit omnes lapides altaris sicut lapides cineris, » id est, cum Deus templum et altare Judæorum in cineres converterit, per Titum comburendo illud, ejusque lapides allidendo, conterendo et incinerando.

10. CIVITAS ENIM MUNITA DESOLATA ERIT. — Jerusalem, quæ Christum occidit, per Romanos desolabitur, adeo ut non homines, sed vituli et feræ in ea, quasi in vinea pascantur, et depascantur vitium summitates, quæ flagella vocantur, *q. d.* Hæc vastitas reliquias Judæorum adiget ad pœnitentiam, et ad Christum.

11. IN SICCI TATE MESSES ILLIUS CONTERENTUR (*q. d.* Hierosolymitæ siccitate, penuria et fame affligentur; itaque inopes erunt consilii, ut videre sit), MULIERES VENIENTES, ET DOCENTES EAM, — Hierosolymam scilicet, id est, ut feminae stultæ maritos suos doceant, eisque consilium dent: aut mulieres vocat mulierosos principes, Prophetas et doc-

(1) « Meditatus est in spiritu suo duro per diem æstus; » ad quæ in *Comment. S. Hieronymus*: « Propterea Deus in spiritu suo duro atque vehementi meditatus est, sive locutus contra eam in die æstus, hoc est in persecutionis tempore, quando ardentius indignationis tempus est atque penarum. »

tores, qui perdiderunt Judæam sua mollitie, ignavia et insipientia, ut dixi cap. III, vers. 12.

Aliter Sanchez : refert enim hæc ad cladem Judæorum sub Josia per Pharaonem, et postea per Nabuchodonosorem, quasi mulieres hic invitentur ut plangent, doceantque alios cladem et plancum tantæ cladis.

Septuaginta vertunt, *mulieres venientes a spectaculo, vel a visione, venite huc, illuminate* : quod S. Hieronymus, Cyrillus, Origenes, Theophilus, Ambrosius, Procopius, Tertullianus, quos citat Leo Castrius, accipiunt de Maria Magdalena ejusque sociabus, quæ venientes a sepulcro visis Angelis et Christo, omnibus testatæ sunt Christum resurrexisse, quasi ipsæ hic jubeantur omnes, etiam Judæos, fide resurrectionis Christi illuminare. Unde pro *mulieres docentes*, Pagninus, Forerius et Vatablus vertunt, *mulieres accedentes*. Notum est quomodo Magdalena quasi fax, et sociæ Apostolos aliosque hoc nuntio, Christi amore æque ac gaudio succenderint. Verum hæc spectant excidium Jerusalem : quocirca primus sensus est litteralis et genuinus.

NON EST ENIM POPULUS SAPIENS (ergo meretur regi a mulieribus); PROPTEREA NON MISEREBITUR EJUS, QUI FECIT EUM, — puta Deus factor ejus et fictor, qui puniet hanc populi insipientiam.

Vers. 12. 12. ET ERIT : IN DIE ILLA PERCUTIET. — Hebraice est יַחַבֹּט *iachbot*, id est *excutiet*, sicut excutiuntur olivæ ex olea. Unde Biblia Regia pro *percutiet*, legunt, *excutiet Dominus ab alveo fluminis usque ad torrentem Ægypti*, q. d. Percutiet Deus totam Judæam, quæ olim erat terra promissionis, ita ut nihil fidei, nihil scientiæ Scripturarum; nihil veræ pietatis in ea amplius reperiat: tales enim jam sunt Judæi. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Procopius. Loquitur, ut dixi, de excidio Jerusalem per Titum : licet Sanchez putet Isaiam loqui de excidio, tam decem tribuum per Assyrios, quam duarum per Chaldæos. Unde Aquila et Theodotion pro *percutiet* vertunt, *παράσει*, id est *virga percutiet*; Septuaginta, *συμψάξει*, id est *concludet*; alii, *σπῆξαι*, id est *confliget* (1).

(1) Hoc quidem loco reipublicæ Hebraicæ restauratio nova plane imagine sistitur : *Excutiet Jova a fluxu fluvii usque ad amnem Ægypti*. Verbum *יַחַבֹּט*, quod aliquod *excutere* vel *succutere* significat, usurpatur tam de *tritico* aut *teguminibus* quæ bacillo excutiuntur, spicis sive aristas aut tegumentis quibus involvuntur, ut *Judic. vi, 11*, et infra *xxviii, 27*, vel de *fructibus arborum*, ut *ficibus*, *olivis*, quæ vehementiore arborum succussione vel decussione excutiuntur, et excussæ colliguntur, ut *Deut. xiv, 20*. Atque verbum *לִקְטֹף*, quo vates in hemistichio altero utitur, cujus propria vis et potestas est *humi legere*, ostendit imaginem desumptam esse a fructibus arborum decussis; grana enim, quæ baculo excutiuntur, acervantur quidem, sed non solent singuli humi colligi. Excussurus autem Deus dicitur regiones *inde a fluxu fluminis usque ad torrentem Ægypti*, id est ab Euphrate ad confinia Ægypti, quomodo limites terræ promissæ, *Genes. xv, 18, 19*, necnon regni Salomonis, *II Chron. ix, 16*, definiuntur. Significatur ingens aliqua totius illius Euphratem in-

Nota, per *flumen*, Jordanem, vel potius, ut Chaldæus et S. Hieronymus, Euphratem accipi : per *torrentem Ægypti*, Nilum : inter hosce enim duos fluvios Judæa intercluditur, hique duo alibi ponuntur termini Terræ sanctæ. Nilum dico, vel potius rivum Nili, qui torrentis est de eremo veniens, qui inter urbem Rhinocoluram et Pelusium mare ingreditur : unde alibi *torrens Ægypti*, alibi *torrens deserti* vocatur : hinc Septuaginta hic vertunt, *usque ad Rhinocoluram*. Rhinocolura enim est urbs Arabiæ Petrææ, atque limes est Judææ versus Meridiem, sive versus Ægyptum et Arabiam. Nomen accepit, ait Strabo, lib. XVI, a *ῥῖν*, id est *nasus*, et *κόλαρος*, id est *truncus* : eo quod Ægyptii vel Æthiopes eo duxerint coloniam facinorosorum et maledicorum, quibus vitam condonantes, naribus tantum eos truncaunt, et in hoc quasi exsilium relegarunt, ne alios sua deformitate offenderent, et ut ipsi conscii scelerum, jam notati pœna tam infami, abstinerent deinceps a maledicio, aliisque essent exemplo et terrori.

ET VOS CONGREGABIMINI UNUS ET UNUS. — Hebraice, *ad unum unus*, id est *unus ad unum*, id est sigillatim in unum omnes colligemini. Notat *ἓ* *unus et unus* fore paucos Judæos residuos, qui colligantur a Tito, ut vel vendantur, vel in triumphum ducantur. *Secundo*, et forte aptius, Adamus censet Isaiam loqui de congregatione ad Christum, et Christianismum, de qua dicitur, *Joan. cap. xi* : « Ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum, » q. d. Quicumque estis veri Israelitæ non carne, sed spiritu, singuli, esto pauci, tunc congregabimini ad Christum in Ecclesiam. Unde sequitur :

13. ET ERIT : IN DIE ILLA CLANGETUR IN TUBA MAGNA, Vers. 13. ET VENIENT QUI PERDITI FUERANT DE TERRA ASSYRIORUM, — q. d. Clangente tuba prædicationis Evangelicæ « venient » et confluent ad Christum et Ecclesiam filii Israel, qui captivi ducti fuerant in Assyriam et Babyloniam a Salmanasare et a Nabuchodonosore : hi, inquam, venient et redibunt « de terra Assyriorum : » item qui eodem tempore Judæa profugi et ejecti fugerunt in Ægyptum, hi « de terra Ægypti » venient et redibunt ad montem Sion, et ad Jerusalem, id est ad Ecclesiam Christi, ibique adorabunt Dominum. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus. Quod de Judæis hic dicitur, a pari, imo a majori, de Gentibus accipe : solent enim Prophetæ redemptionem Christi describere per schema reditus e captivitate Babylonica, vel Assyriaca : hæc enim gratissima et optatissima fuit Judæis, quibus loquebantur Prophetæ; uti fidelibus jucundissima est redemptio Christi a captivitate peccati et diaboli.

Sanchez hæc ad litteram accipit de reditu Juter et Ægyptum tractus commotio, qua Hebræi ab iis qui illas terras vi et injuria occuparant, et quorum sub potestate oppressi vivebant, separarentur et libertati restituerentur, quemadmodum poma cum excutiuntur ab arbore, cujus partem fecerant, separantur. (Rosenmuller.)

Rhinocolura unde dicta?

dæorum ex captivitate Babylonica, et ex Ægypto. Mihi cum aliis verius videtur eo tantum alludi: loqui enim Prophetam de redemptione hominum per Christum, ut dixi.

Anagogice, hæc accipe de tuba Archangeli, quæ electos ex Judæis æque ac Gentibus convocabit ad Sionem supernam, id est ad regnum cælorum: Ita S. Hieronymus.

CAPUT VIGESIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hoc capite est quinta sectio prioris partis principalis Isaie, continentis onera sive prophetias minaces. Hac sectione ab onere orbis redit ad onera Gentium, eaque varia et mixtum. Hoc ergo cap. agit de excidio decem tribuum; cap. XXIX, de excidio Ariel, id est Hierosolymæ et duarum tribuum; cap. XXX, de clade Judæorum fugientium in Ægyptum, vetante id Jeremia, a qua volat ad Topheth et gehennam damnandorum; cap. XXXI, redit ad cladem decem tribuum; cap. XXXII, sub typo regni Ezechiae describit felix et sanctum regnum Christi; cap. XXXIII, prædicit stragem Sennacherib per Angelum; cap. XXXIV, avolat rursus ad excidium orbis; cap. XXXV, transit ad aureum Evangelii sæculum, atque vocationem et gloriam Gentium describit; cap. XXXVI, a prophetia transit ad historiam Sennacherib et Ezechiae, narratque ea quæ de iis prædixerat, reipsa fuisse impleta. Ex hisce liquet hæc onera et has prophetias alio et alio tempore fuisse editas, ac neglectu ordinis et temporis postea a collectore hoc ordine fuisse collocatas, quem jam cernimus. Vide Can. I. Prædicit ergo hoc cap. XXVIII, excidium Ephraim, id est Samariæ et decem tribuum, ob earum superbiam et ebrietatem. Secundo, vers. 7, idem prædicit duabus tribubus ob eandem causam, et quia verba et minas Prophetarum irriserunt, ac proinde ait quod pactum eorum cum morte et inferno non stabit: quocirca, vers. 16, promittit eis lapidem angularem et solidum, ut in eo recumbant: nec enim cultum Dei secum pati cultum idolorum. Denique, vers. 24, docet Deum instar agricolæ suos nunc serere, nunc purgare, nunc metere, nunc triturare tribulatione; quia vexatio dat intellectum auditui (1).

1. Væ coronæ superbiæ, ebriis Ephraim, et flori decidenti, gloriæ exultationis ejus, qui erant in vertice vallis pinguissimæ, errantes a vino! 2. Ecce validus et fortis Dominus, sicut impetus grandinis; turbo confringens, sicut impetus aquarum multarum inundantium, et emissarum super terram spatiosam. 3. Pedibus conculcabitur corona superbiæ

(1) Ad quosnam historię populi Dei eventus pertineant vaticinia in hoc capite, adeoque in tota quinta serie Isaie prophetiarum complexa (XXVIII-XXXIV), clare et recte exponit Cornelius in synopsis capitis XXVIII. Quando vero editum est vaticinium hoc, tum contra regnum Israeliticum, tum contra regnum Judæorum, Berthierus, cui consentit Rosenmuller, respondent, referendum esse ad illud tempus quo jam labente Ephraimitarum republica, res illorum ad exitum inclinabantur, ut versus quatuor priores haud obscure produnt. Neque nos conjectura aberrare veremur, ait Rosenmuller, si hunc sermonem assignemus illi ipsi tempori, quo Ephraimitæ, et ad illorum exemplum factiosi haud pauci Judæorum proceres, adversus potentiam Assyrii præsidium quærentes, contra verorum prophetarum contestationes, se stultissimo consilio vertebant ad Ægyptios, eorumque sollicitabant opem (vide infra XXX, 2; XXXI, 1), quæ stulta stupidorum hominum consilio verso primo hujus vaticinii sub imagine temulentię perstringuntur. Referendum igitur erit hoc vaticinium ad initia Hiskie, antequam Samaria a Salmanasare expugnata, populusque cum rege in Assyriam abductus esset, IV Reg. xviii, 9, 10.

Primo, Isaias de regno Israelitarum verba facit, et primo, proponit eorum culpam, fastum scilicet, et immoderatam in deliciis effusionem, 1; secundo, describit paratam a Deo castigationem, 2; tertio, subjicit pœnam ignominie et egestatis præcipitandam, 3, 4.

Secundo, ad regnum Judæorum transiens, primo, pœnæ Israelitis inflictæ, opponit superstitis Judaici regni in columnitatem et prosperitatem, 5, 6.

Secundo, sed cum de regni Judaici felicitate ageret, Propheta subito vidit Judæorum in peccatis similitudinem, et hujus populi ductores et proceres easdem pœnas commernisse, quos Ephraimitis irrigandas esse comminatus supra fuerat, tum propter gastrimargiam et ebriositatis torpitudinem omnibus communem, 7, 8; tum propter neglectam, contemptum et irrisionem adorationum, induciarum, et minarum divinarum, 9-11.

Tertio, igitur opponit inique irrisorum, quam hactenus descriperat, cavillationi comminationem justioris qua Deus erga eos usus sit, cavillationis, eumque qui qua ratione ad veram animi tranquillitatem pervenire possent, iis significaverat; cui vero morem non gesserunt, jam longe alio erga eos locuturum esse sermonem; nam idipsum quod calumniati sunt legum præceptorumque multitudo, erit eis ut nusquam sciant, quo pedem figant, sed quovis gressu impingant, sapienter irriantur, 11-13.

Quarto, quamvis contra præceptorum divinarum illusores, et Prophetas, qui eis comminabantur, negotium facessentes, non poterat non indignari Dominus; attamen, antequam sententiam Dei promat, voluit Propheta eorum irrisiones exprimere, eorumque falsam præsumptionem, antequam denuntiet ipsos illos principes, a quo-

ebriorum Ephraim. 4. Et erit flos decidens gloriæ exultationis ejus, qui est super verticem vallis pinguium, quasi temporaneum ante maturitatem autumnii : quod cum aspexerit videns, statim ut manu tenuerit, devorabit illud. 5. In die illa erit Dominus exercituum corona gloriæ, et sertum exultationis residuo populi sui : 6. et spiritus iudicii sedenti super iudicium, et fortitudo revertentibus de bello ad portam. 7. Verum hi quoque præ vino nescierunt, et præ ebrietate erraverunt : sacerdos et propheta nescierunt præ ebrietate, absorpti sunt a vino, erraverunt in ebrietate, nescierunt videntem, ignoraverunt iudicium. 8. Omnes enim mensæ repletæ sunt vomitu sordiumque, ita ut non esset ultra locus. 9. Quem docebit scientiam? et quem intelligere faciet auditum? ablaetatos a lacte, avulsos ab uberibus. 10. Quia manda remanda, manda remanda, expecta reexpecta, expecta reexpecta, modicum ibi, modicum ibi. 11. In loquela enim labii, et lingua altera loquetur ad populum istum. 12. Cui dixit : Hæc est requies mea, reficite lassum, et hoc est meum refrigerium: et noluerunt audire. 13. Et erit eis verbum Domini : Manda remanda, manda remanda, expecta reexpecta, expecta reexpecta, modicum ibi, modicum ibi : ut vadant, et cadant retrorsum, et conterantur, et illaqueentur, et capiantur. 14. Propter hoc audite verbum Domini, viri illusores, qui dominamini super populum meum, qui est in Jerusalem. 15. Dixistis enim : Percussimus fœdus cum morte, et cum inferno fecimus pactum. Flagellum inundans cum transierit, non veniet super nos : quia posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protecti sumus. 16. Idcirco hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum, qui crediderit, non festinet. 17. Et ponam in pondere iudicium, et iustitiam in mensura : et subvertet grando spem mendacii : et protectionem aquæ inundabunt. 18. Et delebitur fœdus vestrum cum morte, et pactum vestrum cum inferno non stabit : flagellum inundans cum transierit, eritis ei in conculcationem. 19. Quandocumque pertransierit, tollet vos : quoniam mane diluculo pertransibit in die et in nocte, et tantummodo sola vexatio intellectum dabit auditui. 20. Coangustatum est enim stratum, ita ut alter decidat : et pallium breve utrumque operire non potest. 21. Sicut enim in monte divisionum stabit Dominus : sicut in valle, quæ est in Gabaon, irascetur : ut faciat opus suum, alienum opus ejus : ut operetur opus suum, peregrinum est opus ejus ab eo. 22. Et nunc nolite illudere, ne forte constringantur vincula vestra, consummationem enim et abbreviationem audivi a Domino Deo exercituum super universam terram. 23. Auribus percipite, et audite vocem meam, attendite, et audite eloquium meum. 24. Numquid tota die arabit arans ut serat, proscindet et sarriet humum suam? 25. Nonne cum adæquaverit faciem ejus, seret gith, et cyminum sparget, et ponet triticum per ordinem, et hordeum, et milium, et viciam in finibus suis? 26. Et erudiet illum in iudicio : Deus suus docebit illum. 27. Non enim in serris triturabitur gith, nec rota plaustræ super cyminum circuibit : sed in virga excutietur gith, et cyminum, in baculo. 28. Panis autem comminuetur : verum non in perpetuum triturans triturabit illum, neque vexabit eum rota plaustræ, nec unguis suis comminuet eum. 29. Et hoc a Domino Deo exercituum exivit, ut mirabile faceret consilium, et magnificaret iustitiam.

Vers. 1. 1. VÆ CORONÆ SUPERBÆ, EBRIIS EPHRAIM, —
 q. d. Væ regno superbo et guloso Israel! nam
 « Ephraim » vocat Israel; hoc est decem tribus,

vide *Can. XXVIII.* Illis intentat vae excidii, utpote
 superbis et ebriis, atque similes fore flori deci-
 denti, qui mox ut floruit, marcescit et perit. Ap-

rum amicitia et favore salutem suam suspenderant, quorumque fœdus ambitiose affectaverant, reipublicæ extremam calamitatem allaturos esse, 14, 15.

Quinto, dum illorum vates impii, frustra securitatem, tutaque refugia promittant, Deus firmiter præsidium ac revera tutius aperit, scilicet unum salutis securitatisque

remedium proponendo istum lapidem angularem qui non potest esse nisi Christus, ut ex Evangelio, et SS. Petro et Paulo apparet, 16.

Sexto, convertit se Isaias ad denunciandas exterminii pœnas, impiis istis irrisoribus qui cum morte fœdus se pepigisse jactabant, imminentes, 17-19; dat causam tantæ

posite ait « coronæ, » quia Samaria metropolis Ephraim, ædificata ab Amri rege in vertice montis Somer, ab eodem cincta fuit admirabili ædificiorum superbia in modum coronæ, atque prospectum exhibebat amoenissimum et quaquaversus longissimum, ait Adrichomius in Samaria.

QUI ERANT IN VERTICE VALLIS PINGUISSIMÆ. — Id est qui habitabant in urbe Samaria, quæ sita est in vertice montis, cui vallis fertilissima vinetis et olivetis abundans subjacet (1).

Allego-
de
corona
spinea
Christi.
Allegorice, S. Hieronymus, Cyrillus, Procopius, Eusebius, Nazianzenus, et Theodoretus apud Leonem Castrum: Corona, inquit, gloriæ, vel, ut Septuaginta, injuriæ (solent enim Septuaginta pro superbia ponere injuriam, scilicet pro causa effectum; superbi enim solent aliis esse injurii; ita S. Hieronymus), est Hierosolyma et Judæi, præsertim Scribæ et Pharisæi, qui coronam spineam capiti Christi imposuerunt, ait Procopius. Idem sunt ebrii, non tam vino, quam avaritia et furore, vel, ut Septuaginta, sunt mercenarii (Hebræum enim שכור *sickor* vel *socher*, per *sin* mercenarium, per *schin* vero ebrium significat) Ephraim; quia mercede conduxerunt Judam ad prodendum et perdendum Christum; Judam, inquam, qui oriundus erat ex vico Ephraim, cui nomen Iscarioth, quique olim flos erat gloriæ Apostolicæ, uti illi Judaicæ; sed cecidit ebrius in Gethsemani, id est in valle pingui, quando ibi cum Judæis a Christo in terram dejectus et prostratus est, prodiditque Christum. Leo Castrum vult hunc sensum esse litteralem: unde ipse pro הוי *hoi*, id est *væ*, vertens *heu*, juxta Septuaginta paraphrasticè hunc versum ita reddit: « Heu corona ignominiosa Domino imposita! heu mercede conducentes Judam! heu flos moriens, et magnificentia et decus patris! heu plebis Israel gloria manibus Judæorum moriens! heu vallis Gethsemani! heu malleatos pedes sacros! malleatas sacras manus! » Verum verius est hunc sensum esse allegoricum, ut dixi; præsertim,

severitatis a divina bonitate alienæ, scilicet conventio Deum inter et demonem impossibilis, 20, 21; adjungitque monitionem de cavenda ludificatione, alioquin graviter vindicanda, 22.

Septimo, excitat auditorum animos, ut exhortationi dignissimæ valdeque necessariæ attendant, considerentque attentissime divinarum castigationum rationem et œconomiam per parabolam ex agricultura desumptam, 23-29.

(1) Monti in quo Samaria exstructa fuit, subjecta erat vallis pinguis et fertilis soli, ut passim testantur qui regiones illas inviserunt, veluti Maundrell, qui de urbe olim Samaria, deinceps ab Herode rege instaurata, Sebaste dicta refert, *sitam eam esse in monte oblongo rotundoque, figura ovi, prius a valle fertili et ferace, dein corona collium circumdatam esse*. Furer, in *Itiner.*, pag. 93: *E regione horum ruderum mons est peramænus, planitie admodum frugifera circumseptus, super quem olim Samaria urbs condita fuit*. Jahn denique asserit montem Samariæ cinctam fuisse feraci floridaque valle, quæ ut magnificentissima inter quatuor Orientalium paradisos habebatur, *Archæolog. Bibl.*, tom. I.

quia *Gethsemani*, cui imminet Jerusalem, non significat *vallem pinguem* (hanc enim significat *Gethsemani*), sed *torcular olei*.

Tertio, Vatablus sic vertit et explicat: *Væ coronæ et gloriæ, etc., quæ est super caput vallis opima percussorum vino, aut, super quorum caput est vallis unguentorum, suntque percussi vino*. Per vallem intelligit amnem, qui per valles fluit, id est copiam magnam, *q. d.* Væ Ephraimitis, in quorum capita descendit ut amnis unguentorum copia, quique vino inebriari solent! hominem madidum unguentis per hyperbolem vocat vallem unguentorum. Verum hic sensus symbolicus est et mysticus, non litteralis.

2. ECCE VALIDUS ET FORTIS DOMINUS (fortiter sternet et populabitur agros Samariæ), SICUT IMPETUS GRANDINIS (et) TURBO CONFRENGENS — sternere et constringere solet segetes: *et enim sicut repetendum est ante turbo* (2).

4. QUASI TEMPORANEUM, — id est quasi præcoces fructus, ut poma, pira. Unde Septuaginta vertunt, *quasi primæ et præmaturæ ficus* (has enim hebræum significat בכורה *biccora*; unde Punicum *abbocoras*). Est proverbium simile illi quo utitur Plautus: « Tam facile fiet quam vulpes pirum comest, » *q. d.* Sicut primi fructus, v. g. ficus utpote novæ, irritant palatum, et avidissime ante maturitatem aliarum devorantur (3): ita et vos, o Samaritæ! qui ob montes præruptos putabatis vos esse inexpugnabiles, devorabimini facillime, avidissime et cito, antequam universi plenam gloriam et opes acquiratis. Factum hoc est cum decem tribus a Salmanasare abductæ sunt in Assyriam, IV Reg. XVII.

5 et 6. IN DIE ILLA (*q. d.* Decem tribus vastatis et abductis, Dominus duas tribus reliquas, puta Juda et Benjamin, instar coronæ cinget et decorabit (4), ac gloriose proteget contra Senna-

(2) « Pedibus conculcabitur corona superbiæ, » etc. Metaphora desumpta est a coronis floribus quæ detractæ de capite pedibus contritæ plane evalescunt, et nullæ fiunt.

(Rosenmuller.)

(3) Pleræque ficus mense agosto maturescunt, sed sunt, quæ hyemem clementem perdurant, ac primo vere et maturitatis tempore et suavitate reliquas præcellunt, ideoque avidissime petuntur. Vide Schaw, *Travels*, pag. 370. Talem præcocem ficum simul ac hujusmodi fructum cupidus aspexerit, statim carpit, nec seponit, ut majorem maturitatem ac dulcorem acquirat, sed dum *in manu illam tenet devorat*. « Aptissimum, inquit Vitringa, emblemata in rem Prophetæ. Solent sæpe reges urbes a se bello expugnatas *servare*, ac reliquas facere saltem per aliquod tempus, in usum suum; sed Assyrii regis Salmanasarum in Samariam a se expugnandam, is dicitur affectus ut eam instar fructus præcoci carptam, simul ac in potestatem ejus veniret, *deglutiret*, hoc est everteret, et plane deleteret. » (Rosenmuller.)

(4) « Sertum exsultationis. » Quod hic exstat nomen צפירה, diversum ab illo quod, *Ezech.* VII, 7, 10, legitur, a verbo צפר, arabice, *plexuit coronam*, proprie, ut circumplexum, in se contextum notare videtur; hic vero ornamentum capitis in altum assurgens, quale cidaris, fas-

cherib, Philistæos aliosque hostes, eritque) **SEDENTI SUPER JUDICIUM** (id est regi Ezechiae judici et principi populi), **SPIRITUS JUDICI** (quasi regi assistens, eumque dirigens, ut iudicio recto et justo iudicet et regat populum : militibus vero) **REVERTENTIBUS DE BELLO AD PORTAM** (Jerusalem, erit) **FORTITUDO**. — Est metonymia, *q. d.* Deus faciet ut a labore et contentione prælii milites parva victoria, fortes, recentes et validi redeant ad portam, qua ad bellum exierant, perinde ac si non exissent, nec pugnassent (1).

Allegorice, Cyrillus, Theodoretus et Leo Castrius (qui vult hunc sensum esse litteralem) : Christus dedit Apostolis spiritum iudicii, id est Spiritum Sanctum, ut docerent homines iudicia, id est veritatem et mandata Evangelii : imo dedit eis potestatem per impositionem manuum communicandi aliis hunc Spiritum Sanctum : et « revertentibus de bello, » id est sanctis Martyribus, qui revertentur de certamine martyrii victores ad portam urbis, erit fortitudo et constantia, ut rursus in carcerem retrusi ad novos agones et tormenta se comparent, eaque pari constantia superent.

Vers. 7. **7. VERUM HI QUOQUE PRÆ VINO NESCIERUNT.** — A decem tribubus convertit se ad duas, earumque eadem, prædicitque quod ebrietatem Samaritarum sint imitatae.

PROPHETA (pseudopropheta, sub quo sacerdotes omnemque clerum intelligit; taxat enim omnium, scilicet tam populi quam cleri Hierosolymitani, crapulam) : **NESCIERUNT VIDENTEM**, — scilicet Deum : Deus enim est oculus, qui omnia videt, *Proverb. cap. xv, 3. Secundo*, « videntem, » id est videntes, puta Prophetas, præ vino non intellexerunt, aut audire et intelligere noluerunt. *Tertio*, ex Hebræo verti potest, *hallucinati sunt videndo*. Ebriorum enim oculi vino humidi spiritibus turbatis vacillant et hallucinantur, ne recte et certo aliquid videre possint. Septuaginta vertunt, *erraverunt : hoc est phasma*. Nam hebræum רֹאֵה *roe*, quod Noster vertit, « videntem, » Septuaginta acceperunt ut abstractum, ut sit idem quod visio,

cia, fere ex sindone, qua caput obvolvendo redimiunt teguntque gentes Orientis. (Rosenmuller.)

(1) Aliter sic Rosenmuller : « Phrasid מְשִׁיבֵי מַלְחָמָה non fert hanc interpretationem; valet proprie, *reducere bellum*, id est retundere, retroagere bellum *ad portam*, scilicet hostium, unde facta fuerat invasio; fugare hostes ad portas urbium suarum munitarum, in quas sese recipere conabuntur, ut recte Kimchi hæc verba exponit. Verbum מְשִׁיבֵי ubique habet significatum transitivum et הַיְיָ finale vocis שְׂעָרָה; est utique *signum motus ad locum*. Quod nonnulli voluerunt, *repellentibus bellum ante portam*, nec convenit voci שְׂעָרָה, nec rei ipsi satisfacit. Non est enim magnum facinus virtutis heroicæ, bellum apud portam instaurare ac retundere, sed ad ipsam portam hostium retundere ac retroagere, ut in historia Joabi oppugnantis Ammonitarum metropolim, II *Sam. xi, 23* : *Et fuimus adversus ipsos, retroegimus illos, ad ostium portæ*. Et in historia Hiskiae, II *Reg. xviii, 8* : *Percussit Philistæos ad Gazam usque et limites ejus*.

phasma, spectrum. Phasmata, inquit S. Hieronymus, sunt umbræ quædam et imagines, quæ cito pereunt et solvuntur, qualia crebro habent ebrii. Sensus ergo est, *q. d.* Visio eorum non est prophetia, sed est inane ebriorum phasma, spectrum et somnium : prophetant id quod vinolentia suggerit, quod in ebrietate somniarunt, somnia et phasmata sua vendunt pro oraculis.

IGNORAVERUNT JUDICIUM : — præ ebrietate recte iudicare, discernere et decernere nequiverunt, sed in iudicando errarunt, et, ut hebraice est, פָּקוּ *paku*, id est impegerunt. Quare sapienter Alphonsus Aragonum rex, rogatus cur vino dilutissimo sitim expleret : « Quia, inquit, vino sapientia obscuratur. » Testis est Panormitanus, lib. I *Vitæ* ejus.

8. **OMNES ENIM MENSÆ REPLETÆ SUNT VOMITU SORDIUMQUE.** — Alii vertunt, *vomitu et stercore*; alii, *vomitu stercoreo*. Fuit illa apud veteres barbara et porcina ingluvies; quam etiamnum apud quasdam gentes, etiam quæ Christi nomine gloriantur, cernimus, ut convivia et symposia non celebrent, nisi se suosque convivas inebrient, imo vomitoria et matulas sub mensa ponant, quibus superne et inferne effundant vina et cibos, quos hauserunt, ut rursus vorare et potare possint. Facitabat hoc Julius Cæsar, teste Cicerone, orat. *pro Dejotaro*, et Caius Caligula, teste Philone in *Legat. ad Caium*, et Vitellius, teste Suetonio in *ejus Vita*. Tiberius vero ita vino fuit deditus, ut a militibus pro « Claudius Tiberius Nero, » vocaretur « Galdius Biberius Mero, » inquit Suetonius in *ejus Vita*. Porro Plutarchus, lib. *De Præceptis salubr.*, sub finem, hoc usitatum fuisse docet, dum ait : « Vulgus hominum qui vacationis gratia implent corpus, et vice versa explendi gratia invita natura evacuunt, ingluvie non minus quam inanitate torquentur; imo vero tanquam deliciarum vinculo gravantur ingluvie : inanitatem semper ut locum voluptatibus machinantur. » Et Seneca, *Consolat. ad Helviam* : « Vomunt, ait, ut edant : edunt ut vomant. Epulas quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. » Dixit S. Bernardus gulosos non aliud facere quam « ingerere, digerere, egerere : » hi vero non digerunt, sed tantum ingerunt et egerunt : quare tantum habent fetoris et tormenti in egerendo, quantum odoris et voluptatis in ingerendo. An non recte dixit Diogenes : « Venter vite charybdis est? »

ITA UT NON ESSET ULTRA LOCUS — ad vomendum, *q. d.* Mensæ, pavementum, anguli omniaque plena sunt vomitu, ut non sit locus nitidus, ubi ulterius vomere libeat aut liceat.

9. **QUEM DOCEBIT SCIENTIAM, etc., ABLACTATOS A LACTE,** — *q. d.* Deus docere solet scientiam et sapientiam eos, qui avulsi a deliciis puerilibus, a vita imperfecta et carnali, quasi viri capaces sunt solidi cibi, id est veræ scientiæ : hi autem Judæi hisce deliciis vini et ebrietatis gaudent, nec su-

Vers. 8.
Culorum exempla.

Vers. 9.

pernas et solidas capiunt; ergo quasi pueri indociles sunt doctrinæ et monitionis divinæ, ac veræ sapientiæ incapaces. Huc allusit Paulus dicens *ad Hebr.* cap. v : « Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis justitiæ. » Ita S. Hieronymus, Haymo, Dionysius et Hugo (1).

Secundo, Vatablus, Forerius et Sanchez, qui hæc omnia per interrogationem legunt : *Ablactatos a lacte? avulsos ab ubere?* contrarie exponunt, *q. d.* Equis erit jam, qui non otiose et vane sermones meos excipiat, quando hi sacerdotes et Prophetæ Judæorum, qui magistri existimantur in populo, perinde sunt ac pueri, qui modo a maternis uberibus sunt avulsi. Hæc expositio congrua est, apteque coheret cum sequentibus, si omnia legas per interrogationem. Verum Biblia Romana Plantina et alia passim \rightarrow *ablactatos a lacte*, etc., legunt assertive, non interrogative : quare prior sensus aptior est, estque communis Patrum. Porro Septuaginta pro דָּעָה *dea*, id est scientiam, legentes רָעָה *raa*, id est malum, vertunt, *cui annuntiamus mala?* ut scilicet ea declinet et fugiat per scientiam, ut habent Hebræa et Vulgata.

Allegorice et tropologicæ Cyrillus : « Deus, ait, sanctos et vocat et docet, qui ablactati a lacte et uberibus legis veteris, per Christum proveci sunt in virum perfectum, ut pro eo fortiter omne discrimen subeant. » Sic et S. Ambrosius in *Psal. cxviii*, ad illa verba : *Anticipavi in maturitate et clamavi* : « Talis, ait, ablactatus fuit Isaac, qui gladium patris percussoris non exhorruit. »

Hinc S. Paula, teste S. Hieronymo in ejus *Vita*, hunc locum Isaïæ juxta Septuaginta in tribulationibus et angustiis replicabat : « Qui ablactati estis a lacte, qui abstracti ab ubere, tribulationem super tribulationem expectate, spem super spem, adhuc pusillum propter malitiam labiorum, propter linguam malignam. Et Scripturæ testimonium in consolationem suam edissererat, ablactatorum esse, eorum scilicet, qui ad virilem ætatem pervenissent, tribulationem super tribulationem sustinere, ut spem super spem mereantur accipere, scientes quod tribulatio patientiam operatur, » etc.

VERS. 10. 10. QUIA MANDA REMANDA. — Dat causam cur Judæi quasi pueri indociles et incorrigibiles cœlestem scientiam doceri non possint, nec debeant, quia scilicet ipsi eam ejusque doctores irridunt.

Pro *manda remanda*, hebraice est לִשְׂפָתַי *tsaf lat-saf*, *manda mandando*, hoc est, *manda remanda*, קַף לַקַּף *kaf lakaf*, *expecta expectando*, id est *expecta reexpecta*. Notant S. Hieronymus, Haymo et Lyranus in hisce verbis esse mimesim, sive ethopœiam, quæ est relatio dictorum alienorum cum derisu.

(1) Juxta alium sensum quem indigitat Berthierus, et ut probabilem exhibemus, huic interrogationi : « Quem docebit scientiam? » etc., respondet Propheta, infantes et parvulos tantum, quos per ablactatos a lacte significat, nam alii omnes nil nisi irridere Prophetarum verba norunt.

Isaïas enim et Prophetæ sæpe edicebant : « Hæc mandat Dominus; » hinc isti vino dediti in conviviiis per irrisionem, hæc repetebant dicentes : « manda remanda, » id est iterum manda, o Isaïa, o Propheta ! « Expecta reexpecta, » id est iterum expecta, quasi dicerent : Prophetæ obtundunt nobis aures toties repetendo : « Hæc mandat Dominus, » et minantur aut promittunt ea quæ non eveniunt, jubent expectare modicum, nunc hic, nunc ibi, et nihil sequitur. Sic subinde etiamnum concionatoribus fit, ut improbi eorum conciones et minas rideant, repetant et subsannent.

Quare hæc Isaïæ verba frigide Judæi, R. David, R. Abraham, et post eos Vatablus, Isidorus Clarus, Pagninus et Forerius vertunt sic : *Lineam post lineam, præceptum post præceptum, parum ibi, parum ibi, q. d.* Isaïas : Hi tanquam pueri ruditer et sensim lentissime docendi sunt, lineam post lineam, præceptum post præceptum, perinde ac pueri docentur alphabetum. Nam non puerorum docendorum, sed illusorum et sanniorum hæc esse verba patet ex pœna quam vers. seq. eorum sanis intentat Isaïas. Unde Septuaginta sic vertunt : *Tribulationem super tribulationem expecta, spem super spem, adhuc parum, adhuc parum, propter irrisionem labiorum, et linguam alteram, quia loquentur populo huic dicentes eis : Hæc requies esurienti, et hæc est contritio, et noluerunt audire.* Ubi Nota : Septuaginta pro צַר *tsaf*, id est manda, legerunt צָר *tsar*, id est tribulatio; *vaf* enim et *resch* Hebræis vicinæ sunt litteræ.

Ex Hebræo *kaf lakaf*, id est *expecta reexpecta*, Nicolaitæ spurcum suum numen *Caulaucam*, quasi concubitus præsidem, efformarunt, ut docent Epiphanius, *heresi 13*, et Nicetas, lib. I *Thesauri Orthodoxiæ*, quos tacito nomine perstringit hic S. Hieronymus.

Moraliter, Richardus Victorinus, et ejus verba recitans Delrio, *adagio 747*, hæc Isaïæ verba referunt ad acedos et tepidos, etiam Religiosos, qui vitæ emendationem procrastinant.

Denique Syrus et Arabicus pro *tsaf* legentes צֵץ *tse*, id est exitus, excrementum, a radice צֵץ *iatsa*, id est exivit; et pro *kaf* legentes קו *ko*, id est vomere, vertunt : Syrus quidem sic : *Quia stercus supra stercus, et stercus supra stercus, et vomitus supra vomitum, et vomitus supra vomitum, modicum illuc, et modicum illuc*; Arabicus vero sic : *Apud quos scientia, vel doctrina est veluti vomitus supra vomitum, et stercus supra stercus in secessu, modicum in loco, modicum in loco, hic et ibi plenum est stercore* : ut respiciat ad vers. 8 : « Omnes mensæ repletæ sunt vomitu sordiumque. » Hinc patet versiones Syram et Arabicam factas esse ex Hebræo.

11. IN LOQUELA ENIM LABII. — Hebraice $\text{בְּלִקְנֵי שִׁפְתָּי}$ *Ver. 11.* *belaage sapha*, id est ut Lyranus, Forerius, Pagninus, *in balbutie labii*; Arias, *in blæsitatibus labii*, uti solent irridentes cum gestu linguæ et labiorum ad balbutiem composito loqui; quod Noster vertit

« loquelam labii : » blæsi enim et balbi videntur labiis pene solis loqui et pappare, uti et infantes eum incipiunt fari et balbutire. Unde Sanchez, cum dicitur, « in loquela labii, » putat alludi ad litteras labiales, quæ pueris familiares sunt, nempe B. M. P.; quare illi *babam* *abbam*, id est patrem, *mamam* matrem, *papa* pultes appellant: hæc enim litteræ compressis labiis formantur; hinc labiales vocantur, et jure infantiles vocari possunt. Unde clare Septuaginta et alii vertunt, in *irrisione*, vel *subsannatione labii*: qui enim blæse et balbutiendo cum viris, qui ætate grandes, ingenio vero et moribus infantes sunt, agit, ridet eorum infantiam. Hebraicum enim לעב *laac* proprie competit balbis, blæsis, sannionibus. Et forte alludit Isaias ad Ephraimitas qui blæsi erant: unde *Judicum* XII, 6, pro שבוֹלֵת *schibboleth* dicebant blæse שבוֹלֵת *sibboleth*: sic hic pro צו *tsaf*, id est manda, dicebant Judæi sanniones blæse טו *saf*. S. Paulus hæc verba non ad verbum, sed ad sensum reddit, dicens: « In aliis labiis » (unde et Chaldæus vertit, in *mutatione loquelæ*), quia locum Isaiæ adaptat dono linguarum Apostolis dato, qui aliis linguis non ad irrisionem, sed ad ædificationem loquebantur. Quanquam Salmeron, tom. I, pag. 33, putet in Hebræo vitiate *gimel*, pro vicino *zain* irrepsisse, et pro בלעני *belage*, uti jam legitur in Isaiâ, legendum esse בלעזי *belaeze*, id est in barbaris linguis, ac consequenter aliis ac diversis a vestra lingua: Hebræum enim לעז *loez* barbarum significat. Sensus ergo est, *q. d.* Isaias, vel potius per Isaiam Deus: Mea exhortatio ad pœnitentiam facta Judæis per Isaiam aliosque Prophetas, visa est vobis, o Judæi! molesta et ridicula, perinde ac si labiis blæsis, et lingua barbara locutus vobis fuisset: hinc Prophetarum quasi balbutiem imitando et subsannando blæse et balbutientes dicitis et repetitis: « Manda remanda. » Quare ergo per Chaldæos (qui videntur vobis blæsi et balbi) milites et ministros justitiæ meæ vos puniam, ut sannis peregrinæ suæ linguae Chaldaicæ vos incredulos arcessant et compescant, vosque jam devictos et captivos irrideant, vestraque Hebraica verba suis Chaldaicis subsannent et refutent: atque horum typo, figura et similitudine, tempore Christi mittam Apostolos, qui dono aliarum linguarum vestram pariter, o Judæi! incredulitatem arguent, vobisque videbuntur blæsi, et a vobis mundique sapientibus quasi stulti prædicatores crucis Christi subsannabuntur. In hunc enim sensum hæc verba Isaiæ citat Apostolus, I *Cor.* XIV, 21. Ita S. Hieronymus et Cyrillus.

Nota: Vox enim non proprie, sed adversative capitur pro *sed*: nam cum ait, « in loquela enim labii, » perinde est ac si diceret: « Sed, vel verumtamen, in loquela labii, et lingua altera loquetur » Deus per Chaldæos « ad populum istum, » ut eum redarguat.

Vers. 12. 12. CUI DIXIT: HÆC EST REQUIES MEA, REIFICITE LASSUM, etc., — *q. d.* Deus dixit: Ego multo fem-

pore optavi requiescere in Judæis tum jam, tum maxime tempore Christi, nec tantum optavi, sed et oravi et obsecravi eos, dicens: « Reficite » me, orando et obsecrando vos, « lassum. »

Secundo, et potius, « reficite lassum, » id est reficite debiles, miseros et fatigatos; in hac enim misericordia est mea quies et consolatio. Unde Deus per Prophetas non aliud quasi clamabat: « Quam misericordiam et miserationes facite unusquisque cum fratre suo, » ut patet *Zachar.* VII; sed ipsi noluerunt me audire, et contempserunt. Ita S. Hieronymus et Cyrillus.

13. ET ERIT EIS VERBUM DOMINI: MANDA REMANDA Vers. 13. (Hic sanniones Deus punit, et sannas in ipsosmet retorquet, *q. d.* Quia ipsi Prophetarum verba riserunt, dicendo: « Manda remanda, » hinc vicissim Deus, cum eos prement calamitas et clades, ridebit eos, dicetque): MANDA REMANDA, EXPECTA REEXPECTA, EXPECTA REEXPECTA (hinc fiet), UT VADANT ET CADANT RETRORSUM, — tanquam turpiter ab hoste superati, et resupinati, ut resurgere non possint, itaque ab eo conterantur et pedibus conculcentur, ac quasi inducti in venatorum retia capiuntur. Ita juste illusores illudit et punit Deus, juxta illud *Proverb.* cap. I, 25: « Despexistis omne consilium meum, etc. Ego quoque in interitu vestro ridebo, et subsannabo, cum vobis id quod timebatis, advenerit. » Sic narrat Suidas verbo *Datis*, quod Datis et Artaphernes Darii duces legatos in Græciam miserunt, urbium facturi periculum, et terram atque aquam postulaturi. Ac insulares quidem omnes assenserunt; Lacedæmonii vero utramque se daturos polliciti, coniectos in puteum terra obruerunt; se, quod postulatum fuisset, præstitisse testati (1).

14. ILLUSORES, — qui illuditis minas Prophetarum, dicentes: « Manda remanda. »

PERCUSSIVUS FOEDUS CUM MORTE. — Quasi dicant: Securi sumus de Assyriis et Chaldæis, non time-

(1) « Ut vadant, » etc., id est *quo factum est*, vel *quo fiet*. Nam ex contemptu verbi Dei orta est perditio Judæorum: perditio autem significatur verbis quæ *lappsum*, *confractioem*, *illaqueationem* ac *captionem* significant. Vide supra, VIII, 15. Dixit autem *retrosum cadere*, propterea quod periculosior lapsus is sit. Et in eis impleri prophetiam hanc significavit Evangelista cum ad vocem Domini, *ego sum, cecidisse retrosum* Judæos commemorat. Hujusmodi autem ruina designat eos non advertere in quæ mala collapsi sint. Deinde *confractio* irreparabilem reipublicæ labefactionem designare videtur: *illaqueatio* vero non solum complicationem scelerum, verum etiam animorum perplexitatem, in qua perpetuo degunt, nescientes quid sequantur, aut cui credant, cum non regem, non sacerdotem, non prophetam habeant. At *captio* designat omnimodam potestatem atque tyrannidem quam in eos exercet peccatum et diabolus: ducit enim infideles quo vult; nam sunt servi peccati. Et quæ patiuntur aviculæ in manibus puerorum qui eas laqueis ceperunt, multoque graviora, patientur ipsi a peccato et diabolo. Hæc quoque animadvertat: cætera peccatorum turba, qui, quia contempnunt verbum Dei, similibus malis subjecti sunt, eruntque perpetuo. (Forerius.)

mus eorum vastationem, nec mortem et infernum, id est locum et statum mortuorum, quæ nobis minantur Prophetæ, quasi pactum cum iis fecissemus. Est catachresis. *Secundo*, proprie Sanchez: Sicut, ait, Gentes mortem, id est Atropon aut fatum, et infernum, nempe Plutonem, aut *ἄδην*, in diis numerabant: sic Gentilium ritum imitati illusores hi, eosdem quasi deos venerabantur, certisque adhibitis ritibus et cæremoniis putabant se eos sibi demereri, et quasi cum iis pacisci, ut ab iis nihil mali timendum esset.

ET CUM INFERNO FECIMUS PACTUM. — Pro *pactum* hebraice est *כִּוְרִית* *chore*, id est visionem, *q. d.* Venimus in colloquium cum inferno: cum eoque transegimus et pepigimus. Dicunt Prophetæ multa visu horrenda esse in inferno: nos jam ea vidimus, nec horremus. Sic vulgo dicunt impii: « Diabolus non est tam ater ac pingitur. » Ita Vatablus.

Secundo, Viegas in *Apocalyps.* II, Comment. IV, sect. IV, num. 5, *chore* vertit provisionem, commeatum, cui est multorum conviventium, aut simul navigare volentium: id quod non faciunt, nisi fœderati, *q. d.* Cum inferno fecimus provisionem, seu commeatum, quasi simul navigaturi, et ad eundem inferorum portum appulsuri. Ita Sagis apparens dæmon, cum eis ludens, persuadet eis sibi bene esse, se esse lætum ac felicem, nec igne inferni multum cruciari; ac proinde ipsas post mortem eadem cum ipso læta sorte potituras.

Tertio, aliqui per mortem et infernum accipiunt regem Assyriorum: cum hoc enim pactum pepigerant Samaritæ, ejusque erant vectigales: unde sub ejus alis securi degebant, nihil timentes. His ergo denuntiat Prophetæ, hoc pactum esse periculosum et perniciosum; eo quod rex Assyriorum sit eos vastaturus, ac in mortem et infernum missurus (1). Addunt nonnulli hunc regem vocari mortem et infernum, quia dominabatur Põnticis

(1) Cum proceres Judæorum se prudentia et astutia singulari munissent adversus omnem eventum, qui reipublicæ videri posset exitialis, et principes regesque potentiores, a quibus calamitas metuenda erat, sibi variis artibus faventes fecisset et amicos! non videbatur facile tempestas, si quæ oriretur, in ipsos desævituræ esse.... Cæterum, *fœdus pactumque facere cum morte et cum inferno*, metaphorica est locutio, qua is de quo adhibetur, negatur in periculo mortis versari, quasi ei esset cum ea fœdus. Ejusmodi loquendi genus est et apud Lucanum, *Pharsal.* IX, 898, ubi de psyllis, quos putabant veteres morsus serpentium non timere:

Profert in mediis sedem posuisse venenis
Paxillis cum morte data est.

Unde hunc Jesajæ locum illustravit J. F. Gronovius, *Ob-servat.* lib. IV, cap. v. Ergo qui hic loquentes inducuntur profani et impii, tutos se et adversus omnem calamitatem securos profitebantur, quod essent in fœdere cum illis regibus et populis, a quibus solis exitium ipsis metuendum erat. Quanquam enim, II *Reg.* VIII, 7, legimus Hiskiam adversus regem Assyriorum rebellasse, primis tamen imperii sui annis tributum Ahaso impositum, regi Assyrio perpendit. (Rosenmuller.)

et Cimmeriis, ex eis colligebat exercitum. Hi autem vocantur inferi et infernus, quia in Ponto est Cerberion mons et oppidum; item Heraclea et specus, unde Hercules Cerberum extraxisse fertur; item Cocytus, Phlegethon et Tartarus. Denique apud Cimnerios inferni sedem collocat Homerus, sive ob perpetuas tenebras, sive ob metallorum frequentes fodinas, sive ob valles opacissimas et hiberno soli inacessas: unde Gentiles censebant illic esse inferni ostium.

Moraliter, S. Gregorius, lib. VI in lib. *Regum*, cap. II: « Impœnitentes, inquit, ut Saul, percusserunt fœdus cum morte et inferno. Cum morte quidem fœdus percutere, est mala audacter perpetrare, et ea semper agenda promittere. Mala quippe indesinenter faciunt; sed diligendo quod faciant, quasi a mortis amicitia se nunquam recedere pollicentur. Hi quippe in mortis fœdere quanto insensibiliores fiunt, viscera matris Ecclesiæ tanto acrius miserando quatiuntur. »

FLAGELLUM INUNDANS CUM TRANSIERIT, NON VENIET SUPER NOS, — *q. d.* Assyriorum flagellum et calamitas, cum pervaserit decem tribus, non veniet super nos (2).

Secundo et proprie, sicut Attila, sic Nabuchodonosor vocatur hic « flagellum Dei inundans, » et absorbens omnes gentes Judæis vicinas.

QUIA POSUIMUS MENDACIUM. — Causam dat Prophetæ præsumptæ securitatis, quasi dicas: Securitatis vestræ basis non est nisi spes mendax, quam habetis vel in idolis vestris, vel in nimia Dei misericordia, vel in fortitudine et opibus vestris: quam licet vos vocetis veritatem et securitatem, ego tamen voco mendacium et fallaciam, uti revera est. Adde esse verba illusorum, qui usurpant nomen et vocem Prophetarum, quasi dicant: Posuimus spem nostram in idolis, etc., quæ vos, o Prophetæ! mendacium appellatis. Denique Sanchez censet mendacii nomen idolis additum apud Gentiles, ex continuo usu non male audiisse, sed quasi honestum transiisse in communem nomenclaturam. Sic honestati sunt apud Romanos *Bruti*, *Porcii*, *Asinii*, etiamsi nominum etymon significet aliquid indecorum. Sic Leodientes aurigæ et nautæ socios suos etiam amicissimos, ex usu communi vocant *Dal*, id est diabolos. E contrario voces Latinæ et Græcæ *dæmones* et *dæmonia* male sonant, etiamsi etymon fuerit honestum, et a scientia deductum. Sic et voces *hostes* et *tyranni* olim peregrinos et principes signifi-

Nomina infamia ex usu honestantur.

(2) Vates hic, ut alias sæpius affectans elegantiam paronomasiæ in vocibus *דָּרַךְ דְּרָכָה* duas metaphoras licet diversi generis, inter se miscet. *Flagelli* enim proprie non est *inundare*. Verum quia idem ille exercitus, qui Israelitas magnis plagis affecit, eaque de causa rectissime *flagellum* dicebatur, simul instar *fluminis* extra ripas suas sævientis obvia omnia occupat et vastat: Prophetæ duas illas metaphoras inter se commiscens eundem exercitum vocat exercitum inundantem. Est autem utraque metaphora vatibus Hebræis, de exercitu hostili loquentibus, solemnibus. Vide *Jesaj.* VIII, 7, 10, 24.

cabant, nunc ex eorum abusu male audiunt.
 Vers. 16. 16. IDCIRCO HÆC DICIT DOMINUS. — Avolat Pro-
 pheta de more ad Christum, quem mendacio illu-
 sorum opponit, ut doceat in Christo solidam
 spem collocari, quam ipsi in mendacibus idolis
 collocabant: solet enim Deus ulcisci hominum
 scelera in lege nova non puniendo, sed sua cle-
 mentia ea curando, et condonando per Christum.
 Vide *Can. XLVI*. Sapienter Bias, et ex eo Ausonius:

Quod prudentis opus? cum possit nolle nocere.

Sensus est, *q. d.* Idcirco, ut scilicet vestrum pac-
 tum futile, et fiduciam mendacem sapientiore et
 solidiore consilio evertam, imo corrigam et emen-
 dem, hac de causa vobis licet indignis misericor-
 diter mittam Christum, qui Sionem, id est Eccle-
 siam, ædificet, cujusque ipse sit lapis angularis,
 id est fundamentum primum et imum, ut habet
 Apostolus, *Ephes. II, 20*; quod solidum firmiter
 omnes ejus partes connectet, et præsertim duos
 parietes, id est duos populos invicem contrarios,
 scilicet Judæorum et Gentium. Ita S. Cyrillus,
 Theodoretus et Augustinus, in *Psal. xciv*, imo
 S. Petrus, *epist. I*, cap. II, vers. 6, et Paulus ad
Roman. IX, 33, et Christus ipse, *Matth. XXI, 42*. He-
 braice est, *ecce ego pono in Sion lapidem probatum*
anguli, pretiositatis, fundamenti, id est angula-
 rem, pretiosum, fundamentalem, solidissimum;
 hunc enim lapidem ob soliditatem opponit arun-
 dini, id est vanæ et mendaci spei, quam Judæi in
 suis idolis reponebant; unde ait, vers. 18: «De-
 lebitur fœdus vestrum cum morte, et pactum ves-
 trum cum inferno non stabit;» quia arundineum
 est, non in solido lapide, puta Christo et Deo,
 fundatum (1).

(1) Est lapis probatus, proprie *lapis probationis*, talis
 lapis cujus soliditas et firmitas ita explorata et certa est,
 ut ædificio alicui substerni possit in fundamentum. Ad
 eandem firmitatis notionem pertinent etiam cætera epi-
 theta. Vocatur enim *lapis anguli* seu *angularis*, est autem
angularium lapidum non tantum sustinere ædificium, sed
 et illud compingere, quod ut faciant, supponuntur lapides
 esse primarii totius ædificii, magni, quadrati, solidi, in
 quos ædificii latera concurrunt. (Rosenmuller.)

Porro hi lapides angulares apud Orientales in magno
 honore habebantur, cum summa diligentia deligebantur,
 iisque, juxta Jahn (*Archæolog. Bibl.* tom. I, pag. 225), jus
 asyli et immunitatis tribuebatur.

Nulli cæterum dubium esse debet, inquit Forerius,
 quin lapis hic Christus sit, ut ex Evangelio et Paulo et
 Petro apparet. Nam hic est *lapis factus in caput anguli*,
 et nemo aliud fundamentum potest ponere præter id quod
 positum est, etc. Hunc 1^o dicit *lapidem probationis*, id est
 qui probatus tamen duritiam suam ac firmitatem servat;
 unde infra comparatur *saxo durissimo*, etc.; quam exa-
 minatus autem et quam probatus fuerit Dominus atque
tentatus per omnia, esse hominem qui ignoret arbitror
 neminem; 2^o *angularem*, quod duos parietes connectat;
*fecit enim unum ex duobus, dissolvens inimicitarum ma-
 ceriem*; 3^o *pretiosum*; quid enim conferri potest cum
 Homine-Deo? 4^o *vocat fundamentalem*; nam *fundamenti*
fundati, vel *fundamenti fundamenti*, imum fundamentum
 designat, id est, super quod totum ædificium construitur.

QUI CREDIDERIT, NON FESTINET, — scilicet volens
 statim lapidem hunc Sionis hic promissum, puta
 Christum, sibi exhiberi, non dicat cum illusori-
 bus: «Manda remanda, modicum ibi,» *q. d.* Ex-
 spectavimus eventum oraculorum, et nihil vide-
 mus secutum; sed exspectet patienter: quia suo
 tempore certissime promissionem meam com-
 plebo, juxta illud *Habacuc II, 3*: «Si moram fece-
 rit, exspecta illum: quia veniens veniet, et non
 tardabit.»

Nota: Septuaginta et ex iis S. Petrus, *II epist. x*,
 et Paulus, *Rom. x*, pro *non festinet* vertunt, *non con-
 fundetur*, *q. d.* «Non festinet» id est non trepi-
 det: non enim confundetur, sed spe sua potietur.
 Sic Virgilius de apibus ait:

Illæ intus trepida rerum per cerea castra
 Discurrunt;

ut sit metalepsis. Ita Leo Castrius.

Secundo, Sanchez, «non festinet,» ait, id est non
 fugiat: non enim confundetur. Solent enim qui
 confunduntur et pudefiunt, festinato se subdu-
 cere, ut fugiant hominum oculos: hinc fit, ut festi-
 natio pro pudore et confusione sumatur. Est et
 hic metalepsis, sed aliunde petita.

Denique Joannes Morinus, *Præfat. in Septuaginta*,
 censet Septuaginta pro *יָחִישׁ* *iachis*, id est *festinet*,
 legisse *יָחִישׁ* *iabis*, id est *confundatur*.

17. ET PONAM IN PONDERE JUDICIUM, ET JUSTITIAM Vers. 17.
 IN MENSURA. — A Christo suo revolat Propheta, et
 redit ad sua tempora, et ad ea quæ dixit vers. 13,
q. d. Ego Judæos illos illusores recte et accurate,
 quasi justo pondere et mensura judicabo, pu-
 niendo eos nunc per Chaldæos, et tempore Chri-
 sti per Romanos ac damnationem æternam. Patet
 ex seq. Septuaginta, pro *justitiam in mensura*, ver-

Ita hæc verba exclusive in sensu litterali ad Christum
 pertinent, ut ne sensu quidem imperfecto ad Ezechiam,
 ut aliqui ex Judæis (Aben-Ezra et Kimchius) existimant,
 referri possint; num, v. g. inquit Calmetus, de Ezechia
 dici potest, quod in eum crediderit populus Dei, quod
 illo regnante calamitates hic prædictæ Judæos afflixerunt,
 quod æquitatem et justitiam perfecte restituerit; quod
 tandem delere potuit pactum quod impii cum morte et
 inferno pepigerant, cum e contra sub Mañasse ejus filio
 tum crimina, tum Dei flagella totam Judæorum gentem
 veluti inundaverunt usque ad ultimarum interecionem?

Juxta ipsum Rosenmuller Judæi veteres hoc loco Mes-
 sias describi existimant, unde Scriptores novi fœderis
 eum discrete et directe ad Christum Jesum transferunt,
Rom. IX, 33; *x, 11*; *I Petr. II, 6, 7, 8*. Cujus interpreta-
 tionis indicium olim existisse in paraphrasi chaldaica pro-
 babile est, inde quod Raymundus Martini in *Pug. fid.*, li-
 bro II, cap. v, pag. 342, loci hujus paraphrasin sic de-
 scribit: *Ecce ego regem constituo in Sione regem unctum, regem*
validum et fortem... Quod vero hic locus a Judæis vete-
 ribus de Messia acceptus fuerit, causam potius scite re-
 petit ex *Psal. cxviii, 22*, in quo loco, ævo apostolico,
 unanimi consensu de Messia explicari solito, cum Messias
 conferri cum *lapide angulari* crederetur, factum videtur,
 ut omnia veteris Testamenti loca, in quo de *lapide angu-
 lari* sermo erat, ad regnum Messie adumbrandum revo-
 carentur.

tunt, *miseriordia tua in stateris*, quod S. Nazianzenus, orat. *De misericordia*, sic explicat, *q. d.* Misericordia Dei praestatur nobis pro ratione et mensura misericordiae, quam nos miseris praestiterimus: « Nulli enim, ait, rei misericordia Dei magis rependitur, quam misericordiae, ab eo qui juste omnia pensat et rependit. » Sic et S. Basilus in *Psal. cxxix*, putat his Isaiae verbis significari, misericordibus misericordiam impertendam pro modo et ratione meriti ejusque, iudicium vero expertibus misericordiae.

ET SUBVERTET GRANDOSPEM MENDACII. — « Grando » per catachresim significat subitam et fortem Dei punitionem, quam per Chaldaeos, Romanos et alios exercuit, qua subvertit mendaces spes Judaeorum, quas in idolis et regibus Aegypti aliisque reponebant. Idem significant aquae, quae inundatione sua protectionem, id est murum, quo se protegendos putabant, everterunt, quod vers. 18 clare vocavit « flagellum inundans. »

19. MANE DILUCULO PERTRANSIBIT IN DIE ET IN NOCTE, — *q. d.* Haec grandio, hoc flagellum cito et tempestive, quasi summo mane vos comprehendet, et durabit continuo integros dies et noctes. Significatur ergo hic celeritas et continuatio flagelli.

SOLA VEXATIO INTELLECTUM DABIT AUDITUI, — *q. d.* Haec calamitas Chaldaeorum Judaeos faciet intelligere oracula, et minas quas audiunt a Prophetis, docebit eos Deum timere et colere, non idola: nec enim utrorumque amor et cultus se compatiuntur, ut sequitur. Sicut ergo asinus non movetur minis nec promissis, sed baculo: ita et hi. Sic de Phrygiis olim dicebatur: « Phryx non nisi plagis emendatur. » Pro vexatio hebraice est זעזוע *ze-va-a*, quod alii vertunt, *terror*. Sic enim pueri duri minis et terrore coguntur ad officium subinde. Sed nostra versio magis apta et genuina est. Sic cap. xxvi, vers. 9, dixit: « Cum feceris iudicia tua in terra, iustitiam discent habitatores orbis. » Et *Psal. lxxvii*, 34: « Cum occideret eos, querebant eum. » Sic et Plato in *Symposio*: « Stultus, inquit, post acceptam plagam sapit. » Hinc Agesilaus de quibusdam Asiae populis dicebat: « Si libertate fruere, malos; si servirent, bonos fore. » Prudenter S. Bernardus, lib. I *De Consider.* cap. iii: « Hebetati, ait, cordis indicium est propriam non sentire continuam vexationem. Vexatio dat intellectum auditui, sed si nimia non fuerit: nam si sit, non plane intellectum dat, sed contemptum. Denique impius, cum in profundam malorum venerit, contemnit. »

20. COANGUSTATUM EST ENIM STRATUM. — *Primo*, Judaei sic exponunt: Per Chaldaeos redigemini, o Judaei! in eas angustias, ut duo conjuges non sint habituri locum ubi simul cubent, sed alter eorum loco et lecto extrudendus sit; utque lodi-ces et stragula non habeant tam magna, quibus uterque simul operiatur. Sed hic sensus frigidus est et Judaicus.

Secundo ergo et genuine, *q. d.* Deus: Vos, o Judaei! praeter me sponsum vestrum alios amatores, scilicet idola et diabolium, admittitis; itaque non potestis mecum in conjugio permanere, quia lectus amoris mei ita arctus est, ut non nisi sponsam et sponsum unum admittat, tertium, scilicet adulterum, omnino excludat: nec capere possit Deum et diabolium, Deum et mundum, Deum et mammonam (1): quocirca ego per Chaldaeos aliosque vos flagello, ut vos ad me reducam, utque deos alios a thoro hoc vestro et meo extrudatis. « Duo, inquit Ausonius, socios non recipiunt: amor et principatus. Omnisque potestas impatiens consortis erit, » ait Lucanus. Unde et Julius Caesar dicebat: « Malo esse in Gallia primus quam Romae secundus; » cumque Pompeius se superiorem non pateretur, uti nec Pompeius eum parem, bello ei imperium cum vita extorsit. Sic et Alexander, rogatus a Dario ut secum divideret imperium, respondit: « Sicut mundus non fert duos soles, ita nec terra duos reges. Quare aut te mihi subde, aut in crastinum aciem para; » paravit, et caesus regnum Alexandro cessit. Sic et Tragedus: « Nec regna socium ferre, nec tædæ (conjugia) sciunt. » Simile proverbium est: « Nemo potest duobus dominis servire, » *Matth. vi*, 24. Et: « Quæ autem conventio Christi ad Belial? » *II Cor. vi*. S. Hieronymus: Deus ergo solus vult occupare totum stratum cordis nostri; unde mandavit dicens: « Diliges Dominum Deum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, » *Deuter. vi*, 5. Vide ibi dicta. Hinc et Apostolus, *I Cor. x*, 20: « Non potestis, inquit, calicem Domini bibere, et calicem dæmoniorum: non potestis mensæ Domini participes esse, et mensæ idolorum. » Vere Lyranus in illud *Matth. cap. vi*, 24: *Non potestis servire Deo et mammonæ*: « Cor humanum, ait, non potest simul capere Deum et diabolium: sed suscepto diabolo per peccatum, exit Deus: suscepto Deo per charitatem, exit diabolus. »

Allegorice, Leo Castrius: Stratum Dei, inquit, id est Ecclesia, non capit umbram et veritatem, Mosem et Christum, legis onera et suave jugum gratiæ.

UT ALTER DECIDAT. — Hebraice est מְחַדְדָה מֵחֵטְאֵי מֵחֵטְאֵי *me-histarea*, id est a superfluendo, vel a superessendo, *q. d.* Ut non supersit alteri locus, sed alter decidat, uti recte vertit S. Hieronymus.

21. SICUT ENIM IN MONTE DIVISIONUM (*q. d.* *Sicut* vers. 21. in *Baal Pharasim*, quod significat « locum divisionum, » Deus pro Davide dejecit Philisteos, *II Reg. cap. v*, ibique Davidem victorem a Philisteis devictis et dispersis divisit et segregavit: sic con-surget et) STABIT (contra vos) DOMINUS, — ut vos dispergat, dividat et disperdat: et sicut pro Jo-

(1) Metaphora a dormientibus desumpta, quibus si vel lectus brevior, vel tegumentum, quo totos se obvolvere solent Orientales, somnum ceptum (Cf. Niebuhr, *Beschreibung von Arabien*, pag. 10), angustius obtigit, et turbata noctis quies.

sue in valle Gabaon stetit solem, et percussit Amorrhæos, non tam armis, quam grandine et saxis e cælo in eos dejectis, *Josue x*; ita pariter ipse contra vos, o Judæi! quasi adulteros et apostatas irascetur, atque iratus vos dejiciet et percutiet. Ita S. Hieronymus, qui allegorice hæc refert ad excidium mundi: tum enim erit *Baal Pharasim*, id est locus divisionum in valle Josaphat, ubi Christus separabit agnos ab hædis, atque agnis, id est sanctis, cælum, hædis et impiis gehennam assignabit.

UT FACIAT OPUS SUUM (opus a se decretum, scilicet vindictam et punitionem, exigentibus id Judæorum peccatis, quod tamen opus non est proprium Deo, si ejus indolem et innatam bonitatem spectes, sed) ALIENUM (et quasi) PEREGRINUM AB EO, — quia invitus et quasi coactus ab impiis hoc facit. Sic cum induxit diluvium orbi, fecit hoc tactus dolore cordis intrinsecus, *Genes. vi*; sic puniturus gemit dicens: « Heu! consolabor super hostibus meis, » *Isaia i, 24*. *Secundo*, « opus alienum et peregrinum, » est opus, puta punitio insolita et admirabilis. Quia enim Deus patribus Judæorum, ob eorum pietatem, fuerat benignus et beneficus; hinc posteris eorum impiis videbatur res insolita, et aliena a Dei more, experiri Dei iram et vindictam. Rursum quia hæc vindicta futura erat acris et inaudita, utpote inducens gentis et populi Dei excidium; hinc eis videbatur admirabilis, et plane extraordinaria. Unde Septuaginta vertunt, *perditio* (αἰσχύνη, pro quo Complutenses legunt ἀσπίς, id est *amaritudo*) *ejus aliena*.

Vers. 22. 22. ET NUNC NOLITE (illusores, qui illusistis Prophetas, et dixistis, vers. 10: « Manda remanda, » pariter) ILLUDERE (has meas minas), NE FORTE CONSTRINGANTUR (Vatablus vertit, *validiora fiant*) VINCULA VESTRA, — id est ne citius et arctius ab hoste constringamini, ne Deus per eum vos severius et graviori captivitate puniat. Sicut enim vulpes quæ in laqueum incidit, eo magis astringit nodum et laqueum, quo magis se ex eo expedire et extricare conatur: ita impii tergiversando, et illusores irridendo Dei minas et pœnas, magis et magis se iisdem involvunt et astringunt. Unde sequitur:

CONSUMPTIONEM ENIM ET ABBREVIATIONEM (*q. d.* Consumptionem et destructionem, eamque brevi futuram super totam terram, scilicet Judæorum) AUDIVI A DOMINO, — *q. d.* Non dicetis ultra: « Manda remanda, » quia brevi Deus cladem, quam vobis comminatus est, infliget: vestra enim irrisiones et scelera brevi complebunt mensuram peccatorum vobis a Deo statutam, itaque accelerabunt ejus vindictam.

Vers. 24. 24. NUMQUID TOTA DIE ARABIT? — Nota: Ab hoc loco ad finem usque capituli est continua parabola agricolæ, qua hortatur Judæos omnesque gentes ad bona opera, et ad frugem, *q. d.* Non semper arat arator, ut sementem faciat, sed *primo*, arat; *secundo*, cum aliquot diebus aravit, postea solvit boves, et glebas contundit, terræque superficiem

æquat et occat; *tertio*, ubi hoc fecit, sementem jacit, eamque germinantem sarrit, id est purgat a lolio; *quarto*, messem maturam demetit et colligit; *quinto*, triturat quæque secundum suam conditionem, scilicet omnia legumina, ut gith et cuminum, levius, puta per virgam aut baculum; frumenta vero, quæ difficilius excutiantur, gravius, scilicet in Palæstina plaustris, quæ quasi serras et dentes inferne habent, quibus circumactis super segetes grana excutiant; aut etiam bobus, qui ungula sua calcando ea expriment (1).

Jam hæc sic Judæis et hominibus applica. *Primo*, agricola est Deus; *secundo*, ager est Israel; *tertio*, agrum hunc serit Deus; semina sunt lex, gratia et dona Dei; *quarto*, deinde metit, colligitque fructus bonorum operum, quos ut eliciat, triturat, id est affligit nos, alios quidem gravius, alios levius pro constantia et robore fidei.

Sensus ergo est, *q. d.* Sicut agricola suis quodque locis, ordinibus, temporibus, modis serit, metit et triturat: ita Deus in Israele, et in magno hoc mundi agro nunc gratiam serit, nunc monet, nunc corripit, nunc punit, nunc miseretur. Vos ergo, o Judæi! et quæque gens studiose advertat et reflectat, quid quolibet tempore in se agat Deus: imo idipsum in se quisque advertat, quid hac die et hora in se operetur Deus: an serat, an metat, an trituret, studeatque Deo operanti cooperari et respondere, atque per ejus tribunal et afflictionem dare grana patientiæ, charitatis et aliarum virtutum. Ita S. Hieronymus, Vatablus et alii. Quocirca Sancti studiose et attente exceperunt omnes Dei inspirationes, monitiones, correptiones, tribulationes, etc., eisque vel cooperati sunt, vel eas patienter tolerarunt, ex iisque fructum quem Deus volebat, elicuerunt. Ita Samuel ad Deum: « Loquere, ait, Domine, quia audit servus tuus. » Ita David: « Audiam, ait, quid in me loquatur Dominus. » Et Paulus: « Domine, quid me vis facere? » Et Isaïas, cap. *vi*: « Ecce ego, mitte me. » Ita S. Franciscus, audiens aliquam Dei inspirationem, subsistebat, totumque se colligebat ad eam percipiendam, eaque percepta statim quod audierat executioni mandabat. Quocirca jure dicebat S. P. N. Ignatius, paucos scire quantum ipsimet Dei in se operationem impediunt, eique magna operaturo obicem ponant, quod vel non audiant Dei vocem, vel ei non cooperentur, uti deberent. Nimirum sola B. Virgo semper Dei vo-

(1) Omnes fere interpretes hic divinorum judiciorum consilia et modos edocere Prophetam asserunt, scilicet, ut notat Rosenmüller, Deum in castigandis improbis diversimode, sed summa cum sapientia agere, *judicium*, uti prius dixerat, vers. 17, *exigere adamussim*, et *justitiam ad perpendicularium*, temporum, hominum, rerum discrimina, omnia severitatis et lenitatis momenta exquisitissime expendere. Hæc involvit allegoria exemplo ducto ab agricultura et tritura, ut recte observavit Lowthius, *De sacra Poesi Hebræorum*, Prælect. x. Conferri meretur Paulsen, *vom Ackerbau des Morgenlandes*, pag. 96 seqq., et 127-138.

Dens
quasi a-
gricola
nunc se-
rit, nunc
metit,
nunc tri-
turat.

luntatem et gratiam attente excepit, eique ex æquo cooperata est, ut v. g. si reciperet gratiam intensam ut mille, eliceret actum intensum ut mille, idque continuo et assidue. Nullus cæterorum Sanctorum idipsam præstitit: infirmitas enim humana nunc in intentione, nunc in continuatione deficit, ut gratiam Dei non adæquet: qui tamen generosi sunt, eam quam maxime adæquare conantur; et hi maximos in virtute et gratia progressus faciunt.

Viderunt idipsum per umbram Gentiles; unde Alexander Magnus in Ægypto audivit Psammonem Philosophum, idque ejus dictum maxime probavit, quo affirmabat, « omnes homines a Deo regi: divinum enim esse id, quod in quolibet præsit atque imperet. » Ipsumque magis philosophice de eadem re sensisse, cum asseruit, « Deum omnibus hominibus communem esse patrem, sed proprios sibi filios eos adsciscere, qui hominum essent præstantissimi, hos nimirum formare, expolire, perficere. » Ita Plutarchus in *Alexandro*.

Moraliter S. Ambrosius, lib. III *De Interpellat.* cap. II, docet virum justum esse agricolam instar Dei: Nam, inquit, « hic quasi bonus agricola arat agrum suum quodam rigidioris abstinentiæ vomere; hic extirpat quidam falce virtutum, amputatrice vitiorum; hic stercoret humiliando se usque ad terram, sciens quia Deus de terra suscitavit inopem, et de stercore erigit pauperem; hic custodit fructus suos, ut illic uberius recondat. » Hac agriculturæ metaphora sæpe agens de Deo et rebus divinis utitur Scriptura, ut patet *Joan.* IV, 35; *Matth.* XXI, 33; *Joan.* XV, 1.

VERS. 25. 25. גִּיחַ. — Genus est seminis calidi et nigri: unde græce *μαλίδιον*, vulgo *nigella* dicitur. Vide Columellam, lib. VII, et Plinium, lib. XX, cap. XVII. Ruellius opinatur esse semen illud, quod rustici in Gallia sua lingua vocant *poivreton*, quasi minutum piper: eo quod tenuiores hoc semine cibos condire soleant vice piperis (1).

(1) גִּיחַ esse *nigellam*, *anethum*, ostendit Celsius, *Hierobot.*, part. II, pag. 70-72, condimentum esse, et cibis panibusque saporandis adhibitum fuisse observant veteres. Dioscorides, lib. III, cap. XCIII, et Plinius, lib. XX, cap. XVII, *melanthii*, vel *melanspermi* semen gratissime panes condit.

גִּיחַ eodem modo Arabibus, Græcis, Latinisque enuntiatum *קמחין*, *cuminum*, *Kummel*. Ne quem vero homonymia errorem pariat, cum species cumini plures sint, observandum est Hebræorum *cuminum* genuinum illud esse, quod doctores botanici *cuminum sativum* vocant, vel *cuminum semine longiore*, vel etiam *cuminum Romanum*. Quæ autem planta Germanis *cuminum* dicitur, veteribus herbarum magistris, Dioscoridi et Theophrasto, *carum* fuit, observante Celsio, *Hierobot.*, part. I, pag. 516. (Rosenmüller.)

Hæc autem sequentia verba סֵעָרָה נֶחֱמָן, quæ Vatablus vertit *hordeum signatum*, cum S. Hieronymus vertit « hordeum et milium, » alii significare volunt insignitum, præstantissimum, ut Dæderlein vertit *hordeum secretum*, et in nota subjecta addit, id e consuetudine populorum Orien-

Allegorice S. Hieronymus, *gith* et *cuminum*, id est populus rudis, leniter baculo corripitur: at frumentum, id est sacerdotes et sapientes, dura rota plaustrum calcabuntur, atque potentes potenter tormenta patientur.

26. ET ERUDIET ILLUM IN JUDICIO, — q. d. Deus Vers. 26. docebit agricolam cum judicio, et sapienter hæc omnia distribuere. Ita S. Hieronymus.

28. PANIS AUTEM COMMINETUR. — Est metonymia. Vers. 28. « Panis » id est triticum et frumentum, ex quo fit panis, solet in Palæstina rota plaustrum et dentibus tribulæ comminui, et majore vi excuti, tamen cum modo et moderamine: non enim in æternum sive perpetuo tribulatur; sed sic tribula ipsa circumducitur, aut ungula bovis calcatur, donec e folliculis excidant, non autem ut frangantur grana tritici, q. d. Ita pariter Deus vos, o Judæi! aliosque suos fideles non affligit, ut perdat et excindat; sed ut a paleis vitiorum expurget, et quasi grana selecta in horreo, id est in Ecclesia sua recondat. Ita S. Hieronymus.

NEC UNGULIS SUI COMMINET EUM. — Hinc videtur quod in Judæa, tempore Isaïæ, tritularint quoque ungulis equorum vel boum segetes calcantium: hæ enim calcando excutiebant e suis folliculis grana, uti etiamnum fit in nonnullis provinciis; licet id videatur negare S. Hieronymus, forte quod ejus tempore hic modus tritularandi apud Judæos in desuetudinem jam abierat; aut, ut Sanchez, quod ab equis solis tritæ non fuerint segetes, sed equorum ungulis, qui simul tribulas dentatas trahunt, aut plaustra serrantia (2).

tium illustrari, singula grana seligendi ac studiose discernendi, quam Itineraria laudant. סֵעָרָה est *zea*, *spelta* (vide Celsi *Hierobot.*, part. II, pag. 98 seqq., et E. C. Fabri *Specimen Botanol. bibl. in den Theolog. Analecten*, tom. I, part. I, p. 14), genus frumenti, simile farri, quod farris locum in multis locis implet, ubere ejus in Campania Italica proventu. Solent veteres, de *satis* loquentes, *tritium*, *hordeum*, *speltam*, inter se conjungere: veluti Homerus, *Odyss.* Δ, 144, in oratione Telemachi, Menelai fortunæ et agrum laudantis, quippe in quo præter alia sint:

Προῖ τε, ζεαί τε ἰδ' εὐρυφύες κρή λευκόν,

Triticum spelta et late germinans hordeum album.

(2) Ab altera quoque parte scientiæ agriculturæ argumentationem conficit. Novit, inquit, agricola quo instrumento unaquæque farris aut seminis species excutienda sit, et quod duriora grana duriori instrumento, tenera autem leviori: neque in hoc facile eum falli videas, ut asperiora mollioribus, et leviora duris granis superinducat. Ut sibi constet hujus loci sensus, sciendum quatuor apud Hebræos in usu fuisse tritularandi modos (vide *Annotat.* ad vers. 10, cap. XXVI), etiamnum in Orientalibus regionibus usitatos, de quibus egit Bochartus, *Hieroz.*, part. I, lib. II, cap. XXXI. *Primo*, baculis et flagellis excutiebant aliqua edulium genera, quæ tribulum ferre nequeunt, et alia etiam frumenta quæ metu hostis non possunt tuto in area sub dio tritulari, *Judic.* VI, 11; idemque fecerunt, qui minus frumenti habuerunt, quam quod area et tribulo dignum esset, *Ruth.* II, 17; *secundo*, traha seu trabea facta ex tabula, ferro, vel lapidibus exasperato, et quæ a bobus trahabatur; *tertio*, *plottello punico*,

Vers. 29. 29. UT MIRABILE FACERET CONSILIUM, ET MAGNIFICARET JUSTITIAM. — Pro *justitiam* Chaldæus vertit, *sapientiam*. Nota : In parabola sunt tria. *Primo*, est παραβολή, sive proparabola, quasi prologus parabola; *secundo*, est ipsum μῦθος, id est fabula aut parabola; *tertio*, est ἐπιμῦθος, sive postparabola, applicans parabolam ad mores vel instructionem nostram, ex qua colligendus est sensus, et scopus parabola. Proparabola hic fuit versus 22 : « Nolite illudere, ne forte constringantur vincula vestra. » Parabola fuerunt varia opera agricolæ, quæ naravit a vers. 24, hucusque. Postparabola est hic. Ita Forerius.

Sensus ergo est, *q. d.* Sicut in agricolatione, puta in subigendo agro, serendo, metendo, triturando suis locis et temporibus, Deus ostendit magnam sapientiam et justitiam, quasi distributivam, ut cuique tribuat, quod res et tempus exposcunt; ita pariter ipse in prophetia hujus capituli variam

rotas habente, de quo intelligendum est membrum posterius commatis nostri et comma sequens; *quarto*, boum et equorum unguibus, quo alluditur *Mich.* iv, 13, et hoc loco, vers. 28. De secundo et tertio triturandi modo Eduardus Pocockius, insignis philologus, qui et ipse regiones Orientis invisit, in *Comment. in Joel.* cap. iii, vers. 14, hæc dicit : « Duo vero hodie adhuc sunt horum instrumentorum genera, quorum unum conficitur ex gravissimis ligneis asseribus, quibus infinguntur cuspidatissimi lapides aut silices, qui a jumentis tracti per frumenta ordine digesta una vice exterunt grana, glumas frangunt, stramenque secant vel confringunt in minutissima frustula ad instar paleæ, quæ in jumentorum postea cedat alimentum. Alterum hujus instrumenti genus consistit ex duabus serreis rotis crenarum incisione notatis, dentibus acutissimis serræ instar præditis, quæ inter se connectuntur axe ligneo, quod cum per frumenta in area trahitur; idem efficit in conterendis granis; et frangendis scindendisque glumis et stramine, atque id quod priore loco descriptum est. Ad quem modum exterendi frumenta alterutro horum instrumentorum alluditur, *Jesaj.* xxviii, 27, 28. Conf. aliorum itineratorum testimonia, quæ collegit Paulsen, loco citato, cap. vi.

ostendit providentiam suam, et distributionem circa decem, et circa duas tribus, ac circa Christum. Quocirca non est, quod eam miremini : facit enim ipse ut sapiens agricola, qui pro rei exigentia agrum, id est orbem, ac præsertim Synagogam, et Ecclesiam suam, sive populum fidelem varie exercet et regit : nunc enim sarrit, et purgat; nunc triturat, et punit; nunc miseretur, et parcit; nunc colligit fructus, suosque sibi seligit et seponit.

Ita primo, vos, o Judæi! coluit assidua et paterna sua indulgentia. Deinde in vobis sevit semina legis et S. Scripturæ. Videte ergo ut digno virtutum et meritorum fructus ei reddatis. Post vero vocabit ad aream et trituram tribulationis, a qua tamen liberabit, reducetque in patriam, sicut agricola purgata per duram trituram frumenta in horrea recondit. Hoc enim proxime præcessit, et hanc trituram, ejusque examen, et finem ac fructum maxime in hac parabola urget Propheta. Cum ergo Deus vos trituret et castiget, ut grana pœnitentiæ et virtutum ac mutationis vitæ eliciat et excutiat, videte ne hoc opus Dei vestra duritie et pertinacia evertatis, et cogatis eum vos triturare usque ad consumptionem et excisionem, quam vobis impendere audivi in proparabola vers. 22. Sed potius tribulationem hanc patienter excipite, et per eam ad cor et ad Deum redite; ita fietis tritura et filii areæ Domini, ut dixit cap. xxi, vers. 10. Est enim hæc tritura amoris, non odii.

Allegorice Leo Castrius, *q. d.* Deus jam arat, occat, sarrit, id est preparat agros, id est animos Judæorum, ut tempore Christi in iis serat Evangelium, ac metat opera Christiana, digna Christo, digna Evangelio.

UT MIRABILE FACERET CONSILIUM, etc. — Alii vertunt, qui *mirificus est consilio, et magnificus opere.*

CAPUT VIGESIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Predicit excidium Jerusalem, quam ob munitionem vocat Ariel, id est, leonem Dei. Secundo, vers. 5, digreditur ad Chaldæos eam excindentes, dicitque victoriam eorum fore instar somni; brevi enim ipsosmet perdendos. Tertio, vers. 9, redit ad Judæorum cladem, quodque Deus auferet ab eis intelligentiam Prophetarum. Quarto, vers. 15, increpat sapientes eorum atheos, qui putabant se suaque consilia Deum latere. Quinto, vers. 17, predicit excæcationem Judæorum, et vocationem Gentium.

1. Væ Ariel, Ariel civitas, quam expugnabit David : additus est annus ad annum : solemnitates evolutæ sunt. 2. Et circumvallabo Ariel, et erit tristis et mœrens, et erit mihi quasi Ariel. 3. Et circumdabo quasi sphæram in circuitu tuo, et jaciâ contra te aggerem, et munimenta ponam in obsidionem tuam. 4. Humiliaberis, de terra loqueris, et de humo audietur eloquium tuum : et erit quasi pythonis de terra vox tua, et de humo eloquium tuum

mussitabit. 5. Et erit sicut pulvis tenuis multitudo ventilantium te : et sicut favilla pertransiens multitudo eorum, qui contra te prævaluerunt : 6. eritque repente confestim. A Domino exercituum visitabitur in tonitruo, et commotione terræ, et voce magna turbinis et tempestatis, et flammæ ignis devorantis. 7. Et erit sicut somnium visionis nocturnæ multitudo omnium Gentium, quæ dimicaverunt contra Ariel, et omnes qui militaverunt, et obsederunt, et prævaluerunt adversus eam. 8. Et sicut somniat esuriens, et comedit, cum autem fuerit expergefactus, vacua est anima ejus : et sicut somniat, sitiens, et bibit, et postquam fuerit expergefactus, lassus adhuc sitit, et anima ejus vacua est : sic erit multitudo omnium Gentium, quæ dimicaverunt contra montem Sion. 9. Obstupescite, et admiramini, fluctuate, et vacillate : inebriamini, et non a vino : movemini, et non ab ebrietate. 10. Quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros, prophetas et principes vestros, qui vident visiones, operiet. 11. Eterit vobis visio omnium sicut verba libri signati, quem cum dederint scienti litteras, dicent : Lege istum : Et respondebit : Non possum, signatus est enim. 12. Et dabitur liber nescienti litteras, diciturque ei : Lege : et respondebit : Nescio litteras. 13. Et dixit Dominus : Eo quod appropinquat populus iste ore suo, et labiis suis glorificat me, cor autem ejus longe est a me, et timuerunt me mandato hominum et doctrinis : 14. ideo ecce ego addam ut admirationem faciam populo huic miraculo grandi et stupendo : peribit enim sapientia a sapientibus ejus, et intellectus prudentium ejus abscondetur. 15. Væ qui profundi estis corde, ut a Domino abscondatis consilium : quorum sunt in tenebris opera, et dicunt : Quis videt nos, et quis novit nos? 16. Perversa est hæc vestra cogitatio : quasi si lutum contra figulum cogitet, et dicat opus factori suo : Non fecisti me : et figmentum dicat fictori suo : Non intelligis. 17. Nonne adhuc in modico et in brevi convertetur Libanus in Charmel, et Charmel in saltum reputabitur? 18. Et audient in die illa surdi verba libri, et de tenebris et caligine oculi cæcorum videbunt. 19. Et addent mites in Domino letitiam, et pauperes homines in sancto Israel exultabunt : 20. quoniam defecit qui prævalebat, consummatus est illusor, et succisi sunt omnes qui vigilabant super iniquitatem : 21. qui peccare faciebant homines in verbo, et arguentem in porta supplantabant, et declinaverunt frustra a justo. 22. Propter hoc, hæc dicit Dominus ad domum Jacob, qui redemit Abraham : Non modo confundetur Jacob, nec modo vultus ejus erubescet : 23. sed cum viderit filios suos, opera manuum mearum, in medio sui sanctificantes nomen meum, et sanctificabunt sanctum Jacob, et Deum Israel prædicabunt : 24. et scient errantes spiritu intellectum, et mussitatores discent legem (1).

Vers. 1. 1. VÆ ARIEL, ARIEL CIVITAS, QUAM EXPUGNAVIT DAVID. — *Ariel* hic significat Jerusalem, ut patet ex sequenti. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Proco-

pinus. Dicitur *Ariel*, id est mons Dei, inquit R. David; sed tunc *Ariel* per *he* scribendum esset, dicensque *hariel* : jam autem dicitur *Ariel* per

Jerusalem vocatur Ariel, est Iec Dei, eur?

(1) Eodem tempore cui præcedentis capituli vaticinium assignavimus, id est primis Ezechie annis, et hoc editum esse suadet, et argumenti similitudo, et idem fere orationis tenor.

Primo igitur, fatum urbis Jerusalem totiusque regni Judaici, de quo in ultima cap. xxviii parte sermonem incipit, hoc capite representat Propheta : *primo*, per obsessionem arctissimam, et redigentem obsessos ad desperationem, 1-3; *secundo*, per eversionem obstaculorum, ac irruptionem hostium repentinam et devastatricem, 3-6; *tertio*, per insatiabilem victorum victos deprædantium rapacitatem, 7, 8.

Secundo, cum Propheta vastationem Jerosolymorum describeret, videt subito ea quæ dicebat, sicut nequæ aliam suam quam aliorum Prophetarum oracula, Judæos, veluti stupiditate laborantes non intellecturos, hancque insipientiam cæcitati commixtam tam in præpositis quam

in subditis exponit, 9, 10; et ut dicere poterant : Sufficiunt nobis libri legis et Prophetarum; huic objectioni occurrit dicens quod legem et prophetas nequaquam intelligerent tam legis doctor quam qui litteras non didicerunt, sicut librum signatum, neque docti neque indocti legere possunt, 11, 12.

Tertio, causas hujus obscurationis, simulque eorum ruinæ aperit : *primo*, quod externam tantum justitiam persequerentur, cordis autem quod Deus primum respicit, sanctificationem nihil curarent, 13; propter quam hypocritam rationem colendi Deum, se eos punituram prædicat, efficiendo ut cum supervenerit ipsis malum, non sit illis consilium, quo eripiantur ex illo neque prosit eis tunc sapientia sua, 14; *secundo*, eorum dissimulandi studium, divinæ omniscientiæ et omnipotentia contrarium et injuriosum, 15, 16.

Quarto, ut complementa hujus fati, scilicet eversionis

aleph. Ariel ergo idem est quod leo Dei, idque primo, ob fortitudinem et principatum. Sicut enim leo bestiarum, ita Jerusalem urbium erat princeps, et inter eas arte et natura ita munita, ut Jebusæi ejus arcem Sionem occupantes riserint Davidis copias eam oppugnantes, posuerintque in muris cæcos et claudos, quasi ab iis solis urbs defendi posset, II Reg. v. Sic Judas, cujus sedes erat in Jerusalem, vocatus est leo vel læna a Jacob patriarcha, Genes. XLIX, 9, et a Balaam, Numer. XXIII, 24, quo alludit hic Isaias: hinc vocatur leo Dei, quia quæ Dei sunt, magna sunt. Sic vocantur cædri et montes Dei, id est magni. Rursus Dei, quia erat populus Dei cultui addictus: unde

Secundo. Secundo, Jerusalem dicitur Ariel, ob templum et altare in ea existens, quod Ezech. cap. XLII, 13, dicitur Ariel, quia in altari maxime relucet fortitudo, majestas et cultus Dei: et quia Ariel, transposita littera iod, ut transponit Ezechiel, significat maledictionis seu peccati arietem, qui scilicet pro peccato in altari offerri solebat a radice ארר arar, id est maledixit, et אר אר, id est aries. Ita Arias. Addit Vilalpando, tom. II, pag. 208 in fine, communem esse Doctorum sententiam templum habuisse formam leonis: nam a fronte erat latum, et a tergo angustum instar leonis, inquit Vatablus: hinc vocatur Ariel, id est leo Dei: sicut Belgium suo situ leonem refert; unde vocatur Leo Belgicus. Belgium ergo vocari potest Ariel, eique ita jam vastato recte competunt ea, quæ hoc cap. Arieli prædicit Isaias. Simili schemate Apollonius, teste Strabone, Alabandam urbem vocabat «cistam scorpionibus plenam inversam;» hoc ænigmatè significans Alabandæ cives pessimos. Ea enim civitas ita montibus supposita esse videtur, ut cistæ formam imitetur: ea quoque regio scorpiis abundabat.

Tertio. Tertio, si pro Ariel uno puncto mutato legas אריל uriel, id est lux Dei, vel ignis Dei, notabit Prophetiam et Prophetas, item sententiam legis et Prophetarum, quæ erat in Scribis et Pharisæis, ac Sacerdotibus Hierosolymæ: Pontifex enim in pectore gestabat urim et tummim, id est doctrinam et perfectionem, ut dixi Exodi, cap. XXVIII, 30. Unde IV Esdræ v, 20, Uriel est nomen Angeli revelantis arcana, sicut est Gabriel, Raphael, Michael. Unde Lexicon Syriacum: Ariel, inquit, civitas dicta est a nomine fundatoris, qui dicebatur Ariel; et Ariel, id est lux Dei, est Jerusalem. Verum omnes Interpretes legunt Ariel, id est leo Dei, non Uriel, id est lux Dei.

Sensus ergo est, q. d. Væ Ariel, id est Jerusalem, quam a Jebusæis occupatam expugnavit David, quæ olim ut læna fortissima frendeabat in

et reprobationis Judæorum, prædicit Isaias, primo, translationem fidei ad Gentiles, 17; secundo, conversionem eorumdem et salutem, 18, 19; tertio, submersionem hostium fidei ac justitiæ adversantium, 20, 21; quarto, confusionem, pudorem et seram Judæorum agnitionem et ad Deum reversionem, 22, 23.

gentes, illa nunc miserime a Chaldæis vastabitur, et postea a Romanis: sicut enim primo eam cepit David cæsis claudis et cæcis, quos Jebusæi loci munitioni præfidentes ad derisionem Davidis constituerant: ita secundo eandem capiet Christus alter David, et Davidis filius ac hæres, atque per Titum et Romanos occidet cæcos Judæos et claudos in semitis Dei, Christi irrisores. Ita S. Cyrillus, S. Hieronymus, Procopius.

CIVITAS, QUAM EXPUGNAVIT DAVID. — Aquila vertit, πορὶνη παρεμβλήσας; David, id est civitatula (ut vertit S. Hieronymus) castrametationis David; Symmachus, castrum David; Theodotion, circumvallatio David.

ADDITUS EST ANNUS AD ANNUM: SOLEMNITATES EVOLUTÆ SUNT. — Primo, sensus est, q. d. Post duos, id est paucos, annos Hierosolymæ majestas everteatur, tumque ejus festa erunt evoluta et cessabunt. Ita Adamus et Forerius. Hic sensus genuinus est; sequitur enim: «Et circumvallabo Ariel,» etc.

Secundo, Dionysius, q. d. «Additus est annus ad annum, id est, evoluti sunt jam anni decreti a Deo excidio Hierosolymæ.

Tertio, S. Thomas, Haymo, Hugo et Sanchez putant hic significari calamitatis et vastationis Hierosolymæ durationem, q. d. Succedent anni annis, et tempora temporibus; neque tamen cessabit vastitas Hierosolymæ, neque longum solemnitatum ejus silentium, q. d. Multis annis et festis in exsilio et sordibus hærebunt Judæi.

2. ET CIRCUMVALLABO ARIEL, — scilicet Jerusalem, Vers. 2. primo, per Chaldæos, ait S. Hieronymus; secundo, per Romanos, ait idem S. Hieronymus et Cyrillus. Hinc allusit Christus Luca cap. XIX, vers. 43, prædicans obsidionem et cladem Hierosolymæ per Titum (1).

Insulse Calvinus excidio Arielis, id est Hierosolymæ, infert excidium Romanæ Ecclesiæ. Audi eum more suo vitulantem et subsannantem:

Calvini
paralogismus.

(1) Quænam Judæorum fata hoc vaticinium respiciat, non una est interpretum sententia. Alii enim, ut v. g. Calmetus, ad obsidionem Hierosolymæ a copiis Sennacherib tentatam referunt; alii ad expugnationem hujus urbis per Chaldæos sub Nabuchodonosore; alii tandem ad ultimam Hierosolymæ obsidionem et eversionem per Romanos. Verum enimvero quæ hic denuntiantur de urbe obsidione cingenda, circumdanda vallo erigendisque adversus eam propugnaculis, nemo est qui doceat ex historia, illo tempore quo Sennacheribus urbi obsidionem intentabat facta esse, vel fieri potuisse (vide infra, XXXVI, XXXVII, et IV Reg. XIX), historiæ igitur et vaticinii summæ magis consentaneum est ut ad veram Hierosolymæ obsidionem sub Nabuchodonosore, in sensu litterali proximiori et imperfecto; et in secundo litterali sublimiori ad ultimam sub Romanis expugnationem hanc prophetiam referamus. Quem ultimum sensum eo magis pro certo tenendum asserimus quod Christus ipse eum veluti sacravit, cum tertium versum in oratione de extremo Hierosolymæ fato produxit (Luc XII, 43); et decimum tertium versum in Judæis ad quos loquebatur adimpletum proclamavit (Matth. XV, 8, 9; Marc. VII, 6, 7); et S. Paulus versum decimum quartum in I ad Cor. I, 19, et ipse ut prædictum ab Isaiâ et suo tempore adimpletum usurpavit.

« Hinc colligi potest quam ridiculi hodie sint Romanenses, qui cathedræ Petri Ecclesiam affigunt, ac si nusquam domicilium in toto corde reperire possit Deus, quam in Romana Sede. Anne ulla hujusmodi promissio Romæ data est, qualis Hierosolymæ? Hæc requies mea in sæculum sæculi: hic habitabo, quoniam elegi eam, *Psalm. cxxxi, 14*. Quod si data esset, nonne videmus quid de Hierosolyma pronuntiet Isaias? Deum scilicet expelli ubi doctrinæ locus non est, ubi cultus Dei corrumpitur? Quid igitur Roma, quæ nullum testimonium habet? » Insulse, inquam, aliud est enim Roma, aliud Romana Ecclesia et cathedra Petri. Fatemur Romam, æque ac Jerusalem, everti posse, ac sæpius eversam esse: negamus romanam Ecclesiam et cathedram Petri everti posse. Firma enim et clara est Christi promissio Petro, ejusque Sedi et successoribus data: « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam, » *Matth. xvi, 18*. Ecclesia vetus et Judaica audivit a Deo: « Hæc requies mea in sæculum sæculi, » quando nimirum durabit Mosaica lex et vetus hic rerum umbrarumque status. Nam *Jeremæ xiii, 10*, et alibi, docet ac prædicat Deus eam abrogandam per Christum et Ecclesiam Christianam, uti demonstrat Apostolus *Hebr. vi, 7*. At vero nulla Scriptura docet Ecclesiam Christi abrogandam per aliam quæ ei successura sit: imo vero omnes asserunt eam fore perennem planeque perpetuam. Porro Ecclesia est monarchia Christi, qui sui loco in monarchia hac caput et vicarium suum constituit S. Petrum ejusque successores. Ecclesia enim visibilis acephala et sine capite visibili esse ac regi nequit: perinde ac regnum sine rege, aut regis vicario esse et regi nequit. Ergo si æterna est Ecclesia Christi, æternus quoque est Pontifex Romanus, qui ejus est caput et rector: æternus quoque Spiritus Sanctus, utriusque director, ne in fide et religione erret.

Primo. ET ERIT MIHI QUASI ARIEL. — Aliter hic accipitur Ariel quam vers. 1. *Primo*, S. Hieronymus putat hic agi de instauratione templi et urbis, prædici- que quod ad pristinum splendorem non perveniet, unde non vocari *Ariel*, sed *quasi Ariel*. Verum hic non agitur de restauratiōe, sed de ever- sione urbis.

Secundo. *Secundo*, alii *Ariel* accipiunt in dativo, *q. d.* Ariel, id est Jerusalem, erit, vel occurret mihi Deo, quasi si occurrat Arieli, id est leoni fortis- simo, a quo laceretur: ego enim ero illi crudelis ut leo, imo ut læna, dum lactat catulos, uti dicitur *Osee cap. v, 14*. Unde Forerius: Comparat, ait, se Deus leoni, urbem prædæ, *q. d.* Tu quæ aliis eras leo et prædator, mihi nunc quasi leoni et prædatori tuo vicissim præda eris.

Tertio. *Tertio*, alii: Jerusalem, inquit, « erit mihi quasi Ariel, » id est quasi leo; sicut enim leo cir- cum se multa habet cadavera, ita Jerusalem plena

erit civium cadaveribus. Rursus alii: « Erit mihi quasi Ariel, » *q. d.* Oppugnabo hanc civitatem, sicut leo ferox et noxius a pastoribus circum- dari oppugnarique solet: tractabo eam non ut אַרְיֵאל *uriel*, id est ut civitatem Dei, sed ut אַרְיֵאל *ariel*, id est ut leonem Dei.

Quarto, et melius, Chaldæus, Vatablus, Lyranus **Quarto** et Adamus: *Ariel*, aiunt, hic vocatur altare, uti et *Ezech. xliii, q. d.* Sicut altare circumdatur sanguine victimarum, et in eo quasi natal: ita ego Deus per Chaldæos quasi sacerdotes meos, hanc urbem, quasi altare, sanguine impiorum civium cruentabo, et quasi consecrabo Deo, id est mihi meæque vindictæ (vide *Can. xxxvi*), ut, sicut juxta altare stratæ jacent jugulatæ pecudes, ita in Jerusalem stata jaceant incolarum cadavera. Sic ait Jeremias cap. *xv, vers. 3*: Congrega eos quasi gregem ad victimam, et sanctifica eos in die occisionis. » Et Isaias, cap. *xxxiv, 6*: « Victima enim Domini in Bosra. »

Quinto, valde apposite Arias Montanus explicat, *q. d.* Jerusalem, quæ olim erat Ariel, id est leo fortissimus, jam erit Ariel, id est maledictio pro peccato suo quasi aries Deo immoletur et occidatur. Unde Arabicus vertit, *et erit (fiat) sicut terra Ariel*. Ludit eleganter in voce *Ariel*, sicut si dicas: « Ara ab hoste facta est hara. » Sic ludit Poeta in voce *sustulit*, cum ait:

Quis neget Æneæ magni de stirpe Neronem?
Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem.

Nero enim matrem sustulit, id est occidit: Æneas vero patrem Anchisem in humeros sustulit, ut eum ex excidio Trojæ educeret.

Sic lusit in voce *extinguere* Argæus faciens iter per Selinuntem. Cum enim in monumento quodam hoc elegiacum carmen vidisset scriptum:

Hos extinguentes, Mars, forte tyrannida, sævus
Pone Selinantis mœnia, stravit humi.

« Jure peristis, inquit, qui tyrannidem arden- tem conati sitis extinguere: contra oportuit illam sinere, donec tota deflagraret. » Arripuit jocum ex occasione verbi *extinguere*: extinguitur enim quod opprimitur; et extinguitur incendium, dum rebus omnibus combustis desinit.

Allegorice Leo Castrius: Judæi, inquit, qui olim erant *Ariel*, id est leo Dei, jam erunt Ariel, id est leo contra Deum; quia Christum agnum Dei, imo Deum, Deique Filium occident et cruci- figent. Unde de eo dicitur *Psalm. xxii, 14*: « Aperuerunt super me os suum, sicut leo rapiens et rugiens; » et vers. *22*: « Salva me ex ore leo- nis. »

3. CIRCUNDABO QUASI SPHERAM IN CIRCUITU TEO, — Vers. 3. id est circumquaque, ait Vatablus, per Chaldæos instar spheræ vel coronæ cingam et obsidebo te. Septuaginta pro אֲדָדִיר *caddur*, id est quasi spheram, legunt אֲדָדִיר *caddavid*, mutatis punctis, et pro *resch* legendo ei affine *daleth*: unde vertunt, et cir-

cumdabo sicut David super te, q. d. Sicut David ob-
sedit et expugnavit Sionem, ita ego te, o Jerusa-
lem, o Sion! obsidebo et expugnabo.

Vers. 4. 4. DE TERRA LOQUERIS, etc., ET ERIT QUASI PYTHO-
NIS DE TERRA VOX TUA, — *q. d.* O Sion, o popule
Juda! qui antea attollebas cristas, et magno to-
nabas eloquio æque ac supercilio, jam in vasti-
tate petes cryptas et cavernas, atque ibi ab hoste
inventa et vulnerata ad mortem, gemes de terra
in quam corrues, eritque vox tua quasi pythonis,
id est exilis et lugubris, qualis est spirituum vel
umbrarum, quas python, id est necromanticus
(python enim dicitur a *πυθίων*, id est interrogo,
quod animas mortuorum evocet, et interroget
secreta, quæ scire cupit) evocat ab inferis, et fa-
cit loqui sub terra, vel ex ventre hominis aut ani-
malis (quæ proinde et ipse *pythones* vocantur);
harum enim vox est gracilis, flebilis, hiulca, con-
fusa, gemebunda: talis erit et vox tua, o Sion!
sub terra morientis. Sic Ovidius, libr. V *Fastor.*,
ait de umbra Remi:

Umbra cruenta Remi visa est assistere lecto,
Atque hæc exiguo murmure verba loqui.

Et Virgilius de animabus, vel umbris principum
Græcorum Æneæ in inferno occurrentium ait:

Pars tollere vocem
Exiguam; inceptus clamor frustratur hiantes.

Vers. 5. 5. ET ERIT SICUT PULVIS TENENS MULTITUDO VENTI-
LANTUM TE. — Hoc est, copię Chaldæorum ven-
tilantium et exagitantium Judæos erunt innu-
meræ, celerrimæ et violentissimæ instar pulveris,
qui a turbine, et favillarum, qui in incendio a
vento excitantur. Ita S. Hieronymus. *Secundo*, et
melius, *q. d.* Chaldæi, qui « contra te » o Sion!
« prævaluerunt, » teque ventilant, mox a tua
clade Deo vindice conterentur et dissipabuntur,
sicut pulvis et favillæ a vento dissipantur et eva-
nescunt. Ita Adamus, Sanchez et alii. Digreditur
hic Propheta, incipitque vaticinari contra Babylo-
nios eversores Judæorum, pergitque in eo usque
ad versum 9 (1).

(1) Fere omnes interpretes his quatuor versibus Isaiam
depingere repentinam hostium dissipationem atque in-
teritum existimant, ut ipse noster Cornelius; hæc forsitan
præcipua causa fuit ob quam Calmetus et alii hoc vati-
cinium de Sennacheribi expeditione intelligendum cen-
suerunt. Attamen sunt qui feliciori sensu, juxta nos, hæc cum
superioribus ita connectant ut vates hic pergat in des-
cribenda obsidione urbis Hierosolymitanæ, et qui compa-
rationem cum pulvere unice referunt ad multitudinem
hostium urbem coarctantium et veluti nebula quædam
pulveris, terram operientium. Ego, inquit Forerius, certe
obscura esse fateor quæ hic dicuntur, et hostibus Israelis,
maxime Assiriis, qui ab angelo Domini percussi sunt,
posse aptari, si superficiem verborum attendas, non du-
bito. Obscuritatem tamen a Propheta affectatam existi-
mo, ut post hos versus videbis: et hæc ut pro hostibus
et contra Jerosolymam dicta accipio.

Hæc est etiam Berthieri sententia, qui eam stabilire
conatur, vers. 7 et 8, sic exponendo: Hunc esse Prophetæ

6. VISITABITUR IN TONITRUO ET IN COMMOTIONE Vers. 6.

TERRÆ. — Aliqui hæc referunt ad Jerusalem: unde
Adamus putat esse catachresin, qua tantum
significetur crudelissimum fore hoc ejus excidium;
aut, ut Vatablus et Castrius, quod proprie toni-
trua, terræ motus, etc., in expugnatione Hieroso-
lymæ configerint, licet in Scriptura non narren-
tur. Sic enim Josephus, libr. VII *Belli*, cap. XII,
narrat, ante obsidionem Titi, in Jerusalem visa
esse in aere prælia et currus equorum, cometem
gladiatum, vocem Angelorum dicentium: « Mi-
gremus hinc; » portæ templi gravissimæ com-
motionem et apertionem ultroqueam. Verum, ut
dixi, hæc usque ad versum 9, spectant Babylo-
nios, non Judæos, *q. d.* Babylonii instar pulveris
et favillæ dissipabuntur; quia Deus eos quasi to-
nitruis concutiet et exanimabit, terræ quoque
horribili motu terrebit, turbine et procella vehe-
menti convolvit, et desuper erumpente flamma
consumet. Quando, et quomodo hæc facta sint,
Scriptura non narrat. Quocirca *secundo*, certius
et verius hæc accipiemus per catachresin, ut tan-
tum significant acrem et gravem fore plagam
Chaldæorum: hanc enim, qualiscumque ea sit,
in Scriptura significat ignis, gladius, tonitru,
terræ motus, turbo et procella; præsertim, quia hæc
hominibus afflictis, pavidis et attonitis in mente
et phantasia observantur, ut undique omni plaga
se feriri putent, juxta *Can. XXXII.*

Vers. 7. 7. ET ERIT SICUT SOMNIUM, — *q. d.* Chaldæi victores
Judæorum non ditabuntur, nec diu læta-
buntur: nam instar somni evanescent tam ipsi
quam eorum opes et spolia quæ a Judæis retule-
runt. Sic et Vespasianus ejusque filius Titus, qui
Hierosolymam everterunt, cito perierunt, ut patet
ex Dione et Suetonio. Ita S. Hieronymus. Unde
Ambrosius, libr. *De Joseph*, cap. VI, ex hoc loco
docet, bona et delicias hujus mundi, ut somnium
nos pascere: quia postquam transierunt, æque
famelicos nos relinquunt; sicut qui somniat se
comedisse, post somnium inanem se reperit. Sic
recte dixerunt Plato et Philo: « Spes mortalium
sunt somnia vigilantium. » Sic dæmon magis et
sagis sæpe illudit; et per eorum præstigias aliis,
ut putent se mira videre, mire epulari, esse in

sensum, inquit, ex versibus immediate sequentibus con-
stat, quæ ex omnium confesso, Jerosolymæ incolæ res-
piciunt. In iis enim Isaias quasi ad ebrios non a vino, sed
a stupore et in gravi sopore demersos loquitur, ita ut nec
videre nec intelligere queant. Porro hi duo versus 7, 8,
hunc exitiosum statum prænantant. Gentium multitudo
circa Jerusalem coarctata Judæis apparebit quasi som-
nium, quod præter spem venerit, renoque citissime
confecerint, moxque omnia disparuerint tanquam som-
nium. Periculum eis imminens ne quidem præsentient,
vel se illud evasuros confident; quam fiduciam quanto
vanam esse mox hostium victoria ostentabit.

Hæc igitur expositio sicut Forerio et Berthiero, magis
nobis arridet, quippe quæ et sibi perpetuo constat, et
superioribus et sequentibus cohæret: quam etiam ex
parte alii interpretes attingunt, ut notat Forerius; sed
nequaquam usque ad finem persequuntur.

conviviis omni deliciarum genere instructissimis: at, paulo post desinentibus præstigiis, quibus dæmon phantasiam eorum illudit, omnia evanescent, et ipsi se inanes ac famelicos reperiunt, videntque se vere non comedisse.

Vers. 9. 9. **OBSTUPESCITE.** — Redit ad Judæorum vastitatem: ad Judæos enim hæc pertinere docet Christus *Matth.* cap. xv, 8, ubi ex hoc Isaïæ loco Judæos arguit dicens: « Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me. » Assurgit hic zelosus Propheta ad tertium concionis tonum, *q. d.* O stupidi, fluctuantes, cæci, et non vino, sed vesania ebrii illusores Judæi, tum moderni, tum futuri tempore Christi: Deo nimirum juste vos ob peccata hæc cæcitate puniente.

Vers. 10. 10. **QUONIAM MISCUIT VOBIS DOMINUS SPIRITUM SOPORIS.** — Pro *soporis primo*, Chaldaeus vertit, *erroris*; *secundo*, Theodotion, *ἁστυασι*, id est *mentis excessum*; *tertio*, Aquila, *καταφώραν*, id est *gravem somnum*. Hebræum enim *תַּרְדֵּמָה* *tardema* significat altissimum soporem, et quasi veternum, qui homini oculorum et aurium usum omnemque sensum adimit, qualis fuit ille immissus Adæ, ita ut non senserit sibi costam detrahi, ex qua formata est Eva, *Genes.* cap. ii, et sopor immissus Jonæ; cap. i, 5, et Abrahæ; *Genes.* cap. xv, vers. 12. Unde *quarto*, Septuaginta vertunt, *κατανώσειν*: videntur enim ipsi *κατανώσειν* posuisse pro *κατανοσάσθαι*, id est soporatione, ut vult Leo Castrius. Noster tamen Interpres, *Rom.* xi, 8, vertit, « compunctionis, » non illius quæ animum pungit, et ad pœnitentiam ducit, sed potius illius quæ mentem in malo transpungit et defigit. Vide ibi dicta. « Compunctionis » ergo, id est pertinaciæ in malo defixæ. Unde sequitur:

CLAUDET OCULOS VESTROS, PROPHETAS ET PRINCIPES VESTROS, QUI VIDENT VISIONES, OPERIET, — *q. d.* Deus excæcabit corda vestra, velabit et operiet vobis Isaïam, aliosque Prophetas, ne eos intelligatis. Ita S. Hieronymus, Cyrillus et Procopius. Vide *Can.* xxvii. *Operire enim Prophetas*, est ita occultare illorum sensa, ut, etiamsi eos audias aut legas, non intelligas, sed videaris tibi legere Hebræa aut peregrina, aut sicut in libro signato, ut sequitur. Quod subdit, « principes vestros, » per congeriem additum est, ut patet ex eo quod sequitur: « qui vident visiones; » frequens enim erat apud Judæos, ut duces et principes populi visiones et revelationes a Deo acciperent, essentque Prophetæ. Ita Adamus.

Secundo, Forerius pulat esse appositionem, et per « oculos vestros » intelligi « Prophetas et principes vestros. » Sunt enim Prophetæ, inquit, oculi populi, per quos videt: sicut sol dicitur « oculus mundi, per quem videt omnia tellus. » Est ergo irati Dei signum, ut sæpe in Scriptura dicitur, Prophetas auferre, et facere ut populus doctore careat; neque minus id molestum esse hominibus deberet, quam corporis oculis privari. Sic pro *principes hebraice est capita vestra*, quia prin-

cipes toti populo quasi capita prospiciunt, ipsumque moderantur. Dixit quoque « operiet, » persistens in metaphora capitibus: qui enim obvolutum habent totum caput, nihil vident. Ergo pro peccatis populi, Prælati ac principes occæcantur, ne intelligant quæ toti corpori, id est reipublicæ providere oporteat. Qui ergo errores principum notant et illis obtrectant, consultius agerent, si peccata sua deslerent, ex quibus obtenebratio principum ortum sæpe habet. Hucusque Forerius, sic et Vatablus.

Tertio, alii accipiunt hæc de falsis prophetis: his enim Deus operit oculos, ut ex spiritu erroris et mendacii falsa prophetent.

Verum primus sensus est genuinus: loquitur enim de veris Prophetis, qui habebant operculum seu velamen, ut, cum legerentur a Judæis, non intelligerentur: hoc est enim quod sequitur:

11 et 12. **ET ERIT VOBIS VISIO OMNIUM SICUT VERBA LIBRI SIGNATI** (*q. d.* Scripta et oracula Prophetarum erunt vobis tam obscura, abscondita et non intellecta, ac si essent verba libri obsignati, complicati et clausi, quem cum dederint iis qui scientiam legis profitentur, videlicet Scribis, Pharisæis et Rabbiniis, dicentque): **LEGE** (et interpretare nobis vaticinia hujus libri et Prophetæ, respondebunt): **NON POSSUM**; **SIGNATUS EST ENIM** (si vero dederint eum nescienti litteras, id est indocto et rudi populo ad legendum, respondebit): **NESCO LITTERAS,** — *q. d.* Oracula hæc tam sapientibus, quam insipientibus, erunt abstrusa et incognita. *Secundo*, « signatus, » id est scriptus per arcanas notas, characteres et signata, ita ut legi nequeat nisi ab eo, qui arcanam notarum artem calleat, quomodo veteres notarii Romani per ciphras aliaque signa scribebant omnia dicta Martyrum et tortorum. Ita Pineda, lib. V *De Rebus Salomonis*, cap. xiii. De hisce signis ait Martialis, lib. xiv, *epigram.* 179:

Currant verba licet, manus est velocior illis:
Nondum lingua suum, dextra peregit opus.

13. **EO QUOD APPROPINQUAT** (Causam hic dat excæcationis Judæorum; quia scilicet Deum nominabant et honorabant ore tenus, corde vero erant ab eo elongati et aversi); **ET TIMUERUNT ME MANDATO HOMINUM ET DOCTRINIS.** — Id est coluerunt (timere enim Deum, est Deum revereri et colere) me non juxta id quod a me præceptum est, sed juxta hominum et Scribarum suorum traditiones, partim futes, partim perversas, et meæ legi contrarias, ut cum filios docerent parentibus egenis dicere *corban*, *Matth.* cap. vii, 11.

Nil ergo hic habent hæretici, quod opponant traditionibus Ecclesiæ: hæ enim sunt mandata, non hominum, sed Christi, qui vel per se, vel per Apostolos, eorumque successores (de quibus ipse dixit: « Qui vos audit me audit, et qui vos spernit me spernit ») ea sanxit, et tradidit Ecclesiæ.

Nota congrue et juste illusores hos puniri : sicut enim ipsi labia sua tantum dabant Deo, eum ore laudando, cor vero dabant vanitati et mundo : ita Deus vicissim dabat eis litteras tantum, scilicet voces et corticem Scripturarum quasi litteram occidentem ; medullam vero, animum scilicet, spiritum et sensum eorum eis adimebat, ut eum non gustarent. Ita apposite Sanchez.

Adverte : Septuaginta, quos sequitur Christus *Matth.* cap. xy, 9, addunt $\mu\alpha\tau\tau\alpha$, id est *gratis*, frustra, sine causa, quia hoc intelligitur, vel potius legitur in Hebræo. Licet enim jam legant : וְתוֹרֵי מִלְכּוּדָה וַתֵּהִי יִרְאַתִּי אֵתִי מִצֹּאת אַנְשֵׁי־מִלְכּוּדָה *vattehi tiratam othi mitsuot anascim melummada*; id est, et erit timor eorum me præceptum hominum edoctum; tamen verba hæc videntur absona sensuque carere, nisi וְ me exponas *erga me*, et eradunt וְ $\mu\alpha\tau\tau\alpha$, id est *sine causa*, cui argumenti Christi vis inipititur. Igitur cum Septuaginta et Christo unica littera *iod* in vicinam *vau* protracta, sic aliis punctis legendum est : וְתוֹרֵי יִרְאַתִּי אֵתִי מִצֹּאת אַנְשֵׁי־מִלְכּוּדָה *vetohu ieretim othi mitsuot anascim malmada*, id est, et in vanum timuistis (id est coluistis) me præceptis hominum et doctrina.

Vers. 14. 14. ADMIRATIONEM. — Chaldaice, *percussionem*.

PERIBIT ENIM. — Septuaginta et ex iis S. Paulus vertunt : *Perdam sapientiam sapientum, et prudentiam prudentum reprobabo*. Hoc est miraculum, quod dixit : sapientia enim est sapientis; ergo quasi miraculum est separare et divellere sapientiam a sapiente; perinde ac si visionem ab oculo, albedinem a cycno, dulcorem a saccharo divelleres, maxime si hæc ad alia et adversa transferres, v. g. si dulcorem in absynthio, albedinem in corvo, visionem in lapide collocares, uti fecit hic Deus : nam sapientiam hanc a sapientibus Judæis transtulit ad insipientes, cæcos et surdos Gentiles, ut dicitur vers. 18. *Sapientiam*, intelligit Pharisæicam et Rabbinicam, *q. d.* Faciam ut Judæorum magistri, qui præ cæteris videbantur sapere, fiant insipientes, et stolide desipiant, dum suas doctrinas et mandata hominum pro doctrina et lege Dei substituent. Paulus idipsum extendit ad sapientiam Gentilium, v. g. Stoicam, Platoniam vel Epicuream : hæc enim vana est : nec hominem bonum efficere, aut ad beatitudinem perducere potest : ista enim in Evangelio et Christo crucifixo posita est, ubi proinde tantum invenire est veram et Christianam, uti docet S. Paulus.

Vers. 15. 15. Væ QUI PROFUNDI ESTIS CORDE, UT A DOMINO ABSCONDATIS CONSILIUM. — Hebraice, *Væ qui profundatis, vel, ut Vatablus, in profundum vos abstruditis, q. d.* Væ qui adeo profunda et secreta initis consilia, ut putetis ad ea pervidenda non posse penetrare Dei oculos, sed ea ab illis abscondi (1).

(1) Certe : cum sapientes Judæorum intelligerent Dominum Jesum esse heredem a Deo missum, cum adven-

Nota, « abscondatis, » id est abscondi putetis, vel practice, vel etiam speculative : significatur enim actus non realis, quia hic est impossibilis, sed mentalis, juxta *Can.* XXIX.

Ecce quo sapientum et illusorum impietas, et insipientia devenit, ut dicant : Non est Deus, non est iudex, non est vindex scelerum; ut ita libere in omnes veneres et scelera ruant. Sic *Job* cap. xxii, 14, dicunt impii : « Nubes latibulum ejus, nec nostra considerat, et circa cardines cæli perambulat; » et *Ezech.* cap. ix, 9 : « Iniquitas domus Israel et Juda, magna est nimis valde, et repleta est terra sanguinibus, et civitas repleta est aversione : dixerunt enim : Dereliquit Dominus terram, et Dominus non videt. »

QUORUM SUNT IN TENEBRIS OPERA, — qui lucem fugiunt, tenebras quærunt, ut pudenda faciant, quæ homines et Deum celent, id est celare se putant.

16. QUASI SI LUTUM, — *q. d.* Isti impii et athei, Vers. 16. negantes Dei scientiam et providentiam, faciunt perinde ac si lutum cæcum diceret figulo : Tu non habes oculos, non habes scientiam et artem me formandi, et ex me faciendi vas figulinum; unde ait : « Non intelligis, » Chaldæus, *non intelligis me*; Septuaginta, *non sapienter fecisti me*.

17. NONNE ADHUC IN MODICO ET IN BREVI CONVERTETUR LIBANUS IN CHARMEL, ET CHARMEL IN SALTUM REPUTABITUR? — *q. d.* Post modicum et breve tempus Charmel, id est Judæa, a Chaldæis desolabitur, ut sit similis Libano monti inculto et deserto. Ita Sanchez.

Secundo et genuine, *q. d.* Post breve tempus, puta post 700 annos (hi enim modicum quid sunt in oculo Prophetæ elevato coram Deo, respectu æternitatis, ait S. Hieronymus, et respectu temporis quo duratura est lex Christi), « Libanus, » id est steriles et incultæ gentes colentur ab Apostolis, et fertiles fient bonorum operum per fidem et gratiam Christi : et e converso « Charmel, » id est ager ante fertilis, scilicet Judæi, olim sanctis Patriarchis, Prophetis et aliis viris probis abundantes, fient steriles, et in saltum infrugiferum et incultum degenerabunt. Nota : Prophetat hic Isaias reprobationem Judæorum et vocationem Gentium. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Procopius, Theodoretus et Castrius, qui et addunt « Charmel » significare Judæam, quia Carmelus mons est in Judæa, isque fertilis, unde in Scriptura symbolum est fertilitatis, de quo *Jerem.* ii, 7, et quia *Charmel* Hebraice componitur ex כר *car*, id est, *agno*, et מול *mol*, id est, *circumcisus est*; unde si-

tus ille eis displiceret, tanquam si Deus errasset, posentque ipsi sua inani prudentia Dei decreta subvertere, consilium inierunt ut eum occiderent, quo hæreditas ab eorum manibus nunquam auferretur. De consultationibus ergo *adversus Dominum et adversus Christum ejus* est sermo. In quam stultitiam eos prolapsos intelligo ob hypocriticam justitiam : specimen enim jam suæ cæcitatatis atque ignorantie vel hac una re exhibebant. (Foregius.)